

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

PORADNIK O KONWENCJI KARPACKIEJ

Redakcja naukowa: Krzysztof Szpara

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

PORADNIK O KONWENCJI KARPACKIEJ

Redakcja naukowa:

Krzysztof Szpara

TOGETHER FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT
OF THE CARPATHIANS

A GUIDE TO THE CARPATHIAN CONVENTION

Edited by:

Krzysztof Szpara

stowarzyszenie
ekopsychologia

Zakliczyn, 2016

Publikacja została wydrukowana w ramach projektu „Karpaty Łączą - mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej” współfinansowanego przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej

Recenzja naukowa: prof. dr hab. Kazimierz Górka,
prof. dr hab. inż. arch. Elżbieta Węctawowicz-Bilska

Konsultacje merytoryczne: dr hab. inż. Marian Cieślak, dr Agata Ćwik,
dr Bożena Haczek, Monika Koziet, Zbigniew Niewiadomski, Tomasz Pasierbek,
dr Dariusz Reško, dr Bernadetta Zawilińska

Redakcja: Małgorzata Fedas, Monika Ochwat-Marcinkiewicz, Krzysztof Szpara

Opracowanie graficzne, skład i łamanie: Marcin Mazan, Joanna Pelc

Korekta językowa: Paulina Foszczyńska

Fotografie na okładce: Ewa Bujalska, Amelia Piegdoń

Wydawca:

© by Stowarzyszenie Ekopsychologia

ul. Grabina 6/18, 32-840 Zakliczyn

www.ekopsychologia.pl

Wydrukowano na papierze ekologicznym

Publikacja bezpłatna

Nakład: 1000 egzemplarzy

Druk i oprawa:

Grupa DS s.c. Sławomir Dyląg, Marcin Garbacz

ul. Tadeusza Szafrana 5c/13

30-363 Kraków

ISBN: 978-83-921432-4-6

Wydanie I, Zakliczyn 2016

Spis treści

Podziękowania i zaproszenie do dalszej współpracy (Monika Ochwat-Marcinkiewicz)	7
Wstęp (Krzysztof Szpara)	11
I. Charakterystyka wybranych walorów przyrodniczych i kulturowych Karpat Polskich (Marta Wantuch, Piotr Kłapyta, Jadwiga Śródulska-Wielgus)	13
2. Istota i zadania Konwencji Karpackiej (Monika Ochwat-Marcinkiewicz)	27
3. Ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej (Marta Wantuch, Jadwiga Śródulska-Wielgus)	39
4. Planowanie przestrzenne (Hanna Hrehorowicz-Gaber)	73
5. Zrównoważone i zintegrowane zarządzanie wodami dorzeczy (Anna Dubel)	95
6. Zrównoważone rolnictwo i leśnictwo (Tomasz Kałamarz, Anna Kostrz, Józef Michałek, Anna Dubel)	109
7. Zrównoważony transport i infrastruktura (Mariusz Trela)	137
8. Zrównoważona turystyka (Dominika Zaręba)	153
9. Przemysł i energia (Ksymena Rosiek)	178
10. Dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa (Agnieszka Wójtowicz-Wróbel)	194

11. System ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoring oraz wczesne ostrzeżenie (Monika Kozieł)	207
12. Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa (Michał Sobala, Monika Ochwat-Marcinkiewicz)	221
Aneks 1. Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat	240
Aneks 2. Lista gmin objętych Ramową konwencją o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat	251
Aneks 3. O osobach zaangażowanych w opracowanie tego Poradnika	253
Aneks 4. O projekcie „Karpaty Łączą”	258
Aneks 5. O Stowarzyszeniu Ekopsychologia	260

Podziękowania i zaproszenie do dalszej współpracy

Region karpacki jest w skali Polski, Europy i świata wyjątkowy. Wyjątkowo piękny, wyjątkowo bogaty przyrodniczo i kulturowo i wyjątkowo... trudny do życia. Góry nie akceptują ani słabości, ani bylejakości. W tym miejscu wszystkie dziedziny życia są poddane większym wyzwaniom niż gdzie indziej. Tak jest, jeśli chodzi na przykład o planowanie przestrzenne, gospodarkę odpadami czy też rolnictwo. Wie o tym każdy, kto w Karpatach mieszka i pracuje. Dlatego tak ważna wydaje się współpraca ludzi, którzy rozumieją specyfikę problemów terenów górskich.

Projekt „Karpaty Łączą” dał Stowarzyszeniu Ekopsychologia możliwość spotkania i współpracy z osobami, organizacjami i instytucjami, dla których Karpaty są domem i które angażują swoje talenty i pasję, aby region ten rozwijał się w sposób zrównoważony, w oparciu o jego wspaniałe zasoby przyrodnicze, kulturowe i społeczne.

Pragniemy złożyć wyrazy wdzięczności wszystkim tym, którzy z zaangażowaniem włączyli się do realizacji karpackich wydarzeń. Trudno wymienić wszystkich z imienia i nazwiska, pozwolimy więc sobie podziękować:

Uczestnikom szkoleń „Karpacki Lider” oraz „Mediacje środowiskowe”,

za entuzjazm, ciekawość i otwartość na nową wiedzę, umiejętności i ludzi. Dzięki Wam szkolenia te nabrały nowego wymiaru, a wdrażanie Konwencji Karpackiej urzeczywistnia się na poziomie lokalnym.

Trenerom, prowadzącym szkolenia „Karpacki Lider” i „Mediacje środowiskowe”,

za wiedzę, doświadczenie i pasję, dzięki którym szkolenia odbywały się w niezwyklej atmosferze, a ich uczestnicy mogli nabyć nowe umiejętności i budować nowe przyjaźnie.

Ekspertom biorącym udział w pracach Karpackich Grup Roboczych ds. Planowania Przestrzennego, ds. Różnorodności Biologicznej i Krajobrazowej, ds. Zrównoważonej Turystyki oraz ds. Dziedzictwa Kulturowego,

za zaangażowanie swojego czasu i umiejętności. Wasza praca i wnikliwość zaowocowały ważnymi opracowaniami: Protokołem o Dziedzictwie Kulturowym, Krajowym Planem Działań do Protokołu o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, Wytocznymi rozwoju turystyki zrównoważonej w Karpatach oraz Kodeksem Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

Uczestnikom międzynarodowych spotkań Grup Roboczych Konwencji Karpackiej ds. Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej i Krajobrazowej i ds. Planowania Przestrzennego oraz ds. Dziedzictwa Kulturowego i Wiedzy Tradycyjnej,

za wkład we wdrażanie zapisów Konwencji Karpackiej na międzynarodowym poziomie.

Uczestnikom Forów Gmin Karpackich,

za poświęcony czas i refleksję, że Karpaty wymagają współpracy ponad granicami gmin, powiatów i województw. Wasze uczestnictwo sprawiło, że urzeczywistniła się – wspólna dla wszystkich mieszkańców regionu – tożsamość karpacka.

Prelegentom uczestniczącym w Forach Gmin Karpackich,

za udział, zaangażowanie oraz chęć podzielenia się wiedzą i doświadczeniem. Państwa głębokie przekonanie o niezwykłości Karpat zainspirowało samorządy lokalne do odpowiedzialnego kształtowania przyszłości regionu, z uwzględnieniem potrzeby rozwoju oraz ochrony zasobów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych tego unikatowego obszaru.

Uczestnikom wykładów organizowanych w ramach Karpackiego Uniwersytetu Otwartego,

za chęć pogłębienia swojej wiedzy na temat ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat.

Wykładowcom Karpackiego Uniwersytetu Otwartego,

za udział, zaangażowanie oraz chęć podzielenia się wiedzą i doświadczeniem. Wasza pasja i profesjonalizm pomogły uczestnikom wykładów w zrozumieniu często trudnych zagadnień.

Uczelniom oraz ich pracownikom, którzy wyrazili zainteresowanie zorganizowaniem wykładów w ramach Karpackiego Uniwersytetu Otwartego,

za niezwykłą otwartość na nowe inicjatywy i chęć współpracy na rzecz edukacji społeczności lokalnych.

Instytucjom, które uruchomiły Punkt Informacji o Konwencji Karpackiej,

za promowanie Konwencji Karpackiej wśród społeczności lokalnych Waszych Gmin.

Członkom Karpackiej Rady Naukowej oraz uczestnikom spotkań Rady,

za wyjątkowe podejście do nauki i współpracy środowisk naukowych. Wasze zaangażowanie przybliżyła naukę do rozwiązywania konkretnych problemów, z którymi borykają się samorządy i społeczności lokalne w Karpatach.

Gminom uczestniczącym w konkursie „Karpacka Gmina” oraz grupom nieformalnym,

uczestniczącym w konkursie „Tożsamość Karpacka”, za chęć podzielenia się swoimi talentami i pasjami oraz dążenie do promowania karpackiego bogactwa przyrodniczego i kulturowego Waszych Gmin.

Członkom komisji konkursów „Karpacka Gmina” i „Tożsamość Karpacka”,

za obiektywizm oraz emocje i czas zaangażowane w ocenę nadesłanych prac konkursowych.

Osobom, które oddały swoje głosy na prace nadesłane do konkursów „Karpacka Gmina” i „Tożsamość Karpacka”,

za poświęcony czas i wsparcie udzielone uczestnikom. Dzięki Wam udział w konkursach oraz ich organizacja nabrały dodatkowego znaczenia.

Narodowemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie,

za przekazanie nagród rzeczowych dla uczestników konkursu „Tożsamość Karpacka”.

Autorom, recenzentom, konsultantom, redaktorom, korektorze, grafikowi i pracownikom firmy drukującej niniejszy Poradnik,

za podzielenie się swoją wiedzą w sposób jasny i zrozumiały. Wasza elastyczność i otwartość podczas pracy nad Poradnikiem sprawiła, że możemy z radością i satysfakcją oddać go w ręce Czytelników.

Pracownikom Sekretariatu Konwencji Karpackiej działającym w ramach UNEP Vienna Office,

za wsparcie realizacji działań Stowarzyszenia Ekopsychologia, zaangażowanie i wysiłki, aby zapisy Konwencji Karpackiej przekuć na konkretne działania i efekty. Wasze zaangażowanie i pasja spowodowały, że powstała międzynarodowa społeczność karpacka, która czuje się odpowiedzialna za ten region.

Pracownikom Biura Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy przy Ambasadzie Szwajcarii w Warszawie,

za wsparcie udzielone Stowarzyszeniu Ekopsychologia od momentu konsultacji pomysłu na projekt „Karpaty Łączą”, a następnie w trakcie realizacji zaplanowanych działań.

Pracownikom Centrum Projektów Polska Cyfrowa,

za zaangażowanie i zyczliwość podczas trudnego procesu raportowania i rozliczania naszych działań.

Wojewódzkiemu Funduszowi Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Krakowie oraz w Rzeszowie,

za udzielone wsparcie finansowe na realizację działań zaplanowanych w projekcie.

Przedsiębiorstwom hotelowym i gastronomicznym, w których obiektach organizowaliśmy nasze działania,

za zyczliwość, elastyczność i troskę o nas oraz o uczestników naszych wydarzeń. Dzięki Wam urzeczywistnia się karpacka gościnność.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

Zespołowi Centrum UNEP/GRID – Warszawa,

za wsparcie udzielane nam na etapie organizacji działań oraz ich rozliczania. Za zaangażowanie w prace Grup Roboczych, w organizację Forum Gmin Karpackich oraz w opracowanie tego Poradnika.

Partnerom projektu,

za współpracę na każdym etapie jego realizacji.

Zespołowi Stowarzyszenia Ekopsychologia,

za trud, pracowitość i zaangażowanie w realizację tak wielu działań w ramach projektu. Dzięki dobrej organizacji i silnemu charakterowi dwie osoby były w stanie zorganizować i przeprowadzić 72 wydarzenia dla 1858 uczestników.

Naszym rodzinom,

za cierpliwość i wsparcie. Karpaty to nasz dom.

Karpaty Łączą – dzięki Państwa zaangażowaniu to fakt!

Z perspektywy pięciu lat intensywnej pracy jestem przekonana, że nasza dotychczasowa współpraca sprawiła, iż hasło „Karpaty Łączą” stało się faktem.

Tylko od nas zależy przyszłość regionu karpackiego. To od nas zależy, czy damy sobie wmówić, że ochrona przyrody to tylko bariera w rozwoju gospodarczym? Czy damy sobie wmówić, że na dziedzictwie kulturowym nie da się wiele zbudować? Czy damy sobie wmówić, że jesteśmy zbyt uparci i skupieni na własnych korzyściach, aby współpracować?

Zapraszamy wszystkie osoby, instytucje i organizacje do współpracy w ramach Koalicji dla Wdrażania Konwencji Karpackiej. Koalicja daje nam szansę wywierania wpływu na kierunki rozwoju w Karpatach. Już czas wyjść poza granice gmin, powiatów i dotychczasowych wzorców zachowań. Zbyt wiele tracimy, nic nie zmieniając.

Tylko współdziałanie przyniesie korzyści mieszkańcom tego pięknego, ale trudnego obszaru.

*Monika Ochwat-Marcinkiewicz
Stowarzyszenie Ekopsychologia*

Wstęp

Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat z 2003 roku, zwana potocznie Konwencją Karpacką, została ratyfikowana przez Polskę w 2006 roku. Określono w niej główne cele polityczne promujące zintegrowane podejście do przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa Karpat. Zgodnie z zapisami zawartymi w Konwencji jej nadrzędnym celem jest *prowadzenie wszechstronnej polityki i współpraca na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat dla poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego tego obszaru.*

Stowarzyszenie Ekopsychologia oddaje w Państwa ręce opracowanie pt. ***Wspólnie dla zrównoważonego rozwoju Karpat. Poradnik o Konwencji Karpackiej***. Publikacja ta powstała podczas realizacji projektu „Karpaty Łączą – mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej”, współfinansowanego przez Szwajcarię w latach 2012–2016 w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej. W opracowaniu podjęto próbę określenia zasad i sposobów wykorzystania Konwencji Karpackiej jako czynnika rozwoju regionu karpackiego w Polsce oraz możliwości zaangażowania różnych podmiotów w proces realizacji zadań.

Poradnik jest owocem pracy licznego, interdyscyplinarnego zespołu autorskiego – zarówno naukowców jak i praktyków reprezentujących wiele obszarów wiedzy i instytucji. Przygotowanie tej publikacji było dużym wyzwaniem. Wymagało od autorów wyselekcjonowania najistotniejszych tematów, a od redaktorów dopilnowania, żeby powstała książka stanowiąca spójną, logiczną całość o przejrzystej i konsekwentnej strukturze, która będzie nie tylko poprawna merytorycznie, ale zarazem interesująca i przystępna dla Czytelnika.

Potrzeba opracowania takiego poradnika została zdiagnozowana przez Stowarzyszenie Ekopsychologia podczas realizacji kilkudziesięciu wcześniejszych działań i projektów, w szczególności szkoleń „Karpacki Lider” i „Mediacje środowiskowe” oraz spotkań Karpackich Grup Roboczych ds. planowania przestrzennego, ds. różnorodności biologicznej i krajobrazowej, ds. zrównoważonej turystyki oraz ds. dziedzictwa kulturowego.

Treści zawarte w publikacji odpowiadają na pytania: jaką rolę w rozwoju regionu karpackiego może pełnić Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat? Kto i w jaki sposób powinien wdrażać zapisy Konwencji Karpackiej? W jaki sposób możemy się zaangażować we wdrażanie Konwencji?

Poradnik został przygotowany z myślą o szerokim kręgu odbiorców. Zainteresowani nim mogą być m.in. przedstawiciele administracji państwowej, instytucji ochrony przyrody (w tym parków narodowych i parków krajobrazowych), Lasów Państwowych oraz organizacji pozarządowych. Może być to również cenna lektura dla pracowników administracji samorządowej, przedsiębiorców, turystów, przedstawicieli świata nauki oraz studentów, a także dla mieszkańców tego regionu i wszystkich innych osób, dla których Karpaty są ważnym i wyjątkowym miejscem.

Publikacja składa się z dwunastu rozdziałów, z których pierwsze dwa dotyczą charakterystyki wybranych walorów przyrodniczych i kulturowych Karpat Polskich (M. Wantuch, P. Kłapyta, J. Środulska-Wielgus) oraz istoty i zadań Konwencji Karpackiej (M. Ochwat-Marcinkiewicz).

W kolejnych rozdziałach poruszana jest problematyka ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej (M. Wantuch, J. Środulska-Wielgus), planowania przestrzennego (H. Hrehorowicz-Gaber), zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy (A. Dubel), zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa (T. Kałamarz, A. Kostrz, J. Michałek, A. Dubel), zrównoważonego transportu i infrastruktury (M. Trela), zrównoważonej turystyki (D. Zaręba), przemysłu i energii (K. Rosiek), dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej (A. Wójtowicz-Wróbel), systemu ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoringu oraz wczesnego ostrzegania (M. Kozieł) oraz podnoszenia świadomości, poziomu edukacji i udziału społeczeństwa (M. Sobala, M. Ochwat-Marcinkiewicz).

Rozdziały te są zbudowane według jednego schematu. Zawierają oryginalne brzmienie kluczowego dla danej kwestii artykułu Konwencji Karpackiej, a następnie, po części wstępnej, poruszane są kolejno charakterystyczne dla omawianego zakresu tematycznego zagadnienia dotyczące: wytycznych Konwencji Karpackiej; współpracy transgranicznej; możliwości zaangażowania w proces realizacji zadań samorządów lokalnych, organizacji pozarządowych, administracji rządowej, służb ochrony przyrody oraz przedsiębiorców; wyzwania, a także przykładów dobrych praktyk.

Krzysztof Szpara

I. Charakterystyka wybranych walorów przyrodniczych i kulturowych Karpat Polskich

Marta Wantuch¹, Piotr Kłapyta², Jadwiga Środulska-Wielgus³

Karpaty, stanowiące stosunkowo niewielki fragment naszego kraju, zaskakują wielowymiarową różnorodnością przyrodniczą i kulturową. Obecny, unikatowy krajobraz regionu – mozaika lasów, zarośli, muraw, łąk, pastwisk i pól uprawnych – powstał przez wieki dzięki współdziałaniu czynników naturalnych oraz ludzkiej działalności. Dzisiaj to niezaprzeczalne bogactwo i drzemiący w nim potencjał rozwojowy są poważnie zagrożone szybko postępującymi zmianami związanymi m.in. z ujednoceniem stylu życia tutejszych mieszkańców i zarzuceniem tradycyjnych sposobów gospodarowania. Pierwszym krokiem na drodze prowadzącej do ochrony lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego powinno być jego rzetelne poznanie oraz zrozumienie wzajemnych zależności łączących gospodarkę, społeczeństwo i środowisko przyrodnicze.

Charakterystyka budowy geologicznej i rzeźby polskiej części Karpat

Polska część Karpat tworzy łuk o długości około 330 km i powierzchni 19,6 tys. km², co stanowi 9,3% całkowitej powierzchni tych gór⁴ i stawia nasz kraj na czwartym miejscu wśród siedmiu krajów, które przyjęły Konwencję Karpacką⁵. Z drugiej jednak strony Karpaty stanowią jedynie 6,2% powierzchni Polski, a przykładowo na Słowacji, która jest najbardziej „karpackim” państwem – aż 73% całkowitej powierzchni kraju⁶. Na teren Polski przypada znaczna część Zewnętrznych Karpat Zachodnich (16 tys. km²; 81% pow. polskiej części Karpat), najbardziej na zachód wysunięta część Zewnętrznych Karpat Wschodnich (2,5 tys. km²; 13% pow.) oraz północna część Centralnych Karpat Zachodnich (1,1 tys. km²; 6% pow.)⁷ (ryc. 1).

Karpaty, podobnie jak Alpy czy Pireneje, należą do najmłodszych łańcuchów górskich Europy. Ich powstanie wiąże się z orogenezą⁸ alpejską, kiedy to formacje skalne zostały ostatecznie sfałdowane i wypiętrzone. Ze względu na czas fałdowań oraz typ i wiek formacji skalnych na terenie Polski wyróżnia się Karpaty Centralne, obejmujące Tatry i Obniżenie Podhalańskie, oraz – oddzielone przez Pieniński Pas Skałkowy – Karpaty Zewnętrzne (Fliszowe), czyli Beskidy i Pogórze Karpackie (ryc. 2 i 3).

¹ mgr Marta Wantuch, Komisja Ochrony Przyrody przy Oddziale Akademickim Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Krakowie.

² dr Piotr Kłapyta, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej.

³ dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus, Politechnika Krakowska, Instytut Architektury Krajobrazu.

⁴ *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, J. Warszńska (red.), IGiP UJ, Kraków 1995, s. 9.

⁵ Zasięg terytorialny stosowania Konwencji Karpackiej w Polsce wynosi 18,6 tys. km² i jest określony granicami administracyjnymi 200 gmin położonych w województwach małopolskim, podkarpackim i śląskim.

⁶ *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, dz. cyt., s. 9.

⁷ Jw., s. 9.

⁸ **Orogeneza** to ogół procesów geologicznych prowadzących do powstania gór.

Ryc. 1. Łuk Karpat na tle podziału politycznego regionu

Źródło: opr. P. Kłapyta na podstawie: J. Kondracki, *Karpaty*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.

Ruchy górotwórcze w Karpatach Centralnych rozpoczęły się w górnej kredzie (99–65 mln lat temu) i trwały do trzeciorzędu (65–2,6 mln lat temu), w ich efekcie powstała mozaikowa struktura złożona z wysoko wyniesionych bloków górskich otoczonych przez głębokie kotliny o genezie zapadliskowej. Tatry zbudowane są ze starych (powstałych ok. 350 mln lat temu) skał (granitoidy, gnejsy, migmatyty, alaskity), tworzących najwyższą część tego górotworu, oraz nasuniętych na nie, silnie sfałdowanych skał osadowych (wapienie, dolomity, margle).

Tatry są najpóźniej wypiętrzoną masywem w obrębie całych Karpat Centralnych. Obszar ten wyłonił się jako góry około 15 mln lat temu, a jego podnoszenie trwa do dnia dzisiejszego⁹. Współczesne tempo podnoszenia Tatr szacuje się na ok. 8 mm/rok¹⁰. Asymetryczne podnoszenie masywu Tatr (silniejsze po stronie słowackiej) spowodowało powstanie wyraźnych różnic w rzeźbie obu skłónów oraz rozległego nieckowatego wgłębienia Podhala. Tatry stanowią także najwyższą wyniesioną część całego łuku Karpat (Gerlach, 2655 m n.p.m., Rysy,

⁹ M. Baumgart-Kotarba, J. Kral, *Young tectonic uplift of the Tatra Mts. (fission track data and geomorphological arguments)*, „Geologica Carpathica”, 2002, 53, Special Issue – CD.

¹⁰ K. Hradilec, K. Loulova, F. Charamza, *Method for determining recent movements of the Earth's crust in high mountain areas*, [w:] *Geophysical Syntheses in Czechoslovakia*, Veda, Bratislava 1981.

I. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH WALORÓW PRZYRODNICZYCH...

2499 m n.p.m. – najwyższy szczyt Karpat na terytorium Polski) i jedyną część polskich Karpat mającą cechy rzeźby wysokogórskiej, jednak bez obecności współczesnego zlodowacenia. Lodowce były tu po raz ostatni obecne między 26 a 11 tys. lat temu i nadały tym górcom cechy klasycznej rzeźby alpejskiej, tworząc w obrębie dolin głębokie do 150 m przegłębienia wypełnione osadami lub zajęte przez jeziora oraz pozostawiając za sobą zwały materiału skalnego tworzącego systemy moren. Podczas ostatniego zlodowacenia najdłuższy lodowiec Tatr (w dolinie Białki) miał 43,6 km² powierzchni, 13,4 km długości i ok. 400 m miąższości¹¹.

Leżące dalej na północ Pieniny (Wysoka, 1050 m n.p.m.) są najwyższą częścią struktury geologicznej Pienińskiego Pasa Skałkowego, uważanego za odrębną geologicznie część Karpat. Struktura ta jest bardzo wydłużoną (600 km) i wąską (maksymalnie 20 km) jednostką geologiczną, oddzielającą młodsze Karpaty Zewnętrzne od starszych Karpat Centralnych. Skomplikowana ewolucja tego obszaru oraz późniejsze procesy nacisku i rozciągania tektonicznego spowodowały intensywne zdruzgotanie uskokiemi¹² i pionowe przemieszczenie skał, doprowadzające do powstania charakterystycznej, mozaikowej rzeźby Pienin. Trudno tu znaleźć chociaż metr skały, który nie zostałby pocięty przynajmniej jednym uskokiemi¹³. W rejonie pienińskim, pomiędzy Kluszkowcami a Szczawnicą, znajdują się również wystąpienia skał wulkanicznych (andezyty), które stanowią najbardziej ku północy wysunięty pas wulkanizmu karpackiego. Aktywność procesów wulkanicznych w Pieninach przypadła na okres miocenu (13–11 mln lat temu)¹⁴.

Karpaty Zewnętrzne zbudowane są z osadów fliszowych, czyli zespołu naprzemianległych warstw zlepieńców, piaskowców, mułowców, margli i łupków, powstałych w kilku basenach morskich w efekcie podwodnego osadzania materiału pochodzącego z prądów zawiesinowych¹⁵. Osadzanie się fliszu trwało w Karpatach przez ok. 140 mln lat, od późnej jury (160 mln lat temu) po wczesny miocen (20 mln lat temu)¹⁶. Efektem tego było utworzenie potężnych kompleksów osadów, mających od 1 do 5 km miąższości, które zostały w młodszej części orogenezy alpejskiej (oligocen–miocen, ok. 34–20 mln lat temu) odkute od swojego podłoża i sfałdowane, tworząc szereg jednostek tektonicznych nasuniętych ku północy i północnemu wschodowi (ryc. 2).

Najwcześniej sfałdowane zostały utwory jednostek magurskiej i dukielskiej, w zachodniej oraz południowej części jednostki śląskiej, we wschodniej części polskich Karpat. Budują one najwyżej wyniesioną część Karpat Fliszowych (najwyższa Babia Góra w Beskidzie Żywieckim, 1725 m n.p.m., ryc. 2, 3)¹⁷. Karpaty Zewnętrzne charakteryzuje pasowy (równoleżnikowy) układ typów rzeźby, w której wyróżnia się na południu wyniesiony pas gór średnich i niskich

¹¹ J. Zasadni, P. Kłapyta, *The Tatra Mountains during the Last Glacial Maximum*, „*Journal of Maps*”, 2014, 10, 3, s. 440–456, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17445647.2014.885854>, dostęp 10.05.2015.

¹² **Uskok to** struktura tektoniczna powstała w wyniku rozerwania mas skalnych i przemieszczenia ich wzdłuż powstałej powierzchni.

¹³ E. Jurewicz, *Geodynamic evolution of the Tatra Mts. and the Pieniny Klippen Belt (Western Carpathians): problems and comments*, „*Acta Geologica Polonica*” 2005, 55 (3), s. 295–338.

¹⁴ Jw.

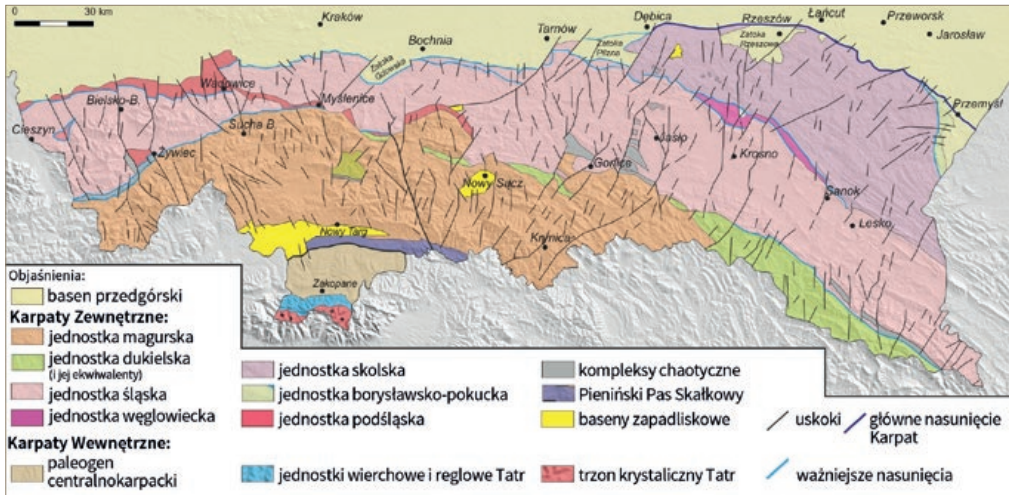
¹⁵ **Prąd zawiesinowy** – ruch mieszaniny wody i zawieszonych w niej osadów pod wpływem sily ciężkości.

¹⁶ M. Książkiewicz, *Karpaty*, [w:] Pożarski W. (red.), *Budowa geologiczna Polski*, t. 4 *Tektonika*, cz. 3, Wydawnictwo Geologiczne, Warszawa 1972, s. 1–228.

¹⁷ L. Jankowski, W. Margielewski, *Strukturalne uwarunkowania rozwoju rzeźby Karpat Zewnętrznych – nowe spojrzenie*, „*Przegląd Geologiczny*”, 2014, 62, 1, s. 29–35.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

o wysokościach 500–1725 m n.p.m., a na północy obniżony pas Pogórzy z rzeźbą o typie wyżyny fliszowej (300–500 m n.p.m.) (ryc. 2). W układzie równoleżnikowym zaznaczają się ze wschodu na zachód charakterystyczne, naprzemianległe strefy wyniesień (Bieszczady, Beskid Sądecki/Gorce, Beskid Żywiecki/Beskid Śląski) i obniżeń górotworu (Beskid Niski) (ryc. 2), które także mają uwarunkowania tektoniczne¹⁸.

Ryc. 2. Mapa geologiczna Karpat Polskich

Źródło: opr. P. Kłapyta na podst.: Jankowski, Margielewski *Strukturalne uwarunkowania rozwoju rzeźby Karpat Zewnętrznych – nowe spojrzenie*, „Przegląd Geologiczny”, 2014

Ryc. 3. Podział polskiej części Karpat

Źródło: opr. P. Kłapyta na podst.: J. Balon i inni, *Regiony fizycznogeograficzne*, [w:] J. Warszńska (red.), *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995.

¹⁸ Jw.

Przyroda nieożywiona

Grzbietami karpackimi (przeważnie wzdłuż granicy państwowej) przebiega główny wododział europejski, oddzielający zlewisko Morza Bałtyckiego od zlewiska Morza Czarnego. Większość omawianego obszaru Karpat należy zatem do zlewiska Bałtyku (ok. 98%), głównie do dorzecza Wisły, z wyjątkiem Olzy będącej dopływem Odry. Do zlewiska Morza Czarnego należą niewielkie skrawki dorzecza Dunaju (Czarna Orawa) i Dniestru (Strwiąż)¹⁹. Rzeki karpackie charakteryzują się znacznymi zasobami wodnymi (istotnymi z ogólnopolskiego punktu widzenia), lecz jednocześnie dużą zmiennością przepływów oraz dużym potencjałem powodziowym, wynikającym z małej retencji podłoża i dużego nachylenia terenu²⁰. Występują zarówno wezbrania wiosenne (marzec–maj), powstające w wyniku topnienia śniegu, jak i wezbrania letnie (czerwiec–lipiec) powodowane intensywnymi opadami deszczu. Karpackie rzeki i potoki tworzą często malownicze przełomy. Najbardziej znanym spośród nich jest zapewne przełom Dunajca na terenie Pienin, będący jedną z największych atrakcji turystycznych regionu. Cieki wodne wraz z nadbrzeżnymi lasami łągowymi pełnią istotną funkcję korytarzy ekologicznych (czasem ostatnich w mocno zurbanizowanym terenie), pozwalających na swobodne przemieszczanie się organizmów. Górskie rzeki i potoki są również miejscem występowania rzadkich gatunków (nie tylko ryb, np. głowacza, brzanki, ale również ptaków, np. pluszcza, nurogęsi, i innych zwierząt) oraz siedlisk (szczególnie cenne są zbiorowiska wykształcone na kamieńcach i żwirowiskach potoków). Niezaprzeczalna wartość przyrodnicza była przyczyną objęcia wielu rzek ochroną w ramach obszarów siedliskowych Natura 2000 (np. Dolina Białki, Biała Tarnowska, Dorzecze Górnego Sanu).

Na niektórych rzekach powstały zbiorniki retencyjne (w sumie kilkanaście obiektów), z których największy znajduje się na Sanie (Solina, ok. 480 mln m³ pojemności i 22 km² powierzchni). Naturalne górskie jeziora są nieliczne. Na terenie Karpat fliszowych występują zwykle niewielkie jeziora pochodzenia osuwiskowego²¹ (największe to Jeziorka Duszatyńskie w rezerwacie Zwieżło w Bieszczadach)²². Stosunkowo sporo jezior, głównie polodowcowych, znajdziemy w Tatrach (w polskiej części 113)²³. Na terenach o podłożu węglanowym (Tatry Zachodnie, Pieniny) zachodzą interesujące zjawiska krasowe (ponory, wywierzyńska). Powstały tam też krasowe jaskinie z różnymi formami naciekowymi i ciekawą fauną jaskiniową, obejmującą nie tylko nietoperze, ale przede wszystkim sporo gatunków bezkręgowców. Krajobraz Beskidów urozmaicają piaskowcowe skałki, z których najciekawsze objęto ochroną pomnikową i rezerwatową (np. rezerваты Skamieniałe Miasto, Diable Skały, Prządki). W Karpatach występują częściowo użytkowane wody termalne (największe zasoby w Niece Podhalańskiej) oraz różnego rodzaju wody lecznicze (wody kwasowęglowe i szczawy, wody chlorkowe, wody siarczkowe), których eksploatacja wiąże się z powstaniem karpackich uzdrowisk (np. Szczawnica, Krynica). Ciekawostką są mofety, czyli ekshalacje (wyziewy) dwutlenku węgla, występujące na terenie Beskidu Sądeckiego (np. w Jastrzębiku,

¹⁹ I. Dynowska, *Wody*, [w:] J. Warszńska (red.), *Karpaty Polskie*, dz. cyt., s. 50.

²⁰ Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie, http://www.krakow.rzgw.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=184&Itemid=178&lang=pl, dostęp 10.05.2015.

²¹ **Jeziorka osuwiskowe** powstają w wyniku zatamowania wód potoku na skutek osunięcia się mas skalnych.

²² I. Dynowska, *Wody*, dz. cyt., s. 50.

²³ A. Łajczak, *Hydrologia*, [w:] Z. Mirek (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, Tatrzański Park Narodowy, Zakopane–Kraków 1996, s. 185.

Złockiem)²⁴. W Karpatach eksploatowano ponadto różne surowce mineralne: w Tatrach miedź, srebro, złoto, rudy żelaza, ołowiu, w okolicach Gorlic i Bóbrki ropę naftową. Obecnie wydobywa się przede wszystkim piaskowce, piaski, żwiry i surowce ilaste.

Przyroda ożywiona

Karpaty charakteryzuje niezwykła różnorodność siedlisk przyrodniczych, a co za tym idzie, również wyjątkowa różnorodność występujących na tych terenach gatunków roślin, zwierząt i grzybów²⁵. Można tutaj znaleźć ponad 320 gatunków ptaków, wśród których są m.in. orzeł przedni, sokół wędrowny, puchacz, głuszec. W samych tylko Pieninach stwierdzono około 1100 gatunków roślin naczyniowych (na ponad 2000 występujących w całej Polsce) oraz 1200 gatunków grzybów²⁶. Dokładna liczba żyjących w Karpatach gatunków wciąż nie jest poznana, wiadomo jednak, że wiele z nich jest bardzo rzadkich i zagrożonych wyginięciem (np. niewielki ptak pomurnik występujący jedynie w Tatrach i Pieninach, którego cała polska populacja szacowana jest na zaledwie 20 par)²⁷. Karpaty są jedną z najważniejszych w Europie ostoi drapieżników (niedźwiedzia, wilka, rysia, żbika), a także ważnym ośrodkiem endemizmu, co oznacza obecność na tym obszarze gatunków i siedlisk nie występujących nigdzie indziej na świecie (np. gryzonia darniówki tatrzańskiej, chrząszcza sichrawy karpackiej czy spotykanej tylko w Pieninach naskalnej murawy górskiej). Góry te odgrywają też istotną rolę korytarza ekologicznego o znaczeniu ogólnoeuropejskim, umożliwiającego migracje organizmów na znaczne odległości. Zachowaniu różnorodności przyrodniczej regionu sprzyja mniejsza dostępność obszarów górskich dla człowieka oraz ekstensywny charakter prowadzonej tutaj działalności gospodarczej.

Duże zróżnicowanie siedliskowe Karpat wynika m.in. ze znacznych zmian klimatycznych zależnych od wysokości nad poziomem morza. Na zmiany warunków środowiskowych związanych z wysokością nakładają się czynniki związane z rzeźbą terenu, ekspozycją i nachyleniem stoków, rodzajem gleb, działalnością człowieka. Wraz ze wzrostem wysokości spada temperatura, wzrasta suma opadów, wydłuża się okres zalegania pokrywy śnieżnej, skraca się okres wegetacyjny. Zmiany klimatyczne pociągają za sobą zmiany w składzie gatunkowym świata zwierzęcego oraz zmiany szaty roślinnej, która układa się w związane z wysokością strefy zwane piętrami roślinnymi²⁸. W Karpatach możemy wyróżnić 6 takich pięter: pogórze, regla dolnego, regla górnego, kosodrzewiny (subalpejskie), halne (alpejskie) i turniowe (subniwalne). W Tatrach wykształciły się wszystkie piętra roślinności, z wyjątkiem najniższego – pogórze. Na Babiej Górze brak najwyższego piętra – turniowego. W Beskidach najwyższym piętrem jest najczęściej piętro regla górnego, ale nawet ono nie wykształca się w wielu niższych pasmach. Na pogórzach regiel dolny występuje jedynie na wyższych wzniesieniach.

²⁴ B. Porwisz, *Szlakiem wód termalnych w Małopolsce*, Departament Środowiska Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Kraków 2013, s. 8, 17.

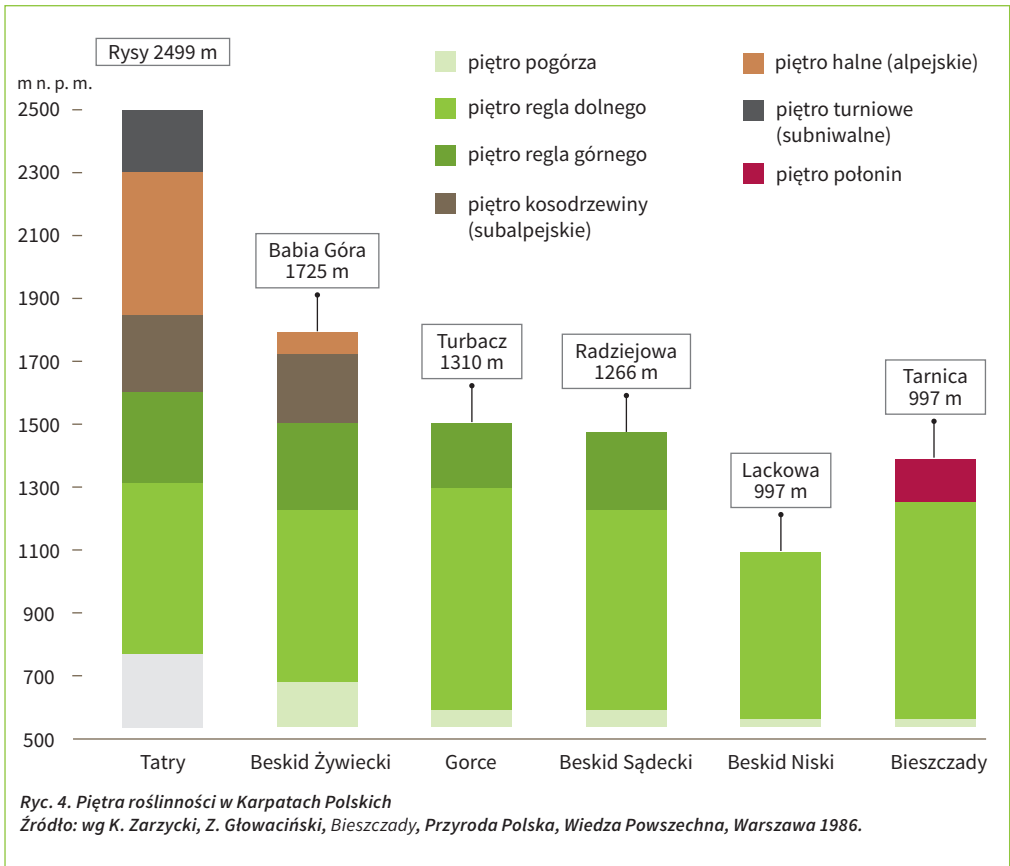
²⁵ Każdy gatunek ma określone wymagania (np. odpowiedni pokarm, mikroklimat, obecność innych organizmów), bez zaspokojenia których nie może istnieć. Wymagania gatunków są zaspokajane przez ich **siedlisko**, czyli środowisko życia, obejmujące zarówno czynniki biotyczne (np. liczebność osobników tego samego gatunku, obecność innych jadalnych, drapieżnych czy pasożytniczych organizmów), jak i czynniki abiotyczne (np. temperatura, wilgotność, skład chemiczny podłoża, ukształtowanie terenu).

²⁶ Pieniński Park Narodowy, <http://www.pieniny.pl/pl/958/0/swiat-roslin.html>, dostęp 10.05.2015.

²⁷ G. Cierlik, S. Tworek, *Tichodroma muraria* (L., 1766) – Pomurnik, [w:] M. Gromadzki (red.), *Ptaki. Poradnik ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2004, t. 8 (część II), s. 352–354.

²⁸ B. Pawłowski, *Szata roślinna gór polskich*, [w:] W. Szafer, K. Zarzycki, *Szata roślinna Polski*, Warszawa 1972, t. 2, s. 189–252.

I. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH WALORÓW PRZYRODNICZYCH...

Wyjątkowe są Bieszczady, gdzie brak regła górnego – nad buczynami regła dolnego odnajdziemy zarośla olszy zielonej, a ponad nimi otwarte zbiorowiska połonin. Układ pięter roślinnych w różnych pasmach Karpat przedstawia ryc. 4.

Piętro pogórza, sięgające zwykle do około 600 m n.p.m., jest piętrem najsilniej przekształconym przez człowieka. Pierwotnie rosły tutaj grądy, czyli wielogatunkowe lasy liściaste, a w dolinach rzecznych łągi. Obecnie zbiorowiska te zachowały się w bardzo niewielu miejscach, mimo iż lasy łąkowe pełnią istotną funkcję przeciwpowodziową. Piętro regła dolnego, rozciągające się średnio do około 1200 m n.p.m., to przede wszystkim lasy mieszane z dominacją buka i jodły. Niewielkie płaty zajmują jaworzyny, prawdziwymi rarytasami są rosące na podłożu węglanowym w Pieninach ciepłolubne buczyny, z występującymi w runie licznymi gatunkami storczyków, oraz murawy naskalne. Regiel górny, sięgający do około 1400–1500 m n.p.m., to królestwo borów świerkowych, powyżej górnej granicy lasu rozciąga się piętro kosodrzewiny (do 1700–1800 m n.p.m.). W występującym jedynie w Tatrach (do około 2300 m n.p.m.) i na Babiej Górze piętrze hal oraz piętrze bieszczadzkich połonin (od około 1150 m n.p.m.) dominują murawy wysokogórskie²⁹.

²⁹ Piętro połonin ukształtowane zostało przez czynniki naturalne, jednakże na jego zasięg, skład i strukturę zbiorowisk roślinnych istotny wpływ miało gospodarcze oddziaływanie człowieka.

W tatrzańskim, skalistym piętrze turniowym położonym powyżej 2300 m n.p.m., mimo pozornego braku żywych organizmów, występuje jeszcze około 120 gatunków roślin naczyniowych i liczne gatunki porostów – niezwykle, pionierskich organizmów, wyjątkowo odpornych na panujące na dużych wysokościach trudne warunki siedliskowe.

Obecny, unikatowy krajobraz kulturowy Karpat jest wynikiem wielowiekowego współdziałania czynników naturalnych oraz ludzkiej działalności. Jego cechą charakterystyczną jest mozaikowy układ lasów, zarośli, muraw, łąk, pastwisk i pól uprawnych, skutkujący wybitną różnorodnością przyrodniczą³⁰. Jak pisał Marian Kornecki, „krajobraz kulturowy tworzą dzieła natury i rąk ludzkich wzajemnie od siebie zależne i wzajemnie się uzupełniające”³¹. Świetnym przykładem takich wzajemnych zależności są wykształcone i utrzymywane pod wpływem gospodarki pasterskiej, niezmiernie bogate gatunkowo, półnaturalne pastwiska, murawy i łąki, będące siedliskiem nie tylko wielu roślin (np. krokusów przyciągających na wiosnę rzesze turystów), ale równocześnie zwierząt (ptaków, np. derkacza; rzadkich motyli, np. niepylaka apollo). Wiele osób zaskakuje informacja, iż zbiorowiska łąkowe, np. typowe dla regla dolnego kośne łąki mietlicowo-mieczykowe z charakterystycznie kwitnącym mieczykiem dachówkowatym, bogactwem gatunkowym przewyższają otaczające je zbiorowiska leśne. Poza walorami przyrodniczymi polany odznaczają się wartościami krajobrazowymi, stanowiąc dobre punkty widokowe i urozmaicając tym samym biegnące w okolicy szlaki turystyczne. Miejsca te mogą ponadto posiadać duże walory kulturowe. Na wielu z nich znajdują się bowiem pasterskie szałas i kapliczki, rośnie też sporo roślin wykorzystywanych w obrzędach ludowych i ziołolecznictwie (np. ciemiężyca, dziewięciśń, dziurawiec)³². Karpackim dziedzictwem są od stuleci hodowane i przystosowywane do tutejszych warunków lokalne rasy zwierząt (owca górską, koza karpacka, koń huculski) oraz regionalne odmiany roślin uprawnych (m.in. stare odmiany drzew owocowych), z którymi wiążą się często lokalne potrawy i regionalne produkty. Pod koniec XX wieku nastąpił drastyczny spadek liczebności tradycyjnie wcześniej uprawianych odmian roślin oraz populacji hodowanych zwierząt, w wyniku zastępowania ich odmianami i rasami o wysokiej wydajności, a przede wszystkim na skutek zarzucania przez ludność działalności rolniczej.

Ochrona przyrody

Początki ochrony przyrody na terenie polskich Karpat sięgają XIX wieku. Już bowiem powołane w 1873 roku Towarzystwo Tatrzańskie miało wśród swoich celów ochronę tatrzańskich zwierząt. Ustawa galicyjskiego Sejmu Krajowego wprowadziła ochronę prawną świstaka i kozicy w 1868 roku. W 1932 roku powstał Park Narodowy w Pieninach, tworzący wraz ze Słowackim Rezerwatem Przyrodniczym w Pieninach pierwszy w Europie i drugi na świecie transgraniczny park natury. Po II wojnie światowej Pieniński Park Narodowy odtworzono w roku 1954, powstały wtedy jeszcze dwa inne parki narodowe: Tatrzański oraz Babio-górski. Obecnie ponad połowa powierzchni polskich Karpat jest objęta ochroną obszarową, co może świadczyć o wybitnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych regionu.

³⁰ S. Michalik, *Pieniny. Park dwu narodów. Przewodnik przyrodniczy*, Pieniński Park Narodowy, Krościenko nad Dunajcem 2000, s. 43–44.

³¹ M. Kornecki, *Gotyckie kościoły drewniane na Podhalu*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 5.

³² P. Armatys, J. Loch, M. Ruciński, *Przyroda gorceńskich polan*, Gorceński Park Narodowy, Poręba Wielka 2010, s. 5.

I. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH WALORÓW PRZYRODNICZYCH...

Na terenie tym istnieje m.in. 6 parków narodowych (w tym 3 należące do światowej sieci rezerwatów biosfery), 138 rezerwatów, 13 parków krajobrazowych, 12 obszarów chronionego krajobrazu, a także 83 obszary siedliskowe i 14 obszarów ptasich sieci Natura 2000³³. W celu ochrony georóżnorodności projektowane są krajowe geoparki³⁴, m.in. transgraniczny geopark „Karpaty fliszowe i ich wody mineralne”³⁵. Wiele geostanowisk³⁶ jest chronionych jako pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne lub obiekty leżące w granicach rezerwatów i parków narodowych. Nie oznacza to niestety, że przyroda karpacka jest chroniona w sposób wystarczający. Niektóre wartościowe tereny wymagają wzmocnienia ochrony, np. torfowiska wysokie w Kotlinie Orawsko-Nowotarskiej oraz Pogórze Przemyskie i Góry Sanocko-Turczańskie, gdzie od lat trwają starania o utworzenie Turnickiego Parku Narodowego. Ponadto warto zdawać sobie sprawę z tego, że ustanowienie form ochrony przyrody to dopiero początek drogi, a skuteczna ochrona wymaga ciągłego monitoringu i wdrażania opracowanych na jego podstawie programów ochronnych. Prawdziwym wyzwaniem, w obliczu rozwijającej się sieci dróg i postępującego procesu urbanizacyjnego, jest dzisiaj zapewnienie łączności pomiędzy poszczególnymi obszarami chronionymi poprzez utrzymanie drożności korytarzy ekologicznych.

Dziedzictwo kulturowe

Karpaty to niezwykła, wielowymiarowa różnorodność, miejsce spotkania państw, narodów, religii i kultur. Na dzieje opisywanego regionu miała wpływ zmieniająca się na przestrzeni wieków ogólnoeuropejska sytuacja społeczno-polityczna i gospodarcza, docierały tutaj światowe nurty w sztuce i literaturze, odbijały się echem wielkie ruchy religijne. Przede wszystkim jednak oddziaływało na nie lokalne środowisko przyrodnicze. Warunki klimatyczne, rodzaj gleb, rzeźba terenu, dostępne materiały odzwierciedliły się w tempie procesów osadniczych, zajęciach mieszkańców, specyficznych sposobach gospodarowania, lokalnej architekturze. Doniosłą rolę w kształtowaniu obecnej sieci szlaków komunikacyjnych odegrały doliny rzeczne (np. dolina Dunajca, Raby, Popradu) oraz niskie górskie przełęcze (np. Przełęcz Dukielska, Przełęcz Tylicka). Układ dróg i linii kolejowych decydował z kolei o powstawaniu i upadku osad, rozwoju gospodarczym i znaczeniu militarnym poszczególnych regionów i wciąż wpływa na rozkład i natężenie ruchu turystycznego.

Karpaty to przestrzeń wielokulturowa, a każda z mieszkających tutaj społeczności odcisnęła w krajobrazie swój ślad, pracując, żyjąc, mieszkając i podróżując. Proces ten trwa do dziś. Wędrując po Karpatach, odnajdziemy historię zapisaną w kulturowym krajobrazie, w mozaice pól, łąk i lasów, w pasterskich szałasach, w wiejskich chałupach, w drewnianych świątyniach spletających odległe style z tym, co miejscowe, w podcieniowych domach tworzących

³³ Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP>, dostęp 06.07.2016 oraz Geoserwis GDOŚ, <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy>, dostęp 06.07.2016.

³⁴ **Geopark** to obszar o zdefiniowanych granicach, zawierający pojedyncze lub mozaikowo rozłożone obiekty o wybitnych walorach geologicznych (geotopy), wartościowe dla geoturystyki i edukacji, które zostały udokumentowane w drodze przeprowadzonej inwentaryzacji i oceny. (źródło: Ministerstwo Środowiska, http://www.mos.gov.pl/kategoria/2372_geologia_dla_turystyki, dostęp 10.05.2015).

³⁵ K. Miśkiewicz i in., *Transgraniczny geopark Karpaty fliszowe i ich wody mineralne*, „Przegląd Geologiczny”, 2011, 59/9, s. 611–629.

³⁶ **Geostanowisko** (ang. *geosite*) to pojedyncze lub mozaikowo rozłożone obiekty o wybitnych walorach geologicznych. Dokumentują one historię geologiczną obszaru lub ilustrują poszczególne procesy geologiczne. Przykładami geostanowisk są odsłonięcia geologiczne, interesujące formy krajobrazu, głązy narzutowe, nagromadzenia fauny i flory kopalnej itp. (źródło: Państwowy Instytut Geologiczny, <http://geoportal.pgi.gov.pl/portal/page/portal/geostanowiska/projekt>, dostęp 10.05.2015).

niewpowtarzalny klimat karpaccich miasteczek, w architekturze uzdrowisk, w drewnianych i murowanych dworach, w cmentarzach. Odczytamy ją z układu wsi, charakteru zabudowy, z miejscowego nazewnictwa, z przydrożnych kapliczek, z setek detali architektonicznych, epitafiów, macew, misternie wykonanych cerkiewnych krzyży. W krajobrazie odkrywamy też zapis tragicznych wydarzeń I i II wojny światowej oraz niespokojnych lat powojennych, a nawet dla nas odległych czasów konfederacji barskiej, kozackich i tatarskich wypraw czy szwedzkiego potopu.

W ujęciu geograficznym Karpaty to obszar zamieszkiwany nie tylko przez góralskie grupy etnograficzne (górali polskich³⁷ i ruskich³⁸), ale również przez ludność niegóralską (Wałachów³⁹, Krakowiaków Zachodnich, Krakowiaków Wschodnich, Lachów, Pogórze, Dolinian). Granice zasięgu poszczególnych grup są trudne do wyznaczenia, gdyż kultura duchowa i materialna mieszkańców różnych obszarów w wielu miejscach przenika się wzajemnie, w innych już niemal zupełnie zanikła. Kultura ludowa nie jest czymś stałym i niezmiennym, przez wieki kształtowała się i przeobrażała pod wpływem kolejnych fal osadniczych, migracji ludności, kontaktów handlowych, oddziaływania władz świeckich i kościelnych, warunków społeczno-ekonomicznych i środowiskowych, toczących się na tym terenie wojen. Początkowo średniowieczna kolonizacja obejmowała obszary położone wzdłuż dolin rzecznych, na które właściciele ziemscy sprowadzali ludność rolniczą głównie polskiego, rzadziej niemieckiego lub holenderskiego pochodzenia. Od XIV wieku zaczęła napływać koczownicza ludność wołoska ulegająca w trakcie wędrówki rutenizacji, spolszczeniu lub słowacyzacji. Wołosi⁴⁰ przynieśli ze sobą gospodarkę pasterską (pasterstwo transhumancyjne⁴¹), związane z nią narzędzia, obrzędy, nazewnictwo. Zajmowali naturalne tereny wypasowe, a także – wypalając i karczując lasy – tworzyli nowe pastwiska. Ostatecznie w XVII w., pod naciskiem właścicieli ziemskich, odeszli od wędrownego trybu życia, zakładając nowe osady bądź zamieszkując obrzeża już istniejących wsi⁴².

Karpaty to ludzie, ich barwna, lokalnie wciąż żywa kultura ludowa – tradycyjne stroje i budownictwo, obrzędy i medycyna, rzemiosło i sztuka, podania, legendy, regionalne potrawy. Mieszkańcy Karpat trudnili się przede wszystkim rolnictwem, chowem owiec i bydła oraz eksploatacją lasu. Surowe warunki klimatyczne, nieurodzajne gleby i duże rozdrobnienie gospodarstw powodowały sezonowe migracje ludności za pracą oraz rozwój zajęć pozarolniczych. Zajmowano się obróbką dostępnych materiałów: drewna, gliny, żelaza, włókna lnianego i konopnego, wełny, skóry. Niektóre z rozwiniętych w XIX wieku ośrodków rzemieślniczych po dziś dzień słyną ze swoich wyrobów – z koronkarstwa (np. okolice Bobowej, Koniakowa), hafciarstwa (np. Maków Podhalański), meblarstwa (np. Kalwaria Zebrzydowska), zabawkarstwa (Myślenice, Stryszawa) czy kowalstwa (Świątniki Górne, Sułkowice). Część tradycyjnie wykonywanych zajęć zniknęła już jednak zupełnie (maziarz, diegiarz, domokrążny szklarz i druciarnik), wiele innych

³⁷ **Górale polscy** – górale śląscy, górale żywieccy (Żywczacy), górale babiogórscy (Babiogórcy), górale orawscy (Orawiacy), górale podhalańscy (Podhalańcy), górale spiscy (Spiszacy), górale pienińscy, górale sądecki, Kliszczacy, Zagórze.

³⁸ **Górale ruscy** – Bojkowie i Łemkowie (zwani Rusnakami). Do tych ostatnich zaliczamy także Rusinów Szlachtenkich, Zamieszkańców oraz Wenhrinów.

³⁹ **Wałasi** – grupa etnograficzna określana jako grupa pogórska o góralskim pochodzeniu.

⁴⁰ **Wołosi** – lud pochodzenia indoeuropejskiego, który przybył na Bałkany, gdzie wymieształ się z ludnością albańską i słowiańską, a następnie z powodu m.in. ekspansji tureckiej i najazdów tatarskich zaczął migrować wzdłuż łuku Karpat (jest to najczęściej podawana, lecz nie jedyna hipoteza dotycząca pochodzenia Wołochów).

⁴¹ **Transhumancja** – przepędzanie trzód ustalonymi szlakami lub wędrowną całą ludnością wraz z trzodami (źródło: Słownik Wyrazów Obcych PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/transhumancja;2578514.html>).

⁴² K. Ceklarsz, *Babcyne Korole*, Oficyna Wydawnicza „Wierchy”, Kraków 2012, s. 9–10.

to obecnie zawody wymierające (kołodziej, bednarz). Warto zdawać sobie sprawę, że wraz z rzemieślnikami odchodzi nie tylko umiejętność posługiwania się narzędziami i znajomość używanych materiałów, ale także fachowy żargon, bogaty świat wierzeń, pewne specyficzne spojrzenie na otaczającą rzeczywistość. Znikają wpisane od wieków w krajobraz zabudowania (młyny, kuźnie, folusze), uprawiane rośliny (np. len), stada zwierząt (np. gęsi, owiec)⁴³.

Po niestetychanym rozkwicie, który osiągnęła kultura ludowa w XIX wieku, nadszedł wiek XX, nieodwracalnie zmieniając oblicze ziem karpaccich. Pojawiły się nowe granice polityczne. II wojna światowa przyniosła eksterminację miejscowej ludności, szczególnie żydowskiego i romskiego pochodzenia. Nastąpiły powojenne wysiedlenia ludności ruskiej, a na jej miejsce sprowadzono nowych osadników. Wywłaszczono właścicieli ziemskich, bezpowrotnie niszcząc kulturę szlachecką. Krajobraz wsi karpacciej szczególnie szybkim przemianom zaczął ulegać w drugiej połowie XX wieku. Ujednolicanie stylu życia mieszkańców, zarzucenie tradycyjnego sposobu gospodarowania, budownictwa i rzemiosła oraz związanych z tym obrzędów i obyczajów spowodowało potrzebę podjęcia szybkich działań mających na celu ochronę nie tylko dziedzictwa kulturowego, ale równocześnie związanego z nim dziedzictwa przyrodniczego.

Dlaczego warto chronić dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe Karpat?

Dla nas, ludzi, Karpaty są przede wszystkim środowiskiem życia, od jego kondycji zależy nasze zdrowie i nasz dobrobyt. Jesteśmy z nim oraz z zamieszkującymi go organizmami połączeni siecią różnorodnych, czasem wciąż nieodkrytych, a często kluczowych dla naszego przetrwania powiązań. Wystarczy wspomnieć, że około 84% roślin uprawnych w Europie jest uzależnionych od owadów zapylających⁴⁴, czyli nie tylko od hodowanej pszczoły miodnej, ale także od gatunków dzikich – trzmieli, pszczół samotnic, motyli, bzygów. Z drugiej strony liczni przedstawiciele tych owadów wykazują silne związki z wiejskim krajobrazem kulturowym (z tradycyjnym, ekstensywnym rolnictwem czy z ludowym budownictwem⁴⁵). Podkreślić zatem należy, że przyroda, również ta karpaccza, nie jest prostą sumą składających się na nią części, lecz niezwykle złożonym układem, którego prawidłowe funkcjonowanie zależy od wzajemnych oddziaływań jego biotycznych i abiotycznych elementów. Środowisko przyrodnicze świadczy wiele niezbędnych usług (tzw. usług ekosystemowych), więc zachowanie wysokiej różnorodności biologicznej i krajobrazowej gwarantuje nam zaspokojenie podstawowych (i nie tylko) potrzeb – np. w Karpatach mają swoje źródła liczne rzeki, górskie lasy dostarczają drewna, owoców, spadzi, pełnią funkcje przeciwpowodziowe i glebotwórcze, miejscowa czysta woda i powietrze oraz bogactwo roślin na polanach wypasowych wpływają na jakość, smak i aromat powszechnie cenionych owczych i kozich serów, tutejsze tereny są miejscem rekreacji i wypoczynku, krajobrazy – źródłem wartości duchowych.

⁴³ M. Wantuch, *Obrazki na szkle – tradycyjne rzemiosło i sztuka ludowa*, [w:] A. Pępkowska-Król (red.), *Przyroda polskich Karpat. Przewodnik krajoznawczy*, Marki 2013, s. 26- 27.

⁴⁴ I.H. Williams, *The dependence of crop production within the European Union on pollination by honeybees*, „Agricultural Zoology Reviews” 6, 1994, s. 229–257.

⁴⁵ Np. niektóre gatunki **pszczół samotnic** gnieźdzą się w glinianych i drewnianych ścianach tradycyjnych zabudowań znikających już z wiejskiego krajobrazu.

Ochrona oraz zrównoważone i trwałe użytkowanie bogactwa przyrodniczego i kulturowego daje równocześnie mieszkańcom regionu karpackiego możliwość czerpania długofalowych, wymiernych korzyści z rozwoju gospodarki przyjaznej środowisku (np. ekoturystyki, leśnictwa, pasterstwa, pszczelarstwa, zielarstwa, sadownictwa, przetwórstwa, tradycyjnego rzemiosła). Pozwala także uniknąć, często niemałych, kosztów związanych z usuwaniem skutków katastrof ekologicznych spowodowanych gospodarką rabunkową (np. powodzi powstałych w wyniku niszczenia lasów łęgowych i osuszania terenów podmokłych, erozji gleb, której przyczyną jest nadmierna wycinka drzew).

Poza motywami ekonomicznymi istnieje też cały szereg innych powodów, dla których warto chronić środowisko naturalne. W 1978 roku prof. David Ehrenfeld pisał: „Inne formy życia mają wewnętrzną wartość, niezależną od użyteczności dla człowieka i dlatego zasługują na ochronę”⁴⁶. Jako ludzie jesteśmy po prostu odpowiedzialni za naszą planetę, a spełnianie moralnego obowiązku, jakim jest jej ochrona, wzbogaca nasze człowieczeństwo. Podejmowanie wspólnych działań na rzecz dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego wzmacnia ponadto więzi społeczne, rozwija emocjonalnie, może dawać poczucie przynależności, bezpieczeństwa, dumy, spełnienia, radości. W czystym, zielonym otoczeniu żyje się szczęśliwiej i zdrowiej, a dodatkowo czynniki estetyczne mają duże znaczenie gospodarcze wiążące się z rozwojem ekoturystyki. Zachowanie terenów cennych pod względem przyrodniczym, kulturowym i historycznym jest bardzo ważne z punktu widzenia nauki i edukacji. Tracąc takie obszary, tracimy szansę zrozumienia istotnych dla nas zjawisk naturalnych czy procesów społecznych⁴⁷. Tracimy też szansę znalezienia gotowych rozwiązań, ponieważ, jak przekonuje zafascynowana bioniką⁴⁸ amerykańska pisarka Janine M. Benyus – „gdy chcemy rozwiązać jakiś problem, powinniśmy najpierw sprawdzić, jak rozwiązała go natura”⁴⁹.

Karpackie dziedzictwo jest również niezmiernym źródłem wartości duchowych, inspiracją dla pisarzy, poetów, malarzy. Z niego natchnienie czerpali Władysław Orkan, Seweryn Goszczyński, Leopold Staff, Włodzimierz Tetmajer. Artyści wyrastali z karpackich korzeni, jak krynicki Nikifor, bądź poszukiwali tutaj wytchnienia – jak Matejko. Inspirowali się miejscową muzyką (Karol Szymanowski, Wojciech Kilar), architekturą (styl zakopiański Stanisława Witkiewicza), wykorzystywali elementy ludowe w projektowaniu strojów (Helena Modrzejewska). Nadal stanowią Karpaty natchnienie dla twórców, artystów, turystów, ludzi stąd i przyjezdnych gości. Nieustająca fascynacja folklorem, potrzeba zdrowego trybu życia, tęsknota za więzią człowieka z przyrodą są zaspokajane właśnie tutaj, w Karpatach. Takiego potencjału nie możemy zaprzepaścić. Teraz jest czas podejmowania właściwych, bo przemyślanych i opartych na rzetelnych danych decyzji pozwalających chronić dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe naszego regionu. Czas inwestowania w zrównoważony, przyjazny człowiekowi i środowisku naturalnemu rozwój.

⁴⁶ D. Ehrenfeld, *The arrogance of humanism*, Oxford University Press, New York 1978.

⁴⁷ P. Skubała, *Dlaczego powinniśmy chronić przyrodę? Motywy ochrony środowiska*, wykład, 2014, https://www.youtube.com/watch?v=NYaw_d0R7Lw, dostęp 18.02.2016.

⁴⁸ **Bionika, biomimetyka** – dziedzina wiedzy z pogranicza biologii i nauk technicznych, zajmująca się technicznymi zastosowaniami zasad funkcjonowania żywych organizmów lub procesów obserwowanych w tych organizmach albo w ich zbiorowiskach (źródło: Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/bionika.html>, dostęp 18.02.2016).

⁴⁹ J.M. Benyus, *Biomimicry in action*, wykład, 2009, https://www.youtube.com/watch?v=k_GFq12w5WU, dostęp 18.02.2016.

Bibliografia

- Armatus P., Loch J., Ruciński M., Przyroda gorczańskich polan, Gorczański Park Narodowy, Poręba Wielka 2010.
- Balon J., German K., Kozak J., Malara K., Widacki W., Ziąja W., *Regiony fizycznogeograficzne*, [w:] J. Warszńska (red.), *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995, s. 117–130.
- Baumgart-Kotarba M., Kral J., Young tectonic uplift of the Tatra Mts. (fission track data and geomorphological arguments), „*Geologica Carpathica*”, 2002, 53, Special Issue.
- Benyus J.M., *Biomimicry in action*, wykład, 2009, https://www.youtube.com/watch?v=k_GFq12w5WU
- Ceklarz K., Babcyne Korole, Oficyna Wydawnicza „Wierchy”, Kraków 2012.
- Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP>
- Cierlik G., Tworek S., Tichodroma muraria (L., 1766) – Pomurnik, [w:] M. Gromadzki (red.), *Ptaki. Poradnik ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2004, t. 8 (część II), s. 352–354.
- Dynowska I., Wody, [w:] J. Warszńska (red.), *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, IGI GP UJ, Kraków 1995, s. 50.
- Ehrenfeld D., *The arrogance of humanism*, Oxford University Press, New York 1978.
- Encyklopedia PWN, <http://encyklopedia.pwn.pl>
- Geoserwis GDOŚ, <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy>
- Hradilec K., Loulova A., Charamza F., Method for determining recent movements of the Earth's crust in high mountain areas, [w:] *Geophysical Syntheses in Czechoslovakia*, Veda, Bratislava 1981.
- Jankowski L., Margielewski W., Strukturalne uwarunkowania rozwoju rzeźby Karpat Zewnętrznych – nowe spojrzenie, „*Przegląd Geologiczny*”, 2014, 62, 1, s. 29–35.
- Jurewicz E., Geodynamic evolution of the Tatra Mts. and the Pieniny Klippen Belt (Western Carpathians): problems and comments, „*Acta Geologica Polonica*” 2005, 55 (3), s. 295–338.
- Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Warszńska J. (red.), Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995.
- Kondracki J., *Karpaty*, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
- Kornecki M., Gotyckie kościoły drewniane na Podhalu, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987.
- Książkiewicz M., *Karpaty*, [w:] W. Pożarski (red.), *Budowa geologiczna Polski*, t. 4 *Tektonika*, cz. 3, Wydawnictwo Geologiczne, Warszawa 1972, s. 1–228.
- Łajczak A., Hydrologia, [w:] Z. Mirek (red.), *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego*, Tatrzański Park Narodowy, Zakopane–Kraków 1996, s. 169–196.
- Michalik S., Pieniny. Park dwu narodów. Przewodnik przyrodniczy, Pieniński Park Narodowy, Krościenko nad Dunajcem 2000.
- Miśkiewicz K. i in., Transgraniczny geopark Karpaty fliszowe i ich wody mineralne, „*Przegląd Geologiczny*”, 2011, 59/9, s. 611–629.
- Pawłowski B., Szata roślinna gór polskich, [w:] W. Szafer, K. Zarzycki, *Szata roślinna Polski*, PWN, Warszawa 1972, T. 2, s. 189–252.
- Porwisz B., Szlakiem wód termalnych w Małopolsce, Departament Środowiska Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Zespół Geologii, Kraków 2013.
- Skubała P., *Dlaczego powinniśmy chronić przyrodę? Motywy ochrony środowiska*, wykład, 2014, https://www.youtube.com/watch?v=NYaw_d0R7Lw

- Słownik Wyrazów Obcych PWN, <http://sjp.pwn.pl/sjp/transhumancja;2578514.html>
- Wantuch M., *Obrazki na szkle – tradycyjne rzemiosło i sztuka ludowa*, [w:] A. Pępkowska-Król (red.), *Przyroda polskich Karpat. Przewodnik krajoznawczy*, Marki 2013, s. 26-27.
- Williams I.H., *The dependence of crop production within the European Union on pollination by honeybees*, „Agricultural Zoology Reviews”, 1994, 6, s. 229–257.
- Zasadni J., Kłapyta P., *The Tatra Mountains during the Last Glacial Maximum*, „Journal of Maps” 2014, 10, 3, s. 440–456, <http://www.tandfonline.com/doi/suppl/10.1080/17445647.2014.885854>
- Zarzycki K., Głowaciński Z., *Bieszczady*, Przyroda Polska, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.

Strony internetowe

- <http://geoportal.pgi.gov.pl/portal/page/portal/geostanowiska/projekt>
- <http://www.krakow.rzgw.gov.pl>
- <http://www.pieniny pn.pl/pl/958/0/swiat-roslin.html>

2. Istota i zadania Konwencji Karpackiej

Monika Ochwat-Marcinkiewicz¹

Preambuła Konwencji Karpackiej

Strony „[potwierdzają], iż Karpaty są unikalnym naturalnym skarbem o wyjątkowym pięknie i wartości przyrodniczej, ważną ostoją różnorodności biologicznej, obszarem źródłiskowym głównych rzek, istotnym siedliskiem i ostoją dla wielu zagrożonych gatunków roślin i zwierząt oraz największym w Europie obszarem lasów pierwotnych, a także (...), iż Karpaty stanowią istotne środowisko przyrodnicze, gospodarcze, kulturowe, rekreacyjne oraz środowisko życia w sercu Europy, dzielone przez wielu ludzi i wiele państw”.

Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (Konwencja Karpacka) została podpisana w Kijowie w maju 2003 roku, a jej zapisy weszły w życie w roku 2006. Jest drugą w skali świata, po Konwencji Alpejskiej, umową międzynarodową dotyczącą pojedynczego regionu górskiego. Stronami Konwencji jest siedem państw – Czechy, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Ukraina oraz Węgry (ryc. 1).

Ryc. 1. Logo Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat
Źródło: <http://www.carpathianconvention.org>

Konwencja Karpacka ma za zadanie stworzenie mechanizmu zintegrowanego zarządzania gospodarką w Karpatach w celu ich ochrony oraz zrównoważonego i trwałego rozwoju. Strony Konwencji zobowiązały się do prowadzenia wszechstronnej polityki i współpracy dla poprawy jakości życia mieszkańców regionu, wzmocnienia lokalnej gospodarki oraz ochrony zasobów przyrodniczych i kulturowych. Konwencja stanowi również forum dialogu pomiędzy kluczowymi partnerami i interesariuszami, poczynając od centralnych organów administracji państwowej oraz instytucji o zasięgu krajowym po społeczność lokalne.

¹ mgr Monika Ochwat-Marcinkiewicz, Stowarzyszenie Ekopsychologia.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

Jej zapisy dotyczą w Polsce obszaru 200 gmin, położonych na terenie trzech województw: małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego (patrz Aneks nr 2). Teren ten stanowi ok. 6% powierzchni lądowej kraju (18 612,48 km²).

Ramowy charakter Konwencji Karpackiej

Z uwagi na ramowy charakter Konwencji Karpackiej (ryc. 2) i stopień ogólności jej zapisów, wdrażanie Konwencji wymaga przyjęcia dokumentów wykonawczych, dotyczących poszczególnych dziedzin. Mogą to być protokoły tematyczne, strategiczne plany działań lub strategie. Ponadto Strony Konwencji Karpackiej mogą uszczegóławiać zapisy protokołów lub strategicznych planów działań w krajowych planach działań lub krajowych strategiach.

Ryc. 2. Ramowy charakter Konwencji Karpackiej

Źródło: opr. M. Ochwat-Marcinkiewicz, na podstawie zapisów Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (<http://www.carpathianconvention.org>)

Protokoły do Konwencji Karpackiej

Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat zawiera zapisy natury ogólnej. Strony Konwencji mogą zaproponować do niej protokoły, w których zostaną zapisane konkretne działania i obowiązki. Protokoły te muszą zostać przyjęte na posiedzeniach Konferencji Stron (ang. Conference of the Parties, COP), a następnie ratyfikowane przez poszczególne strony. Protokoły są najważniejszym instrumentem do uzupełnienia treści Konwencji oraz ułatwienia wdrażania jej zapisów.

Zgodnie z art. 91 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej po ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw protokoły do Konwencji Karpackiej stają się częścią krajowego porządku prawnego i są bezpośrednio stosowane. Protokoły są opracowywane i przyjmowane na podstawie 2 i 18 artykułu Konwencji. Do chwili obecnej (grudzień 2016) zostały przyjęte następujące protokoły:

- Protokół o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat – przyjęty podczas drugiego spotkania Konferencji Stron (COP2, 19 czerwca 2008 r. w Bukareszcie). W Polsce zapisy tego protokołu weszły w życie 28 kwietnia 2010 roku.
- Protokół o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat – przyjęty podczas trzeciego spotkania Konferencji Stron (COP3, 27 maja 2011 r. w Bratysławie). W Polsce zapisy tego protokołu weszły w życie 29 kwietnia 2013 roku.
- Protokół o zrównoważonej gospodarce leśnej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat – przyjęty podczas trzeciego spotkania Konferencji Stron (COP3, 27 maja 2011 r. w Bratysławie). Polska nie zakończyła jeszcze procedury ratyfikacji tego protokołu.
- Protokół o zrównoważonym transporcie do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat – przyjęty podczas czwartego spotkania Konferencji Stron (COP4, 26 września 2014 r. w Mikulovie). Protokół został zatwierdzony przez Radę Ministrów uchwałą nr 216/2015 z dnia 6 listopada 2015 roku. Z uwagi na brak ratyfikacji przez co najmniej cztery Strony Konwencji nie wszedł on jeszcze w życie.

Organy Konwencji Karpackiej

Konferencja Stron (COP)

Konferencja Stron (COP) jest głównym organem decyzyjnym Konwencji Karpackiej, w którym reprezentowane są wszystkie Strony. Posiedzenia zwyczajne Konferencji Stron odbywają się zazwyczaj raz na trzy lata. Konferencja Stron jest odpowiedzialna za przyjmowanie protokołów i poprawek do Konwencji oraz ustanawianie jej organów pomocniczych. Ponadto Konferencja Stron decyduje o programie pracy i budżecie oraz wyznacza kierunki działań wspierających wdrażanie Konwencji i jej protokołów. Konferencja Stron działa na podstawie 14 artykułu Konwencji Karpackiej.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

Do chwili obecnej odbyły się cztery posiedzenia Konferencji Stron:

- I posiedzenie Konferencji Stron Konwencji Karpackiej (COP1) w Kijowie (Ukraina) w dniach 11–13 grudnia 2006 roku².
- II posiedzenie Konferencji Stron Konwencji Karpackiej (COP2) w Bukareszcie (Rumunia) w dniach 17–19 czerwca 2008 roku³.
- III posiedzenie Konferencji Stron Konwencji Karpackiej (COP3) w Bratysławie (Republika Słowacji) w dniach 25–27 maja 2011 roku⁴.
- IV posiedzenie Konferencji Stron Konwencji Karpackiej (COP4) w Mikulovie (Republika Czeska) w dniach 23–26 września 2014 roku⁵ (ryc. 3).

Ryc. 3. IV posiedzenie Konferencji Stron Konwencji Karpackiej
Źródło: Stowarzyszenie Ekopsychologia (fot. J. Marcinkiewicz)

Organy pomocnicze

Organy pomocnicze są ustanawiane przez Konferencję Stron w celu uzyskania wsparcia doradczego w zakresie konkretnych zagadnień związanych z ochroną i zrównoważonym rozwojem Karpat. Powołuje się je na podstawie artykułu 16 Konwencji Karpackiej.

² <http://www.carpathianconvention.org/eventdetailcop/events/cop1-first-meeting-of-the-conference-of-the-parties-to-the-carpathian-convention.html>, dostęp 11.05.2016.

³ <http://www.carpathianconvention.org/eventdetailcop/events/cop2-second-meeting-of-the-conference-of-the-parties-to-the-carpathian-convention.html>, dostęp 11.05.2016.

⁴ <http://www.carpathianconvention.org/eventdetailcop/events/cop3-third-meeting-of-the-conference-of-the-parties-to-the-carpathian-convention.html>, dostęp 11.05.2016.

⁵ <http://www.carpathianconvention.org/eventdetailcop/events/cop4-fourth-meeting-of-the-conference-of-the-parties-to-the-carpathian-convention-copy.html>, dostęp 11.05.2016.

W chwili obecnej funkcjonują:

Komitet Wdrażający Konwencji Karpackiej

Jest to organ odpowiedzialny za przygotowanie decyzji Konferencji Stron. Składa się z przedstawicieli Stron Konwencji Karpackiej. Jego posiedzenia odbywają się co najmniej raz w roku. Dodatkowo Komitet podejmuje decyzje dotyczące rekomendowania przyjęcia protokołów, strategii lub zaleceń mających znaczenie dla osiągnięcia celów Konwencji. Monitoruje również wdrażanie zapisów Konwencji i przygotowuje posiedzenia Konferencji Stron.

Komitet Wdrażający Konwencji Karpackiej działa na podstawie artykułu 14, ustępu 2, litery e oraz artykułu 16 Konwencji.

Grupy Robocze Konwencji Karpackiej

Składają się z krajowych punktów kontaktowych dla Konwencji Karpackiej i/lub osób przez nie wyznaczonych. Posiedzenia Grup Roboczych są otwarte dla obserwatorów, czyli przedstawicieli różnorodnych instytucji i organizacji związanych z obszarem, którym zajmuje się dana Grupa Robocza. Grupy Robocze są powoływane w celu wspierania Konferencji Stron oraz Komitetu Wdrażającego Konwencji Karpackiej we wprowadzaniu w życie zapisów Konwencji. Składają się ze specjalistów z konkretnych dziedzin i mają za zadanie opracowanie dokumentów do Konwencji, projektów lub propozycji działań. Obecnie funkcjonuje osiem Grup Roboczych Konwencji Karpackiej:

- Grupa Robocza ds. Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej i Krajobrazowej;
- Grupa Robocza ds. Planowania Przestrzennego;
- Grupa Robocza ds. Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
- Grupa Robocza ds. Zrównoważonej Gospodarki Leśnej;
- Grupa Robocza ds. Zrównoważonego Przemysłu, Energetyki, Transportu i Infrastruktury;
- Grupa Robocza ds. Zrównoważonej Turystyki;
- Grupa Robocza ds. Dziedzictwa Kulturowego i Wiedzy Tradycyjnej (ryc. 4);
- Grupa Robocza ds. Adaptacji do Zmian Klimatu.

Ryc. 4. III Spotkanie Grupy Roboczej ds. Dziedzictwa Kulturowego i Wiedzy Tradycyjnej (Orelec, 9–11 września 2013)
Źródło: Stowarzyszenie Ekopsychologia (fot. M. Ochwat-Marcinkiewicz)

Sekretariat Konwencji Karpackiej

Pomaga Stronom Konwencji Karpackiej we wdrażaniu jej zapisów. Organizuje i wspiera działanie organów Konwencji, jest odpowiedzialny za koordynację jej programu pracy oraz pomaga w opracowywaniu i wdrażaniu projektów. Ponadto ułatwia komunikację i wymianę informacji w sprawach związanych z Konwencją, jak również przygotowuje raporty na temat jej wdrażania na posiedzenia Konferencji Stron. Sekretariat funkcjonuje na podstawie artykułu 15 Konwencji Karpackiej. Do czasu podjęcia przez Strony Konwencji Karpackiej decyzji o lokalizacji Stałego Sekretariatu, od roku 2004 Tymczasowy Sekretariat, zarządzany przez Regionalne Biuro Programu Środowiskowego Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNEP - United Nations Environment Programme), jest usytuowany w Wiedniu.

Inne grupy i inicjatywy

Karpacka Sieć Obszarów Chronionych (Carpathian Network of Protected Areas – CNPA)

Sieć ta została powołana zgodnie z decyzją nr 4, ust. 12 pierwszego spotkania Konferencji Stron (COP1/4.12). Komitet Sterujący Karpackiej Sieci Obszarów Chronionych składa się z punktów kontaktowych dla CNPA wyznaczonych przez każdą ze Stron Konwencji. Karpacka Sieć Obszarów Chronionych wspiera wdrażanie Konwencji oraz protokołu o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej⁶.

Inicjatywa na rzecz Karpackich Terenów Wodno-Błotnych (Carpathian Wetland Initiative – CWI)

Inicjatywa została powołana w celu realizacji porozumienia o współpracy między Konwencją Karpacką a Konwencją o obszarach wodno-błotnych (Konwencja Ramsarska). Organem wykonawczym Inicjatywy jest Zarząd, który składa się z krajowych punktów kontaktowych delegowanych przez Strony Konwencji Karpackiej⁷.

Udział publiczny w Konwencji Karpackiej

Posiedzenia organów Konwencji Karpackiej są otwarte dla obserwatorów. Przedstawiciele zarówno organizacji pozarządowych, jak i samorządów lokalnych i innych zainteresowanych instytucji mogą zgłosić chęć uczestnictwa za pośrednictwem formularza zgłoszeniowego, dostępnego na stronie internetowej Konwencji Karpackiej wraz z zaproszeniami na poszczególne spotkania⁸. Językiem roboczym Konferencji Stron Konwencji Karpackiej jest język angielski. Decyzje Konferencji Stron zalecają Stronom Konwencji tworzenie krajowych mechanizmów ułatwiających partycypację społeczności lokalnych w podejmowaniu decyzji dotyczących wdrażania zapisów Konwencji.

⁶ <http://www.carpathianparks.org>, dostęp 07.09.2016.

⁷ <http://www.cwi.sk>, dostęp 07.09.2016.

⁸ <http://www.carpathianconvention.org>, dostęp 11.05.2016.

Decyzja COP1/12

Zagadnienia przekrojowe, m.in. podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa – art. 13 Konwencji Karpackiej.

Konferencja Stron:

5. Popiera i zaleca tworzenie i opracowywanie krajowych mechanizmów na rzecz rozwoju wdrażania Konwencji Karpackiej, łącznie z informacją, włączeniem i budowaniem potencjału wszystkich zainteresowanych podmiotów oraz społeczeństwa obywatelskiego, związanego z postępowaniem i dalszym rozwojem Konwencji Karpackiej⁹.

Decyzja COP2/10

Zagadnienia horyzontalne, w tym podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa – art. 13 Konwencji Karpackiej.

Konferencja Stron:

5. Ponawia swoją rekomendację dotyczącą ustanowienia i rozwoju mechanizmów krajowych przyczyniających się do wdrażania Konwencji Karpackiej, m.in. w zakresie informowania, zaangażowania i budowania potencjału właściwych zainteresowanych podmiotów i społeczeństwa obywatelskiego związanego z procesem i przyszłym rozwojem Konwencji Karpackiej;

6. Występuje do Stron i innych zainteresowanych podmiotów o przeprowadzenie konsultacji regionalnych i dalsze podnoszenie świadomości społeczeństwa w celu przyczynienia się do procesu wdrażania Konwencji Karpackiej^{10**}.

Decyzja COP4/9

Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa – art. 13 Konwencji Karpackiej.

Konferencja Stron:

4. Występuje do Stron i innych zainteresowanych podmiotów o przeprowadzenie konsultacji regionalnych i dalsze podnoszenie świadomości społeczeństwa w celu przyczynienia się do procesu wdrażania Konwencji Karpackiej;

9. Ponawia swoją rekomendację dotyczącą ustanowienia i rozwoju mechanizmów krajowych przyczyniających się do wdrażania Konwencji Karpackiej, m.in. w zakresie informowania, zaangażowania i budowania potencjału właściwych zainteresowanych podmiotów i społeczeństwa obywatelskiego związanego z procesem i przyszłym rozwojem Konwencji Karpackiej.

⁹ https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/umowy_miedzynarodowe/karpacka/Decyzje_Pierwszego_Spotkania.pdf, dostęp 07.09.2016.

¹⁰ https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/umowy_miedzynarodowe/karpacka/Decyzje_Drugiego_Spotkania.pdf, dostęp 07.09.2016.

Rekomendacje zawarte w Decyzjach Konferencji Stron Konwencji są częściowo realizowane w Polsce za pośrednictwem Krajowego Komitetu Sterującego Konwencji Karpackiej (**patrz dobra praktyka nr 2**). Komitet ten został powołany przez Ministerstwo Środowiska, pełniące funkcję punktu kontaktowego Konwencji w Polsce. W skład komitetu wchodzi przedstawiciele ministerstw, parków narodowych i krajobrazowych, urzędów marszałkowskich i wojewódzkich właściwych dla obszaru stosowania Konwencji oraz organizacje pozarządowe.

Dodatkowo w ramach projektu Karpaty Łączą funkcjonuje Koalicja na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej (Porozumienie Karpackie „Karpaty Naszym Domem”¹¹) (**patrz dobra praktyka nr 1**) (ryc. 5). Koalicja zrzesza niemal 70 podmiotów, w tym organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego oraz firmy z regionu karpackiego. W organizowanych w jej ramach spotkaniach tematycznych grup roboczych biorą udział eksperci i specjaliści jednostek badawczych, naukowych i administracji publicznej. Działania te mają na celu budowanie platformy współpracy i konsultacji, co w dużej mierze odpowiada idei mechanizmu krajowego, przyczyniającego się do informowania, angażowania i budowania potencjału zainteresowanych podmiotów i społeczeństwa obywatelskiego na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej. Organizacją wiodącą Porozumienia jest Stowarzyszenie Ekopsychologia.

Nic o Karpatach bez mieszkańców regionu

Zapisy Konwencji Karpackiej rodzą zobowiązania dla rządu Rzeczypospolitej Polskiej i to właśnie rząd jest odpowiedzialny za jej wdrażanie. Jednak z uwagi na fakt, że Konwencja dotyczy tylko 6% powierzchni kraju, nie ma ona priorytetowego charakteru. Nie zmieniają tego nawet istotna rola Karpat jako terenu źródłiskowego, ich cenne zasoby przyrodnicze i kulturowe ani znaczenie turystyczne i rekreacyjne. Jednocześnie, z perspektywy rozwoju regionu karpackiego w Polsce, wdrażanie Konwencji Karpackiej wydaje się kluczowe. Jest to jedyny akt prawny odnoszący się do specyficznych problemów terenów górskich. Dlatego w interesie lokalnych i regionalnych samorządów czy organizacji pozarządowych jest wypracowanie, we współpracy z władzami centralnymi, takiego mechanizmu, który umożliwi aktywne uczestnictwo w kształtowaniu decyzji Konferencji Stron, formowaniu zapisów protokołów do Konwencji oraz opracowywaniu strategicznych planów działań. Pozwoliłoby to na większe zaangażowanie lokalnych i regionalnych władz w działania związane z Konwencją Karpacką.

¹¹ <http://www.porozumieniekarpackie.pl>, dostęp 11.05.2016.

Gospodarze regionu (samorządy lokalne i regionalne) nie byli i nie są dostatecznie intensywnie włączani w prace organów Konwencji. Nie wdrożono odpowiednich mechanizmów konsultacji poszczególnych dokumentów, rzutujących na kierunki rozwoju lokalnego. W związku z brakiem podstaw prawnych do chwili obecnej nie zostało powołane biuro Konwencji zlokalizowane na terenie jej obowiązywania.

Wśród najpilniejszych rekomendacji, które w sposób znaczący wpłynęłyby na realizację zapisów Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, można wymienić:

1. Wzmoczenie przez Ministerstwo Środowiska wysiłków zmierzających do wzmocnienia roli Konwencji Karpackiej w rozwoju regionu oraz wdrażania jej zapisów.
2. Powołanie biura informacyjnego Konwencji Karpackiej na terenie nią objętym (np. na mocy porozumienia województw karpackich).
3. Organizację spotkań Krajowego Komitetu Sterującego Konwencji Karpackiej w regionie objętym Konwencją, nie rzadziej niż raz na pół roku.
4. Wytypowanie przez samorządy lokalne i organizacje pozarządowe ekspertów do reprezentowania stanowiska tych podmiotów na spotkaniach grup roboczych Konwencji Karpackiej oraz podczas spotkań Konferencji Stron Konwencji.
5. Kontynuację pracy Koalicji na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej.
6. Powołanie funduszu grantowego, mającego na celu wsparcie samorządów i społeczności lokalnych w realizacji działań wpisujących się w zapisy Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat.
7. Podpisanie porozumienia województw karpackich (małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego) w celu uzgodnienia form i zasad współpracy dla wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej.
8. Opracowanie i przyjęcie przez województwa karpackie (małopolskie, podkarpackie i śląskie) strategii zrównoważonego rozwoju regionu karpackiego, obejmującej polski obszar Karpat oraz włączenie się w prace nad utworzeniem makroregionalnej Strategii Karpackiej.

Dobre praktyki

1

Koalicja na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej

Ryc. 5. Logo Porozumienia Karpackiego „Karpaty Naszym Domem”

Źródło: Stowarzyszenie Ekopsychologia (<http://www.porozumieniekarpackie.pl>)

Koalicja na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej działa w ramach Porozumienia Karpackiego „Karpaty Naszym Domem”. Porozumienie jest organizacją apolityczną i nieformalną, powstała w celu budowania platformy współpracy pomiędzy podmiotami, którym leży na sercu los Karpat. Celami Porozumienia Karpackiego „Karpaty Naszym Domem” są:

1. Kształtowanie świadomości i tożsamości karpackiej.
2. Wielosektorowa współpraca na rzecz podnoszenia świadomości i wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej.
3. Współpraca na rzecz ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju Karpat w celu poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych, z uwzględnieniem potrzeby zrównoważonego rozwoju rolnictwa, leśnictwa, turystyki, transportu i infrastruktury, zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy i gospodarowania zasobami ziemi.
4. Identyfikacja, zachowanie i promowanie dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności regionów, tradycyjnej wiedzy ludowej, promowania miejscowych produktów, wyrobów artystycznych i rękodzielniczych, rzemiosła, tradycyjnego pasterstwa oraz folkloru.
5. Podnoszenie poziomu wiedzy o walorach przyrodniczych i kulturowych obszaru wśród mieszkańców regionu karpackiego, Polski i Europy, podnoszenie świadomości ekologicznej, poprawa dostępu społeczeństwa do informacji o ochronie środowiska i zrównoważonym rozwoju Karpat.
6. Wyrównywanie szans dzieci i młodzieży z terenu Karpat.

7. Promowanie efektywnych rozwiązań wspierających zrównoważony rozwój Karpat oraz przekazywanie kompetencji, wiedzy i doświadczenia Członków Porozumienia w tym zakresie.
8. Działanie na rzecz uwzględniania specyficznych problemów regionu karpackiego w polityce regionalnej, krajowej i międzynarodowej.
9. Wzrost atrakcyjności i konkurencyjności Karpat w przestrzeni europejskiej.

Porozumienie Karpackie zostało założone w roku 2010 przez sześć podmiotów: Stowarzyszenie Ekopsychologia, Wiejski Ośrodek Kultury w Ochotnicy Górnej, Związek Podhalań Oddział Górali Śląskich, Cieszyńskie Stowarzyszenie Agroturystyczne „Natura”, Stowarzyszenie „Jedność Beskidzka” oraz Związek Podhalań Oddział w Ochotnicy Górnej.

W chwili obecnej Koalicję tworzy niemal 70 instytucji, organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorstw z regionu karpackiego. Porozumienie ma charakter otwarty. Może do niego dołączyć każdy podmiot deklarujący utożsamianie się z jego celami i zobowiązujący się przestrzegać zasad jego funkcjonowania określonych w regulaminie działania Porozumienia.

Organizator: Stowarzyszenie Ekopsychologia

Więcej: <http://www.porozumieniekarpackie.pl>, dostęp 17.06.2016

2

Krajowy Komitet Sterujący Konwencji Karpackiej

Polska, jako jedyny kraj będący stroną Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, w części wdrożyła w życie zalecenia Konferencji Stron Konwencji o tworzeniu i opracowaniu krajowych mechanizmów na rzecz rozwoju wdrażania Konwencji Karpackiej, łącznie z informacją, włączeniem i budowaniem potencjału wszystkich zainteresowanych podmiotów oraz społeczeństwa obywatelskiego, związanego z postępowaniem i dalszym rozwojem Konwencji Karpackiej. Zadaniem Komitetu jest koordynowanie prac nad wdrażaniem Konwencji oraz promowanie działań na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat. Członkami Krajowego Komitetu Sterującego Konwencji są między innymi: Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska oraz regionalni dyrektorzy z Katowic, Krakowa i Rzeszowa, urzędy marszałkowskie oraz organizacje pozarządowe zaangażowane w inicjatywy karpackie.

Organizator: Ministerstwo Środowiska

Więcej: <http://www.mos.gov.pl>, dostęp 17.06.2016

Bibliografia

- Decyzje Pierwszego Spotkania Konferencji Stron Konwencji Karpackiej, https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/umowy_miedzynarodowe/karpacka/Decyzje_Pierwszego_Spotkania.pdf
- Decyzje Drugiego Spotkania Konferencji Stron Konwencji Karpackiej, https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/umowy_miedzynarodowe/karpacka/Decyzje_Drugiego_Spotkania.pdf
- Protokół o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (Dz.U. 2013 poz. 682), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130000682>
- Protokół o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r. (Dz.U. 2010 nr 90 poz. 591), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20100900591>
- Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r. (Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20070960634>
- Uchwała nr 2016/2015 Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2015 r. w sprawie zatwierdzenia sporządzonego w Mikulovie dnia 26 września 2014 r. Protokołu o zrównoważonym transporcie do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzonej w Kijowie dnia 22 maja 2003 r.

Strony internetowe

- <http://www.carpathianconvention.org>
- <http://www.carpathianparks.org>
- <http://www.cwi.sk>
- <http://www.mos.gov.pl>
- <http://www.porozumieniekarpackie.pl>

3. Ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej

Marta Wantuch¹, Jadwiga Środulska-Wielgus²

Artykuł 4 Konwencji Karpackiej

Ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej

1. Strony będą prowadziły politykę mającą na celu ochronę, zrównoważone użytkowanie oraz przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej na całym obszarze Karpat. Strony podejmą odpowiednie środki dla zapewnienia wysokiego stopnia ochrony i zrównoważonego użytkowania naturalnych i półnaturalnych siedlisk, ich ciągłości i łączności oraz gatunków flory i fauny charakterystycznych dla Karpat, a w szczególności ochrony gatunków zagrożonych i endemicznych oraz wielkich drapieżników.
2. Strony będą promować odpowiednie utrzymywanie półnaturalnych siedlisk, odtwarzanie pierwotnego stanu siedlisk zdegradowanych oraz wspieranie opracowywania i realizacji odpowiednich planów zarządzania.
3. Strony będą prowadziły politykę mającą na celu zapobieganie wprowadzaniu obcych gatunków inwazyjnych i uwalnianiu organizmów genetycznie zmodyfikowanych, zagrażających ekosystemom, siedliskom lub gatunkom, oraz ich kontrolowanie lub eliminowanie.
4. Strony będą opracowywać i/lub promować kompatybilne systemy monitoringu, skoordynowane regionalne rejestry gatunków i siedlisk, skoordynowane badania naukowe oraz tworzenie powiązań i połączeń między nimi.
5. Strony będą współpracować przy tworzeniu sieci ekologicznej w Karpatach, jako części składowej Paneuropejskiej Sieci Ekologicznej, oraz ustanawianiu i wspieraniu Karpackiej Sieci Obszarów Chronionych, a także wzmacnianiu ochrony i zrównoważonego rozwoju terenów położonych poza obszarami chronionymi.
6. Strony podejmą odpowiednie środki dla uwzględnienia celów ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej w politykach sektorowych, dotyczących na przykład gospodarki rolnej na terenach górskich, gospodarki leśnej na terenach górskich, zarządzania dorzecziami, turystyki, transportu i energetyki oraz przemysłu i górnictwa.

¹ mgr Marta Wantuch, Komisja Ochrony Przyrody przy Oddziale Akademickim Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Krakowie.

² dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus, Politechnika Krakowska, Instytut Architektury Krajobrazu.

Wprowadzenie

W 1997 roku międzynarodowy zespół ekonomistów i naukowców wycenił wartość usług ekosystemowych³ na 33 biliony dolarów, czyli niemal dwukrotnie więcej niż wynosił w owym czasie łączny produkt narodowy brutto wszystkich państw świata (PNB)⁴. Wielu benefitów płynących z istnienia ogromnej różnorodności życia na Ziemi nie sposób jednak przeliczyć na pieniądze, niektórych przyszłych korzyści (np. z odkrycia nowych leków czy nowych materiałów) nie sposób nawet przewidzieć. W naszym interesie jest zatem troska o zrównoważone użytkowanie zasobów naturalnych. Niezwykłe bogactwo przyrodnicze i kulturowe Karpat to olbrzymi potencjał rozwojowy tego regionu. Nie warto go trwonić, podejmując pochopne i nieprzemyślane decyzje dotyczące inwestycji przynoszących jedynie doraźny zysk, a równocześnie zmniejszających lokalną różnorodność biologiczną i nieodwracalnie niszczących unikatowy krajobraz. W dobie rosnącej świadomości ekologicznej społeczeństwa i zwiększającego się z roku na rok rynku turystyki przyrodniczej⁵ zrównoważone użytkowanie zasobów środowiska naturalnego daje nam możliwość długofalowego korzystania z przyrodniczego i kulturowego dziedzictwa Karpat. Daje nam możliwość rozwoju nie tylko przyjaznej środowisku turystyki, ale także leśnictwa, pasterstwa, pszczelarstwa, zielarstwa, sadownictwa, przetwórstwa, tradycyjnego rzemiosła. Walory przyrodnicze i krajobrazowe umożliwiają miejscowościom, gminom i regionom tworzenie interesujących, przyjaznych środowisku produktów turystycznych i mogą być wykorzystane do szerokiej promocji miejsca, które dzięki wspólnym staraniom społeczności lokalnych, samorządów, przedsiębiorców, instytucji naukowych i organizacji pozarządowych wciąż zachowało swoją tożsamość i wyjątkowy klimat „małej ojczyzny”.

Wytyczne Konwencji Karpackiej

Zgodnie z Konwencją o różnorodności biologicznej, sporządzoną w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 roku, **różnorodność biologiczna oznacza zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów pochodzących z ekosystemów lądowych, morskich i innych wodnych ekosystemów oraz zespołów ekologicznych, których są częścią. Dotyczy to różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami oraz różnorodności ekosystemów**⁶. Warto pamiętać, że za tą prostą sumą wymienionych w definicji elementów, kryje się złożona i nadal słabo poznana sieć wzajemnych zależności, której jesteśmy częścią.

Różnorodność krajobrazową, według zapisu protokołu o bioróżnorodności do Konwencji Karpackiej, należy rozumieć jako **zmienność pośród krajobrazów**⁷.

³ Usługi ekosystemowe – wszelkie korzyści uzyskiwane przez człowieka ze środowiska, np. woda, żywność, leki, tlen, paliwa, zapylenie roślin, regulacja klimatu, rekreacja (źródło: <http://uslugiekosystemow.pl/?q=baza-wiedzy/uslugi-ekosystemow/co-to-sa-uslugi-ekosystemow>, dostęp 29.02.2016).

⁴ R. Costanza i in., *The value of the world's ecosystem services and natural capital*, „Nature”, 1997, 387, s. 253–260.

⁵ D. Zaręba, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2010, s. 31–35.

⁶ Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20021841532>, dostęp 29.02.2016.

⁷ Protokół o bioróżnorodności, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20100900591>, dostęp 29.02.2016.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

Wytyczne w zakresie ochrony i zrównoważonego użytkowania oraz przywracania różnorodności biologicznej i krajobrazowej na terenie regionu karpackiego zawiera **artykuł 4 Konwencji Karpackiej**⁸. Rozwinięciem i uszczegółowieniem jego postanowień jest Protokół o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (dalej **protokół o bioróżnorodności**)⁹. Protokół ten zobowiązuje Strony do koordynacji działań i międzynarodowej współpracy przy realizacji postanowień art. 4 Konwencji Karpackiej i, co ważne, jego Stronami są wszystkie Strony Konwencji. W 2011 roku, podczas trzeciego spotkania Konferencji Stron, została ponadto przyjęta wspólna międzynarodowa strategia – **Strategiczny Plan Działań** (SAP – ang. Strategic Action Plan) na rzecz wdrażania protokołu o bioróżnorodności¹⁰. Dokument ten, co rozumiałe, nie uwzględnia jednak realiów i priorytetów ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej w poszczególnych państwach karpackich. Istotne było zatem przygotowanie dla polskiej części Karpat **Krajowego Planu Działań** na rzecz wdrożenia protokołu o bioróżnorodności, który powinien następnie zostać zatwierdzony przez Ministra Środowiska. Dokument sporządzono w ramach projektu „Karpaty łączą – mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej”¹¹. Na podstawie wytycznych protokołu o bioróżnorodności oraz w oparciu o analizę aktualnej sytuacji – przede wszystkim dzięki rozpoznaniu i ocenie istniejących możliwości oraz zagrożeń dla różnorodności biologicznej i krajobrazowej – ustalono, że najważniejszymi kierunkami działań w zakresie wprowadzania w życie postanowień Konwencji Karpackiej na gruncie polskim są:

- Zachowanie, ochrona, odtwarzanie i zrównoważone użytkowanie **gatunków roślin, zwierząt i grzybów**.
- Zachowanie, ochrona, odtwarzanie i zrównoważone użytkowanie **naturalnych i półnaturalnych siedlisk przyrodniczych**.
- Zachowanie, ochrona, odtwarzanie i zrównoważone użytkowanie **krajobrazu**.
- Zapewnienie **ciągłości i łączności siedlisk naturalnych i półnaturalnych, tworzenie sieci ekologicznej** w Karpatach.
- Ograniczenie zagrożeń dla różnorodności biologicznej Karpat ze strony **inwazyjnych gatunków obcych i organizmów genetycznie zmodyfikowanych**.
- Wsparcie ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat przez **wzmocnienie sieci współpracy i koordynację działań**.
- Wsparcie ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat przez **działania informacyjne i edukacyjne**.

Ochrona gatunków i siedlisk

Efektywna ochrona oraz zrównoważone użytkowanie gatunków i siedlisk wymagają dokładnej ich **inwentaryzacji** oraz oceny aktualnego stanu zachowania i ochrony

⁸ Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634.

⁹ Protokół o bioróżnorodności, dz. cyt.

¹⁰ Carpathian Convention, *Strategic Action Plan*, 2008, <http://www.carpathianconvention.org/conservation-and-sustainable-use-of-biological-and-landscape-diversity.html>, dostęp 29.02.2016.

¹¹ Krajowy Plan Działań, „Karpaty łączą”, http://www.konwencjakarpacka.pl/images/DOKUMENTY/KPD/Krajowy%20Plan%20Dzialan_projekt%2004_04_2016.pdf, dostęp 27.06.2016.

(patrz dobra praktyka nr 3). Nieodzowne są scalenie i aktualizacja rozproszonych danych pochodzących z badań naukowych, inwentaryzacji przyrodniczych oraz monitoringu przyrodniczego, a także utworzenie bazy danych rodzimych gatunków oraz naturalnych i półnaturalnych karpaccich siedlisk. Niezbędna jest ponadto ocena skuteczności podejmowanych dotychczas działań ochronnych oraz identyfikacja i oszacowanie obecnych i potencjalnych zagrożeń, do których mogą się zaliczać m.in. penetracja ostoi gatunków i siedlisk przez człowieka, wprowadzanie do środowiska gatunków obcych czy też eksploatacja zasobów naturalnych. Dopiero po uzyskaniu tych informacji możliwe jest wybranie gatunków i siedlisk priorytetowych, jak również opracowanie i następnie wdrożenie odpowiednich wytycznych dotyczących zabiegów ochronnych, w tym – jeśli jest potrzeba – przygotowanie planów zarządzania dla poszczególnych gatunków lub siedlisk bądź włączenie zadań ochronnych w inne dokumenty planistyczne. Równocześnie konieczny jest stały **monitoring** środowiska przyrodniczego i skuteczności przedsięwziętych kroków.

Unikatowy charakter regionu karpacciego powoduje, że podejmując działania ochronne, należy mieć na uwadze gatunki i siedliska charakterystyczne dla Karpat, przede wszystkim:

- **Gatunki oraz naturalne i półnaturalne siedliska zagrożone wyginięciem** na całym obszarze lub na znacznej części obszaru ich występowania, dla których protokół o bioróżnorodności zaleca utworzenie „Karpacciej czerwonej listy gatunków i siedlisk” na zasadach i kryteriach uznanych w skali międzynarodowej¹².
- **Gatunki endemiczne**, czyli występujące wyłącznie w danym miejscu lub regionie (np. sasanka słowacka, będąca endemitem zachodniokarpaccim).
- **Przedstawiciele dużych drapieźników** (niedźwiedzia, wilka, rysia), których karpaccie populacje należą do największych w Europie.

Przyroda Karpat, od wieków przekształcana przez człowieka, jednocześnie silnie oddziaływała na życie miejscowej ludności – jej wierzenia, obrzędy, tradycje, sposoby gospodarowania. Ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej na tym terenie powinna, oprócz siedlisk naturalnych i dziko występujących gatunków roślin i zwierząt, obejmować dodatkowo:

- **Siedliska półnaturalne**, czyli siedliska zmienione i utrzymywane dzięki działalności człowieka, ale utrzymujące gatunki występujące naturalnie na danym obszarze¹³ (np. kośne łąki mieczykowo-mietlicowe, murawy kserotermiczne).
- **Gatunki wykorzystywane do celów gospodarczych**, a zwłaszcza **lokalne rasy i odmiany zwierząt domowych** (np. owcę rasy cakiel podhalański, konia huculskiego, pszczołę linii Dobra) oraz **regionalne odmiany roślin uprawnych** (np. fasolę Piękny Jaś z doliny Dunajca).
- **Tradycyjną wiedzę z zakresu ekstensywnej gospodarki rolnej i leśnej**, od stosowania której uzależnione jest przetrwanie wielu gatunków i siedlisk (patrz dobra praktyka nr 3).

¹² Międzynarodowe standardy w tym zakresie wypracowała **Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody** (IUCN – International Union for Conservation of Nature), <http://www.iucnredlist.org>, dostęp 10.05.2015.

¹³ Protokół o bioróżnorodności, dz. cyt.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

Gatunki i siedliska karpackie potrzebują często **ochrony czynnej**¹⁴. Zabiegi ochronne mają na celu m.in.:

- Utrzymanie siedlisk półnaturalnych (np. dzięki wypasowi i koszeniu polan).
- Odtwarzanie **siedlisk zdegradowanych**, które utraciły swoją pierwotną różnorodność biologiczną i funkcje ekologiczne, m.in. w wyniku zanieczyszczenia, nierównoważonego użytkowania lub inwazji gatunków obcych (np. odtwarzanie niewielkich zbiorników wodnych i mikroretencji¹⁵).
- Odtwarzanie populacji dziko występujących gatunków **in situ** (np. **restytucja**, czyli odbudowa populacji żubra w Bieszczadach) (**patrz dobra praktyka nr 4**).
- Wspomaganie zachowania populacji dziko występujących gatunków przez ochronę **ex situ**¹⁶ (np. tworzenie stad żubra w niewoli jako rezerwy genetycznej dla gatunku).

Skuteczne zabezpieczenie siedlisk, ostoi i stanowisk dziko występujących gatunków oraz cennych siedlisk przyrodniczych przed zagrożeniami może wymagać:

- Wprowadzenia stałych lub okresowych ograniczeń w gospodarczym lub turystycznym udostępnianiu tych obszarów (np. zmiany przebiegu szlaków turystycznych).
- Ograniczenia możliwości eksploatacji zasobów naturalnych (np. pozyskiwania torfu).
- Modyfikacji sposobu gospodarczego użytkowania terenu (np. w gospodarce leśnej zastosowania rębni stopniowej z długim okresem odnowienia).
- Ustalenia **stref ochrony**¹⁷ ostoi i stanowisk gatunków roślin lub grzybów, lub stref ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania gatunków zwierząt (np. stref ochrony wokół gniazd ptaków drapieżnych).
- Objęcia terenu położonego w granicach obszaru chronionego inną, bardziej odpowiednią z punktu widzenia zachowania danego gatunku bądź siedliska formą ochrony przyrody (np. utworzenia rezerwatu przyrody w granicach parku krajobrazowego).
- Ustanowienia **obszarowych form ochrony przyrody**¹⁸ na terenach nie objętych wcześniej ochroną prawną.

Ochrona krajobrazu

Krajobraz jest pojęciem, które każdy zna lub przynajmniej tak mu się wydaje, zaś jego istota jest „często łatwiejsza do objęcia zmysłowo niż pojęciowo”¹⁹. Otacza nas, jest miejscem naszej pracy i wypoczynku. Oddziałuje na nas, motywuje, wpływa na decyzje, jakie podejmujemy. Krajobraz jest pojęciem szerokim, rozumiany może być jako fizjonomia powierzchni ziemi

¹⁴ Zgodnie z Ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (dalej zwaną Ustawą o ochronie przyrody) **ochrona czynna** jest to „stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów”.

¹⁵ Warto przeczytać: M. Makles i in., *Podręcznik najlepszych praktyk ochrony mokradeł*, Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych, Warszawa 2014, http://www.bestpractice-life.pl/g2/oryginal/2014_08/f1c2367bfd484fab9cd55462064b10a4.pdf, dostęp 29.02.2016.

¹⁶ Zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody **ochrona in situ** oznacza „ochronę gatunków roślin, zwierząt i grzybów, a także elementów przyrody nieożywionej, w miejscach ich naturalnego występowania”, natomiast **ochrona ex situ** oznacza „ochronę gatunków roślin, zwierząt i grzybów poza miejscem ich naturalnego występowania oraz ochronę skał, skamieniałości i minerałów w miejscach ich przechowywania”.

¹⁷ Możliwość ustalania **stref ochrony** przewiduje art. 46 ust. 3 Ustawy o ochronie przyrody. Gatunki **wymagające** ustalenia stref ochrony ich ostoi lub stanowisk, określa w drodze rozporządzenia Minister Środowiska.

¹⁸ **Formy ochrony przyrody** (w tym obszarowe) wymienia art. 6 ust. 1 pkt. 1–10 Ustawy o ochronie przyrody.

¹⁹ M. Pietrzak, *Wprowadzenie do ekologii krajobrazu – istota krajobrazu i rozwój badań*, Laboratorium Ekologii Krajobrazu, 2015.

będąca syntezą elementów przyrodniczych i działalności człowieka²⁰. Jego postać wizualna jest zapisem przemian, jakie w nim zachodziły i nadal trwają. Krajobraz jest zatem nośnikiem informacji i znaczeń, podlega interpretacjom i wartościowaniu oraz zabiegom mającym na celu jego planowanie i zarządzanie jego zasobami. Krajobraz, jego postać harmonijna lub dysharmonijna, jest zapisem naszej aktywności w przestrzeni przyrodniczo-kulturowej oraz naszego stosunku do niej. Współczesną definicję krajobrazu określa Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji 20 października 2000 roku²¹. Według jej zapisów **krajobraz** to *obszar, postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich*. Sformułowanie „postrzegany przez ludzi” podkreśla dominację zmysłu wzroku w definiowaniu krajobrazu oraz podnosi znaczenie jego walorów estetycznych.

Człowiek od wieków, z różną intensywnością, wpływał na pierwotny krajobraz Karpat, kształtując różnorodne ekosystemy i tworząc wyjątkową mozaikę siedlisk naturalnych, półnaturalnych i antropogenicznych. Ochrona tego kulturowego krajobrazu jest niezmiernie ważna, zarówno dla przetrwania związanych z nim gatunków roślin i zwierząt, jak i dla zachowania poczucia tożsamości lokalnych mieszkańców oraz turystycznej atrakcyjności terenu. Ocalenie karpackiej różnorodności krajobrazowej zależy w dużym stopniu od utrzymania tradycyjnego, ekstensywnego rolnictwa oraz wypracowania strategii zrównoważonej gospodarki leśnej. Prawidłowe formowanie i ochrona krajobrazu są bezpośrednio uzależnione od wytycznych zawartych w dokumentach planistycznych (na poziomie gminy – w **studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego** oraz w **miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego**).

Tworzenie sieci ekologicznej w Karpatach

Ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat powinna zapewniać łączność i ciągłość siedlisk naturalnych i półnaturalnych przez tworzenie sieci ekologicznej, umożliwiającej rozprzestrzenianie się i migrację dzikich gatunków, a także wymianę genetyczną pomiędzy ich populacjami²² (**patrz ramka „Fragmentacja siedlisk”**). Sieć, tworzona w oparciu o rzetelną wiedzę naukową, winna ponadto stanowić spójny system, obejmujący obszary kluczowe dla przetrwania i funkcjonowania najbardziej wartościowych zasobów przyrodniczych (najczęściej obszary chronione, np. parki narodowe, obszary **Natura 2000**²³ lub tereny rekomendowane do objęcia ochroną) połączone **korytarzami ekologicznymi**, umożliwiającymi swobodne przemieszczanie się organizmów. Dobre funkcjonowanie sieci zależy więc nie tylko od powiększania i tworzenia nowych obszarów chronionych, ale również od wzmacniania ochrony, zrównoważonego gospodarowania i zabiegów renaturalizacyjnych na terenach położonych poza obszarami chronionymi, lecz istotnych dla utrzymania łączności

²⁰ U. Myga-Piątek, *Spór o pojęcie krajobrazu w geografii i dziedzinach pokrewnych*, „Przegląd Geograficzny”, 2001, T. 73, z. 1–2, s. 163–176.

²¹ Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20060140098>, dostęp 29.02.2016.

²² Protokół o bioróżnorodności, dz. cyt.

²³ Szczegółowe informacje na temat **Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000** znajdują się na stronie internetowej: <http://natura2000.gdos.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

i ciągłości siedlisk²⁴. Zapewnienie spójności sieci ekologicznej wymaga uwzględnienia tego zadania w dokumentach planistycznych.

Fragmentacja siedlisk

Jednym z największych zagrożeń dla różnorodności biologicznej jest niszczenie siedlisk oraz ich izolacja i fragmentacja, czyli podział siedlisk na mniejsze fragmenty w wyniku powstania rozmaitych barier dla migracji i rozprzestrzeniania się organizmów (np. infrastruktury drogowej czy obszarów silnie zurbanizowanych). W Karpatach fragmentacja poważnie zagraża m.in. gatunkom dużych drapieżników (niedźwiedź, ryś, wilk), potrzebującym do życia rozległych kompleksów leśnych²⁵. Niewielkie, odcięte od pozostałych płaty lasu mogą wyżywić tylko pojedyncze osobniki, które dodatkowo nie mają możliwości wymiany genetycznej z osobnikami pochodzącymi z innych populacji. Fragmentacja jest szczególnie niebezpieczna dla gatunków wędrownych, potrzebujących bezpiecznych przejść pomiędzy łągowiskami a zimowiskami. Warto zdawać sobie sprawę, że zjawisko to dotyka również organizmy żyjące na co dzień w środowisku ukształtowanym przez człowieka, w naszym najbliższym sąsiedztwie. Przykładem może być zamieszkująca strych budynku w mieście kolonia nietoperzy, która straciła dostęp do żerowiska w wyniku wycinki starodrzewu na trasie swego codziennego przelotu.

Inwazyjne gatunki obce i organizmy genetycznie zmodyfikowane

Wśród najpoważniejszych przyczyn spadku różnorodności biologicznej, obok zanieczyszczenia środowiska, zmian klimatu, nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych oraz niszczenia siedlisk, należy wymienić pojawienie się **inwazyjnych gatunków obcych**²⁶ (**patrz ramka „Inwazyjne gatunki obce”**). Mimo że tylko niewielki odsetek gatunków obcych staje się gatunkami inwazyjnymi²⁷, wielkość ponoszonych z ich powodu strat²⁸ oraz trudności w walce z nimi powodują, że najtańszym i najlepszym rozwiązaniem jest zapobieganie inwazjom. Wymaga to jednak zgromadzenia dużej ilości danych dotyczących omawianych organizmów, oszacowania zagrożeń z ich strony, opracowania dobrego systemu kontroli, a przede wszystkim szeroko zakrojonej akcji edukacyjnej. Szkodliwe dla środowiska może się okazać także wprowadzanie **organizmów modyfikowanych genetycznie (GMO)**²⁹. Słabo zbadany, jak dotychczas, wpływ tych organizmów na środowisko naturalne powinien nas skłaniać do daleko posuniętej ostrożności. Podobnie jak w przypadku wprowadzania do środowiska gatunków obcych, również tutaj dobrze jest kierować się **zasadą przeczności**. „Odpowiednie działania

²⁴ Podręcznik do Konwencji Karpackiej, red. Regionalne Centrum Ekologiczne na Europie Środkową i Wschodnią, Akademia Europejska, Szentendre – Bolzano 2007, s. 50–51.

²⁵ Korytarze ekologiczne, Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”, <http://www.polskiwilk.org.pl/korytarze-ekologiczne>, dostęp 29.02.2016.

²⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1143/2014 z dnia 22 października 2014 r. w sprawie działań zapobiegawczych i zaradczych w odniesieniu do wprowadzania i rozprzestrzeniania inwazyjnych gatunków obcych, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R1143&from=EN>, dostęp 29.02.2016.

²⁷ Gatunki obce w faunie Polski, Instytut Ochrony Przyrody PAN, <http://www.iop.krakow.pl/gatunkiobce>, dostęp 29.02.2016.

²⁸ Na terenie UE koszty szkód powodowanych przez inwazyjne gatunki obce oraz koszty działań podejmowanych w celu ich kontroli szacuje się na co najmniej 12 mld euro rocznie (źródło: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1143/2014 z dnia 22 października 2014 r., dz. cyt.).

²⁹ Baza danych Ministerstwa Środowiska na temat GMO znajduje się na stronie internetowej: <http://gmo.ekoportal.pl>, dostęp 29.02.2016.

powinny być podejmowane z wyprzedzeniem, tzn. już wtedy, gdy zachodzi uzasadnione prawdopodobieństwo, że powstanie problem ekologiczny, wymagający rozwiązania, a nie dopiero wtedy, gdy praktyka lub nauka potwierdzą jego istnienie³⁰.

Inwazyjne gatunki obce

To gatunki nierodzące dla danego ekosystemu, których świadome (np. jako zwierzęta hodowlane lub rośliny jadalne czy ozdobne) bądź nieświadome (np. wraz z transportowanym towarem) wprowadzenie lub rozprzestrzenianie się zagraża lokalnej różnorodności biologicznej i usługom ekosystemowym, a także może wywierać niekorzystny wpływ na zdrowie i gospodarkę człowieka³¹. Gatunki inwazyjne charakteryzują się wielką ekspansywnością, przyczyniają się do wymierania rodzimych gatunków, konkurując z nimi o zasoby i siedliska (np. biedronka azjatycka kontra nasze gatunki biedronek), polując na nie (np. szop pracz kontra nasze ptaki) bądź przenosząc groźne dla nich, a czasem również dla człowieka, choroby³².

Współpraca i koordynacja działań

Skuteczne działania na rzecz ochrony, utrzymania i zrównoważonego gospodarowania naturalnymi zasobami Karpat, co podkreślono zarówno w preambule Konwencji Karpackiej, jak i w protokole o bioróżnorodności, wymagają wielopłaszczyznowej współpracy na szczeblu krajowym jak również między wszystkimi państwami karpackimi. Współpraca ta powinna obejmować m.in. tworzenie spójnych systemów monitoringu środowiska i baz danych, koordynację badań naukowych, udział w międzynarodowych projektach i programach umożliwiających wspólne poszukiwanie rozwiązań oraz zapewniających wymianę doświadczeń i informacji. Szczególne znaczenie ma podjęcie współpracy i koordynacja działań w związku z tworzeniem **Karpackiej Sieci Obszarów Chronionych**³³ oraz w ramach **transgranicznych obszarów chronionych**³⁴. Przykładem realizacji powyższych zaleceń był projekt BioREGIO Carpathians „Zintegrowane zarządzanie różnorodnością biologiczną i krajobrazową dla zrównoważonego rozwoju i łączności ekologicznej regionu Karpat” (2012–2014)³⁵. Brało w nim udział 16 partnerów z wszystkich państw będących Stronami Konwencji Karpackiej oraz Austrii i Włoch. W ramach projektu opracowano m.in. robocze wersje „Karpackiej czerwonej listy zagrożonych siedlisk i gatunków” oraz „Karpackiej listy obcych inwazyjnych gatunków”³⁶.

³⁰ P. Połaniecki, *Organizmy genetycznie modyfikowane: aspekty prawne i doświadczenia z procesu implementacji prawa o GMO na terytorium Polski*, „Biuletyn Komitetu Ochrony Przyrody PAN”, 2/2011, s. 25–85.

³¹ Gatunki obce w faunie Polski, dz. cyt.

³² Wypuszczenie na wolność gatunku obcego (np. rybek z domowego akwarium) wiąże się z dużym ryzykiem. Nawet jeśli sam gatunek nie jest inwazyjny, to może przenosić groźne dla rodzimej fauny lub flory patogeny.

³³ Karpacka Sieć Obszarów Chronionych, http://www.carpathianparks.org/description_pl.html, dostęp 25.02.2016.

³⁴ Protokół o bioróżnorodności definiuje **transgraniczny obszar chroniony** jako „obszar składający się z dwóch lub więcej obszarów chronionych położonych na terytoriach dwóch lub więcej Stron, przylegający do granicy państwowej, z których każdy pozostaje pod zarządem odnośnej Strony”.

³⁵ BioREGIO Carpathians, <http://bioregio.gridw.pl>, dostęp 29.02.2016.

³⁶ *Carpathian Red List of Forest Habitats and Species, Carpathian List of Invasive Alien Species, BioREGIO Carpathians*, [www.bioregio-carpathians.eu/tl_files/bioregio/donwnloads_resources/Key Outputs and Publication/RedListofSpecies_Habitats_AlienSpecies.pdf](http://www.bioregio-carpathians.eu/tl_files/bioregio/donwnloads_resources/Key%20Outputs%20and%20Publication/RedListofSpecies_Habitats_AlienSpecies.pdf), dostęp 29.02.2016. Prace nad odrębnymi czerwonymi listami gatunków (art. 12 ust. 1 Protokołu) i siedlisk (art. 8 ust. 1 Protokołu) będą kontynuowane, natomiast brak jest podstaw prawnych dla przyjęcia listy IAS (inwazyjnych gat. obcych), w związku z czym prace nad nią zostały wstrzymane.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

W przedsięwzięcia związane z wdrażaniem Krajowego Planu Działań powinny się zaangażować organy administracji publicznej (w tym organy zarządzające obszarami chronionymi i ostojami sieci Natura 2000 oraz właściwe terytorialnie regionalne dyrekcje ochrony środowiska), przedstawiciele Lasów Państwowych, jednostki samorządu terytorialnego, instytucje naukowe, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, a przede wszystkim mieszkańcy. Bardzo istotne jest podejście integracyjne, uwzględniające cele ochrony przyrody w politykach sektorowych i strategiach (krajowych, wojewódzkich, powiatowych, gminnych) dotyczących planowania przestrzennego, ochrony środowiska i gospodarowania zasobami naturalnymi, gospodarki wodnej i zlewniowej, rolnictwa i leśnictwa, transportu i infrastruktury, turystyki, przemysłu i energetyki. Wyjątkowo ważna jest ponadto koordynacja monitoringu i badań naukowych, a także utworzenie spójnego systemu informacji o różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat. Obecnie w ramach projektu „Karpaty Łączą” trwa proces tworzenia platformy informacyjnej – **Informatorium Karpackiego**³⁷ – będącej miejscem spotkania ekspertów, instytucji naukowych, lokalnych społeczności oraz miłośników regionu. Informatorium Karpackie ma szansę przyczynić się do koordynacji prowadzonych w omawianej części kraju badań, stając się bazą placówek naukowo-badawczych, specjalistów z różnych dziedzin, publikacji i projektów związanych z Karpatami.

Działania informacyjne i edukacyjne

Zaangażowanie społeczne ma kluczowe znaczenie dla wdrażania postanowień Konwencji Karpackiej, dlatego niezwykle istotne są działania promocyjne, informacyjne i edukacyjne (**patrz ramka „Potrzebujemy wiedzy”**). Powinny one nie tylko obejmować udostępnienie baz danych dotyczących różnorodności biologicznej i krajobrazowej, ale przede wszystkim uświadamiać potrzebę jej ochrony i zrównoważonego użytkowania oraz wskazywać korzyści wynikające z zachowania bogactwa przyrodniczego i kulturowego. Niezmiernie ważne jest umożliwienie czynnego udziału mieszkańców w realizacji zobowiązań wynikających z Konwencji Karpackiej poprzez praktyczne szkolenia z zakresu zagadnień prawnych i dostępnych metod ochrony przyrody, jak również dzięki wspieraniu inicjatyw lokalnych oraz zapewnieniu uczestnictwa w podejmowaniu decyzji wpływających bezpośrednio bądź pośrednio na stan dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego regionu. Należy nadmienić, iż obecnie cennym źródłem wiedzy na temat przyrody Karpat, poza wspomnianym już Informatorium Karpackim, są strony internetowe oraz wydawnictwa karpackich parków narodowych i krajobrazowych, Lasów Państwowych, regionalnych dyrekcji ochrony środowiska, instytucji naukowych (np. Instytutu Ochrony Przyrody PAN w Krakowie³⁸), a także organizacji pozarządowych (m.in. Fundacji Wspierania Inicjatyw Ekologicznych (**patrz dobra praktyka nr 5**), Komitetu Ochrony Orłów³⁹, Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków (**patrz dobra praktyka nr 3**), Stowarzyszenia dla Natury „Wilki”⁴⁰, Klubu Przyrodników⁴¹ czy WWF Polska⁴²).

³⁷ Informatorium Karpackie, <http://www.konwencjakarpacka.pl>, dostęp 29.02.2016.

³⁸ Instytut Ochrony Przyrody PAN, <http://www.iop.krakow.pl>, dostęp 29.02.2016.

³⁹ Komitet Ochrony Orłów, <http://www.koo.org.pl/projekty>, dostęp 29.02.2016.

⁴⁰ Stowarzyszenie dla Natury „Wilki”, <http://www.polskiwilk.org.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁴¹ Klub Przyrodników, <http://www.kp.org.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁴² WWF Polska, http://www.wwf.pl/co_robimy/gatunki_glowna/niedziedz, dostęp 29.02.2016.

Potrzebujemy wiedzy⁴³

Przyczyn szybko postępującej degradacji środowiska naturalnego, skutkującej zanikiem różnorodności biologicznej i krajobrazowej, należy szukać m.in. w braku znajomości związków łączących gospodarkę, społeczeństwo i środowisko⁴⁴. Kluczowa w realizacji postanowień Konwencji Karpackiej jest zatem chęć poznania i zrozumienia otaczającej nas przyrody, a przede wszystkim zasad funkcjonowania i siły oddziaływania jej składników na nasze zdrowie oraz jakość naszego życia. Istotne, by zdawać sobie sprawę, że różnorodność biologiczna i krajobrazowa jest czymś, co chronimy bądź nie, podejmując codzienne decyzje dotyczące np. wyboru środka transportu w drodze do pracy, sposobów spędzania wolnego czasu, kupowanych produktów spożywczych, sadzonych w ogrodzie roślin, wykorzystywanych projektów architektonicznych, stosowanych materiałów budowlanych. Co więcej, należy sobie uświadomić, że nasze wybory mają znaczący wpływ na życie i zdrowie innych ludzi. Ważne, byśmy potrafili właściwie oszacować zyski i koszty wynikające z podjętych decyzji, wliczając w nie również zyski i koszty ponoszone przez społeczeństwo oraz środowisko naturalne, czyli w wielu przypadkach – naszego usługodawcę. Zaskakujące, w jak dużym stopniu zdobyta na „własnym podwórku” wiedza może nam pomóc w podejmowaniu rozsądnych decyzji i działań w skali całego regionu.

Współpraca transgraniczna

Zgodnie z zapisami Konwencji Madryckiej współpraca transgraniczna oznacza *każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby Umawiających się Stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich zamierzeń*⁴⁵. Dokumentem poświęconym zrównoważonemu rozwojowi przestrzennemu Karpat w kontekście międzynarodowym jest Strategia rozwoju przestrzennego obszaru karpackiego (VASICA) opracowana w ramach Projektu Karpackiego⁴⁶. Zawiera ona m.in. wskazania co do ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych regionu. Współpraca transgraniczna odgrywa niewątpliwie bardzo ważną rolę w efektywnym wcielaniu w życie postanowień Konwencji Karpackiej. Protokół o bioróżnorodności wzywa Strony do konsultacji, harmonizacji i koordynacji środków podejmowanych na obszarach przygranicznych. Krajowy Plan Działań zaleca na tych terenach synchronizację programów, projektów i innych kroków przedsięwziętych na rzecz:

1. Ochrony i zrównoważonego użytkowania dziko występujących rodzimych dla Karpat gatunków roślin, zwierząt i grzybów, w szczególności gatunków endemicznych i zagrożonych wyginięciem.

⁴³ Cennym źródłem wiedzy związanej z ochroną przyrody jest: A. S. Pullin., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, PWN, Warszawa 2005.

⁴⁴ *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, red. Kronenberg J., Berger T., Fundacja Sendzimira, Kraków 2010, s. 21–22, http://www.sendzimir.org.pl/images/Wyzwania_zrownowazonego_rozwoju_w_Polsce.pdf, dostęp 29.02.2016.

⁴⁵ Europejska Konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi, sporządzona w Madrycie dnia 21 maja 1980 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19930610287>, dostęp 29.02.2016.

⁴⁶ Carpathian Project, <http://www.carpathianproject.eu/portal/index.php?IdLang=1&IdKat=1171972059&IdStr=0&Loc=Documents%20&%20Publications>, dostęp 29.02.2016; w ramach projektu powstał też godny uwagi Raport o stanie środowiska Karpat *Carpathians Environment Outlook 2007 – KEO*, <http://keo.gridw.pl>, dostęp 29.02.2016.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

2. Ochrony, zachowania, odtwarzania i zrównoważonego użytkowania oraz zapewnienia ciągłości i łączności siedlisk.
3. Ujednolicenia i wdrażania planów ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat oraz unifikacji standardów ochrony i zrównoważonego użytkowania siedlisk i gatunków.
4. Zapobiegania uwalnianiu do środowiska, kontrolowania lub eliminowania inwazyjnych gatunków obcych lub organizmów genetycznie zmodyfikowanych mogących zagrażać różnorodności biologicznej, ekosystemom, siedliskom lub gatunkom rodzimym dla Karpat.
5. Wspierania ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej na terenach położonych poza obszarami chronionymi.
6. Rozwijania i wspierania wspólnych badań i monitoringu przyrodniczego.

Ścisła współpraca jest wskazana zwłaszcza na terenie transgranicznych obszarów chronionych⁴⁷. Tam, gdzie to konieczne, sieć transgranicznych obszarów chronionych powinna zostać uzupełniona o najważniejsze korytarze ekologiczne i tereny o priorytetowym znaczeniu dla zapewnienia ciągłości i łączności siedlisk przyrodniczych. Współpraca międzynarodowa jest jednym z głównych zadań Unii Europejskiej, istnieje więc możliwość dofinansowania projektów z tego zakresu m.in. w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej⁴⁸ (Program Współpracy Transgranicznej Interreg V-A Polska–Słowacja⁴⁹ i Program Interreg V-A Republika Czeska–Polska⁵⁰) bądź w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (Program Współpracy Transgranicznej EIS Polska–Białoruś–Ukraina 2014–2020⁵¹).

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Samorząd lokalny, jako gospodarz terenu, na którym spoczywa ustawowy obowiązek realizacji zadań w dziedzinie kształtowania środowiska życia mieszkańców, ma duże możliwości wdrażania celów Krajowego Planu Działań, a co za tym idzie, wpływania na efektywność ochrony dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego regionu poprzez:

1. Dbanie o przeprowadzenie (i ciągłe aktualizowanie) dokładnej i fachowej inwentaryzacji siedlisk, gatunków roślin i zwierząt oraz krajobrazów, jako punktu wyjścia do wybrania lokalnych priorytetów w ochronie przyrody i podejmowania dalszych działań.
2. Dbanie o prowadzenie monitoringu przyrodniczego i uwzględnianie jego wyników w kształtowaniu lokalnej polityki. Monitoring powinien m.in. umożliwiać ocenę skuteczności realizowanych działań ochronnych oraz wczesne wykrywanie gatunków inwazyjnych.

⁴⁷ Współpraca w ramach transgranicznych obszarów chronionych na terenie Karpat ma wieloletnią tradycję. Pierwszy transgraniczny obszar chroniony w Europie obejmujący polsko-słowackie Pieniny powstał już w 1932 r. W 1998 r. został z kolei wyznaczony pierwszy na świecie trójstronny (polsko-słowacko-ukraiński), transgraniczny rezerwat biosfery UNESCO – MaB (Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”).

⁴⁸ Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej, <http://www.ewt.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁴⁹ Interreg Polska–Słowacja, <https://pl.plsk.eu/home>, dostęp 29.02.2016.

⁵⁰ Interreg Republika Czeska–Polska, <http://www.cz-pl.eu/index.html>, dostęp 29.02.2015.

⁵¹ Program Współpracy Transgranicznej EIS Polska–Białoruś–Ukraina, <http://www.pl-by-ua.eu/pl/news,188>, dostęp 29.02.2016.

3. Podejmowanie szerokiej współpracy z ekspertami, instytucjami i organizacjami zajmującymi się ochroną przyrody (w tym parkami narodowymi i krajobrazowymi) w zakresie wykonywania inwentaryzacji i prowadzenia monitoringu przyrodniczego oraz ustalania na ich podstawie koniecznych zabiegów ochronnych, a także w celu wprowadzenia odpowiednich zapisów w dokumentach planistycznych oraz ich realizacji, jak również w zakresie edukacji ekologicznej⁵².
4. Uwzględnianie celów ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej na płaszczyźnie strategicznej, planistycznej i programowej⁵³:
 - Opracowanie rzetelnego programu ochrony środowiska (POŚ), wraz z systemem informacji o zasobach przyrodniczych gminy, biorącego pod uwagę wytyczne Krajowego Planu Działań i przygotowanego we współpracy m.in. z ekspertami przyrodnikami, przedsiębiorcami oddziałującymi na środowisko, instytucjami związanymi z zagospodarowaniem przestrzennym, organizacjami pozarządowymi, mieszkańcami. W zakresie ochrony przyrody dokument ten powinien m.in. identyfikować zagrożenia dla różnorodności biologicznej i krajobrazowej, jasno wskazywać cele i lokalne priorytety, wśród których należy wziąć pod uwagę działania zapewniające dobre funkcjonowanie sieci ekologicznej (np. utrzymanie i odtwarzanie siedlisk w obrębie korytarzy ekologicznych, tworzenie nowych obszarów chronionych, utrzymanie i odtwarzanie właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków będących przedmiotami ochrony na obszarach Natura 2000⁵⁴).
 - Skoordinowanie POŚ z innymi dokumentami, m.in. strategią rozwoju, miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego, programem ochrony wód, lokalnymi planami rozwoju infrastruktury, planem zaopatrzenia w energię, planem gospodarki odpadami, programem współpracy z organizacjami pozarządowymi, programem edukacji ekologicznej, programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a nawet strategią rozwiązywania problemów społecznych i programem wspierania przedsiębiorczości.
 - Opracowanie koncepcji partnerstwa lokalnego związanego z ochroną walorów przyrodniczych i kulturowych Karpat.
 - Sporządzenie aktualnych opracowań ekofizjograficznych.
 - Właściwe opracowanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, w którym priorytetem będzie zachowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz drożności korytarzy ekologicznych.
 - Ustanowienie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jako aktu prawa miejscowego, który zapewnia odpowiednią jakość środowiska przyrodniczego i stanowi ochronę interesu publicznego w tym względzie. Wskazanie w nim m.in. obszarów przyrodniczo cennych i wymagających ochrony, w tym również założeń parkowych i ogrodowych, a także niewielkich ostoi bioróżnorodności w postaci zadrzewień, skarpi, oczek wodnych itp., określenie terenów istotnych dla funkcjonowania sieci

⁵² Nie zawsze działania ogólnie przyjęte za „ekologiczne” okazują się słuszne, np. nieprzemyślane zalesianie może zniszczyć cenne siedliska łąkowe. Radźmy się więc ekspertów. Warto też przeczytać: Pawlaczyk P., Jermaczek A., *Poradnik lokalnej ochrony przyrody*, Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin 2008.

⁵³ Opracowano na podstawie: J. Warda, *Polityka ekologiczna i gospodarka przestrzenna – w kierunku ekoinnowacyjności*, Fundacja Promocji Gmin Polskich, <http://eko-gminy.pl>, dostęp 24.05.2015.

⁵⁴ **Właściwy stan ochrony gatunku i właściwy stan ochrony siedliska przyrodniczego** definiuje Ustawa o ochronie przyrody. Przystępne definicje można znaleźć na stronie <http://natura2000.gdos.gov.pl/>, dostęp 25.12.2016.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

ekologicznej jako miejsc wolnych od inwestycji, a w razie potrzeby przeznaczonych do renaturalizacji. Wprowadzenie zapisów zapobiegających rozpraszaniu zabudowy, umożliwiających zachowanie wartości kulturowych i historycznych krajobrazu, ochronę miejsc widokowych (np. odpowiednia wysokość zabudowy, zakaz umieszczania reklam⁵⁵).

- Uwzględnienie w dokumentach planistycznych wytycznych zawartych w planach ochrony i planach zadań ochronnych obszarów chronionych.
 - Uwzględnienie w dokumentach planistycznych idei „zielonej infrastruktury”⁵⁶.
 - Postulowanie do władz krajowych i regionalnych o koordynację działań w zakresie ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej na terenie całego regionu karpackiego, np. w ramach Forum Gmin Karpackich⁵⁷.
5. Zaplanowanie finansów pod kątem realizacji postanowień z zakresu ochrony przyrody.
 6. Pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych (np. program działań na rzecz środowiska i klimatu LIFE (2014–2020), Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko” 2014–2020 – II Oś priorytetowa, pomoc finansowa „zielonym gminom”, i inne propozycje NFOŚiGW⁵⁸, środki bankowe).
 7. Wykorzystywanie środków z istniejących w urzędach marszałkowskich funduszy na zwalczanie gatunków inwazyjnych.
 8. Sumienne realizowanie postanowień z zakresu ochrony przyrody oraz opracowanie systemu oceny skuteczności podejmowanych działań.
 9. Ustanawianie indywidualnych form ochrony przyrody (pomników przyrody, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych) oraz opieka nad nimi.
 10. Udział w sporządzaniu planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 w ramach Zespołów Lokalnej Współpracy oparty na zrozumieniu potrzeby ochrony miejscowej różnorodności biologicznej i krajobrazowej.
 11. Zapobieganie negatywnym wpływom inwestycji na obszary Natura 2000 w ramach prowadzonych procedur administracyjnych innych niż przed wydaniem decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach (decyzje o warunkach zabudowy, decyzje dot. wycięcia drzew i krzewów itp.).
 12. Odpowiednie gospodarowanie terenami zielonymi na obszarze zabudowanym, tak by stanowiły spójną całość i mogły utrzymać różne rodzime gatunki roślin i zwierząt (unikanie gatunków obcych, niestosowanie środków ochrony roślin, dbanie o estetykę i lokalny koloryt małej architektury, zachowywanie starych, zwłaszcza dziuplastych

⁵⁵ Pomocna może się okazać w tym względzie Ustawa z dnia 25 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150000774>, dostęp 29.02.2016.

⁵⁶ Komisja Europejska, *Zielona infrastruktura*, 2010, http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/green_infra/pl.pdf, oraz Komunikat Komisji Europejskiej COM(2013) 249 *Zielona infrastruktura – zwiększanie kapitału naturalnego Europy*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1457721983485&uri=CELEX:52013DC0249>, dostęp 29.02.2016.

⁵⁷ „Karpaty Łączą”, <http://karpatylacza.pl/aktualnosci/54-forum-gmin-karpackich>, dostęp 10.05.2015.

⁵⁸ Oferta finansowania, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, <https://www.nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania>, dostęp 29.02.2016.

okazów drzew⁵⁹, pozostawianie dzikich fragmentów terenu – „minirezerwatów”⁶⁰, koszenie trawników przyjazne owadom zapylającym – ustalenie terminów koszenia umożliwiających kwitnienie roślinom miododajnym, koszenie poszczególnych płątów roślinności w różnym czasie).

13. Utworzenie gminnego parku kulturowego.
14. Dbanie o walory estetyczne i krajobrazowe m.in. poprzez właściwe projektowanie budynków i urządzeń użyteczności publicznej (dobór odpowiednich materiałów budowlanych, wkomponowanie obiektów w otaczający krajobraz, umiejętne stosowanie lokalnych akcentów architektonicznych). Interesującym pomysłem może być m.in. budowa interaktywnego, przystosowanego placu zabaw dla dzieci wykorzystującego miejscowe ukształtowanie terenu, roślinność, architekturę oraz naturalne materiały (np. żywą wierzbę, kamienie, drewno)⁶¹.
15. Planowanie nowych inwestycji w sposób pozwalający na maksymalne wykorzystanie istniejących obiektów i infrastruktury (np. dawnych zabudowań).
16. Aktywizowanie rynku na rzecz ochrony przyrody, m.in. przez:
17. Promowanie przyjaznej środowisku działalności gospodarczej (np. tradycyjnej, ekstensywnej gospodarki rolnej, ekoturystyki) i programów rolno-środowiskowych⁶².
18. Promowanie i upowszechnianie koncepcji społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (Corporate Social Responsibility – CSR)⁶³.
19. Stosowanie ekologicznych klauzul w zamówieniach publicznych (tzw. „zielone” zamówienia publiczne⁶⁴), które zwiększają szansę na wygranie przetargów przez firmy angażujące się w działania proekologiczne, np. remonty budynków z wykorzystaniem materiałów nieszkodliwych dla ptaków i nietoperzy.
20. Tworzenie „zielonych” miejsc pracy związanych np. z ochroną dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, uprawą starych odmian roślin, hodowlą regionalnych ras zwierząt.
21. Nagradzanie działalności przyjaznej ochronie różnorodności przyrodniczej (np. termoizolacji budynków powiązanych z zawieszeniem budek dla ptaków, właściwego zarządzania obiektami zasiedlonymi przez nietoperze) poprzez organizację lokalnych konkursów i rankingów.
22. Tworzenie lokalnych baz danych przedsiębiorstw zaangażowanych w ochronę przyrody.

⁵⁹ Por. *Postulaty dotyczące martwego drewna w lasach, zadrzewieniach i parkach*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, <http://www.us.edu.pl/postulaty-dotyczace-martwego-drewna-w-lasach-zadrzewieniach-i-parkach>, dostęp 29.02.2016.

⁶⁰ A. Marczewski, *Ptaki w mieście*, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, s. 5, http://www.otop.org.pl/uploads/media/ptaki_w_mie%C5%9Bcie+_ok%C5%82adka_na_www.pdf, dostęp 29.02.2016.

⁶¹ Ciekawe inspiracje np. na stronie „Pracowni k.”: <http://www.pracowniak.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁶² Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020, Ministerstwo Rolnictwa, <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>, 29.02.2016.

⁶³ Upowszechnianiem wiedzy, prowokowaniem debaty publicznej oraz lobbieniem w zakresie CSR zajmuje się m.in. Fundacja CentrumCSR.PL, <http://www.centrumcsr.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁶⁴ **Ekologiczne („zielone”) zamówienie publiczne** – „proces, w ramach którego instytucje publiczne starają się uzyskać towary, usługi i roboty budowlane, których oddziaływanie na środowisko w trakcie ich cyklu życia jest ograniczone w porównaniu do towarów, usług i robót budowlanych o identycznym przeznaczeniu, jakie zostałyby zamówione w innym przypadku” (Komunikat Komisji Europejskiej COM (2008) 400 *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska*, 2008, s. 6, <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2008/PL/1-2008-400-PL-F1-1.Pdf>, dostęp 29.02.2016).

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

23. Wydawanie pozwoleń tylko na przedsięwzięcia zgodne z wymogami ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej np. w zakresie działalności górniczej.
24. Tworzenie z Lasami Państwowymi koalicji inwestycyjnych związanych z lokalizacją infrastruktury turystycznej na terenach leśnych odciążającej obszary najwrażliwsze na działanie człowieka (**patrz dobra praktyka nr 6**).
25. W przypadku nowych inwestycji obligatoryjne opracowywanie studiów krajobrazowych określających chłonność krajobrazu rozumianą jako określenie dopuszczalnego zakresu ingerencji w krajobraz przy zachowaniu jego wartości.
26. Dbłość o udział społeczeństwa w przedsięwzięciach na rzecz ochrony przyrody oraz zapewnienie mu dostępu do informacji i edukacji⁶⁵:
 - Zapewnienie mieszkańcom dostępu do danych na temat zasobów przyrodniczych gminy, wyników z monitoringu przyrodniczego, informowanie o rozpoczętych pracach nad dokumentami programowymi i planistycznymi.
 - Zachęcanie do udziału w procedurze ocen oddziaływania na środowisko i udzielenia pozwolenia zintegrowanego oraz do włączania się w tworzenie i opiniowanie opracowań lokalnych dokumentów planistycznych, szczególnie gdy proponowane rozwiązania mogą ograniczać możliwości użytkowania zasobów naturalnych.
 - Podejmowanie, we współpracy z partnerami publicznymi, prywatnymi i społecznymi, kampanii edukacyjnych i promocyjnych związanych z ochroną przyrody i wdrażaniem postanowień Krajowego Planu Działań.
 - Zlecenie realizacji zadań publicznych organizacjom pozarządowym, np. inwentaryzacji przyrodniczej, opracowania i/lub wdrożenia projektu rewitalizacji zdegradowanego obszaru bądź renaturalizacji cieków wodnych.
 - Zapewnienie wsparcia technicznego, finansowego i kadrowego (np. pomoc w koordynacji działań) dla inicjatyw lokalnych związanych z ochroną i odtwarzaniem różnorodności biologicznej i krajobrazowej (np. akcja sadzenia na terenie miejscowości rodzimych roślin miododajnych oraz drzew i krzewów, których owoce są zjadane zimą przez ptaki, akcja ratowania migrujących ptaków).
 - Włączanie mieszkańców w planowanie przestrzeni publicznej⁶⁶.
 - Angażowanie w ochronę przyrody wszystkich grup społecznych, również zagrożonych wykluczeniem (osoby starsze, osoby niepełnosprawne).
27. Nieustanne samokształcenie i poszukiwanie „dobrych praktyk”, ponieważ:
 - Możemy nie zdawać sobie sprawy, że nasze decyzje szkodzą przyrodzie, a jednocześnie dobre rozwiązanie jest tanie, proste i w zasięgu naszych możliwości np. niewprowadzanie ryb do oczek wodnych zamieszkałych przez płazy, niepodświetlanie budynków nocą lub robienie tego w sposób nieprzeszkadzający nietoperzom, niestawianie nadmiaru tablic informacyjnych w punktach widokowych itp.

⁶⁵ Podstawy prawne dostępu do informacji o środowisku i jego ochronie: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (art. 74 ust. 3), Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. nr 112 poz. 1198 z późn. zm.), Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. 2008 nr 199 poz. 1227).

⁶⁶ Źródłem inspiracji może być strona internetowa amerykańskiej organizacji pozarządowej PPS – Project for Public Spaces, <http://www.pps.org>, dostęp 29.02.2016.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

- Często przeszkodę w realizacji zadań z zakresu ochrony przyrody stanowią nie finanse, a brak świadomości istnienia tańszych, innowacyjnych rozwiązań ekologicznych.
 - Uczestnictwo w szkoleniach i konferencjach odkrywa nowe możliwości finansowania przedsięwzięć, umożliwia pozyskanie partnerów do projektów, pozwala na konfrontację różnych punktów widzenia, ułatwia wymianę doświadczeń – może nie będziemy musieli uczyć się na własnych błędach, a może mamy świetne rozwiązanie, które pomoże innym?
28. Nawiązywanie współpracy z innymi jednostkami samorządu terytorialnego (w postaci związków komunalnych, porozumień międzygminnych, stowarzyszeń jednostek samorządu terytorialnego), np. z obszaru obejmującego zlewnię jednej rzeki czy ostoję Natura 2000, w celu spójnej ochrony środowiska przyrodniczego danego terenu.
29. Tworzenie międzynarodowych partnerstw i rozwijanie współpracy transgranicznej pozwalającej na koordynację działań związanych np. z utrzymaniem i odtwarzaniem korytarzy ekologicznych o znaczeniu międzynarodowym.

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe mogą zaangażować się w działania mające na celu zachowanie lokalnej różnorodności biologicznej i krajobrazowej przez:

1. Realizację projektów związanych z ochroną różnorodności biologicznej oraz krajobrazowej (naukowych, informacyjnych, zwiększających świadomość ekologiczną mieszkańców, dotyczących najlepszych praktyk, demonstracyjnych, pilotażowych), prowadzonych samodzielnie bądź we współpracy z sektorem publicznym i/lub prywatnym⁶⁷.
2. Popularyzowanie wiedzy naukowej przez współpracę z placówkami naukowymi, przekładanie na język powszechnie zrozumiały wyników prowadzonych przez nie badań oraz ich wykorzystywanie w praktyce, np. do opracowywania strategii zrównoważonego użytkowania zasobów przyrodniczych w rolnictwie, leśnictwie czy turystyce lub do wdrażania nowego, ekologicznego modelu biznesowego w przedsiębiorstwach.
3. Czynne włączanie się w opracowanie lokalnych dokumentów programowych i planistycznych (szczególnie programu ochrony środowiska i dokumentów dot. zagospodarowania przestrzennego), udział w procedurze ocen oddziaływania na środowisko i udzielenia pozwolenia zintegrowanego, korzystanie z przysługującego prawa do informacji o środowisku, a także monitoring dostępu do informacji o środowisku.
4. Angażowanie mieszkańców w działania na rzecz ochrony przyrody m.in. przez:
 - Realizowanie projektów obejmujących różne grupy społeczne (również zagrożone wykluczeniem), które – chroniąc przyrodę – wychodzą naprzeciw potrzebom mieszkańców, nie tylko ukazując sposoby zrównoważonego czerpania korzyści ze środowiska przyrodniczego, ale np. zaspokajając potrzebę podejmowania wspólnych działań, zdobywania nowej wiedzy i umiejętności, wypoczynku na świeżym powietrzu.

⁶⁷ Warto zapoznać się z podręcznikami najlepszych praktyk ochrony różnorodności biologicznej na obszarach leśnych: <http://www.bestpractice-life.pl/aktualnosci/podreczniki-najlepszych-praktyk-do-pobrania.html>, dostęp 10.05.2015.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

- Podejmowanie inicjatyw lokalnych związanych z ochroną różnorodności biologicznej i krajobrazowej, np. utworzenie użytku ekologicznego chroniącego oczko wodne jako miejsce rozrodu płazów czy skarpę jako miejsce lęgowe ptaków, usuwanie gatunków inwazyjnych, czynna ochrona zbiorowisk nieleśnych.
 - Promowanie lokalnych walorów przyrodniczych (najlepiej poprzez bezpośredni kontakt z naturą), wzbudzanie wśród mieszkańców poczucia dumy z przynależności do danego regionu oraz odpowiedzialności za jego dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, np. poprzez promowanie produktów i usług przyjaznych środowisku.
 - Zachęcanie do zrównoważonej konsumpcji i kupowania lokalnych produktów.
 - Zachęcanie do włączania się w tworzenie i opiniowanie opracowań lokalnych dokumentów planistycznych.
5. Podejmowanie interwencji ekologicznych⁶⁸, zgłaszanie do RDOŚ szkód lub bezpośredniego zagrożenia szkodą w środowisku (z możliwością uczestniczenia na prawach strony w dalszym postępowaniu).
6. Podejmowanie szerokiej współpracy z lokalnymi samorządami:
- Tworzenie wspólnych zespołów doradczych i inicjatywnych np. dla opracowania strategii rozwoju gminy, w której chcemy uwzględnić cele ochrony przyrody.
 - Pomoc w rozwiązywaniu konfliktów środowiskowych poprzez organizowanie mediacji i konsultacji społecznych, np. w sprawie gospodarowania na obszarach Natura 2000.
 - Realizacja zadań publicznych gminy, np. prowadzenie inwentaryzacji i monitoringu przyrodniczego, pomoc w tworzeniu form ochrony przyrody, wykonywanie ocen oddziaływania różnych przedsięwzięć na środowisko, prowadzenie edukacji ekologicznej i promocja gminy poprzez jej bogactwo przyrodnicze.
 - Pozyskiwanie środków na ochronę przyrody.
7. Utworzenie i prowadzenie ośrodka rehabilitacji dzikich zwierząt.
8. Podejmowanie szerokiej współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami zwłaszcza w zakresie kształtowania proekologicznej świadomości i zrównoważonych postaw konsumenckich czy tworzenia i promowania lokalnych produktów i marek.
9. Poradnictwo w sprawach ochrony przyrody prowadzone bezpośrednio bądź za pomocą strony internetowej (m.in. porady dot. planowanych działań ochronnych, postępowania z rannymi, chorymi i martwymi zwierzętami, zgłaszania szkód w środowisku, przeciwdziałania szkodom powodowanym przez zwierzęta, zmniejszania konfliktów między ochroną przyrody a inną działalnością).
10. Prowadzenie szeroko pojętej, przybierającej różne formy i skierowanej do różnych grup społecznych edukacji ekologicznej:
- Odpowiadającej m.in. na pytania: Co to jest różnorodność biologiczna i krajobrazowa, co jej zagraża i dlaczego warto ją chronić? Co ja mogę zrobić, żeby chronić różnorodność biologiczną i krajobrazową w mojej okolicy? Co to są gatunki inwazyjne?

⁶⁸Warto zapoznać się z materiałami opracowanymi w ramach realizowanego przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków projektu „Ekointerwencje”: <http://otop.org.pl/naszeprojekty/pilnujemy/zakonczone-projekty/ekointerwencje-2009-2011/>, dostęp 25.12.2016.

Jaki jest związek pomiędzy gospodarką, społeczeństwem i środowiskiem i co to są usługi ekosystemowe? Dlaczego zapewnienie łączności pomiędzy siedliskami jest tak istotne dla przetrwania wielu gatunków? Jak czerpać korzyści ekonomiczne z walorów przyrodniczych i krajobrazowych? Dlaczego „dzikie jest piękne”? (czyli np. dlaczego powinniśmy pozwolić rosnąć i kwitnąć naszemu trawnikowi).

- Sięgającej po ciekawe metody przekazu⁶⁹, m.in. zajęcia terenowe z elementami zabawy i przygody lub praktyczne warsztaty, np. budowa schronień dla zwierząt, wykorzystanie dzikich roślin w gospodarstwie domowym, zrównoważone zasady pielęgnacji terenów zielonych, poprawa umiejętności komunikacyjnych i mediacyjnych itd. Z punktu widzenia ochrony wartości krajobrazowych można np. poprzez warsztaty artystyczne kształtować poczucie estetyki mieszkańców.

11. Propagowanie Informatorium Karpackiego jako platformy wymiany informacji i bazy danych.
12. Nawiązywanie współpracy międzynarodowej, w tym transgranicznej, polegającej np. na wspólnej realizacji miniprojektów ekologicznych.

Możliwość zaangażowania administracji rządowej⁷⁰

Minister Środowiska⁷¹

1. Zatwierdzenie Krajowego Planu Działań oraz ogólny nadzór nad realizacją jego postanowień.
2. Zapewnienie pełnej i aktualnej inwentaryzacji przyrodniczej na obszarze Karpat oraz monitoringu przyrodniczego w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska.
3. Rozwijanie spójnej bazy danych pochodzących z inwentaryzacji i monitoringu przyrodniczego, a także rozbudowa centralnego rejestru form ochrony przyrody.
4. Planowanie i wdrażanie na terenie Karpat działań na rzecz ochrony, odtwarzania i zrównoważonego użytkowania gatunków roślin, zwierząt i grzybów, naturalnych i półnaturalnych siedlisk przyrodniczych oraz ochrony, odtwarzania i zrównoważonego użytkowania krajobrazu.
5. Planowanie i wdrażanie działań na rzecz zapewnienia spójności sieci ekologicznej w Karpatach, ciągłości i łączności siedlisk naturalnych i półnaturalnych oraz zachowania i odtwarzania korytarzy ekologicznych, w tym m.in.: pełne opracowanie przebiegu korytarzy ekologicznych oraz metod zarządzania nimi, powołanie nowych i powiększenie istniejących parków narodowych, wprowadzenie w życie koncepcji „zielonej infrastruktury”.
6. Wspieranie współpracy w ramach Krajowej Sieci Obszarów Chronionych.

⁶⁹ Warto czerpać inspiracje z doświadczenia innych organizacji pozarządowych, bogaty dorobek w zakresie edukacji ekologicznej ma np. wspomnianą już FWIE z Krakowa, a także Ośrodek Działań Ekologicznych Źródła z Łodzi, <http://www.zrodla.org>, dostęp 29.02.2016.

⁷⁰ Opracowano przede wszystkim na podstawie Krajowego Planu Działań oraz „Programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej...”.

⁷¹ Ministerstwo Środowiska, <https://www.mos.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

7. Integrowanie działalności różnych sektorów gospodarki (np. turystyki, rolnictwa, leśnictwa, biznesu) z celami ochrony różnorodności biologicznej.
8. Opracowanie i wdrożenie odpowiednich rozwiązań umożliwiających ograniczenie zagrożeń dla różnorodności biologicznej Karpat ze strony inwazyjnych gatunków obcych, m.in. implementacja do prawa krajowego Rozporządzenia UE dot. obcych gatunków inwazyjnych⁷², opracowanie systemu nadzoru i monitoringu obcych gatunków inwazyjnych z uwzględnieniem dróg inwazji i terenów najbardziej podatnych na rozprzestrzenianie się tych organizmów w Karpatach.
9. Podnoszenie świadomości społeczeństwa w zakresie potrzeby i dostępnych metod ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat, a także możliwości czynnego włączenia się w proces wdrażania Krajowego Planu Działań.
10. Inicjowanie i koordynowanie współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym działań podejmowanych w obszarach przygranicznych.

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska⁷³ oraz Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska w Katowicach⁷⁴, Krakowie⁷⁵ i Rzeszowie⁷⁶

Jako instytucje odpowiadające za realizację polityki ochrony środowiska w zakresie zarządzania ochroną przyrody oraz kontroli procesu inwestycyjnego mają w ramach wykonywania swoich podstawowych zadań, bardzo duże możliwości wpływania na ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych Karpat poprzez:

1. Zapewnienie pełnej i aktualnej inwentaryzacji przyrodniczej na terenie Karpat oraz rozwijanie bazy danych pochodzących z inwentaryzacji i monitoringu.
2. Prowadzenie monitoringu stanu zachowania gatunków i siedlisk przyrodniczych w ramach realizacji planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000.
3. Prowadzenie Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody (GDOS) oraz rejestrów form ochrony przyrody dla województw, a także gromadzenie dokumentacji dotyczącej zasobów, tworów i składników przyrody, w szczególności cennych ze względów naukowych tworów przyrody, stanowisk chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, jak również ich siedlisk oraz siedlisk przyrodniczych.
4. Opracowanie programów ochrony zagrożonych wyginięciem gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz opracowanie i wdrożenie projektów ochrony i odtwarzania zdegradowanych siedlisk przyrodniczych na terenie Karpat.

⁷² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1143/2014, dz. cyt.

⁷³ Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, <http://www.gdos.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁷⁴ Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Katowicach, <http://katowice.rdos.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁷⁵ Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie, <http://krakow.rdos.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁷⁶ Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Rzeszowie, <http://rzeszow.rdos.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

5. Wdrażanie działań na rzecz zapewnienia spójności sieci ekologicznej w Karpatach m.in. poprzez opracowanie przebiegu korytarzy ekologicznych, likwidację barier na trasie przemieszczania się migrujących gatunków, uzupełnianie sieci rezerwatów w Karpatach, wzmocnienie systemu nadzoru nad obszarami chronionymi, w tym nad obszarami Natura 2000.
6. Opracowywanie projektu listy obszarów Natura 2000, nadzorowanie funkcjonowania tych obszarów i prowadzenie ewidencji, składanie raportów i notyfikacji do Komisji Europejskiej, jak również zarządzanie obszarami Natura 2000, rezerwatami przyrody i innymi formami ochrony przyrody na terenie województwa, w tym koordynacja funkcjonowania obszarów Natura 2000 oraz opracowywanie dla nich planów zadań ochronnych.
7. Opracowanie i wdrożenie programów zwalczania inwazyjnych gatunków obcych.
8. Udział w strategicznych ocenach oddziaływania na środowisko oraz postępowaniach w sprawie transgranicznego oddziaływania na środowisko.
9. Przeprowadzanie ocen przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko lub udział w tych ocenach.
10. Wydawanie zezwoleń, w tym m.in. dotyczących odstępstw od zakazów na terenie parków narodowych oraz rezerwatów przyrody, hodowli i rozmnażania zwierząt i roślin, pozyskiwania gatunków objętych ochroną gatunkową i innych.
11. Uzgadnianie projektów studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w części dotyczącej obszaru Natura 2000, rezerwatu przyrody i jego otuliny, parku krajobrazowego i jego otuliny, obszaru chronionego krajobrazu.
12. Uzgadnianie decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy w odniesieniu do ww. obszarów.
13. Pozyskiwanie środków unijnych na rzecz realizacji projektów związanych np. ze sporządzaniem i wdrażaniem planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000, usuwaniem gatunków inwazyjnych, wyznaczaniem korytarzy ekologicznych w Karpatach.
14. Opracowanie i upowszechnienie zasad rozwoju zrównoważonej turystyki na terenach o wysokich walorach przyrodniczych.
15. Wsparcie opracowania biznesplanów rozwoju przedsiębiorczości na obszarach chronionych, w tym sieci Natura 2000.
16. Opracowanie zasad i wdrożenie wolontariatu na rzecz ochrony różnorodności biologicznej.
17. Opracowanie i wdrożenie koncepcji partnerstwa lokalnego ukierunkowanego na ochronę wartości przyrodniczych i kulturowych regionu.
18. Prowadzenie szkoleń m.in. dla urzędników administracji publicznej zaangażowanych w wydawanie decyzji mających wpływ na zasoby różnorodności biologicznej czy odpowiedzialnych za zarządzanie zasobami wodnymi.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

19. Realizację programów i kampanii edukacyjnych związanych z ochroną różnorodności biologicznej i krajobrazowej.
20. Inicjowanie i koordynowanie współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, m.in. działań podejmowanych na obszarach przygranicznych.

Inspekcja Ochrony Środowiska⁷⁷

1. Prowadzenie Państwowego Monitoringu Środowiska⁷⁸, w tym monitoringu przyrody (monitoringu gatunków i siedlisk przyrodniczych ze szczególnym uwzględnieniem specjalnych obszarów ochrony siedlisk Natura 2000⁷⁹, monitoringu ptaków z uwzględnieniem obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000⁸⁰, monitoringu lasów⁸¹, Zintegrowanego Monitoringu Środowiska Przyrodniczego⁸²).
2. Opracowywanie programów państwowego monitoringu środowiska oraz gromadzenie i przetwarzanie informacji o zasobach przyrodniczych Karpat.
3. Dokonywanie ocen stanu środowiska, w tym opracowanie metodyki oceny zachowania gatunków i siedlisk przyrodniczych w Karpatach.
4. Opracowywanie raportów o stanie środowiska, w tym np. raportów dla Komisji Europejskiej dotyczących stanu ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków.
5. Udostępnianie informacji o środowisku m.in. w postaci raportów o stanie środowiska w Polsce zawierających informacje na temat dziedzictwa przyrodniczego⁸³.
6. Współdziałanie w zakresie ochrony środowiska z innymi organami kontroli, organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości, innymi organami administracji państwowej i organami samorządu terytorialnego oraz obrony cywilnej, a także organizacjami społecznymi.
7. Udział w międzynarodowej wymianie informacji o stanie środowiska.

Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej (KZGW)⁸⁴

Wyjątkowo ważna jest szeroka współpraca KZGW z ekspertami, instytucjami i organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną przyrody. Kontrowersyjne inwestycje ingerujące w karpackie ekosystemy powinny być poddawane rzetelnym konsultacjom społecznym, a sytuacje konfliktowe rozwiązywane w drodze społecznych negocjacji (**patrz dobra praktyka nr 7**).

⁷⁷ Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, <http://www.gios.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁷⁸ GIOŚ, Program Państwowego Monitoringu Środowiska na lata 2016–2020, http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/pms/PPMS_2016-2020.pdf, dostęp 29.02.2016.

⁷⁹ Państwowy Monitoring Środowiska (PMŚ), Monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych, <http://siedliska.gios.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁸⁰ PMŚ, Monitoring Ptaków Polski (MPP), <http://monitoringptakow.gios.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁸¹ PMŚ, Monitoring Lasów w Polsce, <http://www.gios.gov.pl/monlas/index.html>, dostęp 29.02.2016.

⁸² PMŚ, Zintegrowany Monitoring Środowiska Przyrodniczego, <http://zmsp.gios.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁸³ Stan Środowiska w Polsce, Raport 2014, GIOŚ, http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/GIOS_raport_2014.pdf, dostęp 29.02.2016.

⁸⁴ Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, <http://www.kzgw.gov.pl>, dostęp 29.02.2016.

KZGW może włączyć się w proces wdrażania postanowień Konwencji Karpackiej m.in. poprzez:

1. Opracowanie i wprowadzenie w życie wytycznych (zasad dobrej praktyki) dla inwestycji hydrotechnicznych w zakresie ochrony różnorodności biologicznej (m.in. związanych z likwidacją bądź nietworzeniem nowych barier na trasie przemieszczania się migrujących gatunków wodnych).
2. Opracowanie i wdrożenie zasad renaturalizacji cieków wodnych obejmujące odtwarzanie zdegradowanych ekosystemów wodnych i zależnych od wód.
3. Opracowanie i zastosowanie w praktyce odpowiednich rozwiązań umożliwiających ograniczenie zagrożeń ze strony inwazyjnych gatunków obcych związanych z ekosystemami wodnymi.
4. Szkolenie osób (w tym własnej kadry) odpowiedzialnych za zarządzanie zasobami wodnymi z dziedziny ochrony bioróżnorodności, a także prowadzenie kampanii promocyjnych dla mieszkańców i inwestorów dotyczących zrównoważonego gospodarowania zasobami wodnymi.
5. Rozwijanie współpracy w ramach powyższej działalności z innymi jednostkami administracyjnymi, instytucjami naukowymi, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami.

Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych⁸⁵ oraz Regionalne Dyrekcje Lasów Państwowych

1. Prowadzenie inwentaryzacji i monitoringu siedlisk, gatunków roślin i zwierząt oraz krajobrazów na terenach zarządzanych przez LP (monitoring powinien pozwalać m.in. na wczesne wykrywanie pojawienia się gatunków inwazyjnych).
2. Włączanie do planów urządzania lasu celów ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej (np. dotyczących ochrony rzadkich rodzimych gatunków drzew, zagrożonych gatunków ptaków leśnych czy owadów bytujących w martwym drewnie), a także uwzględnianie w nich wskazań zawartych w planach zadań ochronnych i planach ochrony obszarów chronionych.
3. Kształtowanie, utrzymanie i promocja zróżnicowanego wieku oraz struktury przestrzennej i gatunkowej drzewostanów, jak również pozostawianie w ekosystemach leśnych różnych typów martwego drewna do naturalnego rozkładu ważnego m.in. z punktu widzenia ochrony wielu zagrożonych gatunków owadów, ptaków i grzybów.
4. Finansowanie prac badawczych i projektów mających na celu ochronę różnorodności biologicznej i krajobrazowej.
5. Tworzenie z jednostkami samorządu lokalnego koalicji inwestycyjnych związanych np. z rozwijaniem zrównoważonej turystyki na terenach leśnych (**patrz dobra praktyka nr 6**).
6. Prowadzenie szerokiej działalności edukacyjnej i promocyjnej m.in. na temat roli ekosystemów leśnych oraz związanych z nimi zagrożonych karpackich gatunków i siedlisk.

⁸⁵ Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych, <http://www.lasy.gov.pl/kontakt/dyrekcja-generalna-lp>, dostęp 29.02.2016.

7. Angażowanie mieszkańców w działania na rzecz ochrony bioróżnorodności m.in. poprzez rozwijanie wolontariatu czy wspólną realizację projektów.

Możliwość zaangażowania służb ochrony przyrody⁸⁶

Krajowy Plan Działań na rzecz wdrażania protokołu o bioróżnorodności podkreśla, iż: *działalność dyrekcji parków narodowych wpisuje się w pełni w założenia KPD, zarówno w zakresie ochrony i monitoringu różnorodności biologicznej, ochrony krajobrazowej, jak i edukacji ekologicznej*⁸⁷. I w innym miejscu: *na potrzeby KPD można wykorzystać zapisy planów ochrony parków krajobrazowych oraz działania edukacyjne prowadzone w ramach działań dyrekcji parków krajobrazowych*⁸⁸. Służby ochrony przyrody mają więc szerokie możliwości włączenia się w proces realizacji postanowień Konwencji Karpackiej m.in. przez prowadzenie inwentaryzacji i monitoringu przyrodniczego, gromadzenie dokumentacji dotyczącej walorów przyrodniczych i kulturowych, identyfikację, ocenę i starania zmierzające do wyeliminowania zagrożeń dla różnorodności biologicznej i krajobrazowej czy też realizację programów poświęconych ochronie, odtwarzaniu i zrównoważonemu użytkowaniu gatunków, siedlisk przyrodniczych oraz krajobrazów. Ważnym zadaniem stojącym przed gospodarzami obszarów chronionych jest ich udostępnianie do celów turystycznych i rekreacyjnych w sposób umożliwiający zabezpieczenie miejsc szczególnie cennych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów (**patrz dobra praktyka nr 6**). Doniosłą rolę w efektywnej ochronie przyrody na terenach parków narodowych i krajobrazowych odgrywa poparcie dla ich działalności ze strony społeczności lokalnych. Niezwykle istotne jest więc zaangażowanie służb ochrony przyrody w kształtowanie pozytywnego wizerunku nie tylko parków narodowych i krajobrazowych, ale również innych form ochrony przyrody np. obszarów Natura 2000, a także budowanie pozytywnych relacji z mieszkańcami oraz włączanie ich w przedsięwzięcia związane z ochroną lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Może się to odbywać m.in. poprzez:

1. Opracowanie i wdrożenie koncepcji partnerstwa lokalnego, którego celem będzie wprowadzenie w życie strategii rozwoju lokalnego opartej na zrównoważonym wykorzystaniu miejscowego bogactwa przyrodniczo-kulturowego oraz wspieranie inicjatyw lokalnych na rzecz realizacji Krajowego Planu Działań.
2. Opracowanie zasad i wprowadzenie wolontariatu dla ochrony różnorodności biologicznej.
3. Prowadzenie konsultacji społecznych w przypadku podejmowania decyzji kontrowersyjnych dla mieszkańców – nie tylko informowanie ich o podejmowanych zabiegach ochronnych, ale także tłumaczenie powodów powzięcia danej decyzji.
4. Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w drodze społecznych negocjacji (**patrz dobra praktyka nr 7**).
5. Doskonalenie kadr zajmujących się edukacją, w tym przewodników, nauczycieli oraz pracowników parków narodowych i krajobrazowych.

⁸⁶ Opracowano przede wszystkim na podstawie Krajowego Planu Działań oraz Programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej...

⁸⁷ Krajowy Plan Działań, dz. cyt.

⁸⁸ Tamże.

6. Rozwijanie szerokiej działalności edukacyjnej skierowanej do różnych grup społecznych, prezentującej:

- Walory przyrodnicze i kulturowe regionu.
- Potrzebę i metody ochrony, odtwarzania i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat.
- Korzyści mogące wynikać z zachowania i zrównoważonego użytkowania zasobów przyrodniczo-kulturowych.
- Powody wprowadzenia na terenach chronionych ograniczeń i jednocześnie korzyści płynące z obecności w sąsiedztwie różnych form ochrony przyrody.

Istotne jest również podejmowanie przez przedstawicieli służb ochrony przyrody współpracy opartej na wymianie doświadczeń i koordynacji działań w ramach Karpackiej Sieci Obszarów Chronionych, a także kontynuowanie prowadzonej przez nich od lat współpracy na terenach transgranicznych obszarów chronionych.

Możliwość zaangażowania przedsiębiorców⁸⁹

*Mimo, że głównym obowiązkiem przedsiębiorców jest przynoszenie zysków, przedsiębiorstwa mogą jednocześnie pomagać w osiągnięciu celów społecznych i ekologicznych, poprzez włączenie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw [Corporate Social Responsibility, CSR] jako kluczowej inwestycji do swojej podstawowej strategii biznesowej, swoich instrumentów zarządzania oraz innych działań (...).*⁹⁰ CSR nie powinno być postrzegane jako dodatkowy koszt działalności gospodarczej lecz jako budowanie długofalowej przewagi konkurencyjnej firmy na rynku. W krajowym Programie ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej⁹¹ czytamy: *Ważną rolę w Programie powinna też odegrać kontynuacja kierunku włączenie sektora biznesu do działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej. Kluczowym elementem tego kierunku powinien być wzrost roli unijnej platformy Biznes i Bioróżnorodność (B@B)⁹² wspierającej przedsiębiorstwa integrujące zagadnienia bioróżnorodności w swojej bieżącej działalności.* Przedsiębiorcy aktywni w Karpatach mogą realizować założenia koncepcji CSR, wcielając w życie postanowienia Konwencji Karpackiej m.in. poprzez:

1. Włączenie społeczno-ekologicznej odpowiedzialności do strategii biznesowej oraz innych działań po uprzednim:

- Zapoznaniu się z informacjami dotyczącymi lokalnych zasobów przyrodniczo-kulturowych oraz możliwościami zaangażowania się w ich ochronę.
- Zapoznaniu się z lokalnymi dokumentami strategicznymi, planistycznymi i programowymi związanymi z ochroną dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (w szczególności z planami zadań ochronnych i planami ochrony np. PZO dla obszarów Natura

⁸⁹ Opracowano m.in. na podstawie M. Niedek, *Społeczno-ekologiczna odpowiedzialność przedsiębiorstw na poziomie lokalnym*, Fundacja Promocji Gmin Polskich, <http://eko-gminy.pl>, dostęp 24.05.2015.

⁹⁰ Green Paper: *Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*, Brussels, 18.07.2001.

⁹¹ Uchwała nr 213 Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2015 r. w sprawie zatwierdzenia „Programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2015–2020”, Monitor Polski, <http://monitorpolski.gov.pl/MP/2015/1207/1>, dostęp 29.02.2016.

⁹² The European Business and Biodiversity (B@B) Platform, http://ec.europa.eu/environment/biodiversity/business/index_en.htm, dostęp 29.02.2016. Obecnie rozwijana jest również polska platforma B@B, <http://www.pfbb.pl/>, dostęp 25.12.2016.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

- 2000), jak również z wytycznymi Krajowego Planu Działań na rzecz wdrożenia protokołu o bioróżnorodności.
- Rozpoznaniu potrzeb mieszkańców danego regionu.
2. Oparcie swojej działalności gospodarczej na zrównoważonym korzystaniu z lokalnych zasobów przyrodniczo-kulturowych, np. tworzenie „zielonych” miejsc pracy i rozwijanie rynku produktów regionalnych wspierające hodowlę miejscowych ras zwierząt i/lub uprawę miejscowych odmian roślin połączone z budowaniem przyjaznej środowisku i promującej miejscowy folklor oferty turystycznej⁹³, rozwijanie turystyki dziedzictwa⁹⁴.
 3. Wypromowanie produktu lokalnego (wyrobu bądź usługi), będącego wizytówką danego terenu, wytwarzanego w sposób „niemasowy”, przyjazny środowisku, z lokalnie dostępnych surowców, np. rękodzieła.
 4. Stworzenie wspólnie z innymi przedsiębiorcami, samorządem lokalnym, organizacjami pozarządowymi lokalnej marki – wyróżnika regionu bazującego na miejscowej przyrodzie i kulturze⁹⁵. Marką może stać się m.in. zagrożony gatunek, np. ryś; wypromowanie marki w tym przypadku powinno się wiązać z projektami jego ochrony⁹⁶.
 5. Zlecenie prac do wykonania lokalnym podmiotom społecznym zajmującym się m.in. ochroną przyrody i edukacją ekologiczną (np. zaprojektowanie/utrzymanie zieleni na terenie danego obiektu, zaplanowanie i zorganizowanie wydarzenia dla pracowników, np. rodzinnego Dnia Ziemi).
 6. Nawiązywanie współpracy międzysektorowej pozwalającej na wspólne podejmowanie starań w celu ochrony bogactwa przyrodniczego i kulturowego np. poprzez realizowanie kampanii kształtujących proekologiczną świadomość i zrównoważone postawy konsumenckie czy projektów edukacyjnych ukazujących korzyści wynikające z zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej.
 7. Prowadzenie wolontariatu pracowniczego polegającego na dobrowolnym angażowaniu się pracowników firmy w różnego rodzaju prace na rzecz społeczności lokalnej (np. nieodpłatne prowadzenie rachunkowości lub udzielanie porad prawnych organizacjom pozarządowym)⁹⁷.
 8. Wspieranie podmiotów lokalnych dzięki donacjom rzeczowym (np. przekazanie używanego sprzętu komputerowego ośrodkowi edukacji ekologicznej) bądź donacjom produktowym firm (np. przeznaczenie partii swoich produktów dla lokalnych organizacji ekologicznych).

⁹³ Por. P. Kohut, *Koncepcja rozwoju pasterstwa na obszarze polskich Karpat*, ekspertyza opracowana w ramach Grupy Roboczej ds. Rolnictwa projektu „Porozumienie Karpackie ‘Karpaty Naszym Domem’ aktywnym partnerem dialogu obywatelskiego”, http://www.porozumieniekarpackie.pl/205_a,ekspertyzy-grup-roboczych.htm, dostęp 29.02.2016.

⁹⁴ Fundacja Miejsc i Ludzi Aktywnych, <http://www.mila.org.pl/pl/26-slider/72-turystyka-dziedzictwa>, dostęp 29.02.2016.

⁹⁵ Fundacja Miejsc i Ludzi Aktywnych, projekt „Dziedzictwo regionu inspiracją dla przedsiębiorczości”, <http://www.mila.org.pl/pl/projekty/31-opisy-projektow/projekty-zakonzone/151-dziedzictwo-reginu-inspiracja-dla-przedsiębiorczosci>, dostęp 29.02.2016.

⁹⁶ W górach Harz w Niemczech reintrodukcja rysia początkowo wzbudzała wśród mieszkańców liczne kontrowersje, ostatecznie ryś stał się lokalną marką i podstawą rozwoju turystyki przyrodniczej w regionie, <http://www.spiegel.de/international/germany/back-to-the-wild-predatory-cats-return-to-the-harz-mountains-a-719988.html>, dostęp 29.02.2016.

⁹⁷ Wolontariat może też aktywizować pracowników fizycznie, przybierając formę gimnastyki na świeżym powietrzu, jak np. akcja Timberland Wspiera, <http://timberlandwspiera.pl>, dostęp 29.02.2016. Inspiracje dla tego typu przedsięwzięć można znaleźć m.in. tutaj: Green Gym, <http://www.tcv.org.uk/greengym>, dostęp 29.02.2016.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

9. Wspieranie organizacyjne podmiotów lokalnych m.in. poprzez nieodpłatne użyczenie pojazdów lub innych zasobów potrzebnych np. podczas akcji sprzątania znajdujących się na terenie gminy obszarów chronionych.
10. Wspieranie finansowe podmiotów lokalnych (np. organizacji pozarządowych, szkół, bibliotek) w formie dotacji finansowych np. poprzez zakup pomocy dydaktycznych.
11. Organizowanie konkursów grantowych finansujących działania związane z ochroną i zrównoważonym użytkowaniem różnorodności biologicznej i krajobrazowej⁹⁸.
12. Pozyskiwanie funduszy na działania związane z ochroną dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego:
 - Dotacji ze środków publicznych (krajowych, np. NFOŚiGW, i zagranicznych, np. Program LIFE) oraz od donatorów prywatnych.
 - Instrumentów zwrotnych, takich jak preferencyjne pożyczki i kredyty, gwarancje bankowe i ubezpieczeniowe, poręczenia.
 - Finansowania społecznościowego (*crowdfunding*)⁹⁹.
13. Dbłość o walory estetyczne i krajobrazowe m.in. poprzez infrastrukturę własną przedsiębiorstwa (dobór odpowiednich materiałów budowlanych, wkomponowanie obiektów w otaczający krajobraz, umiejętne stosowanie lokalnych akcentów architektonicznych, stonowaną kolorystykę elewacji, unikanie krzykliwych, wielkopowierzchniowych reklam, pozostawienie/wprowadzenie dużej liczby roślin).
14. Nawiązywanie współpracy transgranicznej, np. tworzenie wspólnych, ekologicznych produktów turystycznych.
15. Nieustanne samokształcenie i poszukiwanie dobrych praktyk oraz innowacyjnych rozwiązań w zakresie CSR¹⁰⁰, jak również dotyczących zarządzania bioróżnorodnością¹⁰¹.

Wyzwania

Nadal rozpowszechniony jest wynikający z niskiej świadomości ekologicznej pogląd, że walory przyrodnicze stanowią jedynie przeszkodę dla rozwoju gospodarki i infrastruktury danego regionu. Niewiele samorządów i społeczności dostrzega, jak duży potencjał rozwojowy drzemie w lokalnym bogactwie przyrodniczo-kulturowym. Znikomy odsetek mieszkańców rozumie znaczenie usług ekosystemowych i potrzebę ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej. Brak znajomości związków łączących gospodarkę, społeczeństwo i środowisko powoduje, że w koszty inwestycji nie są wliczane koszty społeczne i środowiskowe danego przedsięwzięcia. Cele ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej zbyt rzadko brane są pod uwagę

⁹⁸ Por. konkurs grantowy „Z Kujawskim pomagamy pszczołom” organizowany w ramach projektu promującego m.in. ochronę pszczół, <http://www.pomagamypszczolom.pl>, dostęp 29.02.2016.

⁹⁹ P. Bajurski, Źródła finansowania działań CSR, materiały pokonferencyjne, <http://www.csron.pl/docs/217>, dostęp 29.02.2016.

¹⁰⁰ Dobre praktyki współpracy międzysektorowej w obszarze ochrony środowiska i edukacji ekologicznej są gromadzone m.in. w corocznych raportach Forum Odpowiedzialnego Biznesu i dostępne na portalu: <http://odpowiedzialnybiznes.pl/dobre-praktyki>, dostęp 29.02.2016. Kolejnym źródłem dobrych praktyk z zakresu „zielonej przedsiębiorczości” może być *Atlas dobrych praktyk ekonomii społecznej*, <http://atlas.ekonomiaspoleczna.pl>, dostęp 29.02.2016.

¹⁰¹ Warto zapoznać się z materiałami opracowanymi w ramach międzynarodowej inicjatywy TEEB (The Economics of Ecosystems and Biodiversity) mającej na celu skierowanie uwagi opinii publicznej na zyski płynące z dobrze funkcjonujących ekosystemów o wysokiej bioróżnorodności (<http://www.teebweb.org>, dostęp 29.02.2016), a szczególnie na raport (w jęz. polskim) dotyczący ekonomii ekosystemów i bioróżnorodności: http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/economics/pdf/teeb_report_pl.pdf, dostęp 29.02.2016.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

w programach działania i strategiach poszczególnych sektorów gospodarczych oraz planach rozwoju lokalnego. Podejmowane na ich podstawie działania nie uwzględniają zatem potrzeb wynikających z ochrony zasobów przyrodniczych.

Wymogi ochrony przyrody i krajobrazu na ogół nie mają także wpływu na kształt planowania przestrzennego. Realizowane pod naciskiem inwestorów, samorządów, miejscowych społeczności przedsięwzięcia są w wielu przypadkach lokalizowane na obszarach o wysokiej wartości przyrodniczej. Bezwrotnie niszczą unikatowe siedliska i krajobraz oraz przyczyniają się do fragmentacji, przerywając ciągłość korytarzy ekologicznych. Sytuacji nie poprawia częsty brak współpracy i wzajemnego zaufania pomiędzy administracją a środowiskami naukowymi i organizacjami pozarządowymi. Jednym z głównych zagrożeń dla różnorodności biologicznej jest fragmentacja siedlisk powodowana powstaniem rozmaitych barier uniemożliwiających migrację i rozprzestrzenianie się organizmów (m.in. autostrady i drogi szybkiego ruchu, budowle piętrzące na rzekach). Problem pogłębia brak skoordynowanego podejścia do tworzenia sieci połączeń pomiędzy obszarami cennymi przyrodniczo oraz komplementarnego opracowania korytarzy ekologicznych na terenie całych Karpat. Nie ma skutecznych narzędzi prawnych dla zachowania i odtwarzania korytarzy ekologicznych, w związku z czym ich ochrona często nie jest uwzględniana w procedurach planowania przestrzennego. Nie istnieje też spójna koncepcja zalesiania – środki na ten cel wydawane są dość przypadkowo, co więcej, zdarzają się zalesienia cennych nieleśnych siedlisk półnaturalnych.

Karpackie gatunki i siedliska są poważnie zagrożone przez rozprzestrzenianie się inwazyjnych gatunków obcych, tymczasem świadomość społeczna tego problemu jest bardzo niska. Gatunki inwazyjne wciąż są wprowadzane do środowiska, np. jako materiał zarybieniowy, uciekinierzy z hobbystycznych hodowli i ferm zwierząt futerkowych czy też jako rośliny ozdobne i miododajne. Sytuację pogarsza brak wypracowanej metodyki zbierania i gromadzenia danych, systemu wczesnego ostrzegania i monitoringu, jak również metod (poza nielicznymi wyjątkami) zwalczania tych gatunków. Ponadto samorządy terytorialne, często nie zdając sobie sprawy z konsekwencji inwazji, nie wykorzystują środków dostępnych na ich zwalczanie.

Brak instrumentów ochrony krajobrazu powoduje, podobnie jak w przypadku korytarzy ekologicznych, częste ignorowanie tego zagadnienia w planowaniu przestrzennym. Dodatkowo dostępne opracowania ekofizjograficzne, z których korzysta się przy sporządzaniu dokumentów planistycznych, są najczęściej nieaktualne. Nawet na terenach objętych ochroną walory krajobrazowe nie są chronione w zadowalający sposób. Ochrona obszarów chronionego krajobrazu jest iluzoryczna. Nowe możliwości w ochronie krajobrazu kulturowego stwarza Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r.¹⁰²

¹⁰² Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000210>, dostęp 29.02.2016.

Dobre praktyki

3

Ptaki Karpat

Realizowany w latach 2013–2015 projekt zakładał podniesienie efektywności ochrony wybranych gatunków ptaków. W ramach projektu zgromadzono dane o liczebności i rozmieszczeniu kluczowych gatunków ptaków na całym obszarze polskich Karpat. Wśród leśników, rolników i przedstawicieli samorządów upowszechniano wiedzę na temat walorów przyrodniczych rejonów górskich oraz modelu gospodarowania sprzyjającego ochronie przyrody. Promowano także „zieloną” turystykę w regionie karpackim. Dla 12 wybranych gmin sporządzono programy działalności gospodarczej sprzyjające zarówno ochronie przyrody, jak i rozwojowi i dobrobytowi lokalnych społeczności. Wspólnie z leśnikami wypracowano strategię prowadzenia zrównoważonej gospodarki leśnej. Poza tym stworzono w Karpatach sieć odpowiednio przeszkolonych wolontariuszy, gotowych pomagać w monitoringu zasobów przyrodniczych również po zakończeniu opisywanego projektu.

Przygotowane na podstawie kompleksowych danych strategię prośrodowiskowych działań gospodarczych uwzględniają potrzeby ekonomiczno-społeczne leśników, rolników i przedstawicieli samorządów, czyli grup kluczowych dla wdrażania zasad ochrony przyrody w Karpatach.

Organizator: Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

Więcej: <http://www.ptakikarpat.pl>, dostęp 11.05.2016

4

Ochrona in situ żubra w Polsce – część południowa

Głównym celem projektu było wdrożenie w południowej Polsce zatwierdzonej przez Ministra Środowiska Strategii ochrony żubra *Bison bonasus* w Polsce, a co za tym idzie, dążenie do zwiększenia liczebności i zasięgu występowania tego zwierzęcia. Projekt dotyczył jedynej w kraju populacji żubra linii białowiesko-kaukaskiej w Bieszczadach i jest jednym z trzech projektów obejmujących całą populację tego gatunku. W ramach utrzymania populacji żubra prowadzono opiekę nad stadami i działania zmierzające do poprawy komfortu ich bytowania (dostęp do wody, baza pokarmowa) oraz zapobiegano konfliktom w gospodarce rolnej i leśnej poprzez zimowe dokarmianie i krótkotrwałe grodzenia upraw. Istotnym elementem projektu było również podniesienie akceptacji społecznej dla podejmowanych działań poprzez informowanie lokalnych społeczności na temat znaczenia żubra, a szczególnie populacji bieszczadzkiej dla kraju i Karpat.

Organizator: Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Krośnie, partnerzy: Nadleśnictwo Stuposiany, Nadleśnictwo Komańcza, Nadleśnictwo Lutowiska oraz Nadleśnictwo Baligród

Więcej: <http://ochronazubra.rdlp-krosno.pl/home>, dostęp 11.05.2016

5

Ochrona in situ żubra w Polsce – część południowa

Promocja sieci Natura 2000 wśród społeczności lokalnych była punktem wyjścia do budowania pozytywnej marki w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju. Dla pomysłodawców przedsięwzięcia ważne było przede wszystkim przedstawienie przestrzeni wiejskiej jako miejsca atrakcyjnego turystycznie ze względu na jego zasoby przyrodnicze, krajobrazowe, kulturowe i zdrowotne, a także zachęcenie do aktywnego wypoczynku połączonego z terenową edukacją przyrodniczą. Cele te starano się osiągnąć m.in. organizując wielopokoleniowe wycieczki przyrodnicze, warsztaty dla przedstawicieli lokalnych społeczności, w tym Szkołę Animatorów Edukacji Ekologicznej „Natura 2000” i Szkołę Rozwoju „Ekomarka”.

Podczas gdy formy ochrony przyrody bardzo często kojarzone są jedynie z utrudnieniami i ograniczeniami gospodarczymi, prowadzone działania pokazały możliwości rozwoju na terenach chronionych, dając konkretne wskazówki, jak w zrównoważony, a jednocześnie optymalny sposób wykorzystać lokalną różnorodność biologiczną i krajobrazową (niekoniecznie związaną z obszarami objętymi ochroną). Projekt „Sieć Natura 2000 jako źródło i podstawa do budowania pozytywnej marki w połączeniu ze zrównoważonym rozwojem” był realizowany w latach 2014–2015 na terenie 10 wybranych grup obszarów Natura 2000 (w tym kilku położonych w Karpatach).

Organizator: Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych

Więcej: <http://www.natura2000.fwie.pl>, dostęp 11.05.2016

6

Ochrona przyrody przez modernizację infrastruktury turystycznej

Dwuetaapowe działania podjęte w latach 2009–2014 przez Gorczański Park Narodowy miały na celu zabezpieczenie obszarów szczególnie cennych przed nadmierną i niekontrolowaną presją turystów dzięki świadomemu kształtowaniu rozmieszczenia ruchu turystycznego (budowa i modernizacja infrastruktury turystycznej w oddaleniu od cennych zbiorowisk i ostoi rzadkich gatunków; promowanie terenów mniej spopularyzowanych, o mniejszej randze przyrodniczej, promowanie turystyki i edukacji przyrodniczej). Ochronie krajobrazu sprzyjało zachowanie istniejących punktów widokowych i ich odpowiednie wyposażenie, jak również opracowanie koncepcji jednolitego systemu informacji wizualnej i małej infrastruktury turystycznej. Przygotowana na potrzeby Parku koncepcja organizacji ruchu turystycznego może być z powodzeniem wykorzystana przez gminy oraz nadleśnictwa do zabezpieczenia terenów przyrodniczo cennych przed nadmierną presją turystów.

Organizator: Gorczański Park Narodowy

Więcej: <http://www.gorczańskipark.pl>, dostęp 11.05.2016

7

Maszt telefonii komórkowej w Pinienach

Na terenie Sromowiec Niżnych operator telefonii komórkowej poszukiwał dogodnego miejsca pod budowę stacji bazowej. Pieniński Park Narodowy nie wyraził zgody (ze wskazaniem rozwiązań alternatywnych) na proponowaną przez niego lokalizację masztu na Obłażnej Górze, gdyż znajdowała się ona w granicach otuliny parku, na „terenach o wysokich walorach widokowo-krajobrazowych”. Ponadto budowę masztu jednoznacznie wykluczały zapisy miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Dzięki negocjacjom społecznym, przy świadomości wysokiej wartości krajobrazu oraz chęci znalezienia rozwiązania satysfakcjonującego wszystkie zainteresowane strony, zdołano osiągnąć porozumienie. W grudniu 2011 roku gmina Czorsztyn zaproponowała, by stację bazową umieszczono na wysokim pylonie kładki pieszo-rowerowej w Sromowcach Niżnych.

Powyższy przypadek ilustruje, jak ważne w negocjacjach jest kreatywne podejście do poszukiwania rozwiązania problemu. Stanowi przykład sukcesu strategii negocjacyjnej „na dwu wygranych”, w wyniku której pojawiło się nowe, akceptowane przez wszystkich wyjście.

Organizator: Gmina Czorsztyn

Więcej: K. Pawłowska, A. Staniewska, J. Konopacki, *Udział społeczeństwa w ochronie, zarządzaniu i planowaniu krajobrazu – podręcznik dobrych praktyk*, Instytut Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej, Kraków 2012, s. 32–34

Bibliografia

- Bajurski P., Źródła finansowania działań CSR, materiały z konferencji „CSR w praktyce – jak działając prospołecznie osiągnąć korzyści dla swojego biznesu?”, Gdańsk 2014, <http://www.csr.on.pl/docs/217>.
- Carpathian Convention, Strategic Action Plan, 2008, http://www.carpathianconvention.org/tl_files/carpathiancon/Downloads/03%20Meetings%20and%20Events/COP/2014_COP4_Mikulov/WORKING%20DOCUMENTS/DOC7_Biodiversity%20Protocol%20SAP_Corrigendum.pdf
- Carpathian Project, <http://www.carpathianproject.eu/portal/index.php?IdLang=1&IdKat=1171972059&IdStr=0&Loc=Documents%20&%20Publications>
- Carpathian Red List of Forest Habitats and Species, Carpathian List of Invasive Alien Species*, BioREGIO Carpathians, [http://www.bioregio-carpathians.eu/tl_files/bioregio/downloads_resources/Key Outputs and Publication/RedListofSpecies_Habitats_AlienSpecies.pdf](http://www.bioregio-carpathians.eu/tl_files/bioregio/downloads_resources/Key%20Outputs%20and%20Publication/RedListofSpecies_Habitats_AlienSpecies.pdf)
- Costanza R. i in., *The value of the world's ecosystem services and natural capital*, „Nature”, 1997, 387, s. 253–260.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20060140098>
- Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi, sporządzona w Madrycie dnia 21 maja 1980 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19930610287>
- Gatunki obce w faunie Polski*, Instytut Ochrony Przyrody PAN, <http://www.iop.krakow.pl/gatunkiobce>

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

- Green Paper: *Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*, Brussels 2001.
- Inwentaryzacja kluczowych gatunków ptaków polskich Karpat oraz stworzenie systemu ich monitorowania i ochrony*, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, <http://www.ptakikarpat.pl>
- Karpaty łączą – mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej*, Informatorium Karpackie, <http://www.konwencjakarpacka.pl>
- Kohut P., *Koncepcja rozwoju pasterstwa na obszarze polskich Karpat*, ekspertyza opracowana w ramach Grupy Roboczej ds. Rolnictwa projektu „Porozumienie Karpackie "Karpaty Naszym Domem" aktywnym partnerem dialogu obywatelskiego”, <http://www.porozumieniekarpackie.pl/205,a,ekspertyzy-grup-roboczych.htm>
- Komunikat Komisji Europejskiej COM (2008) 400 *Zamówienia publiczne na rzecz poprawy stanu środowiska*, Komisja Europejska, <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2008/PL/1-2008-400-PL-F1-1.Pdf>
- Komunikat Komisji Europejskiej COM (2013) 249 *Zielona infrastruktura – zwiększanie kapitału naturalnego Europy*, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?qid=1457721983485&uri=CELEX:52013DC0249>
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (art. 74 ust. 3).
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000210>
- Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20021841532>
- Korytarze ekologiczne*, Stowarzyszenie dla Natury „Wilk”, <http://www.polskiwilk.org.pl/korytarze-ekologiczne>
- Krajowy Plan Działań na rzecz wdrażania po stronie polskiej Protokołu o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, „Karpaty łączą”, http://www.konwencjakarpacka.pl/images/DOKUMENTY/KPD/Krajowy%20Plan%20Dzialan_projekt%2004_04_2016.pdf
- Makles M. i in., *Podręcznik najlepszych praktyk ochrony mokradeł*, Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych, Warszawa 2014, http://www.bestpractice-life.pl/g2/oryginal/2014_08/f1c2367bfd484fab9cd55462064b10a4.pdf
- Marczewski A., *Ptaki w mieście*, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, http://www.otop.org.pl/uploads/media/ptaki_w_mie%C5%9Bcie+_ok%C5%82adka_na_www.pdf
- Myga-Piątek U., *Spór o pojęcie krajobrazu w geografii i dziedzinach pokrewnych*, „Przegląd Geograficzny”, 2001, T. 73, z. 1–2, s. 163–176.
- Natura 2000 – Pozytywna Inspiracja*, Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, <http://www.natura2000.fwie.pl>
- Niedek M., *Społeczno-ekologiczna odpowiedzialność przedsiębiorstw na poziomie lokalnym*, Fundacja Promocji Gmin Polskich, 2015, <http://eko-gminy.pl>
- Ochrona przyrody Gorczańskiego Parku Narodowego poprzez modernizację jego infrastruktury turystycznej*, Gorczański Park Narodowy, http://www.gorczański-park.pl/page,art,id,288,kategoria,Projekty_UE.html
- Oferta finansowania, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, <https://www.nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania>
- Pawlaczyk P., Jermaczek A., *Poradnik lokalnej ochrony przyrody*, Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin 2008.

- Pawłowska K., Staniewska A., Konopacki J., *Udział społeczeństwa w ochronie, zarządzaniu i planowaniu krajobrazu – podręcznik dobrych praktyk*, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Kraków 2012.
- Pietrzak M., *Wprowadzenie do ekologii krajobrazu – istota krajobrazu i rozwój badań*, Laboratorium Ekologii Krajobrazu, 2015.
- Podręcznik do Konwencji Karpackiej*, red. Regionalne Centrum Ekologiczne na Europę Środkową i Wschodnią, Akademia Europejska, Regionalne Centrum Ekologiczne Polska, Szentendre – Bolzano 2007.
- Połaniecki P., *Organizmy genetycznie modyfikowane: aspekty prawne i doświadczenia z procesu implementacji prawa o GMO na terytorium Polski*, „Biuletyn Komitetu Ochrony Przyrody PAN”, 2/2011, s. 25–85.
- Postulaty dotyczące martwego drewna w lasach, zadrzewieniach i parkach*, Uniwersytet Śląski w Katowicach, <http://www.us.edu.pl/postulaty-dotyczace-martwego-drewna-w-lasach-zadrzewieniach-i-parkach>
- Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej oraz Plan działań na lata 2015–2020, Ministerstwo Środowiska, Monitor Polski, <http://monitorpolski.gov.pl/MP/2015/1207/1>
- Program Państwowego Monitoringu Środowiska na lata 2016–2020, Główny Inspektor Ochrony Środowiska, http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/pms/PPMS_2016-2020.pdf
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020, Ministerstwo Rolnictwa, <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2014-2020>
- Protokół o ochronie i zrównoważonym użytkowaniu różnorodności biologicznej i krajobrazowej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20100900591>
- Pullin A. S., *Biologiczne podstawy ochrony przyrody*, PWN, Warszawa 2005.
- Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. z 2007 r. nr 96 poz. 634.
- Raport o stanie środowiska Karpat *Carpathians Environment Outlook 2007 – KEO*, <http://keo.gridw.pl>
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1143/2014 z dnia 22 października 2014 r. w sprawie działań zapobiegawczych i zaradczych w odniesieniu do wprowadzania i rozprzestrzeniania inwazyjnych gatunków obcych, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R1143&from=EN>
- Stan środowiska w Polsce, Raport, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, 2014, http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/pms/raporty/GIOS_raport_2014.pdf
- Uchwała nr 213 Rady Ministrów z dnia 6 listopada 2015 r. w sprawie zatwierdzenia „Programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2015–2020”, Monitor Polski, poz. 1207, <http://monitorpolski.gov.pl/MP/2015/1207/1>
- Usługi ekosystemów. Przyroda w mieście*, Fundacja Sendzimira, <http://uslugiekosystemow.pl/?q=baza-wiedzy/uslugi-ekosystemow/co-to-sa-uslugi-ekosystemow>
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880.
- Ustawa z dnia 25 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, Dz.U. 2015 poz. 774.

3. OCHRONA I ZRÓWNOWAŻONE UŻYTKOWANIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ...

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. 2008 nr 199 poz. 1227).

Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. nr 112 poz. 1198 z późn. zm.).

Warda J., *Polityka ekologiczna i gospodarka przestrzenna – w kierunku ekoinnowacyjności*, Fundacja Promocji Gmin Polskich, 2015, <http://eko-gminy.pl>

Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce, red. Kronenberg J., Berger T., Fundacja Sendzimira, Kraków 2010.

Zaręba D., *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2010.

Strony internetowe

<http://atlas.ekonomiaspoleczna.pl>

<http://bioregio.gridw.pl>

http://ec.europa.eu/environment/biodiversity/business/index_en.htm

http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/economics/pdf/teeb_report_pl.pdf

http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/green_infra/pl.pdf

<http://gmo.ekoportal.pl>

<http://karpatylacza.pl/aktualnosci/54-forum-gmin-karpackich>

<http://katowice.rdos.gov.pl>

<http://krakow.rdos.gov.pl>

<http://monitoringptakow.gios.gov.pl>

<http://natura2000.gdos.gov.pl>

<http://ochronazubra.rdlp-krosno.pl/home>

<http://odpowiedzialnybiznes.pl/dobre-praktyki>

<http://rzeszow.rdos.gov.pl>

<http://siedliska.gios.gov.pl>

<http://timberlandwspiera.pl>

<http://uslugiekosystemow.pl/?q=baza-wiedzy/uslugi-ekosystemow/co-to-sa-uslugi-ekosystemow>

<http://www.bestpractice-life.pl/aktualnosci/podreczniki-najlepszych-praktyk-do-pobrania.html>

<http://www.pfbb.pl/>

<http://www.centrumcsr.pl>

<http://www.cz-pl.eu/index.html>

<http://natura2000.gdos.gov.pl/>

<http://www.ewt.gov.pl>

<http://www.gdos.gov.pl>

<http://www.gios.gov.pl>

<http://www.gios.gov.pl/monlas/index.html>

<http://www.gorczanskipark.pl>

<http://www.iop.krakow.pl>

<http://www.iucnredlist.org>

<http://www.konwencjakarpacka.pl>

<http://www.koo.org.pl/projekty>

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

<http://www.kp.org.pl>
<http://www.kzgw.gov.pl>
<http://www.lasy.gov.pl/kontakt/dyrekcja-generalna-lp>
<http://www.mila.org.pl/pl>
<http://www.pl-by-ua.eu/pl,news,188>
<http://www.polskiwilk.org.pl>
<http://www.pomagamypszczolom.pl>
<http://www.pps.org>
<http://www.pracowniak.pl>
<http://www.spiegel.de/international/germany/back-to-the-wild-predatory-cats-return-to-the-harz-mountains-a-719988.html>
<http://www.tcv.org.uk/greengym>
<http://www.teebweb.org>
http://www.wwf.pl/co_robimy/gatunki_glowna/niedzwiedz
<http://www.zrodla.org>
<http://zmsp.gios.gov.pl>
<https://pl.plsk.eu/home>
<https://www.mos.gov.pl>
<http://otop.org.pl/naszeprojekty/pilnujemy/zakonczone-projekty/ekointerwencje-2009-2011/>

4. Planowanie przestrzenne

Hanna Hrehorowicz-Gaber¹

Artykuł 5 Konwencji Karpackiej

Planowanie przestrzenne

1. Strony będą prowadziły politykę planowania przestrzennego mającą na celu ochronę i zrównoważony rozwój Karpat, uwzględniającą szczególne uwarunkowania ekologiczne i społeczno-gospodarcze występujące w Karpatach i ich ekosystemach górskich oraz zapewniającą korzyści dla lokalnych mieszkańców.
2. Strony będą dążyć do koordynowania planowania przestrzennego na terenach przygranicznych przez opracowywanie transgranicznych i/lub regionalnych polityk i programów zagospodarowania przestrzennego oraz rozszerzanie i wspieranie współpracy między właściwymi instytucjami regionalnymi i lokalnymi.
3. Podczas opracowywania polityki i programów zagospodarowania przestrzennego szczególna uwaga powinna być położona między innymi na:
 - a) Infrastrukturę i usługi w zakresie transgranicznego transportu, energetyki i telekomunikacji.
 - b) Ochronę i zrównoważone użytkowanie zasobów naturalnych.
 - c) Spójność planów rozwoju miast i wsi na terenach przygranicznych.
 - d) Zapobieganie transgranicznym oddziaływaniom zanieczyszczeń.
 - e) Zintegrowane planowanie przestrzenne oraz oceny oddziaływania na środowisko.

Wprowadzenie

Planowanie przestrzenne podlega regulacjom prawnym, których zmienność i ciągłe nowelizacje powodują, że poniższy rozdział z konieczności rozpoczyna się ogólnym wstępem obrazującym zasady polityki przestrzennej Polski.

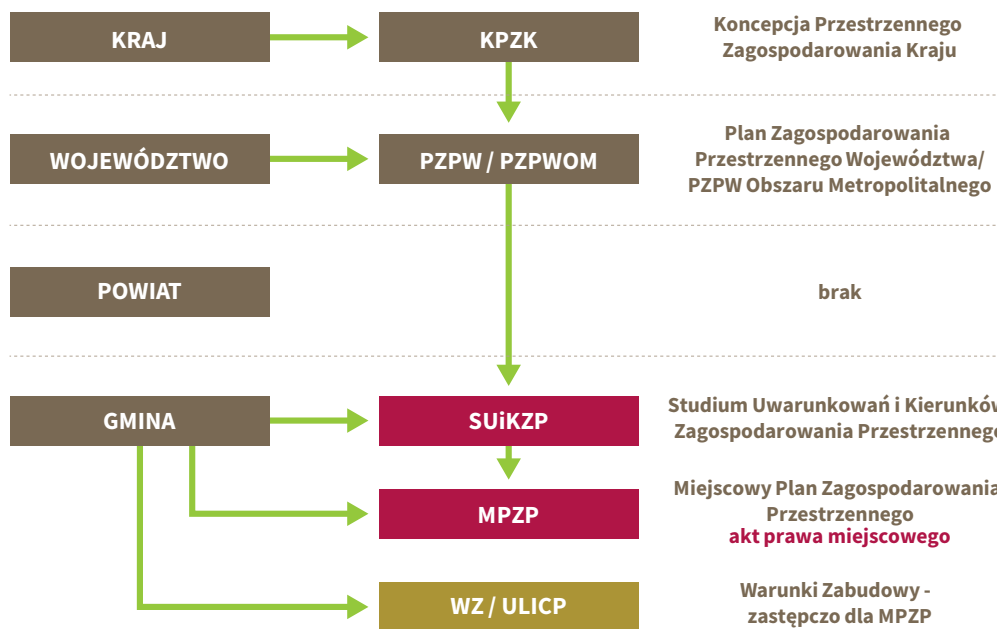
Pierwsza całościowa ustawa, która w zarysie przypominała połączenie prawa budowlanego z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, powstała w 1899 r.² Od tamtej pory wiele się zmieniło w podejściu do przestrzeni. Obecnie jest ona kształtowana z myślą o zachowaniu najistotniejszych walorów i zasobów – zarówno naturalnych, jak i kulturowych – dla przyszłych pokoleń. Jednak to, czy Karpaty będą dobrym miejscem życia i wypoczynku, zależy od kształtowania zrównoważonego rozwoju, zarówno w zakresie ochrony zasobów, jak i rozwoju przestrzennego i gospodarczego. Całość delikatnej struktury przestrzennej ma swoje odzwierciedlenie w zapisach Konwencji Karpackiej dotyczących ochrony i zasad kształtowania obszarów górskich.

¹ dr inż. arch. Hanna Hrehorowicz-Gaber, Politechnika Krakowska, Instytut Projektowania Miast i Regionów.

² Ustawa budownicza dla wsi i pomniejszych miast i miasteczek z dnia 13 października 1899 r. (Dz. Ust. i Rozp. Kr. dla Kr. G. i L. z W. Ks. Kr. nr 133 z 1899 r., nr 57 z 1907 r. i nr 91 z 1909 r.).

Podstawowym, na chwilę obecną, aktem prawnym, regulującym kształtowanie przestrzeni, jest Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym³.

Dokumenty planistyczne w Polsce

Ryc. 1. Hierarchia planowania przestrzennego – zintegrowany system aktów planowania przestrzennego
Źródło: opr. A. Ziobro

Czym jest KPZK 2030?

Najwyższym hierarchicznie dokumentem w dziedzinie planowania przestrzennego, określającym zasady polityki państwa w zakresie gospodarowania przestrzenią, jest Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030)⁴ (ryc.1). Uwzględnia ona cele i kierunki zawarte w długookresowej strategii rozwoju kraju⁵ oraz obejmuje okres zgodny z horyzontem czasowym jej obowiązywania. Dla realizacji celów KPZK 2030 wyznaczono obszary funkcjonalne. Górski obszar funkcjonalny został wytypowany ze względu na możliwość wystąpienia konfliktów przestrzennych, związanych ze sposobem wykorzystania ich potencjału przyrodniczego i kulturowego.

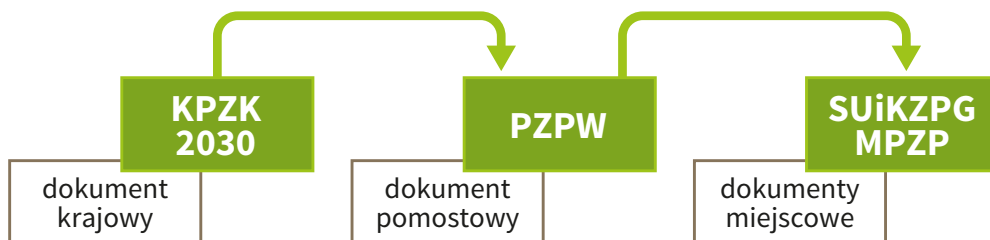
³ <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20030800717>, dostęp 7.11.2015.

⁴ Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20120000252>, dostęp 7.11.2015.

⁵ Uchwała Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. w sprawie przyjęcia Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WMP20130000121>, dostęp 7.11.2015.

Czym jest i co wynika z PZPW?

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa (PZPW) (ryc. 2) jest – wraz ze strategią rozwoju województwa – kluczowym instrumentem regionalnej polityki rozwoju.

Ryc. 2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa to dokument pomostowy w hierarchii planowania przestrzennego; powinny w nim być zawarte postulaty gmin i organizacji pozarządowych

Źródło: opr. H. Hrehorowicz-Gaber

SUiKZP – najważniejszy dokument gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (SUiKZPG) jest opracowaniem, które ma za zadanie promować gminę, ukazując jej gospodarcze i przestrzenne perspektywy rozwoju. Stanowi prezentację możliwości inwestycyjnych, pełniąc również funkcję promocyjną przez wskazanie obszarów atrakcyjnych inwestycyjnie lub turystycznie. Informuje mieszkańców, przedsiębiorców i inwestorów zewnętrznych o zamierzeniach władz lokalnych. SUiKZPG jest też aktem kierownictwa wewnętrznego, czyli dokumentem zobowiązującym organy gminy do respektowania założonych kierunków rozwoju przestrzennego⁶. W przeciwieństwie do niektórych dokumentów gminnych nie ma ono horyzontu czasowego i jest zapisem wybranej drogi rozwoju gminy w oparciu o jej zasoby. Zatem pożądanym jest, aby kierunek rozwoju przestrzennego gminy był kontynuowany niezależnie od zmieniających się czynników polityczno-społecznych (**patrz dobra praktyka nr 8**).

MPZP czy WZ?

Zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do zadań własnych gminy. Podstawowym narzędziem stworzonym w tym celu jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Prawidłowo tworzone zapisy MPZP dają szansę na zachowanie ładu przestrzennego i ochronę zasobów przyrodniczo-kulturowych przy równoczesnym rozwoju ekonomiczno-gospodarczym gminy. W przypadku braku MPZP narzędziem zastępującym jego wytyczne jest decyzja o warunkach zabudowy (WZ) lub – w przypadku inwestycji celu publicznego – decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego (ULICP).

⁶ Projektowana nowelizacja ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym w założeniach podnosi rangę i znaczenie SUiKZPG, patrz Rządowe Centrum Legislacji, <http://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12271105/katalog/12282754#12282754>, dostęp 7.11.2015.

DECYZJA WZ JEST KONIECZNOŚCIĄ, A NIE SPOSOBEM GOSPODAROWANIA PRZESTRZENIĄ!

**Niewłaściwe jest kształtowanie przestrzeni gminy poprzez decyzje
o warunkach zabudowy.**

Decyzja WZ odnosi się wyłącznie do elementów krajobrazowych znajdujących się w obszarze analizy urbanistycznej. Nie analizuje się w niej dalekich wglądów, szerszych panoram, otaczającego krajobrazu i zróżnicowania morfologicznego terenu. Zapisy planowania przestrzennego są widoczne w przestrzeni – to sposób (i efekt) jej prawdziwego, namacalnego kształtowania. MPZP, będąc prawem miejscowym, jest narzędziem ochrony i poprawy tego, co w krajobrazie górskim najważniejsze, czyli ładu przestrzennego.

Wytyczne Konwencji Karpackiej

Artykuł 5 Konwencji Karpackiej wskazuje na konieczność prowadzenia polityki planowania przestrzennego w celu ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat z uwzględnieniem ich szczególnych uwarunkowań ekologicznych i społeczno-gospodarczych. Drugie spotkanie Konferencji Stron Konwencji Karpackiej (2008) podjęło decyzję wzywającą organy krajów karpackich właściwe do spraw planowania i zagospodarowania przestrzennego do kontynuowania współpracy w kwestiach istotnych dla planowania przestrzennego w celu osiągnięcia terytorialnej spójności regionu karpackiego. Planowanie przestrzenne w Karpatach, poza dokumentami wynikającymi stricte z obowiązującego w danym państwie prawa, ma wsparcie w postaci prawnych dokumentów kreujących przestrzeń.

Szczególne znaczenie dla osiągnięcia celów Konwencji Karpackiej ma współpraca w dziedzinie planowania przestrzennego obszarów przygranicznych właściwych jednostek administracji samorządowej sąsiadujących ze sobą krajów. Jednym z podstawowych problemów związanych z kreowaniem i użytkowaniem przestrzeni Karpat jest brak ładu przestrzennego. Proces jego zapewniania jest długi i towarzyszyć mu muszą wielokierunkowe działania w zakresie analiz przedprojektowych (**patrz dobra praktyka nr 9**). Przyczyny tego stanu są złożone, a jedną z podstawowych jest brak egzekwowania polityki przestrzennej i związane z tym brak spójności dokumentów strategicznych i aktów planowania przestrzennego, dopuszczanie do punktowych zmian w kształtowaniu przestrzeni oraz nadmierny popyt na tereny budowlane. Szczególnie widoczne skutki przynosi to na obszarze gmin karpackich. Przykładem skutecznych zapisów w zakresie ochrony przestrzeni przed „rozlewaniem się zabudowy” mogą być spójne działania planistyczne przeprowadzane w Uściu Gorlickim (**patrz dobra praktyka nr 10**). Konwencja Karpacka może się przyczynić do spójnego kształtowania obszarów górskich. Realizacja polityki uwzględniającej specyfikę tych terenów może i powinna odbywać się przy udziale samorządów terytorialnych i społeczności lokalnych. **Sposoby gospodarowania przestrzenią w regionach górskich mają kluczowe znaczenie dla gospodarki wodnej (ze względu na obszary źródłiskowe i retencyjny charakter lasów)**⁷. Tereny te są znaczącymi siedliskami fauny i flory. Jednocześnie obszary górskie są centrami turystyki wypoczynkowej,

⁷ Szerzej na ten temat: E. Węclawowicz-Bilska E., *Uwarunkowania planowania przestrzennego na terenach górskich na przykładzie polskich Karpat*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, seria 2-A, z. 10/106, Kraków 2009, s. 5.

aktywnej, krajoznawczej i uzdrowiskowej, co ustawicznie wpływa na zmiany w przestrzeni i intensyfikację zabudowy. Wielowątkowa problematyka skutkuje konfliktami w polityce ekonomiczno-przestrzennej gmin.

Współpraca transgraniczna

Planowanie przestrzenne nierozdzielnie wiąże się z planowaniem regionalnym, którego skala wychodzi poza ustalone administracyjnie granice państw. Mówiąc o planowaniu przestrzennym, należy więc pamiętać o współpracy transgranicznej, która często wynika z przynależności fragmentów terenu do większego regionu. Współpraca taka jest uregulowana prawnie i zapisana w celach nadrzędnych wielu dokumentów państwowych. Przykładem współpracy u zbiegu granic są np. Euroregion Karpacki i Euroregion Tatry.

Współpraca transgraniczna to wspólnie podejmowane działania zmierzające do umocnienia i zacieśniania sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi stron⁸. Obejmuje ona szerszy aspekt niż współpraca euroregionalna. Współpraca euroregionalna obejmuje swym zasięgiem tereny przygraniczne, regiony nadgraniczne i transgraniczne oraz euroregiony.

Współpracę transgraniczną w Europie formalnie usankcjonowano w następujących aktach prawnych:

- Konwencji Madryckiej.
- Europejskiej Karcie Regionów Granicznych i Transgranicznych.
- Europejskiej Karcie Samorządu Terytorialnego.
- Europejskiej Karcie Samorządu Regionalnego.

Ponadto Polska w myśl postanowień Konwencji Madryckiej podpisała dwustronne porozumienia z sąsiadami (Słowacją, Ukrainą i Czechami – na obszarze Karpat), w których jako jedną z naczelnych zasad wskazano planowanie przestrzenne we współpracy transgranicznej.

Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Słowackiej o współpracy transgranicznej z dnia 18 sierpnia 1994 r., artykuł 4: *Strony będą popierać rozwój współpracy transgranicznej, w szczególności w takich dziedzinach jak planowanie i gospodarka przestrzenna (...)*⁹;

Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r., artykuł 10: *Strony będą sprzyjać ustanowieniu i rozwojowi bezpośrednich kontaktów i współpracy między regionami, jednostkami administracyjno-terytorialnymi i miastami Rzeczypospolitej Polskiej i Ukrainy.*

⁸ Zgodnie z Europejską Konwencją ramową o współpracy za współpracę transgraniczną uważa się każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między dwiema lub większą liczbą umawiających się stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji zamierzeń.

⁹ **Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Słowackiej o współpracy transgranicznej** z dnia 18 sierpnia 1994 r., <https://mswia.gov.pl/download/1/10996/POROZUMIENIE.pdf>, dostęp 25.12.2016

Szczególne uwaga będzie poświęcona współpracy w obszarach przygranicznych. Strony będą współpracować w dziedzinie perspektywicznego planowania rozwoju regionów przygranicznych (...)»¹⁰;

Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Czeskiej o współpracy transgranicznej, sporządzone w Warszawie 8 września 1994 r., artykuł 4: *Strony popierają rozwój współpracy transgranicznej w następujących dziedzinach: planowanie i gospodarka przestrzenna (...)*.¹¹

Na podstawie podpisanych porozumień, w powiązaniu z zapisami Konwencji Karpackiej, administracja rządowa (szczególnie ta działająca na poziomie województw) dysponuje narzędziami do kreowania kierunków polityki przestrzennej, rozwoju współpracy międzynarodowej w zakresie planowania przestrzennego oraz współpracy transgranicznej pomiędzy obszarami przyległymi do granic administracyjnych. Może również działać na rzecz tworzenia nowych inicjatyw i brać udział w projektach z zakresu planowania przestrzennego, w tym transgranicznego (w międzynarodowych projektach dotyczących planowania przestrzennego w ramach funduszy europejskich).

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Niszczenie przestrzeni i krajobrazu górskiego odbywa się w większości przypadków zgodnie z prawem.

Samorządy mogą realizować zapisy Konwencji na każdym poziomie planowania przestrzennego – nie tylko zgłaszając swoje uwagi do dokumentów gminnych. Górski obszar funkcjonalny (tab. 1), jako obszar problemowy, będzie objęty procedurą strategiczną i zapisany jest w Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

Tab. 1. Górskie obszary funkcjonalne

TYP OBSZARU FUNKCJONALNEGO	PODMIOT WSKAZUJĄCY KRYTERIA	PODMIOT WYZNACZAJĄCY GRANICE	DZIAŁANIA WARUNKUJĄCE WSKAZANIE	WSKAZANIE WYNIKAJĄCE Z KPZK	DOKUMENTY POWIĄZANE
Górski Obszar Funkcjonalny	Zespół złożony z przedstawicieli właściwych ministerstw i samorządów terytorialnych	Minister ds. rozwoju regionalnego w porozumieniu z jednostką samorządu terytorialnego	Powołanie zespołu przez ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego	Opracowanie planu i strategii rozwoju obszarów górskich	Strategie sektorowe oraz strategie rozwoju województw

Źródło: opr. H. Hrehorowicz-Gaber

¹⁰ **Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy**, sporządzony w Warszawie dnia 18 maja 1992 r., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19931250573>, dostęp: 25.12.2016

¹¹ **Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Czeskiej o współpracy transgranicznej**, sporządzone w Warszawie 8 września 1994 r., <https://mswia.gov.pl/download/1/.../UCHWALAIPOROZUMIENIE.pdf>, dostęp: 25.12.2016

Aktywny wkład samorządów lokalnych w działania zmierzające do realizacji zapisów Konwencji Karpackiej w zakresie zrównoważonego rozwoju na obszarze ich działania powinny w szczególności przejawiać się dbałością o ład przestrzenny. Oczywiście, prawodawstwo przewiduje partycypację społeczną, jednak aktywne angażowanie się w działalność na rzecz dbałości o gminę jest chętniej naśladowane i wspierane przez społeczeństwo. Udział w kreowaniu przestrzeni przyczynia się również do budowania tożsamości lokalnej, np. karpackiej, górskiej. W Konwencji Karpackiej zapisane jest m.in., iż, *strony będą dążyć do koordynowania planowania przestrzennego na terenach przygranicznych przez opracowywanie transgranicznych i/lub regionalnych polityk i programów zagospodarowania przestrzennego oraz rozszerzanie i wspieranie współpracy między właściwymi instytucjami regionalnymi i lokalnymi.*

Dobrym przykładem współpracy transgranicznej w myśl Konwencji Karpackiej jest współpraca pomiędzy sąsiednimi regionami – gminą Rytro po polskiej stronie i gminą Vyšné Ružbачy na Słowacji (**patrz dobra praktyka nr 11**). Projekt był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska–Republika Słowacka 2007–2013. Realizacja współpracy transgranicznej w zakresie planowania przestrzennego wymaga partycypacji grup zaangażowania tzw. „trójkąta współpracy”, czyli instytucji publicznych, prywatnych przedsiębiorców oraz organizacji z otoczenia biznesu, a także organizacji pozarządowych i nieformalnych stowarzyszeń.

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe są doskonałą bazą dla wszelkiego rodzaju inicjatyw i działań na terenie gminy jak również poza jej obszarem. Wiążą one w sposób mniej formalny aktywność mieszkańców z działaniami samorządów. Wiele takich inicjatyw stało się początkiem zakrojonych na skalę regionalną projektów ochrony w zakresie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego Karpat. Przestrzeń wokół nas – szczególnie ta karpacka, wielokulturowa – jest naczelnym dobrem społeczności ją użytkującej. **Jest ona wartością nieodtworzalną, raz utracona, jest nie do odzyskania.**

**Złą architekturę możemy zakryć zielenią, a nawet wyburzyć.
Błędów lokalizacyjnych najczęściej nie jesteśmy w stanie naprawić.**

Działania organizacji pozarządowych umożliwiające realizację prawa dostępu do informacji publicznej i do udziału społeczeństwa w procesie planistycznym winny być promowane i wspierane. Poprzez władze samorządowe lokalna społeczność powinna współtworzyć dokumenty planistyczne. Takie działania są na stałe zapisane w statutach i dokumentach organizacji pozarządowych i stanowią podstawę ochrony i zrównoważonego rozwoju przestrzeni lokalnej. W wielu karpackich gminach lokalne grupy działania, stowarzyszenia i fundacje z powodzeniem współpracują ze sobą i prowadzą działania na rzecz zrównoważonego rozwoju Karpat.

Nadal niedocenianymi organizacjami, o ogromnej sile oddziaływania, są koła gospodyń wiejskich. Mogą one aktywizować społeczność, zmieniać przestrzeń gmin, organizować rynek pracy oparty na turystyce i promowaniu produktu regionalnego. Ich udział w procesach planistycznych daje szansę na trwałość tych procesów i wyjście poza, partykularne interesy osób mających wpływ na kształtowanie się prawa miejscowego. Ich działania cechuje znajomość „od podszewki” potrzeb różnych grup wiekowych, entuzjazm i współdziałanie nie nastawione wyłącznie na materialne korzyści. **Kluczowym elementem powodzenia realizacji postanowień Konwencji dotyczących planowania przestrzennego jest edukacja w zakresie wartości kulturowych i przyrodniczych. Niska świadomość społeczna jest NAJWIĘKSZYM zagrożeniem dla całej przestrzeni krajobrazowej.** Dlatego każda inicjatywa przybliżająca problematykę karpacką jest bezcenna.

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Samorządność gmin została wprowadzona na skutek zmian ustrojowych w roku 1990. Był to znaczący krok dla przemian w ustroju administracji publicznej. Jednak niektóre bardzo istotne sfery planowania przestrzennego pozostały w gestii administracji centralnej. Terenową administrację rządową tworzą organy specjalne oraz działający pod zwierzchnictwem starosty kierownicy powiatowych służb, inspekcji i straży.

Państwa-Strony Konwencji Karpackiej zobowiązały się do zintegrowanych działań koordynacyjnych i ochronnych w zakresie planowania przestrzennego. W ramach działań nadzorczych i regulacyjnych istotnym organem administracji rządowej działającym przede wszystkim na terenie gmin są inspektoraty ochrony środowiska i inspektoraty nadzoru budowlanego. Weryfikacja efektów działań planistycznych w przestrzeni w wielu przypadkach następuje na drodze administracyjnej, a przeprowadzana jest właśnie przez te instytucje w trosce o stan środowiska, bezpieczeństwo i ład przestrzenny. Powiatowe inspektoraty nadzoru budowlanego z różnym powodzeniem zwalczają samowole budowlane, weryfikują inwestycje na obszarach osuwiskowych czy powodziowych. Ich działania stanowią wsparcie dla bezpieczeństwa osób i mienia oraz ochrony ładu przestrzennego. Inspektoraty ochrony środowiska monitorują stan jakości środowiska będącego podstawowym dobrem wspólnym oraz bazą dla planowania przestrzennego. Informacje pozyskiwane w ramach ochrony i monitoringu są wykorzystywane i stanowią jeden z celów skutecznych działań strategicznych na rzecz planowania przestrzennego. Wszystkie formy gospodarowania przestrzenią – zarówno koordynacyjne, jak i regulacyjne, zarządcze oraz ochronne – są nadzorowane przez administrację rządową w celu zabezpieczania stanu środowiska życia człowieka oraz równoważenia rozwoju na wszystkich poziomach zarządzania. Jednak skuteczność działań w zakresie planowania przestrzennego zależy w dużej mierze od sprawnej współpracy samorządów z administracją rządową przy procedowaniu dokumentów planistycznych i towarzyszących im dokumentów strategicznych. Wspólna troska o przestrzeń jako o dobro publiczne i wyczerpywalne jest zadaniem, którego wypełnianie poprzez organy administrujące realizuje podstawowe założenia Konwencji Karpackiej.

Możliwości zaangażowania przedsiębiorców

Szczególne znaczenie dla umacniania zapisów Konwencji Karpackiej na polu współpracy transgranicznej mają działania podejmowane przez przedsiębiorców i organizacje z otoczenia biznesu w rejonach przygranicznych. Koordynowanie działań, opracowywanie wspólnych programów, rozszerzanie współpracy i wzajemna współpraca dają szansę na aktywizację pogranicza. Konwencja zaleca opracowywanie wspólnych lub skoordynowanych planów dla transgranicznych obszarów funkcjonalnych, w ramach których narzędziem możliwym do wykorzystania przez przedsiębiorców są fundusze europejskie. Najskuteczniejsze w tym względzie wydaje się partnerstwo publiczno-prywatne. Jest ono stosunkowo nowym instrumentem. Jego formuła jest szeroko stosowana zarówno dla przedsięwzięć, w których nie przewiduje się finansowania ze środków unijnych, jak i dla tych, które mogą z takich środków korzystać. Uczy ona współpracy pomiędzy samorządami a partnerami biznesowymi oraz daje możliwości aktywnego uczestniczenia w przekształceniu przestrzeni i zacieśnianiu powiązań biznesowych.

Wyzwania

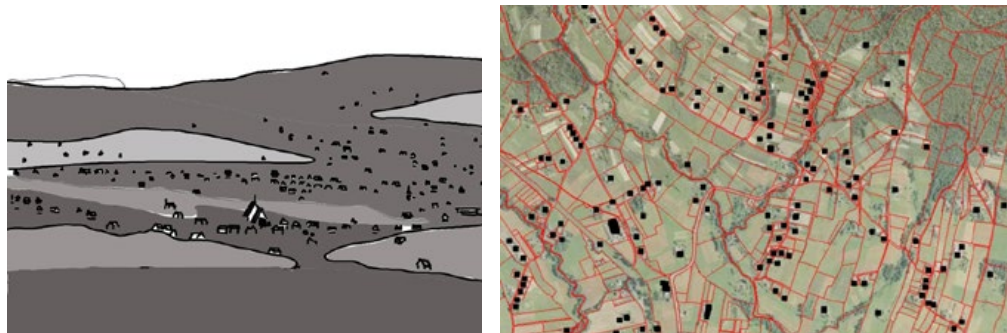
Choć obszary górskie są w większości terenami wiejskimi, ich specjalna ranga nie wynika z produkcji rolnej. Celem Konwencji w zakresie kształtowania polityki przestrzennej Karpat jest integrowanie działań chroniących zasoby środowiska naturalnego ze zrównoważonym i trwałym rozwojem regionu. Niestety, krajowe akty planistyczne nie ujmują problemu ładu przestrzennego i odbioru widokowego w sposób obligatoryjny i pozostawiają zbyt duże pole do interpretacji. W każdym przypadku wskazane jest przestudiowanie uwarunkowań przestrzennych, zasobów i wyglądu miejscowości jeszcze przed przystąpieniem do procesu projektowego oraz po jego zakończeniu. Różnica wynikająca z lokalizacji inwestycji w zróżnicowanym topograficznie terenie może znacząco wpłynąć na zagospodarowanie przestrzeni lokalnej. Wcześniejsze analizy mogą również uchronić przestrzeń przed nadmiernym rozpraszaniem zabudowy i związanymi z tym dodatkowymi kosztami uzbrajania i utrzymania nowych terenów.

Piękne widokowo miejscowości usytuowane w górskim krajobrazie są jednymi z najchętniej utrwalanych wakacyjnych wspomnień – to najlepsza promocja dla gminy.

Odbiór widokowy jest dla miejscowości kluczowy z dwóch powodów: dla mieszkańców stanowi wyznacznik tożsamości miejsca, a dla przyjezdnych – miarę jego atrakcyjności.

Wraz z postępującą urbanizacją małe miejscowości, położone zazwyczaj w kotlinach pomiędzy wzniesieniami, obejmują obszarami zainwestowania coraz większe powierzchnie, z czasem anektując tereny wyżej położone (ryc. 3).

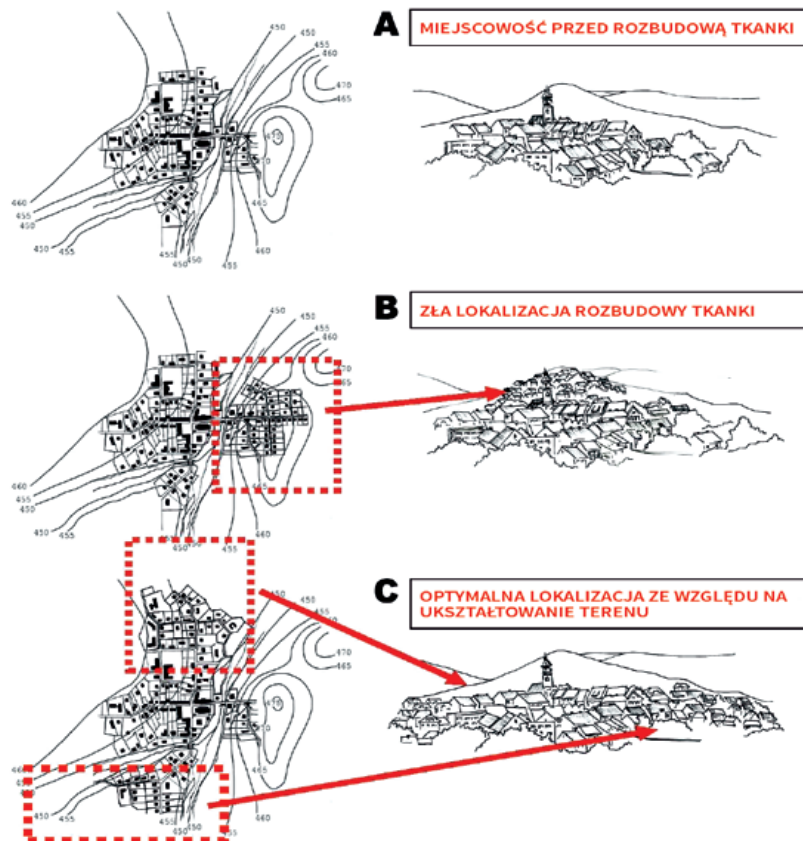
Dziedzictwo kulturowe obszarów górskich, w tym polskiej części Karpat Zachodnich, jest jedną z najwyższych wartości nowożytniej kultury materialnej, niematerialnej i cyfrowej. Kształtowanie fizjonomii układów osadniczych w strefie oddziaływania ruchu turystycznego powinno stać się elementem równoważenia rozwoju obszarów górskich i łagodzenia konfliktów przestrzennych, a także poprawy wizerunku miejscowości o aspiracjach wypoczynkowo-turystycznych.

Ryc. 3. Męcina – przykład ogromnego rozproszenia zabudowy wynikającego z dopuszczenia podziałów własności i uwalniania zbyt dużych obszarów pod zabudowę

Źródło: opr. H. Hrehorowicz-Gaber

Odbiór widokowy (fizjonomia) miejscowości

Ryc. 4. A: stan istniejący bez rozwoju przestrzennego; B: rozwój bez analiz widokowych – zniszczenie krajobrazu; C: rozwój zrównoważony poprzedzony analizami widokowymi

Źródło: opr. H. Hrehorowicz-Gaber

Urbanizowanie terenów zmienia odbiór widokowy, a co za tym idzie – ich panoramy. W efekcie miejscowości górskie, które powinny być „pocztówkowo” piękne, w odbiorze widokowym są bezładne i nieatrakcyjne.

Największym problemem są ograniczenia w budżecie samorządów środków na planowanie przestrzenne oraz zaniżanie wartości w postępowaniu przetargowym. **Miejscowości górskie są pod tym względem dużo bardziej narażone na błędy planistyczne.**

Sporządzanie analiz widokowych w procesie przemian przestrzennych miejscowości górskich jest istotnym elementem przetwarzania przestrzeni gmin (ryc. 4). Opracowania tworzone dla miejscowości o charakterze górkim powinny obligatoryjnie zawierać analizy odbioru widokowego. Aby wyniki analiz rzeczywiście obowiązywały, muszą być zapisane w dokumentach planistycznych, które stanowią prawo miejscowe. W innym przypadku pozostaną tylko pobożnymi życzeniami. Zwrócenie uwagi na ten problem otworzy możliwości zadbania o wygląd miejscowości położonych w terenach górskich i przyczyni się do poprawienia ładu przestrzennego całego regionu, dając społeczeństwu możliwość wypoczynku w pięknej okolicy.

Dobre praktyki

8

Ciągłość myśli planistycznej – trwałość procesu przestrzennego

Przyjąwszy jako podstawę właściwej polityki przestrzennej jej ciągłość, można stwierdzić, iż niewiele jest dobrych praktyk w tym względzie. Na tym tle **trzymanie się jednego kierunku rozwoju, wyznaczonego w oparciu o analizy możliwości i ograniczeń gminy, nie podlegającego ciągłym zmianom ze względu na kadencyjność samorządową, możemy uznać za uogólnioną dobrą praktykę.** Ciągłość myśli planistycznej nie stoi w sprzeczności z rozwojem i aktywizacją gminy i daje szansę na zachowanie ładu przestrzennego. Z takiego założenia wyszła gmina Niedźwiedź, która kontynuuje swój kierunek rozwoju od lat. Rozwój gminy w XX wieku został zapoczątkowany przez lokalizację na jej terenie domów wczasowych, w tym FWP Huty im. Lenina, i powstanie w Koninkach (przysiółek wsi Poręba Wielka) wyciągu narciarskiego. Potencjał wynikający z położenia u stóp Gorców został dostrzeżony i uwzględniony w dokumentach strategicznych. Strategia gminy pochodzi z roku 1999 i była tworzona z horyzontem czasowym do 2015 roku. Obecnie opracowywana jest jej kontynuacja z równie długim czasem obowiązywania. Gmina nie zmieniła kierunku działań pomimo zmian ustrojowych, samorządowych i kryzysu gospodarczego. Ten ostatni aspekt spowodował zintensyfikowanie działań promocyjnych, również w zakresie partycypacji społeczeństwa. Lokalna grupa działania włącza się aktywnie w kreowanie zrównoważonego rozwoju gminy.

Organizator: władze gminy Niedźwiedź

Więcej: Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Niedźwiedź na lata 1999–2015, <http://bip.malopolska.pl/ugniedzwiedz/Article/id,53029.html>, dostęp 7.11.2015

9

Analiza uwarunkowań i odbioru widokowego przed przystąpieniem do projektów MPZP i SUIKZKZPG

Beskidy Zachodnie są narażone na znaczną presję budowlaną. Ich walory krajobrazowe wymagają harmonijnego, zaplanowanego rozwoju, który gmina kontynuuje, tworząc przedprojektowe analizy zasobów kulturowych i widokowych w celu ochrony dalekich wglądów i lokalnych dominant. Dokumentacja jest dostępna i czytelna, nie daje możliwości nadinterpretacji przepisów. Wyjątkowe walory widokowe sprawiają, że analizy krajobrazowe w przypadku Starego Sącza są punktem wyjścia do prac projektowych. Pozwoliły one na zachowanie pięknego tła widokowego oraz przedpoli. W wyniku analiz utworzone zostały platformy widokowe, które stanowią atrakcję turystyczną.

Organizator: władze gminy Stary Sącz

Więcej: <http://portal.gison.pl/starysacz>, dostęp 7.11.2015

10

Kompensacja zamiast zajmowania nowych terenów pod zabudowę

Uście Gorlickie to gmina o tradycjach turystyczno-uzdrowiskowych sięgających średniowiecza. Położona w dolinach potoków Beskidu Niskiego, nie ma prostych warunków do rozwoju przestrzennego, który od czasu powstania tam pierwszych osad wołoskich nieporównanie się zintensyfikował. Obszar gminy, poprzecinany pasmami górskimi, stanowi wyzwanie dla racjonalnego gospodarowania przestrzenią. Jednak gmina wyznaczyła już w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego enklawy, w których rozwój struktury urbanistycznej (w większości zabudowy mieszkaniowej) jest dopuszczany ze względu na równowagę rozwoju, zachowanie zwartych kompleksów przyrodniczych oraz wartości krajobrazowych¹². Myśl ta kontynuowana jest w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Głównymi ośrodkami kumulującymi aktywność gospodarczą na tych słabo zaludnionych terenach są niewątpliwie Wysowa-Zdrój oraz Uście Gorlickie. Tylko w rejonie tych dwóch miejscowości wyznaczony został obszar większej intensyfikacji zabudowy, dzięki czemu gmina uchroniła się przed rozlewaniem się zabudowy na całym jej obszarze. Warto podkreślić, że zarówno w poprzednim studium, z roku 2000, jak i w obowiązującym obecnie z 2010 roku, granice osadnicze poszczególnych wsi wyznaczają tereny pod rozwój zabudowy, a pozostałe obszary zostały wyłączone z możliwości zabudowy jako biocentra Beskidu Niskiego, strefy rolno-zadrzewieniowe czy chronione ze względów krajobrazowych stoki dolin. Dzięki takim działaniom wprowadzono kumulację zabudowy i ochronę terenów otwartych.

Organizator: władze gminy Uście Gorlickie

Więcej: http://www.usciegorlickie.pl/pl/6877/0/Turystyka_i_rekreacja.html, dostęp 7.11.2015

¹² Uchwała Nr XL/390/2010 Rady Gminy Uście Gorlickie z dnia 16 marca 2010 r. w sprawie uchwalenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Uście Gorlickie, <http://bip.malopolska.pl/ugusciegorlickie/Article/get/id,513107.html>, dostęp 7.11.2015.

11

Współpraca transgraniczna

Przykładem dobrej promocji zasobów przyrodniczych i kulturowych jest współpraca dwóch gmin górskich. Porozumienie o wspólnych działaniach w tym zakresie zostało zawarte pomiędzy reprezentantem Słowacji, miejscowością Vyšné Ružbachy, a Rytrem po polskiej stronie w roku 2007. Obie miejscowości podjęły działania zmierzające do promocji pogranicza, kultury regionu, rozwoju i wzmocnienia pozycji lokalnych marek i produktów turystycznych, a także wzrostu znaczenia miejscowości oraz wspólnego przeciwdziałania bezrobociu. Projekt o nazwie „Rytro i Wyżné Ružbachy – europejskie sąsiedztwo” uzyskał dofinansowanie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007–2013. Okres realizacji obejmował lata 2009–2012, a całkowita wartość projektu wyniosła 810 460 euro (ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – 85%, wkład własny gminy Rytro – 15%, a gminy Vyšné Ružbachy – 5%). Gminy zaangażowały się we wspólne przedsięwzięcie w nadziei na wzrost ruchu turystycznego, rozwój lokalnej przedsiębiorczości, propagowanie agroturystyki, tworzenie nowych produktów turystycznych, budowanie marki już istniejącego potencjału oraz promocję. W ramach projektu zorganizowano szereg cyklicznych imprez kulturalno-promocyjnych odbywających się po obu stronach granicy polsko-słowackiej. Już w pierwszym roku współpracy w sezonie turystycznym zorganizowano wiele promocyjnych akcji, m.in. „Spotkanie na szlakach”. Równoległe odbywały się w obu gminach imprezy cykliczne oraz targi folklorystyczne. Założenia programowe obu imprez były podobne, nakierowane przede wszystkim na promocję agroturystyki i produktu regionalnego. Gmina Rytro zadbała o swój wizerunek przestrzenny, organizując konkurs architektoniczny realizacyjny na opracowanie koncepcji architektonicznej i zagospodarowania terenu dla centrum informacyjnego. Pomyślano też o ciągu pieszym zapewniającym dostęp z drogi publicznej i stanowiącym kontynuację kładki przez rzekę do Suchej Strugi – dzielnicy Rytra¹³.

Organizator: gmina Rytro i gmina Vyšné Ružbachy

Więcej: <http://www.rytro-ruzbachy.eu>, dostęp 6.01.201

¹³ 9 marca 2013 r. w Wyśnych Ružbachach na Słowacji odbył się Ružbašský Memoriál jako kontynuacja projektu „Rytro i Wyżné Ružbachy – europejskie sąsiedztwo”. Gminy nadal starają się podtrzymać wypracowaną przez lata współpracę.

Kodeks Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach

Dokument został opracowany na podstawie spotkań i dyskusji prowadzonych w Karpackiej Grupie Roboczej ds. Planowania Przestrzennego. Grupa ta została powołana przez Stowarzyszenie Ekopsychologia w ramach projektu „Karpaty łączą – mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej” w celu opracowania propozycji rozwiązań kluczowych problemów związanych z zagospodarowaniem przestrzennym w Karpatach, służących wdrażaniu zapisów Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (Konwencji Karpackiej) w zakresie planowania przestrzennego.

Zespół autorski Kodeksu Dobrej Praktyki Kształtowania Przestrzeni w Karpatach składa się z ekspertów, naukowców oraz praktyków, zajmujących się planowaniem przestrzennym, dziedzictwem kulturowym, architekturą i urbanistyką, zarządzaniem środowiskiem i ochroną przyrody oraz sektorem pozarządowym.

Skład zespołu autorskiego:

- arch. Maciej Nitka (redaktor wiodący, Małopolska Okręgowa Izba Architektów RP, Stowarzyszenie Pro Carpathia)
- Andrzej Baksik (Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego)
- dr Agata Ćwik (Uniwersytet Rzeszowski)
- dr arch. Hanna Hrehorowicz-Gaber (Politechnika Krakowska)
- Barbara Jabłońska (Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID-Warszawa)
- Monika Kozieł (Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie)
- Zbigniew Niewiadomski (ekspert ds. Konwencji Karpackiej, Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID-Warszawa)
- Monika Ochwat-Marcinkiewicz (Stowarzyszenie Ekopsychologia)
- Monika Rusztecka (Centrum Informacji o Środowisku UNEP/GRID-Warszawa)
- dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus (Politechnika Krakowska)
- dr Michał Sobala (Komisja Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego)

Niniejszym pragniemy podziękować wszystkim, którzy przyczynili się do kształtowania tego dokumentu. Dziękujemy uczestnikom spotkań Karpackiej Grupy Roboczej ds. Planowania Przestrzennego oraz osobom, które przekazały nam szereg cennych uwag i spostrzeżeń na temat zapisów Kodeksu.

Szczególne podziękowania kierujemy do prof. dr. hab. Jacka Kozaka (Zakład Systemów Informacji Geograficznej, Kartografii i Teledetekcji, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego) oraz p. arch. Marii Modzelewskiej (Biuro Urbanistyczne Maria Modzelewska) za przekazane uwagi i sugestie co do treści Kodeksu.

Dziękujemy również gminom karpackim oraz wszystkim uczestnikom II Forum Gmin Karpackich (Sromowce Niżne, 24–25 września 2015 r.) za wkład do dyskusji na temat zapisów ujętych w Kodeksie.

Poniższy Kodeks skierowany jest do jednostek samorządu terytorialnego, planistów przestrzennych, urbanistów i architektów, organizacji pozarządowych, mieszkańców i inwestorów działających na terenie Karpat.

Liczymy, że jego zapisy znajdą odzwierciedlenie w praktyce planistycznej jednostek samorządowych i że będą stosowane powszechnie.

Wprowadzenie

Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (Konwencja Karpacka*) jest międzynarodową umową, podpisaną w roku 2003 przez siedem państw regionu karpackiego (Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634). Głównym celem Konwencji jest prowadzenie przez państwa będące jej Stronami wszechstronnej polityki na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju regionu karpackiego, dla poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych, krajobrazowych i dziedzictwa kulturowego Karpat. Natomiast głównym celem planowania przestrzennego jest kształtowanie ładu przestrzennego i racjonalne użytkowanie przestrzeni i środowiska, a także zapewnienie warunków harmonijnego rozwoju społecznego i gospodarczego.

Współpraca Stron Konwencji Karpackiej w dziedzinie planowania przestrzennego oraz uwzględnianie celów Konwencji w krajowych politykach Stron dotyczących planowania przestrzennego i rozwoju regionalnego mają kluczowe znaczenie dla osiągnięcia jej celów.

Zakres tematyczny Konwencji obejmuje m.in. zintegrowane podejście do gospodarowania zasobami Ziemi (art. 3), ochronę i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej (art. 4), dziedzictwo kulturowe (art. 11), zrównoważoną turystykę (art. 9), rolnictwo i leśnictwo (art. 7), polityki dotyczące zarządzania wodami dorzeczy (art. 6), transportu i infrastruktury (art. 8) oraz przemysłu i energii (art. 10). Przyjęte protokoły tematyczne do Konwencji Karpackiej zawierają stosowne postanowienie o włączaniu celów danego protokołu do innych polityk sektorowych, w tym polityki planowania przestrzennego. Ponadto w artykule 2 ust. 2 lit. (e) Konwencja stanowi ogólną zasadę, że podejmując działania w dziedzinach wskazanych w art. 4–13, Strony promować będą zintegrowane planowanie i gospodarowanie zasobami Ziemi i wód.

Planowania przestrzennego dotyczy bezpośrednio art. 5 Konwencji Karpackiej, zgodnie z którym Strony prowadzić będą politykę planowania przestrzennego mającą na celu ochronę i zrównoważony rozwój Karpat, uwzględniającą szczególne uwarunkowania ekologiczne i społeczno-gospodarcze występujące w Karpatach i ich ekosystemach górskich oraz zapewniającą korzyści dla lokalnych mieszkańców (art. 5 ust. 1).

Polityka przestrzenna, której głównym instrumentem jest planowanie przestrzenne, integruje i harmonizuje szereg wyżej wymienionych polityk sektorowych, uwzględniając uwarunkowania przyrodnicze, społeczne, gospodarcze i kulturowe obszaru objętego planowaniem.

Dlatego planowania przestrzennego nie należy postrzegać wyłącznie jako odrębnej dziedziny uregulowanej Konwencją, lecz przede wszystkim jako narzędzie służące do wdrażania postanowień Ramowej Konwencji oraz wszystkich jej protokołów tematycznych.

Konwencja stanowi również, że podczas opracowywania polityki i programów zagospodarowania przestrzennego dla obszaru objętego Konwencją szczególna uwaga powinna być zwrócona na infrastrukturę i usługi w zakresie transgranicznego transportu, energetyki i telekomunikacji, ochronę i zrównoważone użytkowanie zasobów naturalnych; spójność planów rozwoju miast i wsi na terenach przygranicznych, zapobieganie transgranicznym oddziaływaniom zanieczyszczeń, zintegrowane planowanie przestrzenne oraz oceny oddziaływania na środowisko (art. 5 ust. 3).

Konwencja Karpacka nie jest jedynym dokumentem o randze międzynarodowej, w którym poruszane są kwestie planowania przestrzennego. Zasady kształtowania przestrzeni sformułowane zostały także w następujących dokumentach:

- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji.
- Odnowiona Strategia trwałego rozwoju Unii Europejskiej przyjęta przez Radę Europejską 16 czerwca 2006 r.
- Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24–25 maja 2007 r.
- Konkluzja Rady Unii Europejskiej na temat architektury: udział kultury w zrównoważonym rozwoju z 20 listopada 2008 r.
- Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu zatwierdzona przez Radę Europejską 17 czerwca 2010 r.
- Agenda Terytorialna Unii Europejskiej 2020 w kierunku sprzyjającej włączeniu, inteligentnej i zrównoważonej Europy zróżnicowanych regionów przyjęta na nieformalnym spotkaniu ministrów ds. planowania przestrzennego i rozwoju terytorialnego 19 maja 2011 r. w Gödöllő na Węgrzech.

Na gruncie polskim również powstają opracowania traktujące o polityce przestrzennej, a także potrzebie ochrony i kształtowania przestrzeni o wysokich wartościach funkcjonalnych i estetycznych.

Do tych dokumentów należy zaliczyć:

- Raport „Przestrzeń życia Polaków” (2014), Stowarzyszenie Architektów Polskich.
- Opracowanie: Polska Polityka Architektoniczna (2009, 2011), Polska Rada Architektury, Stowarzyszenie Architektów Polskich, Towarzystwo Urbanistów Polskich, Izba Architektów RP.
- Raport o ekonomicznych stratach i społecznych kosztach niekontrolowanej urbanizacji w Polsce (2013), Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk.

W ramach diagnozy stanu polskiej przestrzeni stwierdzono, iż mamy do czynienia ze zjawiskiem „narastającego chaosu funkcjonalnego i wizualnego, sprzecznego z wymogami rozwoju zrównoważonego, pogarszającego warunki życia obywateli”.

Wśród przyczyn tego stanu wyliczono m.in.:

- Beztadną ekspansję stref podmiejskich.
- Rozpraszanie zabudowy na terenach rolniczych, leśnych i rekreacyjnych.
- Niszczenie krajobrazu kulturowego i naturalnego, w tym dóbr kultury współczesnej.
- Brzydotę zabudowy terenów podmiejskich i wiejskich.
- Chaotyczną zabudowę komercyjną pasów przydrożnych.
- Degradację przestrzeni publicznych zaśmiecanych agresywną reklamą.

Powyższe problemy są szczególnie widoczne w cennej pod względem przyrodniczym, kulturowym i krajobrazowym przestrzeni Karpat i przyczyniają się do obniżenia jakości życia mieszkańców tego regionu. Dlatego też niezbędne jest pilne podjęcie działań mających na celu właściwe kształtowanie zagospodarowania przestrzennego w Karpatach. Można tego dokonać wyłącznie z aktywnym udziałem społeczności lokalnych i samorządów.

PREAMBUŁA

Tradycja regionu, a zwłaszcza otwarta przestrzeń, to wielka wartość Karpat. Może być źródłem rozwoju tych ziem i dobrobytu ich mieszkańców. Podstawą do osiągnięcia tych celów jest właściwe kształtowanie przestrzeni, którego prawnym narzędziem jest planowanie przestrzenne.

Ochronę karpaccich wartości wspierają zapisy Konwencji Karpackiej.

Część I. Zasady ogólne

W działaniach podejmowanych w celu zmiany sposobu zagospodarowania przestrzennego polskiej części Karpat należy brać pod uwagę wartości przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe tego obszaru, przede wszystkim poprzez:

- Realizację zasad zrównoważonego rozwoju.
- Dążenie do poprawy ładu przestrzennego.
- Stosowanie zapisów Konwencji Karpackiej.
- Zachowanie struktury przestrzennej krajobrazu Karpat.
- Kontynuację tradycyjnego zagospodarowania poprzez uwzględnianie cech architektury regionalnej i krajobrazu kulturowego.
- Ochronę walorów widokowych i ich ekspozycji.
- Ograniczanie rozpraszania zabudowy.
- Przywracanie wartości obszarom zdegradowanym.
- Ochronę zasobów środowiska.

Część II. Samorząd terytorialny

W interesie samorządu terytorialnego są:

- Identyfikacja i ochrona elementów tożsamości przyrodniczo-kulturowej gminy/województwa oraz ich wykorzystywanie dla jej/jego rozwoju.
- Zachowanie przestrzeni otwartych jako kapitału gminy/powiatu/województwa.
- Uwzględnianie lokalnych wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych przy wyznaczaniu terenów inwestycyjnych i w kształtowaniu zagospodarowania przestrzeni Karpat.
- Monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego gminy/województwa oraz obszarów wymagających przywrócenia utraconych wartości.
- Działanie na rzecz podnoszenia dobrobytu mieszkańców, w tym promowanie zasobów Karpat w celu tworzenia nowych miejsc pracy.
- Zapewnienie edukacyjnego wsparcia dla rad gmin i miast w zakresie procesu planistycznego.
 - Podnoszenie świadomości społeczeństwa, przedsiębiorców i organów publicznych w zakresie wartości krajobrazów oraz roli, jaką odgrywają w kształtowaniu przestrzeni i krajobrazu Karpat.
 - Tworzenie mechanizmów finansowych (m.in. systemu podatkowego), wspierających działania mieszkańców podejmowane na rzecz poprawy **ładu przestrzennego**.

Polityka przestrzenna gminy powinna:

- Być formułowana w kompleksowych opracowaniach planistycznych.
- Wykorzystywać unikatowe wartości i potencjał gminy poprzez przygotowanie operatów krajobrazowych do dokumentów planistycznych.
- Kształtować zieloną infrastrukturę, ze szczególnym uwzględnieniem gatunków rodzimych, w tym miododajnych.

- Uwzględniać potencjał obszaru dla określonej specjalizacji kulturowo-gospodarczej, który powinien być zapisany w dokumentach strategicznych i planistycznych (studium).
- Dotyczyć w pierwszej kolejności obszarów istotnych z punktu widzenia rozwoju gminy, a także cennych ze względu na funkcje przyrodnicze.
- Uwzględniać konsultacje dokumentów planistycznych z niezależnymi ekspertami oraz przedstawicielami zaangażowanych stron.

Gmina w postępowaniu planistycznym powinna:

- Zadbać o wysoką jakość dokumentów planistycznych.
- Zadbać o współpracę wszystkich stron zaangażowanych w proces planistyczny.
- Aktywizować społeczności lokalne do czynnego udziału na każdym jego etapie.
- Uwzględniać długofalowe skutki wynikające z bieżących działań planistycznych i decyzji administracyjnych.

Gmina w dokumentach planistycznych powinna:

- Uwzględniać aktualne opracowania ekofizjograficzne.
- Dbać o uwzględnienie zapisów dotyczących walorów widokowych m.in.: wyznaczenia osi widokowych i punktów widokowych wraz zakazem ich zabudowywania i zalesiania.
- Uwzględniać tradycyjne formy architektoniczne charakterystyczne dla obszaru Karpat.
- Dbać o dostosowanie sposobu zagospodarowania terenu do uwarunkowań przyrodniczych.
- Ograniczać powiększanie terenów przeznaczonych pod zabudowę, uwzględniając negatywne skutki ekonomiczne.
- Dbać o zachowanie łączności ekologicznej, przywracanie i prawidłowe funkcjonowanie korytarzy ekologicznych.

W procesie inwestycyjnym gmina powinna:

- Organizować konkursy architektoniczne i urbanistyczne celem uzyskania najlepszych rozwiązań przestrzennych.
- Upowszechniać regionalne, historycznie ukształtowane wzorce architektury, właściwe dla danej części Karpat.

Część III. Mieszkańcy

W interesie mieszkańców jest:

- Dbałość o wspólną przestrzeń i jej wysoką jakość, co pozwoli na osiągnięcie korzyści społecznych, estetycznych, a przede wszystkim gospodarczych poprzez podniesienie atrakcyjności regionu.
- Czynny udział w procedurach planistycznych i inwestycyjnych na każdym ich etapie.
- Podejmowanie inicjatyw lokalnych i aktywna działalność na rzecz rozwoju lokalnego, w nawiązaniu do tradycji regionu.

Mieszkańcy powinni:

- Kultywować dziedzictwo kulturowe regionu i pogłębiać wiedzę o nim.
- Dbać o tradycyjne cechy zabudowy w planowanych budowach i przebudowach istniejących obiektów dla zachowania wartości kulturowych regionu.

Część IV. Projektanci – planiści, urbaniści i architekci

Projektanci powinni:

- Przedkładać dobro publiczne nad interesy indywidualne osób prawnych i fizycznych.
- Tworzyć interdyscyplinarne zespoły, w skład których wchodziłoby eksperci z różnych dziedzin (przyrodnicy, architekci, ekonomiści, lokalni liderzy, partnerzy społeczni, historycy itp.).
- Zachowywać właściwą jakość środowiska przyrodniczego oraz dziedzictwa kultury materialnej.
- Uświadamić mieszkańcom i przedstawicielom samorządu terytorialnego skutki tworzenia nadmiernych rezerw terenu pod zabudowę.
- Wspierać działania służące kształtowaniu ładu przestrzennego.
- Uświadamić samorządom długofalowe skutki wynikające z bieżących działań planistycznych i decyzji administracyjnych.

W dokumentach planistycznych oraz opracowywanych na ich potrzeby dokumentacjach powinni:

- Uwzględniać cechy architektury regionalnej (gabaryty budynków, ich wysokość, rodzaj pokrycia dachowego, kąt nachylenia dachu, usytuowanie, kolor elewacji itp.), a także nieprzekraczalne linie zabudowy, definiując wskaźniki i formę zabudowy w planach miejscowych.
- Uwzględniać wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej.
- Uwzględniać możliwość wyznaczania stref nawiązujących do historycznych struktur osadniczych.
- Wprowadzać zapisy, które przeciwdziałają będą zanieczyszczeniu środowiska.
- Wprowadzać zapisy dotyczące ochrony krajobrazu i obszarów cennych przyrodniczo.
- Określać formy zagospodarowania przestrzennego, które nie niszczą wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych.
- Chronić środowisko kulturowe i historyczne struktury przestrzenne przed utratą ich wartości.
- Wspierać merytorycznie proces analizowania uwag od osób zaangażowanych w postępowanie planistyczne.
- Zachowywać elementy zielonej infrastruktury na terenach zabudowanych.

Ponadto projektanci powinni szanować w swej twórczości zastane wartości przestrzeni.

Część V. Organizacje pozarządowe

Organizacje pozarządowe powinny działać na rzecz:

- Podnoszenia świadomości społeczności lokalnych i samorządów w zakresie wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych Karpat.
- Inspirowania i wspierania samorządów, przedsiębiorców i mieszkańców w realizowaniu idei zrównoważonego rozwoju.

a także powinny:

- Współtworzyć platformę współpracy na rzecz zrównoważonego/optimalnego zagospodarowania przestrzennego w Karpatach.
- Promować wartości krajobrazu Karpat wśród społeczności lokalnych.
- Realizować programy edukacyjne dla samorządów i mieszkańców dotyczące tematyki planowania przestrzennego.
- Mobilizować społeczności lokalne do angażowania się w procesy planistyczne.

Część VI. Inwestorzy

Inwestorzy powinni:

- Działać z poszanowaniem zastanych wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych Karpat.
- Realizować projekty, które współgrają z otaczającym krajobrazem oraz nawiązują do wzorców przestrzennych właściwych dla danej części Karpat.

ZAKOŃCZENIE

Zasady zebrane w niniejszym Kodeksie przedstawiają stan wiedzy oraz stanowią zbiór sprawdzonych rozwiązań. Są one znane specjalistom, nie spełnią jednak swej funkcji bez głębokiego przekonania, że my wszyscy – stosując je – mamy wpływ na podniesienie jakości życia w Karpatach, przy zachowaniu walorów ich krajobrazu.

Bibliografia

- Böhm A., *Skuteczność istniejących w Polsce instrumentów prawnych*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, seria 1-A/2008, z. 4, Kraków 2008, s. 137–147.
- Dokumenty planistyczne publikowane na oficjalnych stronach internetowych oraz w Biuletynach Informacji Publicznej poszczególnych gmin.
- Domański R., *Gospodarka przestrzenna: podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi* (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 287).
- Euroregiony w nowym podziale terytorialnym Polski*, Główny Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Warszawa-Wrocław 1999.
- Hołuj A., *Problemy i dylematy planowania przestrzennego w różnych typach jednostek terytorialnych*, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, R. 2012, t. 140, cz. 2, Warszawa 2011.
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, <http://www.mir.gov.pl/strony/zadania/polityka-rozwoju-kraju/zarzadzanie-rozwojem-kraju/koncepcja-przestrzennego-zagospodarowania-kraju>
- Kruczała J., *Koncepcja Górskiej Drogi Karpackiej*, „Problemy Zagospodarowania Ziem Górskich”, z. 11, Komitet Zagospodarowania Ziem Górskich PAN, PWN, Warszawa 1973.
- Perły doliny Popradu – strategia rozwoju zintegrowanego produktu turystycznego 6 gmin: Krynica-Zdrój, Łabowa, Muszyna, Piwniczna-Zdrój, Ryto, Stary Sącz*, Warszawa 2003.
- Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Słowackiej o współpracy transgranicznej z 21.05.1980 r., http://www.euroregion-tatry.pl/?id=organizacja_porozumienie
- Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Czeskiej o współpracy transgranicznej, sporządzone w Warszawie dnia 8.09.1994 r., <https://mswia.gov.pl/download/1/.../UCHWALAIPOROZUMIENIE.pdf>
- Projekt „Ryto i Wyżne Ruzbачy – europejskie sąsiedztwo”, <http://www.ryto-ruzbachy.eu>
- Rzymkowski A., *Planowanie osiedli wielkich w terenach górskich*, Wydawnictwo BiA, Warszawa 1954.
- Rzymkowski A., *Planowanie przestrzenne w górach*, Arkady, Warszawa 1965.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Niedźwiedź na lata 1999–2015, <http://bip.malopolska.pl/ugniedziedz/Article/id,53029.html>
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy sporządzony w Warszawie dnia 18.05.1992 r. (Dz.U. 1993 nr 125 poz. 573).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20030800717>
- Węclawowicz-Bilska E., *Uwarunkowania planowania przestrzennego na terenach górskich na przykładzie polskich Karpat*, „Czasopismo Techniczne”, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, seria 2-A, z. 10/106, Kraków 2009, s. 3–16.

Strony internetowe

- <http://portal.gison.pl/starysacz>
- http://www.usciegorlickie.pl/pl/6877/0/Turystyka_i_rekreacja.html
- <http://www.ryto-ruzbachy.eu>

5. Zrównoważone i zintegrowane zarządzanie wodami dorzeczy

Anna Dubel¹

Artykuł 6 Konwencji Karpackiej

Zrównoważone i zintegrowane zarządzanie wodami dorzeczy

Uwzględniając hydrologiczną, biologiczną, ekologiczną i innego rodzaju specyfikę dorzeczy rzek górskich, Strony:

- a) Zastosują odpowiednie środki promowania polityk zapewniających uwzględnienie zrównoważonego wykorzystywania zasobów wodnych w planach użytkowania ziemi oraz będą dążyły do realizacji polityk i planów opartych na zintegrowanym podejściu do zarządzania dorzeczami, uznając znaczenie ograniczania, zapobiegania i kontrolowania zanieczyszczeń oraz powodzi, a także zmniejszając rozczłonkowanie siedlisk wodnych.
- b) Będą prowadziły politykę mającą na celu zrównoważone gospodarowanie zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, dostateczne zaopatrzenie w dobrej jakości wody powierzchniowe i podziemne niezbędne dla zrównoważonego, trwałego i sprawiedliwego użytkowania wód oraz zapewnienie wystarczających urządzeń sanitarnych i oczyszczania ścieków.
- c) Będą prowadziły politykę mającą na celu ochronę naturalnych cieków wodnych, źródeł, jezior i zasobów wód podziemnych oraz zachowanie i ochronę obszarów wodno-błotnych i ich ekosystemów, a także ochronę przed szkodliwymi zjawiskami naturalnymi i antropogenicznymi, na przykład powodzią i zanieczyszczeniem wód na skutek awarii.
- d) Będą w dalszym ciągu rozwijały skoordynowany lub wspólny system środków, działań i wczesnego ostrzegania, związany z transgranicznymi oddziaływaniami na stosunki wodne powodowanymi przez powódzie i zanieczyszczenie wód na skutek awarii, a także będą współpracować w zapobieganiu i ograniczaniu szkód oraz udzielać sobie pomocy w ich usuwaniu.

Wprowadzenie

Region karpacki odgrywa bardzo ważną rolę w kształtowaniu zasobów wodnych Polski. Wisła, największa z polskich rzek, której dorzecze rozciąga się na powierzchni około 169 tys. km² w Polsce, bierze swój początek w Karpatach. Wyptywające z tych gór rzeki: Raba, Dunajec, Wiśtoka, San są największymi prawobrzeżnymi dopływami Wisły i największymi zlewniami regionu wodnego Górnej Wisły. Rzeki karpackie mają charakter rzek górskich, co wiąże się m.in. z transportowaniem przez nie dużej ilości materiału skalnego i wysoką dynamiką

¹ dr inż. Anna Dubel, Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica w Krakowie, Katedra Ekonomii, Finansów i Zarządzania Środowiskiem.

sptywu powierzchniowego. Na obszarze Karpat w Polsce powstało wiele zbiorników wodnych, m.in. w takich miejscowościach jak: Solina (rz. San), Klimkówka (rz. Ropa), Rożnów (rz. Dunajec), Czorsztyn (rz. Dunajec), Dobczyce (rz. Raba), które retencjonują około 1 km³ wody, czyli ponad połowę pojemności jeziora Balaton. Spełniają one różne zadania: zaopatrzenia w wodę, przeciwpowodziowe, energetyczne czy rekreacyjne. Ponadto stanowią ekosystemy o wysokiej bioróżnorodności. Karpackie zasoby wodne realizują bardzo ważne funkcje: dostarczania czystej, źródlanej wody (pitnej dla mieszkańców i turystów, przemysłu, usług, dla zwierząt i roślin, na potrzeby rolnictwa), produkcji energii, ochrony przed skutkami powodzi czy suszy, kształtowania mikroklimatu, atrakcji turystycznych, miejsc rekreacji, kształtowania krajobrazu, pełniąc w ten sposób też funkcje estetyczne, kształtowania gleb, wreszcie warunkują występowanie flory i fauny oraz funkcjonowanie ekosystemów. Rzeki są także odbiornikami zanieczyszczeń, rozpuszczają je i neutralizują. Woda jest ważnym dla mieszkańców zasobem, dobrem wspólnym, którym należy właściwie gospodarować.

Wytyczne Konwencji Karpackiej

Artykuł 6 Konwencji Karpackiej dostarcza wytycznych w zakresie zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy. Gospodarowanie w dorzeczach powinno uwzględniać hydrologiczną, biologiczną i innego rodzaju specyfikę zlewni górskich. Dzięki temu osiągnięte zostaną korzyści środowiskowe, ekonomiczne i społeczne bez narażania się na koszty i straty spowodowane „walką” z czynnikami natury. Działalność gospodarcza nie powinna naruszać równowagi hydromorfologicznej. Jej zachowanie jest w interesie samych gospodarujących, gdyż działanie wbrew naturalnym zasadom dość szybko i gwałtownie da o sobie znać np. w postaci strat spowodowanych powodzią. Główne sposoby użytkowania wód na obszarze Karpat to: pobór do celów komunalnych, gospodarczych i przemysłowych, pobór do celów technologicznych i chłodniczych, pobór do celów rolnictwa i leśnictwa, rybactwo, a także wędkarstwo oraz turystyka i rekreacja.

W konsekwencji do głównych oddziaływań antropogenicznych związanych z wodami zaliczyć można: zrzuty ścieków komunalnych i przemysłowych, zanieczyszczenia obszarowe, głównie z terenów rolniczych, zmiany morfologiczne i hydrologiczne (regulacja rzek, obwałowania), zanieczyszczenia związane z rozwojem turystyki i rekreacji. Powinno się zapobiegać zidentyfikowanym potencjalnym negatywnym oddziaływaniom, a gdy wystąpią, neutralizować je szybko i efektywnie.

Obszar Pogórza Karpackiego charakteryzuje się wąskimi i gęsto zamieszkanymi dolinami rzecznyymi. Takie usytuowanie osad powoduje czasem konflikty interesów pomiędzy potrzebami mieszkańców a szeroko rozumianą przyrodą. W zakresie gospodarowania wodą najczęściej dotyczy to energetyki (bariery poprzeczne na ciekach wodnych mogą utrudniać migracje ryb) i ochrony przeciwpowodziowej (umacnianie brzegów może zagrażać gatunkom i siedliskom chronionym). Zintegrowane zarządzanie zasobami wodnymi pozwala takich konfliktów unikać. Ten sposób zarządzania jest promowany od wielu lat na świecie, a szczególnie w Unii Europejskiej, gdzie znalazł odzwierciedlenie w jej najważniejszych dokumentach dotyczących polityki wodnej, takich jak ramowa dyrektywa wodna (2000/60/WE), jej dyrektywy-córki (m.in. dyrektywa azotanowa), a także dyrektywa powodziowa. Prawo unijne również w innych obszarach i sektorach, takich jak polityka rolna czy ochrona przyrody, wspiera idee

5. ZRÓWNOWAŻONE I ZINTEGROWANE ZARZĄDZANIE WODAMI DORZECZY

zintegrowanego zarządzania zasobami wodnymi np. poprzez nakazy gospodarowania w sposób zgodny z dobrymi praktykami rolnymi, dopłaty w ramach programów rolnośrodowiskowych do utrzymania stref buforowych pomiędzy ciekami wodnymi a obszarami upraw czy poprzez wymóg integracji planów zadań ochronnych z innymi dokumentami planistycznymi, w szczególności planami gospodarowania wodami.

Zrównoważone zarządzanie wodami dorzeczy to takie planowanie celów i działań dotyczących gospodarowania wodami powierzchniowymi i podziemnymi w zlewniach i dorzeczach, a także taka realizacja oraz ocena tych celów i działań, które przyczynią się do sprawiedliwej alokacji wody i zaspokojenia popytu na różnorodne rodzaje jej przeznaczenia obecnie i w przyszłości.

Zintegrowane gospodarowanie wodami dorzeczy kładzie nacisk na traktowanie zasobów wodnych jako integralnej części danego ekosystemu. Woda jest wówczas w całym dorzeczu dobrem społeczno-gospodarczym, którego jakość i ilość jest zależna od naturalnego cyklu hydrologicznego oraz konkurencyjnych sposobów użytkowania.

Najważniejszymi cechami zintegrowanego zarządzania zasobami wodnymi w dorzeczach (ang. *Integrated River Basin Management*) są:

- Uspołecznienie procesu podejmowania decyzji, którego wyrazem jest konieczność prowadzenia konsultacji społecznych.
- Integralne podejście do wód powierzchniowych i podziemnych.
- Uwzględnienie aspektów środowiska naturalnego, które przejawia się poprzez kontrolę wpływu planowego sposobu korzystania z wód na środowisko.
- Podejście zlewniowe do zarządzania zasobami, polegające na gospodarowaniu wodami w poszczególnych zlewniach i na obszarach dorzeczy jako całości, z uwzględnieniem cykli hydrologicznych w zlewniach i reżimu rzek, w oderwaniu od podziałów administracyjnych.

Człowiek kształtuje ekosystemy w dolinach rzecznych. Inwestowanie w infrastrukturę hydrotechniczną, rządowe i samorządowe decyzje administracyjne i inwestycyjne dotyczące rodzaju i rozmieszczenia infrastruktury, a także decyzje w skali poszczególnych gospodarstw domowych czy rolnych przyczyniają się do zmian spływu powierzchniowego i odpływu wód ze zlewni w rocznym cyklu hydrologicznym, a w konsekwencji do zmian reżimu hydrologicznego rzek, np. poprzez zabudowę, uszczelnianie powierzchni, zmianę wielkości powierzchni biologicznie czynnych, zmiany sposobów użytkowania ziemi (np. leśnictwo, rodzaje upraw charakteryzujących się różną wodochłonnością), budowę systemów nawadniania, drenażu i gospodarowania wodą deszczową. Jednocześnie czynniki klimatyczne mogą potęgować presję na zasoby wodne.

Narzędziami zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy są: program wodno-środowiskowy, plany gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy, warunki korzystania z wód regionu wodnego (i w razie potrzeby zlewni), plany zarządzania ryzykiem powodziowym, plany przeciwdziałania skutkom suszy, a także inne instrumenty prawne, ekonomiczne i społeczne, wynikające m.in. z ustaw Prawo ochrony środowiska, Prawo wodne, ustawy o ocenach oddziaływania na środowisko i dostępie do informacji o środowisku oraz innych

ustaw sektorowych (np. Prawo geologiczne i górnicze, prawo ochrony przyrody), takie jak: pozwolenia zintegrowane, standardy emisyjne i technologiczne, oceny oddziaływania przedsięwzięć na środowisko oraz na obszary Natura 2000, opłaty środowiskowe, dostęp do informacji o środowisku, konieczność przeprowadzania konsultacji społecznych.

Zrozumienie naturalnych procesów zachodzących w dolinach rzecznych oraz „współpraca” z nimi są kluczowym czynnikiem sukcesu przy chęci czerpania korzyści z usług ekosystemów. Takie gospodarowanie wodami umożliwia osiągnięcie wymienionych we wstępie korzyści, które można sklasyfikować jako: pozyskiwanie zasobów i energii, podtrzymywanie życia ekosystemów zależnych od wód, odbieranie i neutralizacja zanieczyszczeń. Aby móc gospodarować we wskazany sposób, konieczne jest ciągłe pozyskiwanie wiedzy o rzekach i zlewniach górskich poprzez badania naukowe oraz realizację projektów praktycznych, które przyczynią się do zapewnienia i utrzymania wysokiej jakości i wystarczającej ilości wody dla wielu konkurencyjnych zastosowań.

Współpraca transgraniczna

W zrównoważonym i zintegrowanym zarządzaniu wodami bardzo ważna jest współpraca pomiędzy wieloma instytucjami i podmiotami współodpowiedzialnymi za gospodarowanie na obszarach zlewni czy dorzeczy, z uwzględnieniem interesów wielu stron, w tym z poszanowaniem umów i relacji międzynarodowych. Stosunki transgraniczne na obszarach dorzeczy położonych w granicach kilku państw mogą być zobrazowane przez opisywany w literaturze „dylemat więźnia”, który w tym kontekście polega na przyjęciu przez strony najkorzystniejszej dla nich strategii korzystania ze wspólnego dobra (wód dorzecza). Egoistyczne używanie wspólnego dobra, bez współpracy, może okazać się w pewnych warunkach korzystne dla danej strony, ale gdy obie strony postępują w taki sposób, ich straty mogą być większe niż w przypadku kooperacji. Stąd dbanie o dobrą i skuteczną współpracę transgraniczną w zakresie gospodarowania wodami jest bardzo istotne dla zapewnienia zrównoważonego i trwałego rozwoju regionów przygranicznych. Taka współpraca pozwoli np. uniknąć strat związanych z wystąpieniem powodzi czy umożliwi bardziej efektywne wykorzystanie zasobów wodnych do celów gospodarczych, np. rolniczych czy przemysłowych.

Granice nie muszą odnosić się jedynie do państw. Podobne dylematy, ale i korzyści dotyczą współpracy pomiędzy sąsiednimi gminami, powiatami czy województwami. Niestety, i na tym szczeblu zdarza się krótkowzroczne myślenie i kierowanie się w podejmowaniu decyzji wyłącznie interesem lokalnym, co prowadzi do znacznego i niepotrzebnego pogorszenia sytuacji sąsiadujących obszarów. Chociaż porównując koszty z korzyściami, z lokalnego punktu widzenia wydaje się to być racjonalne i ekonomiczne działanie. Takiemu podejściu sprzyja niepewność wynikająca z braku pełnej informacji, występujących efektów zewnętrznych (wpływów, jakie są wywierane przez podejmujących decyzje na otoczenie), braku reguł, w tym ustalenia ewentualnych rekompensat za koszty poniesione przez jednostki lub grupy dla osiągnięcia bardziej korzystnego wspólnego dobra. Ponadto utrzymanie dóbr publicznych, jakimi są zasoby wodne dorzeczy, związane jest z tzw. problemem „jazdy na gapę”, czyli sytuacji, w której nikt nie chce ponosić kosztów ich utrzymania. Stąd ważne jest, aby dla wyeliminowania tych problemów oraz osiągnięcia szerszych korzyści ekonomicznych i społecznych właściwie zorganizować współpracę transgraniczną. Kluczowe dla dokonania

5. ZRÓWNOWAŻONE I ZINTEGROWANE ZARZĄDZANIE WODAMI DORZECZY

tego są: określenie celów współpracy i jej reguł oraz podpisanie umów, a następnie ich egzekwowanie. Po spełnieniu tych warunków strony będą miały poczucie zabezpieczenia swoich interesów oraz wspólnych celów, a przez to większe zaufanie do siebie nawzajem, wzmacniane przez pozytywne doświadczenia.

Na obszarze Karpat współpraca międzynarodowa między Polską a Słowacją jest realizowana już od lat 90. ubiegłego wieku, m.in. w ramach Euroregionu Karpackiego i Euroregionu „Tatry”. Euroregiony wspierają i ułatwiają współpracę pomiędzy samorządami, instytucjami i organizacjami m.in. poprzez realizację wspólnych projektów, głównie z funduszy programu Interreg Polska–Słowacja, ale też z innych programów unijnych, takich jak m.in. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, LIFE, LEADER czy Horyzont 2020, a także funduszy szwajcarskich (Swiss Contribution) i grantów norweskich (Norway Grants). Współpraca na poziomie lokalnym (dotycząca instytucji publicznych, prywatnych i organizacji pozarządowych) odbywa się między innymi dzięki inicjatywom takim jak tworzenie lokalnych grup działania (LGD)². LGD, działające w formie stowarzyszeń, realizują cele ponadgminne współpracy na rzecz rozwoju regionalnego i podejmują najważniejsze lokalne wyzwania. Na przykład celem LGD „Zielone Bieszczady” jest działalność na rzecz rozwoju obszarów wiejskich³, LGD „Dolina Sanu” pracuje na rzecz wszechstronnego rozwoju własnego regionu, promowania go oraz pełnego wykorzystania zasobów lokalnych⁴, a cele LGD „Gorce-Pieniny” obejmują m.in. ratownictwo oraz pomoc ofiarom katastrof i klęsk żywiołowych⁵. Przeciwdziałanie powodziom i suszom oraz gospodarka wodno-ściekowa to najpopularniejsze cele dotyczące zarządzania wodami dorzeczy widoczne w strategiach LGD obszaru karpackiego. Z kolei inicjatywy takie jak Porozumienie Karpackie czy Konwencja Karpacka rozszerzają tę współpracę na poziom regionalny i międzynarodowy.

Kolejną bezpośrednią zachętą do uczestnictwa we współpracy są konsultacje społeczne związane z planowaniem, np. opracowywaniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, strategii, planów gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy czy zarządzania ryzykiem powodzi. Skupiają one instytucje, przedsiębiorców, mieszkańców i organizacje pozarządowe zainteresowane działaniami w zakresie planowania m.in. korzystania z wód (**patrz dobra praktyka nr 16**). Przykładowo w ramach zarządzania obszarami Natura 2000 przy opracowywaniu planów zadań ochronnych (PZO) dla poszczególnych obszarów naturalnych powstają Zespoły Lokalnej Współpracy (ZLW). Zrównoważone i zintegrowane gospodarowanie wodą jest odzwierciedlane w celach i działaniach zidentyfikowanych w PZO, jeśli takie gospodarowanie jest wymagane z punktu widzenia ochrony gatunków i siedlisk na danym obszarze Natura 2000. Jest to powszechne w Karpatach, gdyż doliny rzeczne stanowią ważne ekosystemy na tym obszarze.

² Wykaz LGD w województwie małopolskim można zobaczyć na stronie: <http://www.fundusze20072013.malopolska.pl/prow/Strony/LGD.aspx> (dostęp 8.03.2016), w województwie podkarpackim na stronie: <http://podkarpackie.ksow.pl/leader/lgd-na-podkarpaciu.html> (dostęp 8.03.2016), a z LGD w województwie śląskim można zapoznać się na stronie: <http://slaskie.ksow.pl/leader/lgd-wojsslaskiego.html> (dostęp 8.03.2016).

³ LGD „Zielone Bieszczady”, www.lgd-zielonebieszczady.pl, dostęp 8.03.2016.

⁴ LGD „Dolina Sanu”, <http://lgddolinasanu.pl>, dostęp 8.03.2016.

⁵ LGD „Gorce-Pieniny”, <http://www.leadergorce-pieniny.pl>, dostęp 8.03.2016.

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Możliwość realizacji przez samorzady zadań służących zrównoważonemu gospodarowaniu dobrami wspólnymi oraz ich finansowania czyni z instytucji samorządowych bardzo ważnych sprzymierzeńców wdrażania Konwencji. Samorzady mogą i powinny włączać się w realizację Konwencji m.in. poprzez:

1. Uczestnictwo, współrealizację, współfinansowanie czy też pomoc merytoryczną w realizacji projektów, których celem jest wdrażanie wytycznych Konwencji, jak np. budowa kanalizacji, edukacja ekologiczna czy promocja udziału społecznego w planowaniu (**patrz dobra praktyka nr 12**).
2. Uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego lub wydawanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, które są zgodne z wytycznymi Konwencji Karpackiej. W tym celu można sporządzić, wspólnie z mieszkańcami i organizacjami pozarządowymi listę konkretnych wytycznych do planowania. Za pomocą aplikacji internetowych można konsultować z różnymi grupami interesu ich preferencje dotyczące sposobów zagospodarowania przestrzeni (tzw. mapowanie partycypacyjne z wykorzystaniem GIS).
3. Realizację „zielonych” zamówień publicznych, czyli prowadzenie postępowań o zamówienia publiczne z uwzględnieniem kryteriów środowiskowych, w szczególności wytycznych Konwencji, np. zachowanie i ochrona obszarów wodno-błotnych i ich ekosystemów.
4. Opiniowanie projektów lub innych dokumentów z zachowaniem wytycznych Konwencji.
5. Wydawanie pozwoleń wodnoprawnych z zachowaniem zasady trwałego i sprawiedliwego użytkowania wód.
6. Realizację zadań statutowych w zakresie wskazanym w Konwencji przez jednostki samorządu terytorialnego i urzędy działające w ich imieniu z zachowaniem zasady trwałego i sprawiedliwego użytkowania wód (np. wydawanie pozwoleń wodnoprawnych przez starostwa, tworzenie i utrzymanie infrastruktury melioracyjnej przez Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urządzeń Wodnych).
7. Nawiązanie współpracy z uczelniami w celu prowadzenia badań nad ekosystemami i innymi geokomponentami na obszarach zlewni, prowadzenie bazy danych realizowanych na danym obszarze projektów badawczych, identyfikację potrzeb w zakresie badań pod kątem zrozumienia specyfiki zlewni górskich oraz pod kątem wdrażania nowatorskich rozwiązań, mądrego transferu dobrych praktyk z innych podobnych obszarów na świecie, nawiązanie kontaktów z naukowcami z różnych dziedzin, jak np. biologia, ochrona i inżynieria środowiska, architektura, zoologia, zootechnika, ekonomia, zarządzanie, socjologia, psychologia (**patrz dobra praktyka nr 15**), nawiązanie kontaktów z uczelniami w celu realizacji badań i prac dyplomowych, które realizowałyby powyższe cele (przykładem dobrej praktyki w tym zakresie jest SPIn-UP AGH⁶).

⁶ <http://spinup.agh.edu.pl>, dostęp 8.03.2016.

5. ZRÓWNOWAŻONE I ZINTEGROWANE ZARZĄDZANIE WODAMI DORZECZY

8. Nawiązanie współpracy ze szkołami i organizacjami pozarządowymi, w szczególności zajmującymi się edukacją ekologiczną, w celu wspólnej realizacji działań i projektów **(patrz dobra praktyka nr 13)**.
9. Nawiązanie współpracy z zainteresowanymi przedsiębiorstwami, które chciałyby realizować działania z zakresu społecznej odpowiedzialności biznesu zgodne z potrzebami samorządu i społeczności lokalnej.
10. Nawiązanie współpracy z instytucjami finansującymi ochronę środowiska, aby móc zrealizować podjęte zobowiązania środowiskowe, np. budowę kanalizacji czy oczyszczalni ścieków.
11. Inicjowanie i realizację transgranicznych partnerskich projektów bilateralnych gmin i regionów przygranicznych.
12. Kształtowanie świadomości ekologicznej mieszkańców wspólnie z organizacjami pozarządowymi **(patrz dobra praktyka nr 12)**.

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe są uprzywilejowane w zakresie dostępu do informacji o środowisku i możliwości wpływania na jego kształtowanie np. w procesach planowania. Mogą występować na prawach strony w sprawach dotyczących środowiska⁷. Mają szerokie możliwości aplikowania o fundusze z szeregu programów międzynarodowych, unijnych i krajowych, przeznaczonych specjalnie dla nich. Dofinansowań takich udzielają m.in. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW), Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (WFOŚiGW), banki, operatorzy funduszy unijnych, inne fundacje. Organizacje mogą wspierać realizację postanowień art. 6 m.in. poprzez:

1. Realizację swoich zadań statutowych w zakresie zrównoważonego gospodarowania wodami na obszarach zlewni.
2. Identyfikację szczególnych potrzeb mieszkańców i innych interesariuszy w zakresie zapisów art. 6.
3. Kształtowanie świadomości ekologicznej mieszkańców wspólnie z samorządami **(patrz dobre praktyki nr 12, 13)**.
4. Inicjowanie i przeprowadzanie w szczególności projektów demonstracyjnych, pilotażowych, promujących udział społeczny, dotyczących dobrych praktyk **(patrz dobre praktyki nr 12, 13)**.
5. Nawiązywanie współpracy z samorządami, szkołami, innymi urzędami działającymi w imieniu jednostek samorządu terytorialnego, uczelniami, instytucjami naukowymi i przedsiębiorcami w celu podejmowania wspólnych inicjatyw, również w obszarze transgranicznym **(patrz dobra praktyka nr 14)**.

⁷ Ustawa z dnia 3.10.2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Administracja rządowa i instytucje Skarbu Państwa mają kluczowe znaczenie w kontekście realizacji zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy na obszarze Karpat. Zakres ich działań powinien obejmować przede wszystkim:

1. Tworzenie dobrego prawa przez instytucje inicjatywy ustawodawczej, czyli prawa spójnego, przejrzystego, wspierającego realizację celów zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy, zgodnie z zapisami art. 6 Konwencji Karpackiej, m.in. poprzez wprowadzenie, monitorowanie i egzekwowanie instrumentów ekonomicznych i prawnych, takich jak np. opłaty, kary, subwencje. Dobrą praktyką w tym zakresie są instrumenty realizujące zintegrowane cele, np. dopłaty klimatyczno-rolno-środowiskowe, które stanowią dofinansowanie dla rolników. Innym przykładem może być kodeks dobrej praktyki rolniczej na obszarach szczególnego narażenia na zanieczyszczenia azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych (OSN), zobowiązujący rolników do wykonywania określonych inwestycji lub stosowania się do zakazów. Następną dobrą praktyką jest okresowe przeprowadzanie ocen skuteczności istniejących instrumentów. Takie oceny są wymagane przez Komisję Europejską i sporządzanie okresowo w postaci raportów. Unijne dyrektywy takie jak: ramowa dyrektywa wodna, dyrektywy-córki, np. dyrektywa azotanowa oraz dyrektywa powodziowa nakazują wprowadzenie określonych instrumentów, np. opracowanie planów gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy, wyznaczenie OSN, sporządzenie map ryzyka powodziowego. Korzystne byłoby też okresowe zlecanie ekspertyz i opracowań pod kątem uspołnienia prawa międzysektorowego, a także analiza polityk w sposób systemowy pod kątem negatywnych skutków, nazywanych często „efektami ubocznymi”.
2. Opracowywanie nowych instrumentów, które będą w szczególności wspierać realizację postanowień art. 6 Konwencji Karpackiej – najlepiej w formie zachęt dla mieszkańców i przedsiębiorców do podejmowania pożądaných działań. Istotne jest również opracowanie i mierzenie wskaźników ich wdrażania i efektów.
3. Stworzenie skutecznych i efektywnych procedur oraz wytycznych dla wdrażania rozwiązań ujętych w przepisach prawnych.
4. Przeanalizowanie zgłaszanych pomysłów i inicjatyw obywatelskich.
5. Udzielenie dofinansowania i/lub zorganizowanie środków na realizację pożądaných działań.

Możliwości zaangażowania służb ochrony przyrody

Instytucje ochrony przyrody stanowią ważne ogniwo w efektywnej realizacji zaplanowanych w strategiach działań. Mogą one włączyć się we wdrażanie postanowień Konwencji np. poprzez:

1. Opracowanie skutecznych, efektywnych i przejrzystych dla interesantów procedur.
2. Uwzględnianie uwag społeczności nadsyłanych podczas konsultacji społecznych, a w przypadku braku takiej możliwości – udzielenie bardzo precyzyjnych i przekonujących wyjaśnień.

3. Włożenie dodatkowego wysiłku, aby jak najlepiej przeprowadzić konsultacje społeczne, głównie poprzez dotarcie z informacją o nich do jak najszerszego grona potencjalnych zainteresowanych. Do tego celu w szczególności służyć mogą działania bardzo niskobudżetowe, m.in. zamieszczanie informacji na wielu lokalnych portalach internetowych. Ponadto usunięcie wszelkich barier i jak największe ułatwienie przekazywania uwag w konsultacjach np. poprzez nieskomplikowaną ankietę internetową. Zastosowanie dodatkowych zachęt w postaci nagród za wzięcie udziału w konsultacjach.
4. Udzielanie wsparcia merytorycznego lub rekomendacji pomagających w pozyskaniu środków na inicjatywy korzystne dla zasobów wodnych (**patrz dobre praktyki nr 14, 16**); współpracę pomiędzy służbami tj. Regionalną Dyrekcją Ochrony Środowiska (RDOŚ), Regionalnym Zarządem Gospodarki Wodnej (RZGW), Wojewódzkim Zarządem Melioracji i Urządzeń Wodnych (WZMiUW), wymiana informacji i danych (**patrz dobra praktyka nr 14**).

Możliwości zaangażowania przedsiębiorców

Administracja rządowa, samorządowa, służby i organizacje pozarządowe odgrywają niejako rolę pomocniczą we wdrażaniu zrównoważonego i zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy, podczas gdy przedsiębiorstwa są tak naprawdę głównym sprawcą i twórcą jego rozwoju. Sektory działalności gospodarczej są bardzo różnorodne, od rolnictwa przez przemysł po usługi. Firmy korzystają ze środowiska, czerpiąc z zasobów, w tym wodnych, oraz deponując odpady, a także zrzucając ścieki do wód. Ważne jest, aby przedsiębiorcy mieli świadomość wartości usług ekosystemów, z których korzystają, a także swojego wpływu na te ekosystemy i konsekwencji swoich działań dla zasobów wodnych w przyszłości. Wody podziemne, źródła geotermalne i wody powierzchniowe, rzeki, zbiorniki wodne i mokradła są cenne przyrodniczo i gospodarczo.

W jaki sposób przedsiębiorcy mogą włączyć się w zrównoważone i zintegrowane zarządzanie wodami dorzeczy? Poniżej przedstawiono kilka najważniejszych możliwości:

1. Zobowiązanie się do wypełniania postanowień porozumień i traktatów, które wyznaczają kierunki działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, takich jak np. Konwencja Karpacka;
2. Podejmowanie inicjatyw na rzecz lokalnych społeczności, w tym inicjatyw tzw. społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (CSR), a w ich ramach działanie na rzecz środowiska naturalnego zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju, np. zasadą przezorności (prognozowania i zapobiegania negatywnym konsekwencjom dla środowiska naturalnego u źródła), zasadą „zanieczyszczający płaci” czy zasadą stosowania najlepszych pod kątem wodooszczędności dostępnych technologii.
3. Kierowanie się przy podejmowaniu decyzji analizą całego cyklu życia produktu. W praktyce oznacza to np. rozważenie inwestycji czy wprowadzanych na rynek produktów i usług pod kątem zasobochłonności na etapie pozyskiwania surowców, produkcji czy utylizacji. Współpraca lokalna – korzystanie z wytwarzanych w regionie dóbr i usług – jest wskazana.

4. Kreatywne i innowacyjne myślenie o ekologicznym sposobie prowadzenia biznesu, w szczególności o wodochłonności technologii produkcji i wodochłonności produktu w całym cyklu jego życia.
5. Współpraca z instytucjami i organizacjami, aktywne włączanie się w inicjatywy, współrealizacja projektów, poszukiwanie rozwiązań efektywnych ze społecznego punktu widzenia, korzystnych z perspektywy regionu, np. tworzenie indywidualnych lub wspólnie z sąsiadami zabezpieczeń przed powodzią i suszą, jak choćby budowa małych zbiorników retencyjnych, udrażnianie rowów melioracyjnych.

Wyzwania

Wyzwania związane z wdrażaniem Konwencji Karpackiej w zakresie zintegrowanego zarządzania wodami dorzeczy i realizacji wytycznych art. 6 dotyczą przede wszystkim:

Współpracy w tym względzie wszystkich interesariuszy na obszarach transgranicznych. Bardzo pomocne są tu międzynarodowe porozumienia takie jak np. Agenda 21, a także inicjatywy podejmowane przez samorządy czy organizacje pozarządowe włączające zainteresowane osoby, przedsiębiorstwa, instytucje czy organizacje we wspólne przedsięwzięcia lub projekty, szczególnie takie, które realizują wytyczne Konwencji. Uczestnictwo interesariuszy w wydarzeniach i przedsięwzięciach ponadnarodowych oraz projektach dedykowanych rozwojowi regionu przyczyni się do lepszego wzajemnego poznania i zrozumienia aktorów kształtujących przyszłość zasobów wodnych.

Zmienności i dynamiki czynników politycznych, społecznych, ekonomicznych, klimatycznych i przyrodniczych. Przeprowadzono ocenę wrażliwości regionu karpackiego na zmiany klimatyczne oraz zidentyfikowano dostosowane do potrzeb ekosystemów metody adaptacji, które zostały zebrane w projekcie CARPIVIA⁸. Prognozuje się więcej nieregularnych opadów i wyższe temperatury. Będzie to wpływać na konieczność zwiększenia retencji naturalnej i ochrony obszarów zabudowanych. Ciepleszy klimat może przyczynić się do osiągnięcia korzyści, takich jak rozwój ciepłolubnych rolnych produktów regionalnych, ale także do zaniku występujących w piętrze alpejskim ekosystemów. Zaproponowane działania adaptacyjne dotyczące wód to m.in. dostosowanie pozwoleń wodnoprawnych do prognozowanych zmian zasobów, budowa systemów nawadniania w małej skali, zalesianie, renaturalizacja uregulowanych cieków i powiększanie obszarów przeznaczonych na swobodne wylewy rzek, zapewnienie ram prawnych dla planowania i wdrażania adaptacji, wykorzystanie terenów mokradłowych do ochrony przez powodzią.

Integracji planowania w poszczególnych sektorach na potrzeby realizacji wspólnych celów zintegrowanego gospodarowania w dorzeczach. Największe wyzwania w tym zakresie stanowią wdrażanie zapisów dokumentów prawnych i planistycznych w praktyce, a także spójność dokumentów i wytycznych. Mnogość regulacji i selektywna zmiana wybranych zapisów prawnych pod wpływem transponowania konkretnych wytycznych i nowych przepisów Unii Europejskiej w ramach jednego sektora pociąga za sobą konieczne zmiany w innych sektorach celem zapewnienia spójności.

⁸ <http://www.carpivia.eu>, dostęp 7.11.2015.

5. ZRÓWNOWAŻONE I ZINTEGROWANE ZARZĄDZANIE WODAMI DORZECZY

Odejścia od podziału administracyjnego i zarządzania całościowo na obszarach zlewni. Brak takiego podejścia w praktyce najdobitniej ujawnia się np. podczas akcji powodziowych. Ponadto gromadzenie danych nadal jest prowadzone w układzie administracyjnym.

W tabeli 1 przedstawiono wybrane szczegółowe wyzwania wynikające z Konwencji Karpackiej dotyczące zintegrowanego zarządzania zasobami wodnymi z podziałem na grupy interesu, przez które te wyzwania powinny zostać podjęte, oraz wpływ tych interesariuszy na pogłębianie lub łagodzenie trudności.

Tab. 1. Wpływ grup interesu na realizację wybranych szczegółowych wyzwań

WYZWANIE	BARIERY DOTYCZĄCE WYZWANIA	ADMINISTRACJA RZĄDOWA, SŁUŻBY OCHRONY PRZYRODY, SAMORZĄDY I INSTYTUCJE DZIAŁAJĄCE W ICH IMIENIU	ORGANIZACJE POZARZĄDOWE	MIESZKAŃCY, PRZEDSIĘBIORCY	TURYSŤI
Dostęp do kanalizacji	Trudny teren, mała dostępność finansowania	Duży wpływ: udzielenie dofinansowania, udzielenie wsparcia merytorycznego lub rekomendacji pomagających w pozyskaniu środków	Możliwy wpływ poprzez podjęcie inicjatyw, np. organizacyjnych w tym zakresie	Duży wpływ: zgłoszenie potrzeb i współrealizacja	Średni wpływ poprzez pozytywne oddziaływanie na lokalne możliwości finansowe
Ochrona przed skutkami powodzi i suszy	Zazwyczaj wysokie koszty, w tym środowiskowe, inwestycje wzbudzające kontrowersje	Bardzo duży wpływ – bardzo często Skarb Państwa lub władze samorządowe są inwestorem	Możliwy wpływ poprzez konsultacje społeczne	Średni wpływ – tworzenie indywidualnych zabezpieczeń	Mały wpływ
Promowanie polityk opartych na zintegrowanym podejściu do zarządzania dorzeczem	Inercja istniejącego systemu, wysoki poziom komplikacji zagadnienia	Średni wpływ: zgłaszanie bieżących trudności do właściwych instytucji	Średni wpływ: lobbing, opracowywanie projektów obywatelskich	Średni wpływ – poprzez wybór przedstawicieli władzy ustawodawczej proponowanie projektów obywatelskich	Mały wpływ

Źródło: opr. A. Dubel

Dobre praktyki

12

Fundusz Kropli Beskidu

Celem projektu było wspieranie finansowe i merytoryczne inicjatyw obywatelskich na rzecz poszanowania i ochrony zasobów wodnych Beskidu Sądeckiego. Powołanie Funduszu Kropli Beskidu miało przede wszystkim zachęcać mieszkańców do podejmowania działań na rzecz ochrony zasobów wodnych w regionie w zakresie ramowej dyrektywy wodnej UE – porządkującej i koordynującej istniejące europejskie ustawodawstwo wodne – której celem jest ochrona wody już u jej źródeł. Od 2005 roku w ramach Funduszu Kropli Beskidu udało się nie tylko zrealizować projekty ukierunkowane na poszanowanie i ochronę zasobów wodnych (łącznie 97 dotacji do 2015 r.), ale także stworzyć platformę współpracy i integracji mieszkańców, instytucji oraz prywatnych firm, które swoją działalność prowadzą w gminach Krynica-Zdrój, Rytro, Muszyna i Piwniczna. Dzięki temu na terenie powyższych gmin podjęto szereg innych działań i inicjatyw, między innymi takich, które były związane z rozwojem i promocją regionalnej turystyki i kultury.

Organizator: Fundusz Partnerstwa oraz Coca-Cola Poland Services i Coca-Cola HBC Polska

Więcej: <http://www.ffp.org.pl>, dostęp 7.11.2015

13

Rzeki dla życia – Wisła

Celem projektu było ocalanie lub przywracanie naturalnego charakteru polskich rzek oraz ochrona zamieszkujących je ryb, m.in. odtworzenie populacji łososia oraz innych ryb wędrownych w dorzeczu największej polskiej rzeki. Program edukacyjny był realizowany w ponad 700 szkołach ponadpodstawowych w dorzeczu Wisły.

Organizator: WWF Polska

Więcej: http://www.wwf.pl/co_robimy/rzeki/rzeki_dla_zycia/, dostęp 7.11.2015

14

Analiza uwarunkowań i odbioru widokowego przed przystąpieniem do projektów MPZP i SUIKZKZPG

Ze względu na obecność różnego rodzaju budowli poprzecznych przegradzających historyczne szlaki migracji organizmów wodnych w zlewni Białej Tarnowskiej w projekcie podjęto działania takie jak: usunięcie barier migracyjnych dla organizmów wodnych, reintrodukcja łososia, wyznaczenie korytarza swobodnej migracji ryb i stworzenie warunków do jego funkcjonowania, restytucja ciągłości populacji płazów w dolinie rzeki, przywrócenie integralności zasięgu i rekolonizacja populacji małży, a także renaturyzacja lasów i zarośli łęgowych oraz roślinności kamieńców. Ponadto prowadzono działania zwiększające świadomość społeczną w tym zakresie.

Organizator: Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie, Instytut Ochrony Przyrody PAN, WWF Polska

Więcej: <http://www.losos.org.pl/o-projekcie>, dostęp 7.11.2015

15

Natura 2000 w Karpatach. Optymalizacja wykorzystania zasobów sieci Natura 2000 dla zrównoważonego rozwoju w Karpatach

W zakresie gospodarki wodnej projekt miał na celu: ochronę integralności ekosystemu rzecznego i lasu łęgowego, renaturyzację i rekultywację ujścia potoku Panna oraz starorzecza w Dukli, odstonięcie wyrobisk żwiru, reaktywację chałupniczego pozyskiwania żwiru, zalesianie nieużytków łęgami oraz zlikwidowanie barier dla migracji ryb (progi – np. ujęcie wody dla Krosna).

Organizator: Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie

Więcej: <http://www.iop.krakow.pl/karpaty/Jasiolka,15,strategia.html>, dostęp 7.11.2015

16

Czarna Orawa – strategia zarządzania

Celem projektu było opracowanie strategii zarządzania obszarem Natura 2000 „Czarna Orawa”. Rekomendacje dotyczyły zarządzania, które powinno być realizowane przez RZGW w Krakowie przy ścisłej współpracy z właścicielami gruntów, wspólnotami oraz samorządami miejscowymi, pod nadzorem merytorycznym Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Krakowie. Ponadto zalecenia obejmowały realizację ochrony biernej poprzez utrzymanie właściwego stanu ochrony siedlisk ryb, będących podstawą utworzenia obszaru, co wymaga przede wszystkim zachowania naturalnego koryta rzeki i jej dynamiki.

Organizator: Instytut Ochrony Przyrody PAN, Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Krakowie, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie

Więcej: http://www.iop.krakow.pl/karpaty/Czarna_Orawa,11,strategia.html, dostęp 7.11.2015

Bibliografia

Ramowa dyrektywa wodna 2000/60/WE, Komisja Europejska, Bruksela 2000, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2000L0060:20090625:PL:HTML>
Ustawa z dnia 3.10.2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

Strony internetowe

<http://lgddolinasanu.pl>
<http://podkarpackie.ksow.pl/leader/lgd-na-podkarpaciu.html>
<http://slaskie.ksow.pl/leader/lgd-wojsslaskiego.html>
<http://spinup.agh.edu.pl>
<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020.html>
<http://www.carpivia.eu>
<http://www.eog.gov.pl>
<http://www.euroregion-tatry.eu>
<http://www.ffp.org.pl>
<http://www.fundusze20072013.malopolska.pl/prow/Strony/LGD.aspx>
http://www.iop.krakow.pl/karpaty/Czarna_Orawa,11,strategia.html
<http://www.iop.krakow.pl/karpaty/Jasiolka,15,strategia.html>
<http://www.karpacki.pl>
<http://www.leadergorce-pieniny.pl>
<http://www.lgd-zielonebieszczady.pl>
<http://www.losos.org.pl/o-projekcie>
<http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020>
http://www.wwf.pl/co_robimy/rzeki/rzeki_dla_zycia
https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_PL_KI0213413PLN.pdf
<https://www.nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-zagraniczne/instrument-finansowy-life/>
<https://www.programszwajcarski.gov.pl>

6. Zrównoważone rolnictwo i leśnictwo

Tomasz Kałamarz¹, Anna Kostrz², Józef Michałek³, Anna Dubel⁴

Artykuł 7 Konwencji Karpackiej

Zrównoważone rolnictwo i leśnictwo

1. Strony utrzymają gospodarowanie ziemi zgodne z tradycyjnymi sposobami jej uprawy w sposób zrównoważony oraz podejmą odpowiednie środki dla sformułowania i wdrażania swoich polityk rolnych, mając na uwadze potrzebę ochrony ekosystemów i krajobrazów górskich, znaczenie różnorodności biologicznej i specyficzne warunki gór jako terenów o mniej korzystnych możliwościach gospodarowania.
2. Strony, biorąc pod uwagę wysokie znaczenie ekologiczne karpaccich ekosystemów górskich, takich jak naturalne i półnaturalne użytki zielone, będące elementami sieci ekologicznych, krajobrazów i tradycyjnych sposobów użytkowania ziemi, będą prowadzić politykę mającą na celu rozwijanie i formułowanie odpowiednich instrumentów, takich jak programy rolnośrodowiskowe w Karpatach, mające kluczowe znaczenie i rozszerzające zakres uwzględnienia problemów środowiskowych w polityce rolnej i w planach gospodarowania ziemią.
3. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu promowanie i wspieranie stosowania instrumentów i programów zgodnych z uzgodnionymi na szczelnie międzynarodowym zasadami zrównoważonej gospodarki leśnej.
4. Strony będą stosować zrównoważone praktyki w gospodarce leśnej na terenach górskich w Karpatach, biorąc pod uwagę wielorakie funkcje ekologiczne lasów, wysokie znaczenie ekologiczne karpaccich ekosystemów górskich, jak również mniej korzystne warunki w lasach górskich.
5. Strony będą prowadzić politykę zmierzającą do tworzenia odpowiedniej wielkości i ilości obszarów chronionych w lasach naturalnych, a zwłaszcza pierwotnych, w celu ograniczenia lub dostosowania ich użytkowania do założonych celów ochrony.
6. Strony będą promować stosowanie w praktyce przyjaznych dla środowiska działań w rolnictwie i leśnictwie, zapewniających odpowiednie zatrzymywanie wody opadowej na terenach górskich w celu skuteczniejszego zapobiegania powodziom i zwiększenia bezpieczeństwa życia i mienia.

¹ dr inż. Tomasz Kałamarz, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Krośnie, Wydział Ochrony Ekosystemów.

² mgr inż. Anna Kostrz, Nadleśnictwo Świeradów.

³ mgr Józef Michałek, Fundacja Pasterstwo Transhumancyjne

⁴ dr inż. Anna Dubel, Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica w Krakowie, Katedra Ekonomii, Finansów i Zarządzania Środowiskiem.

Wprowadzenie

Rolnictwo i leśnictwo są najbardziej tradycyjnymi rodzajami zajęć ludności w Karpatach. Na terenach górskich mają one swoją specyfikę i podlegają pewnym ograniczeniom wynikającym z izolacji geograficznej i surowych warunków klimatycznych, które utrudniają gospodarowanie. W Polsce, mimo powojennych zmian własnościowych i prób kolektywizacji gospodarstw, zdołano zachować prywatną własność gruntów rolnych. Uchroniło to obszary wiejskie od intensyfikacji rolnictwa, która spowodowała zniszczenie przyrody w wielu innych miejscach. Lasy w drugiej połowie XX wieku były w większości własnością i pozostawały pod zarządem państwa, a te stanowiące własność prywatną stanęły przed takimi problemami, jak brak fachowych umiejętności z zakresu leśnictwa po stronie właścicieli oraz ich troski, aby we własnym interesie ekonomicznym uwzględnić też czynnik ochrony swoich lasów.

Stymulowanie rozwoju regionów w dużym stopniu jest mocno powiązane, a wręcz uzależnione od przedsiębiorczości społecznej. W Polsce takim stymulatorem, zwłaszcza w rejonach mniej uprzemysłowionych, tym bardziej na terenach wiejskich, a więc również w Karpatach, może i powinien być las oraz jego zasoby. Rola leśnictwa jest szczególnie istotna na terenach o najniższej dynamice rozwoju, słabej infrastrukturze, a jednocześnie o dużej lesistości. W Unii Europejskiej leśnictwo od dawna traktowane jest jako element wspólnej polityki wspierania rozwoju obszarów wiejskich⁵. Należy również podkreślić, że takie podejście nie jest w naszym kraju powszechne, a potencjał sektora leśno-drzewnego i jego możliwości oddziaływania jako stymulatora rozwoju regionalnego nie zawsze były doceniane i wykorzystywane.

Stale doskonalone racjonalne użytkowanie zasobów leśnych, przy prowadzonej na zasadach zrównoważonego rozwoju gospodarce leśnej i właściwym wykorzystywaniu podstawowych funkcji lasu – produkcyjnej, społecznej ekologicznej – będzie miało coraz większy wpływ na stymulowanie rozwoju lokalnego i regionalnego. Jest to związane także z faktem wyraźnego wzrostu lesistości na terenie wielu obszarów wiejskich w ostatnich kilku dziesięcioleciach.

Struktura użytkowania ziemi w Karpatach Polskich wynika nie tylko z uwarunkowań przyrodniczych, ale została też ukształtowana pod wpływem czynników historycznych. W wielu przypadkach jest ona nieprawidłowa. Już wiele lat temu zwracano uwagę na konieczność ograniczenia powierzchni gruntów ornych na rzecz trwałych użytków zielonych oraz lasów, szczególnie na obszarach położonych powyżej 500 m n.p.m. lub nachylonych pod kątem większym niż 15°. Właściwy przebieg granicy rolno-leśnej na obszarach górskich, przy zwiększonych powierzchniach trwale zadarnionych, sprzyja racjonalnej gospodarce wodnej oraz rozwojowi turystyki. Priorytetowymi kierunkami produkcji rolnej w Karpatach powinny być chów bydła i owiec w oparciu o paszę z trwałych użytków zielonych, a lokalnie również sadownictwo i uprawa warzyw⁶.

W warunkach górskich szczególnie istotne jest krzewienie idei wielofunkcyjnej wsi. Rolnicy, biorąc udział w szkoleniach pogłębiających ich wiedzę ekonomiczną, ekologiczną, turystyczną, a także z zakresu rzemiosła, rozwoju przetwórstwa rolnego, upowszechniania odnawialnych

⁵ G. Bidzińska, E. Ratajczak, A. Szostak, *Leśnictwo stymulatorem rozwoju regionalnego*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2007.

⁶ C. Guzik, *Rolnicze użytkowanie ziemi*, [w:] J. Warszyńska (red.), *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995, s. 239–252.

źródeł energii itp., rozwijają swój zmysł przedsiębiorczości⁷. Do najbardziej znanych dodatkowych rodzajów aktywności podejmowanych przez rolników należy agroturystyka. Jest to przedsięwzięcie turystyczne realizowane na terenach wiejskich na bazie posiadanych zasobów produkcji i pracy. Obejmuje ono zakwaterowanie, wyżywienie, sprzedaż produktów z gospodarstwa oraz różne formy rekreacji organizowane w oparciu o gospodarstwo i jego otoczenie. Mając na uwadze rolniczą funkcję Karpat i jej powiązanie z funkcją turystyczną, należy traktować agroturystykę jako bardzo ważną dla regionu formę działalności, która wpisuje się w ideę zrównoważonego rozwoju⁸.

Polskie lasy to przede wszystkim Lasy Państwowe

W Polsce lasów wciąż przybywa. Lesistość kraju zwiększyła się z 21% w roku 1945 do 29,4% (stan na koniec 2014 r.). Według standardu międzynarodowego lesistość Polski w 2014 roku wynosiła 30,7% i była nieco niższa od średniej europejskiej (32,2%, bez Federacji Rosyjskiej). Podstawą prac zalesieniowych jest Krajowy program zwiększania lesistości, zakładający wzrost lesistości do 30% w 2020 roku i do 33% w 2050 roku⁹. Lasy Polski są bogate w rośliny, zwierzęta i grzyby. Żyje w nich 65% ogółu naszych gatunków zwierząt. Polska jest w europejskiej czołówce, jeśli chodzi o powierzchnię lasów, które pokrywają w naszym kraju obszar 9,1 mln ha. Zdecydowana większość z nich to lasy państwowe, z czego prawie 7,6 mln ha zarządzane jest przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe.

Lasy Państwowe to największa w Unii Europejskiej organizacja zarządzająca lasami należącymi do Skarbu Państwa. Ta operująca na niemal jednej trzeciej powierzchni Polski jednostka prowadzi gospodarkę leśną na zasadzie samodzielności finansowej, według kryteriów powszechnej ochrony lasów, trwałości ich utrzymania, ciągłości i zrównoważonego wykorzystania wszystkich funkcji oraz poszanowania zasobów leśnych. Państwowe Gospodarstwo Leśne LP dysponuje unikatowym instrumentem wyrównywania niedoborów finansowych w poszczególnych nadleśnictwach – Funduszem Leśnym. Dysponentem funduszu jest Dyrektor Generalny Lasów Państwowych. Typowym przykładem działania tego instrumentu jest wsparcie nadleśnictw, w których drzewostany ucierpiały na skutek klęsk żywiołowych, lub wspieranie nadleśnictw o szczególnie trudnych warunkach prowadzenia gospodarki leśnej np. na terenach górskich.

Rola lasów górskich

Regiony górskie mają kluczowe znaczenie dla gospodarki wodnej, a ich oddziaływanie w tym zakresie jest niewspółmiernie większe niż ich powierzchnia i wywiera wpływ również na znaczne obszary nizinne. W Polsce tereny, które porastają lasy górskie, obejmują niewielką część Kraju

⁷ C. Guzik., K. Miraj, K. Szpara, *Rolnictwo województwa podkarpackiego*, [w:] A. Zborowski (red.), „Folia Geographica”, Series Geographica-Oeconomica, vol. XXXIII, PAN Oddział w Krakowie, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2009, s. 61–83.

⁸ K. Szpara, *Agroturystyka w Karpatach Polskich*, [w:] M. Mika (red.), „Prace Geograficzne”, z. 125, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2011, s. 161–178.

⁹ Raport o stanie lasów 2014, <http://www.lasy.gov.pl/informacje/publikacje/informacje-statystyczne-i-raporty/raport-o-stanie-lasow/raport-o-stanie-lasow-w-polsce-2014/view>. Stan lasów w Polsce jest przedmiotem corocznej oceny władz państwowych. W ramach tej oceny na Lasy Państwowe – na mocy Ustawy z dnia 28.09.1991 r. o lasach (Dz.U. 1991 nr 101 poz. 444), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911010444>, dostęp: 25.12.2016

Małopolskiej (powyżej 400 m n.p.m.), całą Krainę Sudecką oraz część Krainy Karpackiej (oprócz Pogórza Karpackiego). Obszary górskie, bardzo lesiste w skali kraju, zajmują 7% jego powierzchni. Generalnie lasotwórczą rolę, odgrywaną na nizinach przez sosnę i dąb, spełniają dla nich świerk, buk oraz jodła. Na terenach górskich znajdują się obszary źródliskowe większości rzek europejskich, które dostarczają innym regionom wodę niezbędną dla rolnictwa, przemysłu i gospodarki komunalnej. W Polsce jest to szczególnie istotne, gdyż zasoby wodne w przeliczeniu na jednego mieszkańca są, według danych Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska, trzykrotnie mniejsze niż wynosi średnia europejska. Górskie lasy, poza ich dużo wyższą niż w przypadku większości lasów nizinnych różnorodnością biologiczną, a także zasobnością i złożonym składem gatunkowym, pełnią funkcję retencyjną (**patrz dobra praktyka nr 17**).

Wytyczne Konwencji Karpackiej

Artykuł 7 Konwencji Karpackiej traktuje o dwóch głównych aspektach gospodarczego i kulturowego życia w Karpatach – wymaga od stron prowadzenia polityki ukierunkowanej na zrównoważone rolnictwo i zrównoważoną gospodarkę leśną.

Wybrane cele zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa:

- Gospodarczy (wzmocnienie żywotności i konkurencyjności sektora rolniczego).
- Społeczny (poprawa warunków życia i możliwości gospodarczych na terenach wiejskich).
- Ekologiczny (promocja dobrych praktyk środowiskowych [**patrz dobra praktyka nr 18**], jak również zapewnienie usług związanych z utrzymaniem siedlisk, różnorodności biologicznej i krajobrazu [**patrz dobra praktyka nr 19**]).

Obszary górskie Karpat charakteryzują się znacznym ograniczeniem możliwości wykorzystania gruntów i wysokimi kosztami ich uprawy z powodu położenia terenu na dużej wysokości, bardzo trudnych warunków klimatycznych, których wynikiem jest znaczne skrócenie okresu wegetacyjnego oraz występowania na dużej części danego obszaru stoków zbyt stromych, aby można było na nich używać maszyn rolniczych.

Racjonalna gospodarka leśna w najszerszym tego określenia znaczeniu związana jest z różnego stopnia celową interwencją człowieka obejmującą działania zabezpieczające i utrzymujące ekosystemy leśne i ich funkcje. Możemy ją określić jako „działalność zmierzającą do ukształtowania struktury lasów i ich wykorzystania w sposób i w tempie zapewniającym trwałe zachowanie ich bogactwa biologicznego, wysokiej produktywności oraz potencjału regeneracyjnego, żywotności i zdolności do wypełniania, teraz i w przyszłości, wszystkich ważnych ochronnych, gospodarczych i socjalnych funkcji na poziomie lokalnym, narodowym i globalnym, bez szkody dla innych ekosystemów”¹⁰.

Gospodarowanie w lasach to trudne i złożone zadanie. Rosną one w naszym kraju na glebach najstabszych, głównie z powodu rozwoju rolnictwa na lepszych ziemiach w poprzednich wiekach. Przez lata struktura lasów ulegała pogorszeniu poprzez rabunkową gospodarkę, która była

¹⁰ Second Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, 16–17 czerwca 1993, Helsinki, Resolution H1: General Guidelines for the Sustainable Management of Forests in Europe, http://www.foresteurope.org/docs/MC/MC_helsinki_resolutionH1.pdf, https://archiwum.mos.gov.pl/g2/big/2009_04/d508cf61b774093f3b4521a7c103f3fd.pdf, dostęp 8.11.2015.

odpowiedzią na duże zapotrzebowanie przemysłu na drewno. W celu szybkiej produkcji masy wprowadzono monokultury, które niestety okazały się mało odporne na czynniki klimatyczne, a także łatwo padały ofiarą ekspansji szkodników. Skutki takiej gospodarki odczuwamy jeszcze dzisiaj, choć od wielu lat sposób gospodarowania w lasach zmienia się na korzyść.

Podstawą rozwoju zrównoważonego i trwałego leśnictwa jest dążenie do zachowania lub – w miejscach, gdzie jest to konieczne – stworzenia wielowiekowej i wielogatunkowej struktury lasów, co pozwoli na zachowanie trwałości, a równocześnie korzystnie wpłynie na ich odporność. Obecnie wraca się do idei naturalnych metod gospodarki leśnej i hodowli drzewostanów o znacznie bardziej zróżnicowanej strukturze gatunkowej i wiekowej. Przedsięwzięcia te wychodzą naprzeciw postulatom wzmożenia ochrony przyrody, wśród których dominuje ostatnio utrzymanie różnorodności biologicznej ekosystemów, o czym świadczy chociażby włączenie dużych obszarów lasów do sieci Natura 2000. Stawia to przed leśnictwem nowe warunki i wymagania w zakresie utrzymania równowagi gospodarczej, tj. zapewnienia odpowiednich korzyści społecznych przez określony sposób gospodarowania.

W leśnych pracach hodowlanych wskazane jest dostosowanie składu gatunkowego do siedliska. Dzięki temu las jest bardziej odporny na zagrożenia. Przez odpowiednie zabiegi pielęgnacyjne i ochronne tworzone są optymalne warunki wzrostu dla drzew najbardziej pożądaných w składzie gatunkowym rosnącego lasu, często o najlepszych cechach wzrostowych i jakościowych.

Zalecane jest również dążenie do naturalnego odnawiania się lasu. Oczywiście, ostatnim elementem hodowli lasu jest wycinka drzew dojrzałych. Pozostawia się przy tym najlepsze pojedyncze drzewa w celu ich naturalnego odnowienia, zachowania najcenniejszych okazów lub zapewnienia warunków życia dla innych organizmów. Tam, gdzie nie jest możliwe uzyskanie odnowienia naturalnego, las należy odnowić przez wysadzanie wyhodowanych wcześniej sadzonek drzew i krzewów leśnych. Korzystanie z zasobów lasu jest naturalnym i pożytecznym jego użytkowaniem. W tym znaczeniu jest to nie tylko pozyskanie drewna, ale również zbiór owoców runa leśnego, roślin lub ich części dla potrzeb przemysłu farmaceutycznego, pozyskiwanie choinek, eksploatacja kopalni i wiele innych. Ilość użytkowanego drewna powinna zostać określona w planie urządzenia lasu, który sporządzany jest sukcesywnie co 10 lat i uwzględnia zachodzące tam procesy i zmiany. Zapewnia on pozyskiwanie drewna w granicach nie tylko nieprzekraczających możliwości produkcyjnych lasu, ale również systematycznie zwiększających zapas drewna w nim pozostającego, tzw. zapas na pniu. Dzięki takiemu planowaniu gospodarka w lasach prowadzona jest w sposób zapewniający ich trwałość i możliwość biologicznego odtwarzania.

Najważniejsze polityczne dokumenty, które ukierunkowały współczesne myślenie o trwałości i zrównoważonej gospodarce leśnej, powstały podczas Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku. Dwa z nich odniosły się bezpośrednio do lasów i gospodarki leśnej: „Zasady leśne” oraz rozdział 11 Agendy 21 „O zapobieganiu wylesieniom”. Dokumenty te wezwały kraje-sygnatariuszy do formułowania na szczeblu krajowym kryteriów i wskaźników trwałego i zharmonizowanego ze środowiskiem przyrodniczym rozwoju gospodarczego. Polska, będąc stroną konwencji, podjęła się wdrożenia światowego planu ochrony różnorodności biologicznej

do roku 2020¹¹. W odniesieniu do tego planu, a także w bezpośrednim nawiązaniu do strategii powstrzymania zanikania różnorodności na terenie Unii Europejskiej, sformułowano strategię ochrony różnorodności biologicznej¹² (projekt do 2020).

Drewno – surowiec wszech czasów

Drewno od niepamiętnych czasów było podstawą rozwoju materialnego i duchowego człowieka. W kolejnych wiekach zyskiwało na znaczeniu i odgrywało coraz większą rolę w jego życiu. Obecnie, *w erze szkła, aluminium i krzemu, można by odnieść wrażenie, że drewno jest passé. Nic bardziej mylnego! Gdziekolwiek się znajdziemy, na pewno wokół nas będzie wiele przedmiotów, które nie powstałyby bez użycia drewna. Szacuje się, że współcześnie ma ono ok. 30 tys. zastosowań: drewno i materiały drewnopochodne są wykorzystywane m.in. w budownictwie, górnictwie, energetyce, do produkcji maszyn rolniczych i przemysłowych, podłóg, mebli, płyt, papieru i opakowań, narzędzi, instrumentów muzycznych, sprzętu sportowego, zabawek czy materiałów biurowych. (...) Właściwości fizyczne drewna sprawiają, że jest najbardziej naturalnym i przyjaznym materiałem, który wykorzystujemy na tak wielką skalę. (...) W obliczu zmian klimatycznych ważne jest też to, że nie tylko żywe drzewa wiążą znaczne ilości dwutlenku węgla. Wielkim magazynem CO₂ są również produkty z drewna¹³.*

Artykuł 7 Konwencji Karpackiej w zakresie leśnictwa jako konieczny warunek zachowania cennych pod względem ekologicznym ekosystemów karpackich wskazuje prowadzenie zrównoważonej gospodarki leśnej. Podkreśla znaczenie zróżnicowanych funkcji ekologicznych lasów górskich. Strony Konwencji za zasadne uznały również dążenie do utrzymania odpowiedniej powierzchni obszarów chronionych o charakterze lasów naturalnych i pierwotnych, **użytkowanych zgodnie z założonymi celami ochrony. W ostatnim akapicie artykułu 7 uwypukliły potrzebę promowania proekologicznej gospodarki leśnej w zakresie wodochronnej funkcji lasów.**

Kompleksowym uszczegółowieniem tej międzynarodowej umowy jest Protokół o zrównoważonej gospodarce leśnej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat¹⁴. Jego cel nadrzędny stanowi promowanie zrównoważonego gospodarowania i ochrony lasów karpackich z uwzględnieniem korzyści dla obecnego i przyszłych pokoleń. Protokół o zrównoważonej gospodarce leśnej zobowiązuje jego Strony do podjęcia wspólnych działań w skali całych Karpat oraz na ich poszczególnych terytoriach, w oparciu o właściwe przepisy prawa krajowego.

Jednym z najistotniejszych terminów, które zostały zawarte w Protokole, jest przyjęta przez strony Konwencji definicja zrównoważonej gospodarki leśnej:

¹¹ *Lasy i gospodarka leśna jako narzędzie kształtowania środowiska naturalnego i ochrony przyrody*, materiały czwartego panelu ekspertów w ramach prac nad Narodowym Programem Leśnym, Sękocin Stary, 24 czerwca 2014 r.

¹² Strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r., <http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/2020.htm>, dostęp 30.05.2016.

¹³ *Naturalnie, drewno!*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2016, s. 4, <http://www.lasy.gov.pl/informacje/publikacje/do-poczytania/naturalnie-drewno>, dostęp 15 IX 2016 r.

¹⁴ Minister Środowiska RP podpisał niniejszy Protokół 8 września 2011 r. w Kryncicy-Zdroju. Dokument jest obecnie w trakcie procedury ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską.

Zrównoważona gospodarka leśna oznacza zarządzanie i użytkowanie lasów i obszarów leśnych w sposób i z intensywnością umożliwiającą utrzymanie ich różnorodności biologicznej, produktywności, żywotności i zdolności do regeneracji oraz ich potencjału do wypełniania, obecnie i w przyszłości, istotnych funkcji ekologicznych, gospodarczych i społecznych na poziomie lokalnym, krajowym i globalnym, bez szkody dla innych ekosystemów.

Trwałe i zrównoważone zagospodarowanie lasu zakłada równorzędny rozwój i korzystanie z trzech kategorii wartości lasu: ekonomicznej, przyrodniczej i społecznej. Do funkcji ekonomicznych zaliczyć należy: wartość majątkową, zapas drewna na pniu, przyrost i odsetek jego użytkowania, powierzchnię leśną, użytki nieдрzewne, strukturę wiekową, stan sanitarny lasu. Funkcje ekologiczne to: gromadzenie węgla, różnorodność biologiczna, powietrze i jego stan, woda, gleba, stan sanitarny (odporność drzewostanów). Wśród funkcji społecznych znajdziemy m.in.: wartość kulturową, stan zdrowotny lasu, udział społeczeństwa w zarządzaniu, badania i edukację leśną społeczeństwa, rekreację, zatrudnienie¹⁵.

Kluczowymi środkami szczegółowymi Protokołu o zrównoważonej gospodarce leśnej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat są m.in. działania mające na celu:

- Utrzymanie i zwiększenie lesistości (art. 8).
- Zapewnienie funkcji produkcyjnych lasów i ich roli w rozwoju obszarów wiejskich (art. 9).
- Identyfikację i ochronę lasów naturalnych, zwłaszcza lasów dziewiczych (art. 10).
- Zapewnienie spójności planów zarządzania obszarami chronionymi i planów urzędzenia lasu w obrębie obszarów chronionych (art. 11).
- Wzmocnienie ochronnych funkcji lasów poprzez promowanie metod zrównoważonej gospodarki leśnej zwiększających ich stabilność i odporność na zakłócenia naturalne i antropogeniczne (art. 12).
- Promowanie odtwarzania lasów zbliżonych do naturalnych (art. 13).
- Wzmocnienie społecznych funkcji lasów (art. 15).
- Zarządzanie dziką przyrodą ze szczególnym zwróceniem uwagi na rolę i znaczenie dużych ssaków mięsożernych (art. 16).

Ponadto Protokół o zrównoważonej gospodarce leśnej kładzie nacisk na współpracę jego stron, na rolę i znaczenie drewna jako odnawialnego surowca przyjaznego dla środowiska, a także zrównoważone użytkowanie produktów leśnych innych niż drewno (tzw. uboczne użytkowanie lasu). Podkreślana jest także rola promowania dziedzictwa kulturowego lasów oraz lepszej ochrony i zrównoważonego użytkowania elementów różnorodności biologicznej w lasach.

Strategiczny Plan Działań mający na celu wdrażanie postanowień omawianego Protokołu został przyjęty w 2014 r. (decyzja COP4/4 ust. 2) na najbliższe 12 lat.

Realizacja Protokołu o zrównoważonej gospodarce leśnej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat odbywa się w poszczególnych krajach na podstawie aktów prawnych przede wszystkim w randze ustaw i rozporządzeń. W Polsce niewątpliwie

¹⁵ Opracowano na podstawie: K. Rykowski, O leśnictwie trwałym i zrównoważonym: w poszukiwaniu definicji i miar, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2006.

najważniejszymi dokumentami tej rangi są Ustawa o lasach¹⁶, a także Ustawa o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju¹⁷. Znaczący wpływ na warunki prowadzenia gospodarki leśnej mają również przepisy Ustawy o ochronie przyrody¹⁸.

Ustawa o lasach ujmuje całokształt spraw związanych z lasami i gospodarką leśną, podkreślając związek leśnictwa z ochroną przyrody. Określa zasady zachowania, ochrony i powiększania zasobów leśnych oraz zasady gospodarki leśnej w powiązaniu z innymi elementami środowiska i z gospodarką narodową. Ponad korzyściami ekonomicznymi stawia trwałość i wielofunkcyjność lasów, nie obciążając jednak budżetu państwa kosztami tych działań. Zgodnie z obowiązującą ustawą podstawowym zadaniem Lasów Państwowych jest prowadzenie trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, realizowane w oparciu o plany urządzania lasu z uwzględnieniem w szczególności następujących celów:

- Zachowanie lasów i korzystnego ich wpływu na klimat, powietrze, wodę, glebę, warunki życia i zdrowie człowieka oraz równowagę przyrodniczą.
- Ochrona lasów, zwłaszcza ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych ze względu na zachowanie różnorodności przyrodniczej, leśnych zasobów genetycznych, walory krajobrazowe i potrzeby nauki.
- Ochrona gleby i terenów szczególnie narażonych na zniszczenie lub uszkodzenie oraz o specjalnym znaczeniu społecznym.
- Ochrona wód powierzchniowych, głębinowych i retencji zlewni.
- Produkcja, na zasadzie racjonalnej gospodarki, drewna oraz surowców i produktów ubocznego użytkowania lasu.

Zarządzenie nr 28 dyrektora RDLP w Krośnie dotyczy wprowadzenia wytycznych w sprawie sposobów uwzględniania wymagań ochrony przyrody podczas realizacji zadań z zakresu gospodarki leśnej. Celem tego zarządzenia jest:

- Wdrożenie we wszystkich nadleśnictwach jasnych i precyzyjnych procedur służących uwzględnianiu wymogów ochrony przyrody podczas realizacji zadań z zakresu gospodarki leśnej.
- Zwiększenie różnorodności biologicznej, szczególnie o organizmy ekologicznie związane z obecnością rozkładającego się drewna w ekosystemach leśnych RDLP w Krośnie.

Podjęcie działań zmierzających do poprawy stanu ochrony gatunków zwierząt, roślin i grzybów chronionych oraz ich siedlisk, jak również siedlisk przyrodniczych, zwłaszcza priorytetowych, o których mowa w załącznikach do Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 roku w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz.U. 2010 nr 77 poz. 510 z późn. zm.¹⁹).

¹⁶ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz.U. 1991 nr 101 poz. 444), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU19911010444>, dostęp: 25.12.2016

¹⁷ Ustawa z dnia 6 lipca 2001 r. o zachowaniu narodowego charakteru strategicznych zasobów naturalnych kraju (Dz.U. 2001 nr 97 poz. 1051), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20010971051>, dostęp: 25.12.2016

¹⁸ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20040920880>, dostęp: 25.12.2016

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub

Przykładowym narzędziem realizowania artykułów Konwencji Karpackiej w zakresie tworzenia odpowiedniej wielkości i liczby obszarów chronionych jest Zarządzenie nr 28 dyrektora RDLP w Krośnie z 2014 r.²⁰ Na jego podstawie na terenie wszystkich nadleśnictw położonych na obszarze RDLP w Krośnie wskazano specjalne sposoby postępowania w miejscach występowania lub potencjalnego występowania gatunków chronionych. Zwrócono również szczególną uwagę na tworzenie stref buforowych wokół potoków na siedliskach łęgowych. W drzewostanach na siedliskach łęgowych, a także na priorytetowych siedliskach przyrodniczych w projekcie planu urządzenia lasu nie będzie planowane użytkowanie rębne (a więc najstarszych drzewostanów), a w uzasadnionych przypadkach, jeżeli będzie to podyktowane wymaganiami przedmiotów ochrony, pozyskiwanie drewna nie będzie w ogóle planowane.

Współpraca transgraniczna

Jak wspomniano, obszary górskie cechują niesprzyjające warunki do mechanizacji i automatyzacji rolnictwa, a struktura agrarna, w tym rozdrobnienie gospodarstw rolnych, stymuluje ekstensywne i tradycyjne sposoby uprawy, które są zazwyczaj bardziej ekologiczne od wielkoobszarowego rolnictwa, ale równocześnie charakteryzują się mniejszą opłacalnością produkcji, z uwagi m.in. na brak korzyści skali. Niekorzyści związane z trudnościami w gospodarowaniu na terenach górskich są rekompensowane dzięki wsparciu finansowemu w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) Unii Europejskiej. Rozporządzenie (UE) nr 1305/2013 ustanawia instrument wsparcia, jakim są płatności na rzecz obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (art. 31), które dotyczą w szczególności obszarów górskich. Takie ponadnarodowe narzędzia wsparcia zapewniają podobny poziom rozwoju gospodarczego bliskich kulturowo i sąsiedzkich społeczności lokalnych położonych na obszarach różnych państw. WPR to nie tylko finansowanie, ale również ujednoczenie sposobów gospodarowania i wprowadzanie praktyk, które są pożądane z punktu widzenia przyjętych celów.

W nowym okresie programowania finansowego Unii Europejskiej 2014–2020 WPR w jeszcze większym stopniu zachęca do realizacji wspomnianych powyżej celów gospodarczych, społecznych i ekologicznych zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa obecnych w Konwencji Karpackiej. Cele ochrony środowiska są stale obecne w WPR i w kolejnych jej reformach przyjmują coraz bardziej proekologiczny charakter. Do istotnych w tym zakresie kierunków i działań należą m.in.: zazielenianie, inwestowanie w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów (art. 21), zalesianie i tworzenie terenów zalesionych (art. 22), zakładanie systemów rolno-leśnych (art. 23), zapobieganie zniszczeniom lasów wskutek pożarów, klęsk żywiołowych i katastrof oraz odtwarzanie lasów (art. 24), inwestycje zwiększające odporność ekosystemów leśnych i ich wartości dla środowiska (art. 25), inwestycje w technologie w dziedzinie leśnictwa oraz w przetwarzanie, transport i wprowadzanie do obrotu produktów leśnych (art. 26), tworzenie grup i organizacji producentów (art. 27), działania rolno-środowiskowo-klimatyczne (art. 28), rolnictwo ekologiczne (art. 29), usługi leśno-środowiskowe i klimatyczne oraz ochrona lasów (art. 34)²¹.

wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz.U. 2010 nr 77 poz. 510 z późn. zm.), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20100770510>, dostęp: 25.12.2016

²⁰ Zarządzenie nr 28 dyrektora RDLP w Krośnie z 2014 r.

²¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32013R1305>, dostęp 28.03.2016.

Ponadto art. 35 Rozporządzenia bezpośrednio wskazuje na działanie, jakim jest współpraca z udziałem co najmniej dwóch podmiotów, mająca na celu m.in. rozwój:

- Projektów pilotażowych.
- Nowych produktów, praktyk, procesów i technologii w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym.
- Usług turystycznych, krótkich łańcuchów dostaw i rynków lokalnych.
- Wspólnych przedsięwzięć i praktyk w zakresie ochrony środowiska naturalnego i przeciwdziałania zmianom klimatu.
- Projektów na rzecz zrównoważonego dostarczania biomasy.
- Lokalnych strategii rozwoju innych niż przewidziane w ramach programu LEADER.
- Planów urządzenia lasu.
- Zróżnicowania działalności rolniczej na działania „rolnictwa społecznego”.

Art. 35 wprowadza również inicjatywę LEADER, która koncentruje się głównie na budowaniu potencjału, szkoleniach i tworzeniu sieci kontaktów w celu przygotowania i wdrożenia strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność oraz wspieraniu przedsięwzięć inicjowanych i wdrażanych przez lokalne grupy działania (LGD). LGD, działające w formie stowarzyszeń, podejmują najważniejsze lokalne wyzwania i realizują cele współpracy dotyczące w szczególności obszarów wiejskich. W Polsce współpraca na rzecz zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa w Karpatach odbywa się w skali ponadgminnej przede wszystkim w ramach LGD²².

Wszystkie wskazane powyżej działania nie tylko realizują cel główny dotyczący podniesienia potencjału wzrostu gospodarczego obszarów wiejskich, ale także przynoszą korzyści w wielu innych sektorach i obszarach, jak np. zwiększenie produkcji energii ze źródeł odnawialnych. W ramach tych kierunków i działań WPR rolnicy poza płatnościami obszarowymi otrzymują niezwiązane z wielkością produkcji dopłaty do hektara w zamian za stosowanie odpowiednich działań lub praktyk rolniczych i gospodarowania zasobami leśnymi, a także rekompensatę za ograniczenia (naturalne oraz wynikające z wdrażania Dyrektyw Siedliskowej i Ptasiej oraz Ramowej Dyrektywy Wodnej). Do takich praktyk należą np. utrzymywanie trwałych użytków zielonych, dywersyfikacja upraw, ustanowienie obszaru proekologicznego na co najmniej 5% gruntów ornycy, rozwój różnych odmian gatunków leśnych w celu dostosowania do specyficznych warunków lokalnych czy wprowadzenie wieloletnich gatunków drzewiastych w połączeniu z uprawami rolnymi lub chowem zwierząt w obrębie tych samych działek. Ponadto rolnicy, a także osoby działające w sektorach spożywczym i leśnym, gospodarujące gruntami i prowadzące działalność na obszarach wiejskich, mogą otrzymać wsparcie w formie m.in. szkoleń, coachingu czy krótkoterminowych wymian i wizyt w celu pozyskania wiedzy o pożądanych praktykach oraz innowacjach technicznych i organizacyjnych.

Ważnym środkiem do realizacji wspólnych celów w Karpatach jest współpraca w euroregionach; w przypadku Polski są to Euroregion Karpacki²³ i Euroregion Tatry²⁴. Współpraca

²² LGD w Małopolsce – mapa, <http://www.fundusze20072013.malopolska.pl/prow/Strony/LGD.aspx>, dostęp 28.03.2016; LGD na Podkarpaciu, <http://podkarpackie.ksow.pl/leader/lgd-na-podkarpaciu.html>, dostęp 28.03.2016.

²³ <http://www.karpacki.pl>, dostęp 28.03.2016.

²⁴ <http://www.euroregion-tatry.eu>, dostęp 28.03.2016.

transgraniczna może odbywać się dzięki Programowi Współpracy Transgranicznej Interreg Polska–Słowacja. Dofinansowuje on projekty przynoszące korzyści obu krajom i ich mieszkańcom oraz przygotowywane i realizowane wspólnie, w partnerstwie przynajmniej dwóch instytucji lub organizacji, z których jedna pochodzi z Polski, a druga ze Słowacji. O dofinansowanie mogą się ubiegać zarówno podmioty publiczne (organy administracji rządowej i samorządowej, ich związki i stowarzyszenia, jednostki naukowe) jak i organizacje pozarządowe i inne²⁵. Jedną z trzech osi priorytetowych o najwyższej alokacji 77,7 mln euro w latach 2014–2020 jest „Ochrona i rozwój dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego obszaru pogranicza”. Dofinansowywane będą kompleksowe przedsięwzięcia, które generują wartość dodaną możliwą do uzyskania jedynie w transgranicznym partnerstwie, takie jak np.: tworzenie, modernizowanie, udoskonalanie i łączenie w całość transgranicznych szlaków rekreacyjnych, modernizacja transgranicznej infrastruktury rekreacyjnej, wspólna ochrona środowiska naturalnego czy działania edukacyjne promujące dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze.

Nowa strategia leśna

W ramach prac Stałego Komitetu ds. Leśnictwa prowadzone są działania związane z implementacją nowej strategii leśnej Unii Europejskiej na rzecz lasów i sektora leśno-drzewnego²⁶. Wobec braku wspólnej polityki leśnej UE strategia ta stanowi najważniejszy odnośnik dla polityk sektorowych i międzysektorowych, nie jest jednak dokumentem prawnie wiążącym. Uwzględnia zmiany, jakie zaszły w gospodarce leśnej w ciągu ostatnich 15 lat i prezentuje najnowsze trendy i kierunki rozwoju dla współczesnego leśnictwa. W sposób spójny i wyważony promuje rolę racjonalnej gospodarki leśnej oraz holistyczne podejście do lasów i sektora drzewnego.

Strategia wskazuje osiem obszarów priorytetowych, opartych na trzech filarach trwale zrównoważonej gospodarki leśnej:

I FILAR – osiągnięcie głównych celów społecznych

1. Wsparcie społeczności wiejskich i miejskich
2. Wspieranie konkurencyjności i zrównoważonego rozwoju przemysłu związanego z leśnictwem w UE, bioenergii oraz zielonej gospodarki w szerszym zakresie
3. Lasy a zmiany klimatu
4. Ochrona lasów i wzmacnianie usług ekosystemowych

II FILAR – poprawa bazy wiedzy

1. Informacje o lasach i monitoring
2. Badania i innowacje

III FILAR – koordynacja i komunikacja

1. Współpraca
2. Lasy z perspektywy globalnej

²⁵ <http://www.plsk.eu>, dostęp 28.03.2016.

²⁶ <https://www.mos.gov.pl/srodowisko/lesnictwo/wspolpraca-miedzynarodowa-w-lesnictwie/wspolpraca-regionalna>, dostęp 30.05.2016.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

Współpraca regionalna (na szczeblu europejskim) w leśnictwie jest prowadzona na poziomie unijnym i pozaunijnym. Współpracę w ramach Unii Europejskiej koordynuje **Stały Komitet ds. Leśnictwa**. Zrzesza on przedstawiciele administracji leśnej w 28 krajach UE i doradza Komisji Europejskiej we wszystkich inicjatywach związanych z leśnictwem, stanowi forum konsultacyjne, a także ma za zadanie ułatwiać przepływ informacji pomiędzy krajami członkowskimi oraz pomiędzy Komisją Europejską a krajami członkowskimi.

Prace Grupy Roboczej ds. Leśnictwa

Polska uczestniczy również w pracach Grupy Roboczej ds. Leśnictwa, która jest organem przygotowawczym Rady Unii Europejskiej i funkcjonuje w ramach Rady Rolnictwa i Rybołówstwa. Zajmuje się sprawami związanymi z leśnictwem w ramach międzynarodowych procesów oraz wewnętrznych debat Unii Europejskiej.

Współpraca regionalna na poziomie pozaunijnym jest prowadzona w ramach FOREST EUROPE, Europejskiego Instytutu Leśnego, a także Komitetu ds. Leśnych i Przemysłu Drzewnego EKG (COFFI) oraz Europejskiej Komisji Leśnej FAO (EFC). **FOREST EUROPE** jest najszerszym forum politycznego dialogu na temat roli i znaczenia lasów w Europie. Jego celem jest rozwijanie wspólnych strategii w zakresie ochrony i zrównoważonego zarządzania lasami w ramach politycznej odpowiedzialności państwa za wspólne dobro społeczne, jakim są lasy.

Europejski Instytut Leśny (EFI – European Forest Institute)

Jest to międzynarodowa europejska organizacja, funkcjonująca w oparciu o konwencję podpisaną przez 25 krajów członkowskich. EFI działa jako paneuropejska platforma naukowo-polityczna, która:

- Maksymalizuje wpływ krajowych inicjatyw badawczych oraz wspiera kształtowanie efektywnego obszaru badań w zakresie europejskiego leśnictwa.
- Podnosi interdyscyplinarną wiedzę naukową na wyższy poziom oraz zwiększa wartość dodaną informacji na poziomach regionalnym i europejskim dla usprawnienia procesu decyzyjnego w zakresie zagadnień o tematyce leśnej.
- Stymuluje dialog między naukowcami, politykami i praktykami.
- Zapewnia wsparcie dla rozwoju polityki leśnej w krajach członkowskich zgodnie z ich potrzebami.²⁷

Komitet ds. Leśnych i Przemysłu Drzewnego EKG (COFFI) oraz Europejska Komisja Leśna FAO (EFC)

Celem COFFI oraz EFC jest wspieranie krajów członkowskich i innych grup interesariuszy w dążeniu do zrównoważonego korzystania z lasów regionu europejskiego i zarządzania nimi. COFFI oraz EFC zbierają dane i opracowują metodologie zbioru danych dotyczących m.in. zasobów leśnych, produktów leśnych i ich rynku.²⁸

²⁷ <https://www.mos.gov.pl/srodowisko/lesnictwo/wspolpraca-miedzynarodowa-w-lesnictwie/wspolpraca-regionalna/wspolpraca-na-poziomie-pozauunijnym/>,

²⁸ <https://www.mos.gov.pl/srodowisko/lesnictwo/wspolpraca-miedzynarodowa-w-lesnictwie/wspolpraca-regionalna/wspolpraca-na-poziomie-pozauunijnym/>

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Tradycyjna gospodarka rolna w Karpatach była zawsze dobrem wspólnym społeczności lokalnych. Miała znaczenie integrujące i stymulujące zrównoważony rozwój wsi i terenów wiejskich. Ta idea musi więc być obecna w każdym przypadku podejmowania decyzji o współpracy na rzecz zachowania i rozwoju gospodarki rolnej i pasterskiej w dzisiejszych czasach.

Prowadzenie gospodarki rolnej, w tym wypasu zwierząt – owiec i bydła – na obszarach górskich, to jedno z ważnych wyzwań stojących przed społecznościami lokalnymi. Trudna sytuacja ekonomiczna małych gospodarstw prowadzi do coraz częstszego zaniechania użytkowania ziemi, które prowadzi do osłabienia aktywności społecznej mieszkańców, a co za tym idzie – potencjału gospodarczego karpaccich gmin. Dodatkowo proces ten w sposób niekorzystny oddziałuje na walory przyrodnicze siedlisk łąkowych i pośrednio obniża atrakcyjność turystyczną i kulturową regionu.

Działalność rolnicza zawsze stanowiła i nadal może być traktowana jako czynnik wieloaspektowego rozwoju również innych sfer aktywności ludzkiej. Najważniejsze są rozwój rynku produktów tradycyjnych i regionalnych, rękodzieła i usług, rozwój turystyki wiejskiej oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego. Rolnictwo górskie, tradycyjne pasterstwo i wypas kulturowy to w warunkach funkcjonowania wsi karpacciej baza dla rozwoju kapitału społecznego, dająca nadzieję na zrównoważony i trwały rozwój regionu. Walory przyrodnicze i historyczne oraz uwarunkowania gospodarcze w Karpatach stwarzają podstawę do rozwoju działalności pasterskiej. Istotne czynniki sprzyjające wypasowi kulturowemu to nieużytkowane w znacznym stopniu pastwiska i tereny zielone, zachowane tradycje i zwyczaje lokalne związane z gospodarką pasterską oraz potencjał do wyrobu produktów regionalnych. Tradycyjne rolnictwo może wspierać rozwój oferty agroturystycznej związanej z wyrobem rękodzieła, kultywowaniem zwyczajów oraz funkcjonowaniem zagród edukacyjnych. Działalność pasterska ma na terenie Karpat bardzo długą historię, a wypas zwierząt w dużej mierze kształtował zarówno krajobraz, walory przyrodnicze, jak i kulturę tego regionu. Jednocześnie pasterstwo jako forma aktywności gospodarczej w istotny i pozytywny sposób kształtuje ekonomię górskich gmin i pozytywnie oddziałuje na lokalne zasoby przyrodnicze. Aktywizacja tej mocno osadzonej w tożsamości Karpat działalności jest więc bez wątpienia uzasadniona i potrzebna.

Przykładem właściwie pojętej współpracy samorządu, rolników (hodowców) i organizacji pozarządowych jest realizowany w województwie śląskim, na obszarze Beskidów Zachodnich program „Owca Plus” (**patrz dobra praktyka nr 20**). Uregulowany wyrób i sprzedaż produktów regionalnych (np. sery i jagnięcina), prowadzone w ostatnim dziesięcioleciu, są dowodem na opłacalność tego typu przedsięwzięć. Intensywny wzrost zainteresowania konsumentów lokalnymi produktami tradycyjnymi prognozować może rosnący popyt na takie produkty, których doskonałym źródłem może być właśnie działalność rolnicza i pasterska. Należy oczekiwać dalszego rozwoju tego kierunku produkcji w tradycyjnej formie organizacyjnej gospodarstw, jak też prowadzenia wypasu zwierząt gospodarskich (krowy, owce, kozy) szczególnie tam, gdzie ziemię, do niedawna rolnicze, dziś leżą odłogiem.

Ochrona i racjonalne korzystanie z lasów górskich wymagają wspólnego zaangażowania i działań różnych uczestników procesu. Potrzebna jest w tym celu wzmożona współpraca pomiędzy lokalnymi samorządami, przedstawicielami organizacji przyrodniczych, leśnikami oraz placówkami naukowymi. Przykładem takiej dobrej współpracy i zaangażowania lokalnych społeczności i instytucji oraz środowiska naukowego do współtworzenia sieci Natura 2000 na rzecz racjonalnej ochrony przyrody w regionie jest projekt „Optymalizacja wykorzystania zasobów sieci Natura 2000 dla zrównoważonego rozwoju w Karpatach” (**patrz dobra praktyka nr 21**). Jednym z celów jest tu wypracowanie strategii zarządzania obszarami Natura 2000 oraz pilotażowe wdrożenie działań na rzecz aktywnej ochrony siedlisk przyrodniczych.

Udział samorządów lokalnych we wdrażaniu Konwencji Karpackiej może być realizowany przez:

1. Organizowanie doradztwa dla właścicieli gruntów i lasów prywatnych w zakresie możliwości działania i pozyskiwania środków na dotowane cele.
2. Prowadzenie listy najlepszych dostępnych praktyk na rzecz promowania i wspierania zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa.
3. Podnoszenie świadomości miejscowej ludności w zakresie najlepszych praktyk, we współpracy z lokalnymi nadleśnictwami i organizacjami przyrodniczymi.
4. Nawiązywanie współpracy z placówkami naukowo-badawczymi, udział w ustalaniu priorytetów badań, identyfikowaniu braków wiedzy i wykorzystywaniu wiedzy naukowej do wspierania przyrodniczych procesów decyzyjnych.
5. Zlecenie opracowań planów urzędzenia lasów.
6. Promowanie ekologicznych praktyk leśnych, takich jak pozostawianie w lesie odpadów drzewnych po wycince czy pozostawianie stojących martwych, często dziuplastych drzew.

Doskonałym przykładem realizowania założeń szeroko rozumianej racjonalnej gospodarki leśnej, w tym wielu zaleceń Protokołu o zrównoważonej gospodarce leśnej do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, na poziomie samorządów i społeczności lokalnych są Leśne Kompleksy Promocyjne. LKP stanowią forum współpracy leśników ze społeczeństwem. W radach naukowo-społecznych każdego z nich zasiadają przedstawiciele władz samorządowych, autorytety świata nauki, reprezentanci organizacji pozarządowych, przemysłu drzewnego, lokalnych mediów, osoby obdarzone szczególnym zaufaniem miejscowych społeczności. Działalność LKP pokazuje, że można osiągnąć kompromis między najważniejszymi zadaniami leśnictwa: gospodarką leśną mającą na celu m.in. produkcję drewna, ochroną przyrody, badaniami naukowymi i szeroko rozumianą edukacją (**patrz dobra praktyka nr 22**). Są one dowodem, że trwale zrównoważona, wielofunkcyjna gospodarka leśna przeciwdziała zagrożeniom lasu, wynikającym z rozwoju cywilizacji.²⁹

²⁹ <http://www.lasy.gov.pl/nasze-lasy/lesne-kompleksy-promocyjne>

W granicach zasięgu stosowania Konwencji Karpackiej w Polsce położone są:

1. LKP Lasy Bieszczadzkie
Nadleśnictwa: Baligród, Cisna, Lutowiska i Stuposiany (RDLP Krosno)
Powierzchnia łączna: 69 500 ha
2. LKP Lasy Birczańskie
Nadleśnictwa: Bircza (RDLP Krosno)
Powierzchnia łączna: 29 578 ha
3. LKP Lasy Beskidu Sądeckiego
Nadleśnictwa: Piwniczna, Nawojowa (RDLP Kraków)
Inne jednostki: Leśny Zakład Doświadczalny w Krynicy (Uniwersytet Rolniczy w Krakowie)

Warto podkreślić, że Leśne Kompleksy Promocyjne to oryginalna, rodzima idea promowania ekologicznego leśnictwa. Jedynym jej odpowiednikiem w Europie jest szwedzka koncepcja lasu modelowego, a poza Europą – podobna, nieco wcześniejsza inicjatywa kanadyjska. Pomysł tworzenia LKP spotkał się z uznaniem wśród europejskich leśników i naukowców³⁰.

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe w kwestii zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa mogą angażować się w wiele zadań na różnych ich etapach, w szczególności w zakresie:

1. Inicjowania i realizacji projektów wspierających wdrażanie zapisów Konwencji Karpackiej w obszarze zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa.
2. Przybliżania społeczeństwu kompetencji i zakresu działalności organizacji pozarządowych.
3. Działania na rzecz zwiększania świadomości przyrodniczej społeczeństwa.
4. Identyfikowania obszarów cennych przyrodniczo.
5. Reprezentowania interesów regionu poprzez udział w pracach np. nad Narodowym Programem Leśnym lub innymi powstającymi programami.
6. Współpracy z Lasami Państwowymi w zakresie lokalnej ochrony przyrody.
7. Współpracy z lokalnymi władzami w organizacji projektów.
8. Skupiania najbardziej aktywnych i zaangażowanych w tematykę rolno-leśną mieszkańców.
9. Podejmowania wspólnych inicjatyw z samorządami, szkołami, przedsiębiorcami sektora rolno-leśnego w celu propagowania ochrony przyrody.
10. Opiniowania projektów środowiskowych.
11. Lokalnej współpracy pomiędzy różnymi jednostkami organizacji pozarządowych.

³⁰ K. Fronczak, *Leśne Kompleksy Promocyjne. Las w dziewiętnastu odsłonach*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2007.

Dobrym przykładem jest projekt „Ochrona ostoi karpackiej fauny puszczańskiej – korytarze migracyjne”, koordynowany przez Stowarzyszenie na Rzecz Promocji i Rozwoju Podkarpacia „Pro Carpathia” (**patrz dobra praktyka nr 23**).

Ze względu na charakter polskich lasów współpraca na polu ochrony przyrody i edukacji przyrodniczo-leśnej społeczeństwa się głównie pomiędzy administracją Lasów Państwowych a organizacjami pozarządowymi – przede wszystkim. Polega zarówno na stałym partnerstwie, jak też na przygotowaniu jednorazowych akcji społecznych. Wśród realizowanych przedsięwzięć są projekty o znaczeniu zarówno lokalnym jak i ogólnokrajowym. Przykładami są m.in. następujące projekty:

„Kup deskę” – najnowsza inicjatywa Fundacji Ekologicznej Arka. W ramach akcji wspólnie z dziećmi budowane są budki dla ptaków oraz domki dla jeży.

„Rower Pomaga” – program fundacji Arka, który wystartował w 2015 roku. Uczestnicy akcji za wyjeżdżone wspólnie z Arką kilometry przekazują rowery dzieciom z domów dziecka lub świetlic środowiskowych. W ramach akcji nie tylko promuje się turystykę rowerową na ścieżkach wyznaczonych w Lasach Państwowych, ale także akcentuje rolę lasów w ograniczaniu emisji dwutlenku węgla.

„365 reklamówek śmieci” – akcja fundacji Arka, która została wybrana kampanią społeczną 2015 roku. Ma przyczynić się do zmniejszenia liczby dzikich wysypisk w lasach oraz ilości odpadów zanieczyszczających środowisko.

„Święto Drzewa” – inicjatywa Klubu Gaja. Celem programu, w który mocno zaangażowali się leśnicy, jest zainspirowanie młodzieży i nauczycieli do podejmowania lokalnych działań proekologicznych, takich jak:

- Sadzenie drzew (leśnicy dostarczają sadzonki ze szkółek leśnych).
- Odnajdywanie drzew pomnikowych.
- Sprzątanie terenów, gdzie sadzone są drzewa.
- Sprzątanie lasów i parków.
- Odnajdywanie nielegalnych wysypisk śmieci i informowanie o nich urzędników gminnych.
- Zbieranie makulatury.

„Sprzątanie Świata” – projekt fundacji Nasza Ziemia. Współpraca miała na celu ograniczenie plagi zaśmiecania lasów poprzez budowanie świadomości ekologicznej oraz inicjowanie działań na rzecz ochrony środowiska, takich jak uprzątnięcie śmieci czy selektywna zbiórka odpadów.

„Pomóżmy kasztanowcom” – akcja przygotowana przez fundację Nasza Ziemia. Corocznie włączają się w nią nadleśnictwa z terenu całego kraju. Jej celem było ratowanie kasztanowców przed szrotówkiem kasztanowcowiaczką. Przebiegała pod patronatem prezydenta RP.

„Śmieciobranie” – kolejne działanie fundacji Arka w ciągu ostatnich lat wspierane przez Lasy Państwowe. W ostatniej edycji „Śmieciobrania” uczestniczyło ponad 5 tys. osób i zebrano 1 tys. worków śmieci.

Akcja ochrony naturalnych dróg wędrówek wilków i innych drapieżników – tzw. korytarzy ekologicznych – projekt Stowarzyszenia dla Natury „Wilk”, w ramach którego chronione są naturalne drogi wędrówek wilków i innych drapieżników – tzw. korytarze ekologiczne. Lasy Państwowe wspierały ekologów w negocjacjach z drogowcami, przekonując ich do tworzenia przejść dla zwierząt nad autostradami i drogami ekspresowymi.³¹

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Władze mogą i powinny podejmować negocjacje wymogów WPR na szczeblu międzynarodowym, które będą stymulowały współpracę i działania w ramach dobrych praktyk. W efekcie współpracy powinny być realizowane przedsięwzięcia, które nie będą negatywnie wpływać na sąsiednie obszary (np. sadzenie gatunków nieinwazyjnych, ograniczanie stosowania nawozów sztucznych) oraz będą ukierunkowane na zwiększenie różnorodności krajobrazowej.

Międzysektorowe uspoźnienie przepisów prawnych, które będą stymulować i egzekwować właściwe praktyki, jest koniecznością. Ponadto władze centralne mogą w największym stopniu kształtować politykę ochrony środowiska czy polityki sektorowe i powoływać grupy robocze, międzysektorowe zespoły eksperckie, włączając naukowców i organizacje pozarządowe w dialog i wspólną pracę nad rozwijaniem i formułowaniem odpowiednich instrumentów prawnych i ekonomicznych, takich jak programy rolnośrodowiskowe, dopłaty rolnośrodowiskowo-klimatyczne itp. Instrumentami i działaniami, które skutecznie i efektywnie będą realizować wskazane w Konwencji Karpackiej cele, mogą być dopłaty w ramach WPR, ale też lobbing na rzecz rozwiązań najbardziej korzystnych dla obszarów górskich czy wprowadzanie pożądaných standardów gospodarki rolnej i leśnej na tych terenach. Analiza takich zdarzeń, jak katastrofalne w skutkach dla lasów tatrzańskich wichury, wskazuje na konieczność prowadzenia działań zmniejszających podatność ekosystemów leśnych na zagrożenia naturalne, zwłaszcza takie jak silne wiatry czy pożary. Do działań zapobiegawczych należy m.in. takie planowanie nasadzeń i dobór różnorodnych gatunków, aby unikać monokultur, a stymulować wielowiekową i wielogatunkową strukturę lasów.

Jednym z instrumentów planowania na szczeblu międzynarodowym jest nowa strategia leśna UE, która wskazuje, że powinno się ustanowić powiązania między strategiami i planami finansowania Unii Europejskiej i poszczególnych państw członkowskich oraz zwiększyć spójność na poziomach planowania, finansowania i wdrażania działań międzysektorowych. Wskazane jest aktywne współtworzenie tego typu strategii przez władze oraz ich wdrażanie. Usługi ekosystemów leśnych i rolniczych, kształtowanych antropogenicznie, które mają istotne znaczenie dla adaptacji i zapobiegania zmianom klimatycznym, powinny być przez nie efektywnie stymulowane. Ponadto skutecznymi narzędziami dla racjonalnego gospodarowania lasami w Karpatach są tworzenie wspólnot urbarialnych na rzecz wspólnego gospodarowania oraz partycypacyjne opracowywanie planów urządzania lasów.

³¹ <http://www.lasy.gov.pl/nasza-praca/pgl-lasy-panstwowe/organizacje-pozarzadowe>

W celu opracowywania nowych instrumentów i udoskonalania istniejących władze centralne, regionalne i lokalne mogą i powinny prowadzić szerokie konsultacje społeczne w gronie ekspertów i praktyków, a także włączać społeczeństwo w podejmowanie decyzji czy też informować je o planowanych i podejmowanych strategiach, przepisach i działaniach.

Będzie to służyło budowie społeczeństwa obywatelskiego poprzez włączanie obywateli w procesy decyzyjne dotyczące realizacji wspomnianych w art. 7 Konwencji Karpackiej wytycznych. Udział społeczny powinien być zapewniony z rozważą i zgodnie ze sprawdzonymi praktykami. O tym, jakie i w stosunku do kogo działania podejmować, informuje obrazowo piramida partycypacji. Jej kształt odnosi się do liczby uczestników procesu, przy czym informowanie o planowanych działaniach powinno być skierowane do jak najszerszej grupy odbiorców, tylko z częścią z nich powinny być prowadzone konsultacje, a opracowywanie rozwiązań będzie skuteczne w grupie reprezentantów (ryc. 1).

Ryc. 1. Piramida partycypacji

Źródło: A. Dubel i in., *Metody rozwiązywania konfliktów ekologicznych na obszarach Natura 2000*, 2013.

Działania informacyjne powinno się podejmować jak najwcześniej, a wśród nich jako najsukuczniejsze postrzegane są organizowanie kampanii społecznych i przekaz informacji poprzez media. Partnerów administracji państwowej i samorządowej oraz zakres ich współpracy w realizacji polityki leśnej państwa określa Ustawa o lasach. Są to jednostki administracji szczebla:

- Wojewódzkiego – w zakresie polityki przestrzennego zagospodarowania terenu województw w sposób gwarantujący lasom maksymalną ochronę (ochrona środowiska, zalesienia, zadrzewienia).
- Lokalnego (samorządy) – w zakresie bezpośredniej współpracy z nadleśnictwami i wzajemnej partycypacji w procesach planistycznych (plany urządzenia lasów, plany przestrzennego zagospodarowania gminy, plany ochrony parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków lokalnych).

Spośród wymienionych dokumentów planistycznych to plan urządzenia lasu (ze względu na zasięg swojego oddziaływania) ma najistotniejszy wpływ na sprawy związane z szeroko rozumianą ochroną przyrody i środowiska naturalnego, ale też na aspekty społeczne, ekonomiczne oraz kulturowe w skali lokalnej, regionu, jak również całego kraju. Rolą tego dokumentu jest stworzenie takich rozwiązań, aby zapewnić równowagę w realizacji poszczególnych celów, a także właściwe zachowanie oraz poprawę stanu przedmiotów ochrony jak również pozostałych siedlisk i organizmów żywych niebędących przedmiotami ochrony, co jednak może zostać zrealizowane wyłącznie na poziomie ekosystemowym i krajobrazowym.

Plan urządzenia lasu – podstawowy dokument gospodarki leśnej opracowywany dla określonego obiektu, zawierający opis i ocenę stanu lasu oraz cele, zadania i sposoby prowadzenia gospodarki leśnej. Zgodnie z Ustawą o lasach tworzony jest co 10 lat. W wyjątkowych przypadkach, uzasadnionych stanem lasów (występowaniem szkód lub klęsk żywiołowych), plan urządzenia lasu może być opracowany na okresy krótsze niż 10 lat. Dokument ten staje się podstawą do prowadzenia jakichkolwiek zabiegów gospodarczych po zatwierdzeniu przez ministra właściwego do spraw środowiska. Bardzo istotnym jego elementem jest Program Ochrony Przyrody zawierający kompleksowy opis stanu przyrody w zasięgu terytorialnym nadleśnictwa oraz zadania z zakresu jej ochrony i metody ich realizacji na gruntach w zarządzie nadleśnictwa.

Uproszczony plan urządzenia lasu – jest to plan opracowywany dla lasów prywatnych i innych własności o obszarze co najmniej 10 ha, stanowiących zwarte kompleksy leśne. Zawiera skrócony opis lasu i gruntów przeznaczonych do zalesienia oraz podstawowe zadania dotyczące gospodarki leśnej na tym obszarze.

Możliwość zaangażowania służb ochrony przyrody

Instytucje powołane do nadzorowania i egzekwowania przepisów ochrony przyrody i środowiska powinny wspierać możliwości realizacji pożądaných i korzystnych działań na obszarach chronionych poprzez wsparcie merytoryczne, kampanie informacyjne oraz wsparcie dotyczące pozyskania dofinansowania, jak np. jest to możliwe poprzez określenie katalogu działań **fakultatywnych i obowiązkowych dotyczących** obszarów Natura 2000.

Służby ochrony przyrody powinny podejmować, animować i promować realizowane w Polsce i w innych krajach projekty, które mogą przynieść korzyści rolnikom i **środowisku**. Instytucje te, przy zaangażowaniu naukowców i władz lokalnych, powinny prowadzić badania dotyczące społecznego postrzegania obszarów chronionych dla potrzeb lepszego zarządzania na tych obszarach. Taka diagnoza pomogłaby zidentyfikować potrzeby i preferencje mieszkańców co do wizji tych terenów i pożądaných działań. Artykuł 7.4 Konwencji Karpackiej wskazuje na potrzebę realizacji polityki zmierzającej do tworzenia odpowiedniej powierzchni i liczby obszarów chronionych w lasach naturalnych, w celu ograniczenia lub dostosowania ich użytkowania do założonych celów ochrony. Sprzymierzeńcem władz w tym zakresie są zazwyczaj organizacje ekologiczne, które proponują nowe obszary włączane do sieci Natura 2000. Po 2004 roku, w którym wstąpiliśmy do Unii Europejskiej, na podstawie Dyrektyw Ptasiej i Siedliskowej wyznaczono w Polsce liczne obszary Natura 2000, z których wiele obejmuje

tereny leśne w Karpatach. Właściwym przykładem angażowania się organizacji ekologicznych w ochronę przyrody jest też ich udział w opracowywaniu planów urzędzenia lasu dla nadleśnictw.

Dzięki temu działaniu najważniejszy dla funkcjonowania gospodarki leśnej na danym obszarze dokument jest tworzony w sposób transparentny, przy udziale wszystkich zainteresowanych stron, i przy uwzględnieniu wszystkich funkcji lasu.

Możliwość zaangażowania przedsiębiorców

Pomocne w realizacji wytycznych art. 7 będzie **włączanie** przedsiębiorców w działania promocyjne regionu i imprezy im towarzyszące, które będą dla nich korzystne dzięki umożliwieniu promocji towarów. Motorem lokalnej gospodarki terenów **górkich** jest turystyka, a także sektor rolniczy, w tym pasterstwo i przetwórstwo oparte na produktach regionalnych. Stąd współpraca gospodarcza, współpraca w promowaniu produktów regionalnych, lokalna i regionalna wymiana towarów, a także tworzenie łańcuchów dostaw przynoszą firmom znaczne korzyści. Łańcuchy takie będą zrównoważone, gdy będą bazowały na produktach dostarczanych w ramach regionu.

Współpraca ponadlokalna, ponadregionalna i międzynarodowa może zwiększyć opłacalność produkcji, a dzięki temu zapewnić firmom trwałą rozwój. W tym celu przedsiębiorcy powinni zrzeszać się w grupach producenckich, tworzyć regionalne łańcuchy dostaw, korzystać z możliwości promocji produktów w ramach działań organizowanych ponadlokalnie – w LGD – oraz ponadregionalnie – w euroregionach.

W zakresie leśnictwa i drzewnictwa przykładem angażowania przedsiębiorców w popieranie zrównoważonej gospodarki leśnej mającej na celu ochronę przyrody jest stosowanie przez nich drewna i wyrobów drewnianych posiadających certyfikat jakości. Taki certyfikat świadczy o pochodzeniu drewna z rejonów, gdzie prowadzi się gospodarkę leśną zgodnie z zasadami zachowania trwałości lasów, zrównoważonego i trwałego rozwoju i ochrony przyrody. Przykładem tego typu certyfikacji jest **system PEFC** (Programme for the Endorsement of Forest Certification schemes – **Program Zatwierdzenia Systemów Certyfikacji Leśnej**).

Wysokie standardy w ramach PEFC stawiają wymagania dotyczące następujących zadań:

- *Zabezpieczenia obszarów leśnych istotnych z ekologicznego punktu widzenia.*
- *Ochrony i wzbogacania różnorodności biologicznej.*
- *Zakazu zmiany lasów w inne formy użytkowania terenów.*
- *Zakazu stosowania szkodliwych substancji chemicznych.*
- *Zakazu wprowadzania gatunków drzewiastych modyfikowanych genetycznie.*
- *Przestrzegania praw pracowniczych i praw ludności tubylczej.*
- *Wspierania lokalnego rynku pracy.*
- *Zgodności z podstawowymi konwencjami Międzynarodowej Organizacji Pracy.*
- *Zapewnienia konsultacji z lokalną ludnością i interesariuszami.*
- *Uwzględniania tradycyjnych praw użytkowania gruntów i lokalnych zwyczajów.³²*

³² <http://www.pefc.pl/o-pefc/co-czyni-pefc-wyjatkowym>

W systemie PEFC certyfikowane są wszystkie lasy pozostające w zarządzie PGL LP.

Drugim na świecie, obok PEFC, systemem certyfikacji gospodarki leśnej jest FSC. To skrót od angielskiej nazwy organizacji Forest Stewardship Council, założonej w 1993 roku w Meksyku. Celem jej działalności jest popularyzacja przyjętego przez nią sposobu prowadzenia gospodarki leśnej. Początkowo obszarem zainteresowania FSC była ochrona lasów tropikalnych przed ich nadmierną eksploatacją. Obecnie warunkiem otrzymania certyfikatu FSC jest prowadzenie gospodarki leśnej z uwzględnieniem regulacji prawnych danego kraju oraz międzynarodowych traktatów i porozumień, których dany kraj jest sygnatariuszem. Obligatoryjne jest również spełnienie zasad i kryteriów uzgodnionych przez członków organizacji. W systemie FSC certyfikowanych jest większość jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych.

PEFC jest międzynarodową, pozarządową organizacją non profit, założoną w 1999 roku, której główny cel stanowi promocja zrównoważonej gospodarki leśnej poprzez system certyfikacji oraz etykietowania produktów leśnych wykonywanych przez niezależne jednostki.

PEFC ma charakter „parasolowy” – uznaje krajowe systemy certyfikacji leśnej opracowane wspólnie przez wszystkie zainteresowane strony oraz dostosowane do lokalnych priorytetów i warunków³³.

Wyzwania

Rozdrobniona struktura agrarna stanowi o bogactwie ekosystemowym tradycyjnego górskiego rolnictwa, jest jednak również podstawową barierą rozwojową. Determinacja osób, które chcą prowadzić gospodarstwo rolne czy pasterskie, a także właściwe, partycypacyjne planowanie kolejnych kroków przedsięwzięcia to zwykle czynniki decydujące o powodzeniu. Ważne jest, aby rolnicy wspierani byli przez lokalne stowarzyszenia oraz władze samorządowe. Tylko taki – partycypacyjny, oparty na zaufaniu i odpowiedzialności – model tradycyjnej gospodarki rolnej gwarantuje jej sukces i stabilność w długim okresie.

Kluczowym czynnikiem utrzymania i rozwoju tradycyjnej gospodarki rolnej i pasterstwa jest szeroka akceptacja społeczna dla tego typu działalności. Aby ją uzyskać, oprócz wskazanych powyżej warunków dotyczących form współpracy najistotniejsze jest zapewnienie i przekonanie o ekonomicznej opłacalności tego przedsięwzięcia w długiej skali czasu, a także propozycja kompleksowej oferty uzupełniającej (rozwój rynku produktów regionalnych, sprzedaży bezpośredniej, agroturystyki i sieci gospodarstw edukacyjnych, programów rolno-środowiskowo-klimatycznych). Takie działania uwiarygodnią tradycyjną działalność rolną jako stabilną i mogącą realnie oddziaływać na dobrobyt mieszkańców. Równoczesny rozwój pasterstwa i wypasu wspólnotowego wraz z szeroką paletą działań towarzyszących (redyki, imprezy pasterskie) jest nieodzownym elementem ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki oraz rynku produktów regionalnych.

Głównym powodem upadku gospodarstw rolnych na obszarach górskich jest brak opłacalności prowadzonej działalności. Czynnikiem ten jest podstawowym hamulcem podejmowanych prób

³³ P. Paschalis-Jakubowicz, Polskie leśnictwo w Unii Europejskiej, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2004.

przywrócenia hodowli zwierząt, a aktywność rolnicza często ogranicza się tylko do mechanicznego wykaszania celem pozyskania dopłat bezpośrednich z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Małe i rozdrobnione gospodarstwa nie mają szans na opłacalne funkcjonowanie na rynku rolnym. Brak ciągłości gospodarki pasterskiej opartej na wspólnym użytkowaniu gruntów powoduje, że pogłębia się proces porzucania użytkowania ziemi, znikają umiejętności jej uprawy związane zwłaszcza z hodowlą zwierząt i wypasem. Szczególnie dotkliwy jest brak młodej, wykwalifikowanej kadry. Dlatego w parze z programowaniem inicjatyw na poziomie lokalnym powinny iść rozwiązania edukacyjne.

Jednym z największych wyzwań w zakresie zrównoważonego i trwałego rozwoju leśnictwa jest pogodzenie działalności gospodarczej w lasach z równoczesną ochroną przyrody. Konwencja wymaga wyznaczania obszarów chronionej przyrody, gdyż sama tylko zrównoważona gospodarka leśna nie wystarcza do ochrony lasów. W Polsce istnieje wiele form ochrony przyrody spełniających wymagania Konwencji na różnych poziomach. Gospodarkę na większości obszarów chronionych lasów prowadzi się aktywnie w celu ochrony różnorodności biologicznej. W niektórych obszarach leśnych działalność człowieka ograniczona jest do minimum, a w innych wstrzymuje się ją całkowicie. Kluczową rolę odgrywać będzie tutaj współpraca pomiędzy samorządami lokalnymi a pozostałymi zainteresowanymi grupami, które powinny:

- Identyfikować wartościowe tereny.
- Opracowywać plany rozmieszczenia obszarów chronionych.
- Prowadzić przeglądy planów i, gdy zachodzi potrzeba, wyznaczać obszary chronione.
- Zwracać szczególną uwagę na lasy pierwotne.
- Stosować środki zapobiegające klęskom żywiołowym (pożarom lasów, powodziom).
- Monitorować działalność ludzi na obszarach chronionych i podejmować stosowne środki wykonawcze.
- Mapować, badać i monitorować różnorodność biologiczną lasów zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz obszarów chronionych.

Decydująca rola w ramach regionu karpackiego przypada wspólnemu zarządzaniu większymi obszarami chronionymi. Istotną funkcję dla długookresowej i skutecznej ochrony obszarów leśnych pełni też współpraca transgraniczna.

Innym wyzwaniem dla gospodarki leśnej jest zachowanie lasu w pełnej wartości na każdym etapie jego wzrostu. Zanim drzewostan wytworzy zwartą i trwałą strukturę, jest narażony na uszkodzenia przez owady, patogeniczne grzyby, ssaki roślinożerne (szkody biotyczne). Drzewa ucierpieć mogą też od ekstremalnych warunków atmosferycznych, takich jak silne wiatry, śnieg, ulewne deszcze, wysokie i niskie temperatury (szkody abiotyczne), a także od szkód spowodowanych przez człowieka, jak zanieczyszczenie powietrza, pożary czy zaśmiecanie lasu (szkody antropogeniczne). Wiedza o procesach zachodzących w przyrodzie i kontrola stanu środowiska leśnego pozwalają na wczesną diagnozę zagrożeń, mogących wpłynąć negatywnie na stan lasu. Dlatego tak istotne jest zwiększenie jego naturalnej odporności na czynniki szkodotwórcze i zachowanie trwałości. Dzięki edukacji leśnej coraz więcej osób włącza się np. w zwalczanie procederu zaśmiecania lasów czy jazdy w niedozwolonych miejscach na motocyklach i quadach. Nie ma już praktycznie przyzwolenia społecznego na takie zjawiska jak kradzieże drewna czy kłusownictwo.

Istotnym obszarem wyzwań w zakresie realizacji postanowień Konwencji Karpackiej jest współpraca transgraniczna, kluczowa dla zachowania i ochrony środowiska przyrodniczego Karpat. Naturalne ekosystemy są obojętne na istnienie granic administracyjnych, a ich prawidłowa ochrona oraz odpowiednie gospodarowanie człowiekiem na ich terenie nie są możliwe bez traktowania tych „eko regionów” jako spójnych obszarów przyrodniczych.

W polskich warunkach znaczącym problemem jest również kwestia realizowania zasad trwałej gospodarki leśnej na obszarach lasów należących do prywatnych właścicieli. Chociaż Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe jest głównym i właściwie jedynym liczącym się podmiotem polskiego leśnictwa, nie można zapominać, że prawie 18% gruntów leśnych znajduje się w rękach prywatnych i nie podlega bezpośredniemu zarządowi LP. Odsetek prywatnych gruntów znacząco waha się w zależności od województwa – lasy prywatne w Polsce są rozmieszczone nierównomiernie. Największym ich udziałem charakteryzuje się województwo małopolskie – stanowią tam aż 43,5% ogólnej powierzchni lasów³⁴. W sytuacji dużego rozdrobnienia zrzeszanie się i tworzenie dużych organizacji, jakie funkcjonują w innych krajach i niekiedy odgrywają znaczącą rolę w leśnictwie, jest dla polskich właścicieli lasów prywatnych największym wyzwaniem. Jest to działanie niezbędne, aby lasy innych własności w Polsce, w tym położone na wielu obszarach obowiązywania Konwencji Karpackiej, nie były białą plamą na mapie prowadzenia zrównoważonej gospodarki leśnej.

Dobre praktyki

17

Przeciwdziałanie skutkom odpływu wód opadowych na terenach górskich. Zwiększenie retencji i utrzymanie potoków oraz związane z nimi infrastruktury w dobrym stanie

Celem projektu, realizowanego w latach 2007–2015 na terenie 55 nadleśnictw w 4 Regionalnych Dyrekcjach Lasów Państwowych, było spowolnienie odpływu wód oraz zwiększenie możliwości retencyjnych zlewni górskich, dzięki czemu minimalizowane są skutki powodzi, niszczącego działania wód wezbraniowych oraz suszy. Działania prowadzone w projekcie to m. in. retencjonowanie i renaturyzacja cieków stałych oraz obszarów podmokłych. W ramach projektu:

- powstało około 3500 obiektów takich jak np. oczka wodne, zbiorniki retencyjne oraz tereny podmokłe i zalewowe. Renaturyzowane są ciekі uregulowane, przywracana jest krętość cieków oraz prowadzone są działania na rzecz ochrony skarp potoków, zabezpieczenia zboczy, dróg leśnych oraz szlaków zrywkowych przed nadmiernym spływem wód powierzchniowych;
- realizowane są inwestycje na rzecz zapewnienia ciągłości ekologicznej poprzez modernizację istniejących budowli, budowę przepławek dla ryb i pochylni dla organizmów żywych;
- dzięki powstałym obiektom zretencjonowano ponad 1,4 mln m³ wody.³⁵

Organizator: Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe

Więcej: <http://www.ckps.lasy.gov.pl/mala-retencja-gorska#.WGqEwV3h-E>, dostęp 30.05.2016

³⁴ P. Gotos, S. Zając, *Stan lasów prywatnych i perspektywy ich rozwoju*, [w:] *Polityka Leśna Państwa i Narodowy Program Leśny*, wyd. na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, Warszawa 2005, s. 36.

³⁵ <http://www.ckps.lasy.gov.pl/o-projektach-dla-lp#.WGqEIFy3h-E>

18

Ochrona różnorodności biologicznej na obszarach leśnych, w tym w ramach sieci Natura 2000 – promocja najlepszych praktyk (Best for Biodiversity)

Celem projektu realizowanego w latach 2012–2014 była promocja najlepszych praktyk ochrony i zachowania różnorodności biologicznej w zakresie gatunków i siedlisk takich jak: wilki, rysie, niedźwiedzie, żubry, nietoperze, sowy, ptaki szponiaste, kuraki leśne, gady, owady (ksylobionty, błonkówki), zające i kuropatwy, kserotermy, mokradała.

Uzyskano następujące rezultaty:

- powołano grupy robocze oraz grupę ekspertów skupiające najlepszych polskich specjalistów w dziedzinie ochrony danych gatunków i siedlisk;
- decyzją grup roboczych i ekspertów wyłoniono 58 najlepszych praktyk – konkretnych działań i projektów zrealizowanych na rzecz ochrony gatunków zagrożonych wyginieciem i cennych przyrodniczo siedlisk;
- opublikowano 11 pakietów podręczników opisujących najlepsze praktyki ochrony gatunków i siedlisk;
- przeprowadzono 22 szkolenia;
- zakończono prace nad cyklem 11 filmów pt. Ocalony świat, emitowanych na kanałach TVP1 i TVP Polonia, prezentujących najlepsze praktyki ochrony zagrożonych gatunków i siedlisk;
- przeprowadzono 22 warsztaty dla 1100 osób z ochrony wybranych gatunków i siedlisk w miejscach realizacji najlepszych praktyk.³⁶

Organizator: Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych

Więcej: <http://www.bestpractice-life.pl/o-projekcie/ochrona-roznorodnosci-biologicznej-na-terenach-lesnych-w-tym-w-ramach-sieci-natura-2000-promocja-najlepszych-praktyk.html>, dostęp 30.05.2016

19

Ochrona ostoi karpackiej fauny puszczańskiej – korytarze migracyjne

Projekt realizowany jest w układzie partnerskim przez Bieszczadzki PN, Magurski PN, RDLP Krosno (11 nadleśnictw leżących między Bieszczadzkim PN a Magurskim PN), Stowarzyszenie na Rzecz Promocji i Rozwoju Podkarpacia „Pro Carpathia”. Jego celem jest ochrona ostoi fauny puszczańskiej poprzez wskazanie istniejących i potencjalnych korytarzy ekologicznych gwarantujących zachowanie spójności środowiska dla populacji zwierząt. Zadanie to jest realizowane w oparciu o szeroko zakrojone badania nad przemieszczaniem się dużych drapieżników (wilk, niedźwiedź, ryś), ssaków roślinożernych (żubr, jeleń szlachetny, sarna) oraz wykorzystaniem przestrzeni przez orliki krzykliwe w południowej części województwa podkarpackiego.

Organizator: Stowarzyszenie na Rzecz Promocji i Rozwoju Podkarpacia „Pro Carpathia”

Więcej: <http://www.migracje.magurskipn.pl>, dostęp 30.05.2016

³⁶ <http://www.ckps.lasy.gov.pl/o-projektach-dla-lp#.WGqFKly3h-E>

20

Zadanie „Kwiatne Łąki” w ramach Programu Ochrony Zbiorowisk Nieleśnych w Beskidach Zachodnich

Cele główne projektu to ochrona czynna istniejących zbiorowisk roślinnych ze względu na ich walory krajobrazowe i przyrodnicze, zachowanie istniejącego krajobrazu łąk, zachowanie bioróżnorodności terenów górskich i podgórskich, wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa.

Do celów szczegółowych należą: zapobieganie zarastaniu polan i łąk, odstonięcie walorów widokowych i zachowanie urozmaiconego krajobrazu, utrzymanie tradycyjnych form użytkowania terenu, podnoszenie świadomości społecznej oraz zapewnienie dobrej praktyki w zakresie ochrony i użytkowania łąk poprzez organizowanie spotkań tematycznych dla właścicieli terenów. Prace z zakresu ochrony czynnej przeprowadzone zostały w okresie II/III kwartał 2013–2016 rok.

Organizator: Zespół Parków Województwa Śląskiego

Więcej: <http://www.zpk.com.pl/index.php/aktualnosci-parki/134-zadanie-kwiatne-ki-w-ramach-programu-ochrony-zbiorowisk-nielenych-w-beskidach-zachodnich>, dostęp 28.03.2016

21

Wojewódzki program aktywizacji gospodarczej oraz zachowania dziedzictwa kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Czestochowskiej – „Owca Plus”

Celem programu jest utrzymanie tradycyjnego gospodarowania ziemią w Beskidzie Śląskim i Żywieckim na halach i polanach górskich, zasadniczo powyżej 500 m n.p.m. Działania obejmują praktyczne wsparcie dla osób prowadzących gospodarstwa hodowlane owiec przez upowszechnianie wśród hodowców lokalnych ras, najlepiej dostosowanych do warunków górskich, odpornych na trudne warunki bytowania i mających niskie wymagania paszowe. Pomocą finansową objęto prowadzących zarówno wypas, jak i działania go zabezpieczające: ochronę owiec przed drapieżnikami, budowę bacówek pasterskich, wodopojów i koszarów. W ramach programu uwzględniono również promocję produktów pochodzenia owczego (oscypek, bundz, redykołka, bryndza), budujących wizerunek dobrej jakościowo, naturalnej, polskiej żywności. Program realizowany jest przez otwarty konkurs ofert dla organizacji pozarządowych.

Organizator: Samorząd Województwa Śląskiego

Więcej: http://www.slaskie.pl/strona_n.php?jezyk=pl&grupa=3&dzi=1416830240&id_menu=485, dostęp 28.03.2016

22

Natura 2000 w Karpatach. Optymalizacja wykorzystania zasobów sieci Natura 2000 dla zrównoważonego rozwoju w Karpatach

Zasięg projektu obejmuje cały obszar znajdujący się w polskiej części regionu –południową część województw: małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego.

Celami programu są: zaangażowanie lokalnych społeczności i instytucji oraz środowiska naukowego do współtworzenia sieci Natura 2000 na rzecz racjonalnej ochrony przyrody w Karpatach, wypracowanie strategii zarządzania obszarami Natura 2000 oraz pilotażowe wdrożenie działań na rzecz aktywnej ochrony siedlisk przyrodniczych, stworzenie systemu przepływu i udostępniania informacji o obszarach Natura 2000, upowszechnienie wiedzy o zasobach przyrodniczych i kulturowych Karpatach (programy edukacyjne, konkursy).

Organizator: Instytut Ochrony Przyrody PAN w Krakowie

Więcej: http://www.iop.krakow.pl/karpaty/O_projekcie,1,wyswietl.html, dostęp 28.03.2016

23

Leśne Kompleksy Promocyjne

Leśne Kompleksy Promocyjne to pilotażowe obszary wdrażania proekologicznej polityki leśnej państwa, obejmujące wybrane duże, zwarte kompleksy leśne charakterystyczne dla danego terenu. Są jednostkami funkcjonalnymi, nieposiadającymi odrębnej administracji. Utworzone na obszarze całego kraju, pokazują zmienność warunków siedliskowych, różnorodność składu gatunkowego lasu i wielość pełnionych przez niego funkcji. W ramach LKP leśnicy promują zrównoważoną gospodarkę leśną, wspierają badania naukowe i prowadzą edukację leśną społeczeństwa. Testuje się tu nowe technologie leśne i szkoli Służbę Leśną; prowadzi prace badawcze oraz doświadczenia, których efekty są później wdrażane w całych Lasach Państwowych. Dzięki temu zasady ekorozwoju są upowszechniane we wszystkich lasach zarządzanych przez PGL LP.³⁷

Organizator: Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe

Więcej: <http://www.lasy.gov.pl/nasze-lasy/lesne-kompleksy-promocyjne>, dostęp 30.05.2016

³⁷ <http://www.lasy.gov.pl/nasze-lasy/lesne-kompleksy-promocyjne>

Bibliografia

- Bidzińska G., Ratajczak E., Szostak A., *Leśnictwo stymulatorem rozwoju regionalnego*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2007.
- Dubel A., Jamontt-Skotis M., Królikowska K., Czapski M., Dubel K., *Metody rozwiązywania konfliktów ekologicznych na obszarach Natura 2000*, Wyd. CRS, Wrocław-Kraków 2013.
- Fronczak K., *Leśne Kompleksy Promocyjne. Las w dziewiętnastu odsłonach*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2007.
- Gołos P., Zajac S., *Stan lasów prywatnych i perspektywy ich rozwoju*, [w:] *Polityka Leśna Państwa i Narodowy Program Leśny*, wyd. na zlecenie Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, Warszawa 2005.
- Guzik C., Miraj K., Szpara K., *Rolnictwo województwa podkarpackiego*, [w:] A. Zborowski (red.), „Folia Geographica”, Series Geographica-Oeconomica, vol. XXXIII, PAN Oddział w Krakowie, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2009, s. 61–83.
- Guzik C., *Rolnicze użytkowanie ziemi*, [w:] J. Warszńska (red.), *Karpaty Polskie. Przyroda, człowiek i jego działalność*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995, s. 239–252.
- Lasy i gospodarka leśna jako narzędzie kształtowania środowiska naturalnego i ochrony przyrody*, materiały czwartego panelu ekspertów w ramach prac nad Narodowym Programem Leśnym, Sękocin Stary, 24 czerwca 2014 r.
- LGD na Podkarpaciu* – mapa, <http://podkarpackie.ksow.pl/leader/lgd-na-podkarpaciu.html>
- LGD w Małopolsce* – mapa, <http://www.fundusze20072013.malopolska.pl/prow/Strony/LGD.aspx>
- Naturalnie, drewno!*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2016, <http://www.lasy.gov.pl/informacje/publikacje/do-poczytania/naturalnie-drewno>, dostęp 15 IX 2016 r.
- Paschalis-Jakubowicz P., *Polskie leśnictwo w Unii Europejskiej*, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2004.
- Raport o stanie lasów 2014, <http://www.lasy.gov.pl/informacje/publikacje/informacje-statystyczne-i-raporty/raport-o-stanie-lasow/raport-o-stanie-lasow-w-polsce-2014/view>
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32013R1305>
- Rykowski K., O leśnictwie trwałym i zrównoważonym: w poszukiwaniu definicji i miar, Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2006.
- Second Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, 16–17 czerwca 1993, Helsinki, Resolution H1: General Guidelines for the Sustainable Management of Forests in Europe, http://www.foresteurope.org/docs/MC/MC_helsinki_resolutionH1.pdf
- Strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r., <http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/2020.htm>
- Szpara K., Agroturystyka w Karpatach Polskich, [w:] M. Mika (red.), „Prace Geograficzne”, z. 125, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2011, s. 161–178.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach, (Dz.U. 1991 nr 101 poz. 444), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911010444>
- Zarządzenie nr 28 dyrektora RDLP w Krośnie z 2014 r.

Strony internetowe

<http://www.bestpractice-life.pl>

<http://www.ckps.lasy.gov.pl>

<http://www.euroregion-tatry.eu>

http://www.iop.krakow.pl/karpaty/O_projekcie,1,wyswietl.html

<http://www.karpacki.pl>

<http://www.lasy.gov.pl/nasze-lasy/lesne-kompleksy-promocyjne>

<http://www.migracje.magurskipn.pl>

<http://www.plsk.eu>

http://www.slaskie.pl/strona_n.php?jezyk=pl&grupa=3&dzi=1416830240&id_menu=485

<http://www.zpk.com.pl/index.php/aktualnosci-parki/134-zadanie-kwietne-ki-w-ramach-programu-ochrony-zbiorowisk-nielenych-w-beskidach-zachodnich>

7. Zrównoważony transport i infrastruktura

Mariusz Trela¹

Artykuł 8 Konwencji Karpackiej

Zrównoważony transport i infrastruktura

1. Strony będą prowadzić politykę planowania i rozwoju zrównoważonego transportu i infrastruktury, która będzie mieć na uwadze specyfikę środowiska terenów górskich, z uwzględnieniem ochrony obszarów wrażliwych, zwłaszcza obszarów o wysokiej różnorodności biologicznej, szlaków wędrówek lub obszarów o międzynarodowym znaczeniu, ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz ochrony obszarów o szczególnym znaczeniu dla turystyki.
2. Strony podejmą współpracę zmierzającą do rozwoju zrównoważonych polityk transportowych, które zapewnią korzyści wynikające z mobilności i możliwości dojazdu w Karpatach, jednocześnie minimalizując szkodliwe oddziaływania na zdrowie ludzkie, krajobraz, rośliny, zwierzęta oraz ich siedliska, a także uwzględniając środki kształtowania popytu na zrównoważony transport na wszystkich etapach planowania transportu w Karpatach.
3. Na ekologicznie wrażliwych obszarach Strony będą współpracować w celu rozwijania modeli transportu przyjaznego dla środowiska.

Wprowadzenie

Odpowiednio funkcjonujący system transportu jest jednym z czynników gwarantujących rozwój gospodarczy. Naczelnym jego celem jest zapewnienie właściwej mobilności ludzi i towarów. W praktyce najczęściej wykorzystywany jest transport drogowy, którego głównymi zaletami są bardzo duża elastyczność i względnie niska cena. Tak jak z każdą inną gałęzią transportu, związane są z nim koszty zewnętrzne, czyli niekorzystne efekty wynikające z eksploatacji pojazdów. W przypadku transportu drogowego są to emisja zanieczyszczeń i hałasu, koszty zatłoczenia czy też koszty wypadków drogowych. Budowa koniecznej infrastruktury wywiera natomiast nieodwracalny wpływ na przyrodę poprzez zmianę krajobrazu, przerywanie tras migracyjnych zwierząt, a niekiedy nawet poprzez niszczenie bogactwa naturalnego. Z punktu widzenia każdego mieszkańca istotne jest zatem stworzenie takiego modelu transportu, który oprócz zapewnienia mobilności w najmniejszym możliwym stopniu będzie niekorzystnie wpływał na środowisko. Dokładna analiza wszystkich istotnych czynników jednocześnie, a więc mobilności, kosztów finansowych oraz kosztów środowiskowych, powinna wskazać, jaki model transportu jest najlepszy, aby rozwijać się zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego.

¹ dr inż. Mariusz Trela, Akademia Górniczo-Hutnicza im. S. Staszica w Krakowie, Katedra Ekonomii, Finansów i Zarządzania Środowiskiem.

Wytyczne Konwencji Karpackiej

Zgodnie z Konwencją Karpacką oraz protokołem do Konwencji dotyczącym transportu zrównoważonego² celem polityki transportowej jest zapewnienie mobilności w zakresie transportu osób i towarów na terenie Karpat oraz stworzenie potrzebnej do tego infrastruktury przy jednoczesnym minimalizowaniu niekorzystnego oddziaływania środków transportu na zdrowie człowieka i zapewnieniu maksymalnej ochrony środowiska, rozumianej jako:

- Ochrona obszarów wrażliwych, zwłaszcza obszarów o wysokiej różnorodności biologicznej, szlaków wędrówek lub obszarów o międzynarodowym znaczeniu.
- Ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej.
- Ochrona obszarów o szczególnym znaczeniu dla turystyki.

Wskazano, że aby zrealizować tak postawiony cel, konieczna jest współpraca stron między innymi w następujących dziedzinach:

- Planowanie i rozwój infrastruktury, która będzie uwzględniać specyfikę środowiska terenów górskich.
- Planowanie i rozwój infrastruktury z uwzględnieniem ochrony obszarów wrażliwych, w tym m.in. obszarów o wysokiej różnorodności biologicznej, szlaków wędrówek, obszarów o międzynarodowym znaczeniu, ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz ochrony obszarów o szczególnym znaczeniu dla turystyki.
- Tworzenie polityki transportu zrównoważonego, uwzględniającej specyfikę krajobrazu górskiego.
- Rozwijanie transportu multimodalnego.
- Poprawianie bezpieczeństwa w transporcie.
- Promocja i rozwój przyjaznych środowisku modeli transportu.
- Zapewnianie funkcjonalności infrastruktury transportowej i modernizowania jej w taki sposób, aby zwiększać efektywność transportu, bezpieczeństwo i mobilność oraz zmniejszać emisję gazów cieplarnianych.

Realizacja tych wszystkich postanowień będzie przebiegać prawidłowo przy założeniu, że współpracować będą ze sobą strony nie tylko na szczeblu krajowym, ale i międzynarodowym. Bardziej szczegółowe wytyczne przedstawiono osobno dla każdej gałęzi transportu.

Dla transportu drogowego najważniejsze z nich to:

- Lokalizowanie sieci transportowej poza terenami o szczególnych wartościach przyrodniczych oraz minimalizowanie negatywnych oddziaływań infrastruktury transportowej na środowisko;
- Mminimalizowanie ruchu we wrażliwych rejonach Karpat;
- Promowanie transportu zbiorowego;
- Zachęcanie do wykorzystywania alternatywnych źródeł napędu w pojazdach;
- Zmniejszanie negatywnego wpływu transportu na człowieka i przyrodę.

² Protocol of Sustainable Transport to the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians, http://www.carpathianconvention.org/tl_files/carpathiancon/Downloads/03%20Meetings%20and%20Events/COP/2014_COP4_Mikulov/Follow%20Up/Protocol_on_Sustainable_Transport_signed.pdf, dostęp 7.05.2016.

Dla transportu szynowego są one następujące:

- Optymalizacja transportu szynowego, w szczególności w zakresie przejazdów transgranicznych.
- Rozwijanie modelu transportu intermodalnego.
- Modernizacja infrastruktury kolejowej.

Transport wodny wskazano jako gałąź mającą swój potencjał rozwojowy przede wszystkim w transporcie intermodalnym, a także w zakresie obsługi ruchu turystycznego. Transport lotniczy natomiast uważa się za niezbędny do rozwoju gospodarczego, gdyż obsługuje ruch turystyczny i umożliwia dostęp do odległych terenów, ale jednocześnie podkreślono konieczność minimalizacji liczby przelotów nad obszarami chronionymi. Uwzględniono także transport rowerowy i pieszy, wskazując na ich najmniejszy negatywny wpływ na środowisko naturalne, najmniejsze koszty społeczne oraz oszczędność miejsca i energii, zakładając jednocześnie, że powinno się je wspierać poprzez realizację odpowiedniej infrastruktury (ścieżki rowerowe i trasy piesze). W dokumentach tych przedstawiono stanowisko, że w odniesieniu do wszystkich gałęzi transportu powinno się stosować zasadę „zanieczyszczający płaci”, aby sprawca pokrywał koszty szkód, które wyrządził.

Zapisy Konwencji Karpackiej w zakresie zrównoważonego transportu i infrastruktury są zbieżne zarówno z dokumentami publikowanymi na szczeblu Unii Europejskiej, dokumentami o zasięgu ogólnopolskim, jak i dokumentami odnoszącymi się do gmin, powiatów i województw. Zapisy dotyczące konieczności redukcji niekorzystnego wpływu transportu na zdrowie człowieka i środowisko, konieczności rozwijania transportu multimodalnego, poprawy bezpieczeństwa w transporcie, promowania transportu zbiorowego czy też zwiększenia efektywności jego wykorzystania znajdują się w podstawowych dokumentach Unii Europejskiej (Biała Księga 2011 Plan utworzenia jednolitego europejskiego obszaru transportu – dążenie do osiągnięcia konkurencyjnego i oszczędnego zasobowo systemu transportu)³, Polski (Polityka Transportowa Państwa na lata 2006–2025)⁴, a także w planach zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego uchwalanych na poziomie województw, gmin czy powiatów.

Nawet zdecydowanie bardziej szczegółowe wytyczne dotyczące stosowania zasady „zanieczyszczający płaci” i internalizacji (włączenia w rachunek sprawcy) kosztów zewnętrznych tworzą spójną treść z dokumentami polskimi i unijnymi. Już w 1995 roku w Zielonej Księdze *W kierunku sprawliwego i skutecznego systemu pobierania opłat w sektorze transportu*⁵ Unia Europejska zauważa, że koszty użytkowania infrastruktury drogowej nie są w pełni ponoszone przez użytkowników pojazdów.

³ Biała Księga *Plan utworzenia jednolitego europejskiego obszaru transportu – dążenie do osiągnięcia konkurencyjnego i zasoboszczędnego systemu transportu*, KOM (2011) 144, http://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/themes/strategies/doc/2011_white_paper/white-paper-illustrated-brochure_pl.pdf

⁴ Polityka Transportowa Państwa na lata 2006–2025, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2005, <http://docplayer.pl/1887295-Ministerstwo-infrastruktury-polityka-transportowa-panstwa-na-lata-2006-2025.html>

⁵ COM(95)691 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51995DC0691&from=PT>

W 2006 roku w dokumencie Biała Księga *Europejska polityka transportowa do roku 2010: czas na decyzje – przegląd śródkresowy*⁶ jednoznacznie stwierdzono konieczność wprowadzenia internalizacji kosztów zewnętrznych transportu, a w dyrektywie 2006/38/WE⁷ zobowiązano Komisję Europejską do przedstawienia modelu szacowania tych kosztów. W efekcie organizacja CE DELFT zaprezentowała metodologię: *Handbook on estimation of external costs in the transport sector*⁸, a w 2008 roku zatwierdzono dokument COM(2008)0435⁹ o strategii na rzecz wdrażania internalizacji kosztów zewnętrznych. Dało to podstawy pozwalające w rzeczywistości gospodarczej szacować koszty zewnętrzne związane z różnymi gałęziami transportu przy zastosowaniu jednolitej metodologii w całej Unii Europejskiej. Aktualnie trwają działania mające na celu tworzenie instrumentów internalizujących te koszty, co ma doprowadzić do zwiększenia efektywności wykorzystania transportu i zmian struktury popytu na poszczególne jego gałęzie, poprzez zmniejszenie popytu na gałęzie cechujące się względnie większymi kosztami zewnętrznymi przy jednoczesnym zwiększeniu popytu na gałęzie o mniejszych kosztach zewnętrznych. Efektem tych zmian powinno być osiągnięcie niezwykle istotnego celu Unii Europejskiej – zmniejszenia kosztów zewnętrznych transportu ogółem, co jest jednocześnie celem Konwencji Karpackiej.

Współpraca transgraniczna

Współpraca transgraniczna w zakresie transportu i infrastruktury w najważniejszych, z punktu widzenia całego państwa, obszarach powinna odbywać się na poziomie administracji rządowej. Najbardziej istotnym aspektem w ramach tej współpracy wydaje się być realizowanie programu Transeuropejskiej sieci transportowej (TEN-T). Program ten umożliwi rozwój infrastruktury dla różnych gałęzi transportu w oparciu o środki przeznaczone na ten cel w budżecie unijnym. Biorąc pod uwagę, że przez teren objęty zasięgiem stosowania Konwencji Karpackiej przebiega jeden z korytarzy transportowych: korytarz Bałtyk–Adriatyk, można wskazać, że działania polegające na zaangażowaniu aparatu administracji państwowej w planowanie inwestycji w infrastrukturę transportową, a następnie pozyskiwanie środków na realizację tych inwestycji, wpłyną na wzrost mobilności oraz mogą wpłynąć na ograniczenie niekorzystnych efektów zewnętrznych związanych z transportem na terenie obowiązywania Konwencji. Należy jednak zaznaczyć, że wprawdzie rozwój infrastruktury transportowej bezsprzecznie polepszy mobilność, ale zagrożeniami z tego wynikającymi mogą być przerywanie tras migracji zwierząt, zarówno występujących lokalnie (np. ptązy), jak i wykorzystujących duże arealy (np. duże drapieżniki) oraz wzrost emisji zanieczyszczeń i hałasu, a nie ich redukcja, co szczególnie w przypadku cennych przyrodniczo terenów Karpat wydaje się rozwojem w niewłaściwym kierunku. Aby uniknąć takiego scenariusza, na terenie Karpat należy ograniczać niszczenie cennych siedlisk przyrodniczych stanowiących ostoje cennych gatunków roślin i zwierząt, zapobiegać przerywaniu szlaków wędrówek zwierząt, a w sytuacjach wyższej konieczności – dbać o zachowanie drożności ważnych szlaków

⁶ COM(2006)314 [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2006/0314/COM_COM\(2006\)0314_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2006/0314/COM_COM(2006)0314_EN.pdf)

⁷ Dyrektywa 2006/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. zmieniająca dyrektywę 1999/62/WE w sprawie pobierania opłat za użytkowanie niektórych typów infrastruktury przez pojazdy ciężarowe. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0038&from=PL>

⁸ *Handbook on estimation of external costs in the transport sector*, CE Delft, 2008, http://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/themes/sustainable/doc/2008_costs_handbook.pdf

⁹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52008DC0435>

migracji np. poprzez realizację przejść dla zwierząt, pozostawianie przestrzeni wolnej od zabudowy. Ponadto warto rozwijać przede wszystkim infrastrukturę kolejową, a nie drogową, umożliwiając tym samym przesunięcie części obciążenia transportem towarowym, szczególnie tym wykonywanym na dalekie odległości, z dróg na tory, co doprowadzi do zmniejszenia efektów zewnętrznych.

Współpraca transgraniczna na terenie objętym zasięgiem stosowania Konwencji Karpackiej w zakresie transportu i infrastruktury może też odbywać się na poziomie gmin. Przy uwzględnieniu możliwości finansowych samorządów terytorialnych najlepszym sposobem realizacji takiej współpracy wydaje się tworzenie ciągów pieszych (**patrz dobra praktyka nr 28**) i rowerowych (**patrz dobre praktyki nr 27 i 28**) umożliwiających swobodną komunikację pomiędzy sąsiednimi gminami położonymi po dwóch stronach granicy. Obecnie często jedyną drogą dotarcia do miejscowości położonej za granicą Polski w odległości – liczonej w linii prostej – kilku kilometrów jest przebycie kilkudziesięciu kilometrów samochodem, dojeżdżając najpierw do przejścia granicznego, a następnie wracając w ten sam obszar, z którego się wyruszyło, tyle że położony na terytorium innego państwa. Niejednokrotnie w takich przypadkach istnieje możliwość wytyczenia drogi znacząco krótszej, dostępnej jedynie dla ruchu pieszego i rowerowego. Biorąc pod uwagę walory krajobrazowe części terenów przygranicznych objętych Konwencją Karpacką, można założyć, że drogi takie przynosiłyby w dużej mierze korzyści wynikające z zastosowań turystycznych. Dodatkowa korzyść z ich funkcjonowania związana byłaby ze zwiększeniem mobilności mieszkańców terenów przygranicznych. Efektem realizacji takich przedsięwzięć byłoby więc zarówno zwiększenie atrakcyjności turystycznej danego obszaru jak i obniżenie kosztów zewnętrznych związanych z emisją zanieczyszczeń i hałasu, co wynikałoby ze zmniejszenia ruchu samochodowego na skutek pojawienia się tańszej, a często też i szybszej alternatywy dla samochodu (rower) w dotarciu do miejscowości położonej po drugiej stronie granicy. Przy wyznaczaniu takich tras należy jednak uwzględnić specyfikę regionu Karpat i unikać lokalizowania ich na obszarach o znacznych spadkach terenu, gdyż może to spowodować zwiększenie sptywów powierzchniowych, erozję wodną, a w konsekwencji uruchomienie powierzchniowych ruchów masowych (np. osuwiska). Warto również zadbać o to, aby ścieżki te były niedostępne dla ruchu samochodowego poprzez ograniczenie ich szerokości do ok. 1,5 m, ustawianie pachotków na środku drogi itp.

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Zapisy Konwencji Karpackiej, ale także innych obowiązujących na poziomie gminy, powiatu, województwa, kraju czy nawet całej Wspólnoty Europejskiej aktów prawnych powodują, że m.in. przed samorządami lokalnymi stawiane są wyzwania polegające na podjęciu konkretnych działań w celu wdrożenia opisanych zaleceń i przez to osiągnięcia zakładanych celów.

Do tych najistotniejszych, a jednocześnie możliwych do zrealizowania na poziomie samorządu terytorialnego, można zaliczyć:

Zrównoważony rozwój infrastruktury transportowej

Bardzo ważnym aspektem rozwoju i funkcjonowania infrastruktury transportowej jest lokalizowanie jej poza miejscami występowania cennych siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, a przede wszystkim dbałość o zachowanie drożności tras migracji pomiędzy tymi miejscami. Oprócz wyposażenia infrastruktury w urządzenia zapewniające zachowanie funkcjonalności korytarzy ekologicznych przez realizację przejść dla zwierząt (np. dostosowywanie obiektów inżynierskich poprzez budowę suchych półtek, ogrodzeń naprowadzających, pozostawianie wolnych przestrzeni pod szynami) konieczne jest utrzymanie przestrzeni wolnej od zabudowy po obu stronach tych obiektów. Funkcjonalność i drożność takich tras migracyjnych muszą być zapewnione nie tylko w bezpośrednim sąsiedztwie infrastruktury drogowej czy kolejowej, ale również w dalszej odległości od nich, a podstawowym do tego narzędziem jest zachowanie w dokumentach planistycznych terenów niezabudowanych.

Wprowadzanie do eksploatacji autobusów spełniających najwyższe normy emisji spalin (aktualnie EURO 6) lub też autobusów hybrydowych czy elektrycznych, albo autobusów zasilanych paliwem alternatywnym – CNG lub LNG

Działanie takie, jak się wydaje, może przynieść największe korzyści w dość krótkim czasie, gdyż efekt działania widoczny jest już od momentu wprowadzenia do eksploatacji nowego pojazdu, przy jednoczesnym wycofaniu z użytkowania starego. Największym wyzwaniem w tym zakresie jest stworzenie modelu, na jakim ma się opierać komunikacja zbiorowa w perspektywie najbliższych kilkunastu lat. Podejmowanie decyzji, których nie poprzedza perspektywiczne planowanie, może okazać się bardzo nieefektywne finansowo. Dlatego istotne jest uwzględnienie następujących faktów dotyczących tego zagadnienia:

- Najmniejsze koszty zewnętrzne generowane są przez autobusy elektryczne (**patrz dobra praktyka nr 25**). Należy jednak zdawać sobie sprawę, że pojazdy te nie są bezemisyjne. W polskim systemie energetycznym energia elektryczna wytwarzana jest w ponad 87% z węgla kamiennego i brunatnego, w procesie spalania którego emitowane są zanieczyszczenia. Dodatkowo autobusy elektryczne, podobnie jak każdy inny pojazd drogowy, emitują zanieczyszczenia pochodzące ze ścierania nawierzchni, po której się poruszają i ścierania opon. Wszystkie te zanieczyszczenia powinno się uwzględnić, określając rzeczywistą emisję powodowaną przez pojazd. Elektryczne autobusy można ładować na trzy sposoby: poprzez ładowarki (plug-in), poprzez pantograf i systemem indukcyjnym (pętla indukcyjne zatapiane w asfalcie na przystankach). Koszt infrastruktury do ładowania nie jest pomijalny i koniecznie trzeba go uwzględnić w analizie opłacalności finansowej przedsięwzięcia (szczególnie w przypadku ładowania indukcyjnego).
- Zaletami autobusów elektrycznych są bez wątpienia bardzo cicha praca, mały koszt energii potrzebnej do zasilania pojazdu oraz fakt, że silnik w trakcie eksploatacji nie emituje żadnych zanieczyszczeń.

- Wady autobusów elektrycznych to wysoki koszt zakupu, mały zasięg pojazdu (powiększenie go wymaga bardziej rozbudowanej infrastruktury do ładowania) i najczęściej duży koszt infrastruktury koniecznej do ładowania autobusów.
- Przy podejmowaniu decyzji o zakupie autobusu elektrycznego należy dopilnować, aby ogrzewanie pojazdu oraz klimatyzacja zasilane były również elektrycznie, a nie przy wykorzystaniu oleju napędowego, gdyż wtedy wydźwięk ekologiczny projektu jest zdecydowanie mniejszy lub może go w ogóle nie być, bo silniki stosowane do ogrzewania nie muszą spełniać aktualnej normy emisji spalin EURO.
- Autobusy hybrydowe (**patrz dobre praktyki nr 25 i 26**), aktualnie najczęściej wykorzystywane w komunikacji miejskiej, są napędzane silnikami elektrycznymi oraz spalinyowymi zasilanymi olejem napędowym. Są także dostępne autobusy hybrydowe nowszej generacji, napędzane silnikami elektrycznymi oraz zasilanymi sprężonym gazem ziemnym CNG. Są one bardziej przyjazne środowisku od „standardowych” pojazdów hybrydowych, ale, podobnie jak w przypadku autobusów zasilanych tylko gazem CNG (**patrz dobra praktyka nr 24**) lub skroplonym gazem ziemnym LNG, wymagają infrastruktury do tankowania, co podnosi koszty projektu.
- Koszty zewnętrzne dla autobusów zaleca się obliczać przy uwzględnieniu metodyki *Handbook on estimation of external costs in the transport sector*¹⁰. Wielkości emisji poszczególnych zanieczyszczeń powinno się określać na podstawie oprogramowania COPERT (aktualnie: wersja IV).

Uprzywilejowanie komunikacji zbiorowej

Najpopularniejszą metodą uprzywilejowania komunikacji zbiorowej jest wprowadzenie tzw. buspasów, czyli wydzielonych pasów przeznaczonych jedynie dla regularnego transportu zbiorowego (najczęściej wprowadza się również możliwość korzystania z nich przez taksówki, służby ratunkowe i czasami, dla zwiększenia bezpieczeństwa i zmniejszenia zatłoczenia, także przez motocyklistów). Innym sposobem uprzywilejowania komunikacji zbiorowej jest dopuszczenie skrętu w miejscach, gdzie obowiązuje taki zakaz. Celem jest skrócenie czasu przejazdu.

Wprowadzenie restrykcji dotyczących wjazdu do centrum miasta

Zgodnie z aktualnym stanem prawnym możliwe jest ograniczenie wjazdu samochodów osobowych w określone obszary miasta. Możliwość wjazdu można uzależnić od normy emisji spalin EURO spełnianej przez pojazd. Działanie takie ograniczy zatłoczenie i jednocześnie zmniejszy zanieczyszczenie na danym obszarze. Dodatkowym efektem może być zmotywowanie niektórych osób do wymiany samochodu na bardziej przyjazny środowisku, ale należy traktować go raczej jako poboczną i występującą tylko w pojedynczych przypadkach korzyść z ewentualnego wprowadzenia takiego instrumentu.

¹⁰ *Handbook on estimation of external costs in the transport sector*, dz. cyt.

Integrację transportu drogowego z kolejowym i integrację transportu zbiorowego z indywidualnym

Integracja taka powinna polegać na budowie parkingów dla samochodów oraz parkingów rowerowych przy węzłach komunikacyjnych. Umożliwi to szybką i łatwą zmianę środka transportu, co bez wątpienia jest kluczową kwestią w promowaniu transportu zbiorowego. Przy takim działaniu może wystąpić dodatkowa korzyść z punktu widzenia środowiska, polegająca na tym, że część osób, które do tej pory korzystały z samochodu osobowego na całej trasie swojego przejazdu, zacznie jej fragment pokonywać środkiem komunikacji zbiorowej, a inna część – całkowicie bezemisyjnym (ścieranie opon, asfaltu i elementów ciernych układu hamulcowego w przypadku rowerów zalicza się do pomijalnej emisji cząstek stałych) środkiem transportu, czyli rowerem.

Walkę z postrzeganiem komunikacji zbiorowej wśród części społeczeństwa jako możliwości transportu wykorzystywanej tylko wtedy, gdy kogoś nie stać na poruszanie się samochodem osobowym

Aby zmienić ten niekorzystny obraz komunikacji zbiorowej, konieczne są działania promocyjne poprzez informowanie społeczeństwa o faktach (środowiskowych i finansowych) związanych z różnymi formami przemieszczania się, ale przede wszystkim działania edukacyjne skierowane do młodego pokolenia. Mogą one wpływać na mentalność tych ludzi i powinny spowodować systematyczną zmianę w postrzeganiu transportu zbiorowego. Aby to zadanie zostało wykonane jak najbardziej efektywnie, powinno być realizowane zarówno przez samorządy lokalne, jak i organizacje pozarządowe.

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe mają ograniczone możliwości zaangażowania się w działania o fundamentalnym znaczeniu dla rozwoju zrównoważonego transportu i infrastruktury, takie jak wprowadzenie do eksploatacji autobusów spełniających najwyższe normy, uprzywilejowanie komunikacji zbiorowej, wprowadzenie restrykcji dotyczących wjazdu do centrum miasta czy też integracja różnych rodzajów transportu. Wynika to przede wszystkim z faktu, że działania te związane są z bardzo dużymi nakładami finansowymi oraz z tego, że do ich realizacji konieczne są decyzje podejmowane na szczeblu samorządowym. Mogą natomiast pełnić funkcję pomocniczą w realizacji tych przedsięwzięć, zwiększając tym samym efektywność działań samorządów. Wydaje się, że organizacje pozarządowe w największym możliwym stopniu przyczyniłyby się do rozwoju zrównoważonego transportu i infrastruktury, angażując się w prowadzenie dialogu pomiędzy jednostkami samorządowymi a społecznościami, umożliwiającą określenie oczekiwań poszczególnych grup interesów. Dałoby to podstawę do tworzenia propozycji lub sformalizowanych projektów rozwiązań, będących wyrazem społecznych potrzeb, które mogłyby w efekcie końcowym zostać przedstawione do zaopiniowania i akceptacji przez samorządy.

Bardzo istotną i spoczywającą głównie na barkach organizacji pozarządowych inicjatywą są wszelkie działania edukacyjne w zakresie zrównoważonego transportu i infrastruktury. Znane i bardzo ważne są również interwencje na trasach migracji ptaków w okresie wiosennym, gdy

zwierzęta te zmierzają do swoich stanowisk rozrodczych. W niektórych miejscach dochodzi wówczas do śmierci pod kołami samochodów tysięcy płazów. Najbardziej skuteczną metodą pomocy jest rozłożenie wzdłuż drogi siatki ochronnej uniemożliwiającej wkroczenie płazów na jezdnię, z wkopaniem np. wiader co kilka–kilkanaście metrów i regularne przenoszenie płazów na drugą stronę szosy (**patrz dobra praktyka nr 29**). Działania takie są efektywne, jednakże wymagają zaangażowania i stałej kontroli wiader, aby nie doprowadzić do śmierci płazów. Kolejnym bardzo ważnym krokiem powinno być zgłoszenie do administratora drogi oraz właściwej regionalnej dyrekcji ochrony środowiska lokalizacji tak newralgicznego miejsca, aby w przypadku np. modernizacji drogi można było zadbać o odpowiednie przejścia dla zwierząt.

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Największy udział w budowaniu zrównoważonego transportu i infrastruktury na terenach objętych Konwencją Karpacką administracja rządowa wydaje się mieć poprzez realizację założeń Transeuropejskiej sieci transportowej (TEN-T). Można jednak oczekiwać jej zaangażowania także na innych polach, wpływających pośrednio na tworzenie bardziej zrównoważonego systemu transportowego na tym obszarze. Podstawową kwestią jest świadome planowanie nowej sieci drogowej i kolejowej, aby zachować wspomniane już ważne elementy środowiska, w tym tereny cenne przyrodniczo, oraz drożność korytarzy ekologicznych, które w Karpatach bardzo często mają zasięg ponadregionalny. Zarządcy dróg winni zatem tak projektować nową infrastrukturę, aby jak najmniej zaburzać równowagę powyższych elementów. Jeszcze ważniejszym działaniem jest niwelacja istniejących barier w trakcie prowadzonych modernizacji sieci zarówno drogowej jak i kolejowej.

Ponadto istotne jest dążenie do egzekwowania zasady „zanieczyszczający płaci” poprzez wprowadzenie internalizacji kosztów zewnętrznych w transporcie. W tym celu należałoby określić koszty zewnętrzne związane z każdą gałęzią transportu i następnie wprowadzić je do rachunku każdego sprawcy. Dopiero pełna internalizacja kosztów zewnętrznych wszystkich gałęzi transportu dałaby efekt w postaci:

1. Zwiększenia efektywności wykorzystania poszczególnych środków transportu. Wynikałoby to z tego, że wyższe koszty jednostkowe motywowałyby przedsiębiorstwa transportowe do zmniejszania przebiegów swoich pojazdów. Przy określonej liczbie zleceń na transport firmy bardziej efektywnie planowałyby trasy przejazdów i położyłyby większy nacisk na doskonalenie umiejętności swoich pracowników. Dodatkowe szkolenia, stosowane w przypadku transportu drogowego, miałyby uczyć takiego stylu jazdy, który powoduje zmniejszenie zużycia paliwa oraz innych podzespołów pojazdu (tzw. *ecodriving*).
2. Zwiększenia popytu na usługi transportowe w gałęziach „bardziej ekologicznych” przy jednoczesnym zmniejszeniu popytu na nie w gałęziach „mniej ekologicznych”. Byłoby to możliwe dlatego, że wzrost kosztów eksploatacji danego środka transportu (w wyniku wliczenia w nie kosztów zewnętrznych generowanych przez ten środek) doprowadziłby do tego, że koszty usług transportowych wzrosłyby w największym stopniu w tych gałęziach, które generują największe koszty zewnętrzne, a w najmniejszym stopniu w generujących te koszty na najniższym poziomie. W następstwie tego nastąpiłaby

zmiana struktury popytu na usługi transportowe. Część popytu z tych gałęzi, w których ceny wzrosłyby w największym stopniu, przeniosłaby się do gałęzi relatywnie tańszych. To spowodowałoby, że gałęzie transportu generujące największe koszty zewnętrzne traciłyby klientów, a te gałęzie, które generują najmniejsze koszty zewnętrzne – tych klientów by zyskiwały.

W wyniku internalizacji kosztów zewnętrznych zmniejszą się więc koszty zewnętrzne transportu w skali całego kraju, również na terenach objętych Konwencją Karpacką. Wprowadzenie jej we wszystkich gałęziach transportu jest jednak skomplikowane i wymaga długotrwałego procesu wypracowywania odpowiednich rozwiązań.

Istnieje jednak możliwość znacznie prostszego i szybszego, choć nie tak efektywnego zmniejszenia kosztów zewnętrznych transportu, przy ograniczeniu się jedynie do wprowadzenia zasady „zanieczyszczający płaci”. Konieczne jest również wykształcenie mechanizmów umożliwiających skuteczne ściganie i karanie osób, które wykorzystują motocykle, quady czy też samochody terenowe do poruszania się po obszarach do tego nieprzeznaczonych. Poza emisją zanieczyszczeń powodują one znacznie istotniejsze w tym przypadku szkody, polegające na emisji hałasu (niejednokrotnie niemieszczącego się w żadnych normach dopuszczających pojazd do ruchu) oraz na niszczeniu podłoża. Ponadto często dochodzi do wycieków różnych płynów i olejów, co wynika z ekstremalnych warunków użytkowania tych pojazdów i niejednokrotnie bardzo znacznego ich wyeksploatowania. Jedynym możliwym środkiem przeciwdziałania temu zjawisku jest wprowadzenie obowiązku rejestracji tych pojazdów i posiadania tablic rejestracyjnych, umożliwiających identyfikację pojazdu i jego właściciela.

Możliwości zaangażowania organów ochrony przyrody

Zaangażowanie służb ochrony przyrody w tworzenie systemu zrównoważonego transportu i infrastruktury odbywać się może na dwóch płaszczyznach. Pierwsza to dbałość o odpowiednie planowanie rozbudowy sieci transportowej na etapie opiniowania/uzgadniania dokumentów strategicznych, w tym dokumentów planistycznych w gminach oraz zapewnienie niezbędnej infrastruktury minimalizującej negatywne oddziaływanie sieci transportowej na etapie pozyskiwania decyzji środowiskowej. Druga to pomoc organizacjom pozarządowym i mieszkańcom w ich działaniach polegających na ochronie np. łąk w trakcie ich wiosennych migracji, choćby poprzez udostępnianie siatek ochronnych.

Możliwości zaangażowania przedsiębiorców

Zaangażowanie przedsiębiorców w tworzenie systemu zrównoważonego transportu i infrastruktury wydaje się możliwe w dwóch przypadkach:

- Będą oni uzyskiwać korzyści finansowe wynikające z takich działań.
- Ich udział będzie miał charakter sponsoringu.

Korzyści finansowe przedsiębiorców zależą przede wszystkim od decyzji prawnych i administracyjnych. Wprowadzenie przez administrację rządową zmian w opłatach za przejazd, w celu internalizacji kosztów zewnętrznych, przełoży się na korzyści z tytułu eksploatacji pojazdów

ciężarowych spełniających najwyższą możliwą normę emisji spalin. Dla części przedsiębiorców działających na obszarach objętych Konwencją Karpacką będzie to wystarczającym powodem, aby zakupić pojazd spełniający normy EURO 6, a tym samym przyczynić się do zmniejszenia emisji zanieczyszczeń na obsługiwanych przez ich pojazdy terenach.

Przedsiębiorcy mogliby wykorzystywać w transporcie drobnych towarów także pojazdy elektryczne, gdyż dostępna technologia oraz oferta rynkowa dopuszczają taką możliwość (np. Renault Kangoo Z.E.). Przeszkodą jest jednak mieszanka dwóch parametrów charakteryzujących taki pojazd: jego zasięg oraz cena zakupu. W aktualnej sytuacji nie wydaje się uzasadnione wprowadzanie na poziomie gmin mechanizmów, które poprzez pomoc finansową miałyby zachęcić przedsiębiorców do użytkowania tego typu pojazdów. Koszty takich działań przekraczałyby koszty zewnętrzne, których dałoby się dzięki nim uniknąć.

Przedsiębiorstwa mogą wpływać na rozwój zrównoważonego transportu i infrastruktury poprzez sponsorowanie różnego rodzaju akcji oraz działań o charakterze edukacyjnym. Działalność taka może przynieść wymierne korzyści zarówno w bliższej jak i dalszej przyszłości poprzez zwiększenie rozpoznawalności marki oraz budowę wizerunku przedsiębiorstwa przyjaznego środowisku. O ile w najbliższej przyszłości korzyść może wynikać przede wszystkim z rozpoznawalności marki wśród pokolenia, które jest aktualnie konsumentem, to w przypadku młodszych generacji, edukowanych z ukierunkowaniem na zagadnienia zrównoważonego rozwoju, wydaje się, że rozpoznawanie przedsiębiorstwa jako przyjaznego środowisku przełoży się na decyzje zakupowe.

Wyzwania

Na obszarze, który znajduje się w zasięgu stosowania Konwencji Karpackiej w Polsce, znajduje się infrastruktura umożliwiająca teoretycznie realizację zadań transportowych w przypadku każdej gałęzi transportu. Należy jednak zaznaczyć, że na terenie objętym Konwencją Karpacką nie funkcjonuje żaden port lotniczy umożliwiający masową komunikację, czy to pasażerską, czy towarową, z innymi regionami geograficznymi. Na obszarze tym znajdują się jedynie lotniska obsługujące ruch powietrzny w zakresie małych prywatnych samolotów, ewentualnie samolotów wojskowych – w Iwoniczu-Zdroju, Krośnie, Łososinie Dolnej, Bielsku-Białej oraz w Nowym Targu – z wykorzystaniem do tego celu pasów startowych pokrytych trawą. Lotnisko Arłamów-Krajna jako jedyne na tym obszarze dysponuje pasem asfaltowym, jednak z braku odpowiedniej infrastruktury może obsługiwać tylko małe samoloty prywatne lub większe samoloty wojskowe, które podlegają innym przepisom niż loty komercyjne. W związku z tym żadne z lotnisk na terenie objętym Konwencją Karpacką w Polsce nie może obsługiwać lotów liniowych czy też czarterowych. Biorąc pod uwagę fakt, że transport lotniczy generuje duże ilości zanieczyszczeń oraz hałasu, a rozbudowa jego infrastruktury jest niezwykle droga, nie wydaje się uzasadnione nadawanie priorytetu rozwojowego tej gałęzi transportu.

Transport wodny może być realizowany na terenach objętych Konwencją Karpacką, ale w bardzo ograniczonym zakresie, ponieważ żadna śródlądowa ani międzynarodowa droga wodna w Polsce nie przebiega przez ten obszar. W praktyce oznacza to, że ten rodzaj transportu może być wykorzystywany w celach turystycznych i ewentualnie w celach transportowych, ale na bardzo krótkich dystansach (np. jako przeprawa promowa). Dlatego ta gałąź transportu nie

jest w stanie zapewnić społeczeństwu i gospodarce wystarczającej mobilności w zakresie przewozu osób i towarów i z tego względu nie może stanowić podstawy rozwoju transportu zrównoważonego na tym terenie.

Transport kolejowy funkcjonuje w zasięgu stosowania Konwencji Karpackiej, ale umożliwia dostęp jedynie do największych miejscowości. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt, że nie wszystkie linie na tym terenie są zelektryfikowane, co oznacza konieczność wykorzystywania na trasach lokomotyw spalinowych, istotnie zanieczyszczających środowisko. Dodatkowo składy kolejowe na trasach w tym obszarze są często opóźnione, a sam przejazd, nawet planowy, trwa zwykle dłużej niż przejazd z wykorzystaniem transportu drogowego. Jakość usług kolejowych, włączając w to również odczucia estetyczne oraz komfort podróży, powodują, że bardzo często pasażerowie wybierają komunikację autobusową bądź korzystają z samochodu osobowego. Dużym wyzwaniem wydaje się więc doprowadzenie do sytuacji, w której transport kolejowy będzie równorzędną alternatywą dla transportu drogowego. Wymagałoby to bardzo kosztownej modernizacji taboru kolejowego oraz całej infrastruktury towarzyszącej (przede wszystkim budowy nowych zelektryfikowanych linii oraz zelektryfikowania wszystkich istniejących w celu minimalizacji emisji zanieczyszczeń), ale także wiązałoby się ze zmianami w całym systemie funkcjonowania przewozów kolejowych, aby prawidłowe zarządzanie gwarantowało punktualność i zapewniało odpowiednią jakość przewozów. Dodatkowym wyzwaniem byłaby zmiana niekorzystnego nastawienia do transportu kolejowego wynikająca ze złych własnych doświadczeń czy też obiegowych niepocholebnych opinii na jego temat. Konieczna byłaby więc edukacja młodszych pokoleń w zakresie wpływu transportu na środowisko oraz prowadzenie różnych kampanii informacyjnych mających na celu stopniowe przekonanie ludzi do zaufania tej gałęzi transportu. Niemniej jednak u podstaw tych działań stałoby dążenie do stworzenia systemu, który faktycznie zapewniałby odpowiednią jakość świadczonych usług, co w praktyce przerasta możliwości zdecydowanej większości samorządów lokalnych.

Transport drogowy ma do dyspozycji rozbudowaną sieć dróg krajowych oraz gminnych. Brak jest autostrad i dróg szybkiego ruchu, jednak to głównie ta gałąź transportu zapewnia na omawianym obszarze mobilność, która jest konieczna do rozwoju gospodarczego. O ile w transporcie międzymiastowym istnieje konkurencja dla transportu drogowego w postaci transportu kolejowego, to już na obszarze jednej gminy czy miasta takiej alternatywy praktycznie nie ma. Jedynym sposobem na stosunkowo szybkie dotarcie do celu jest skorzystanie z samochodu osobowego lub z autobusu.

Dodatkowo należy zauważyć, że koszty inwestycyjne konieczne do rozwoju transportu szynowego są nieporównywalnie większe niż te związane z transportem drogowym, a rozwój infrastruktury kolejowej, aby był najbardziej efektywny, powinien być planowany centralnie, a nie z poziomu pojedynczej gminy. Przeprowadzona analiza prowadzi do wniosku, że w praktyce gospodarczej gminy mają ograniczone możliwości realizacji założeń rozwoju zrównoważonego transportu we wszystkich jego gałęziach. Zajmują się one przede wszystkim projektami dotyczącymi inwestycji w transport drogowy, gdyż te mogą dać względnie duże efekty ekologiczne (ograniczenie emisji zanieczyszczeń, hałasu oraz kongestii, czyli zatłoczenia) i ekonomiczne (zapewnienie mobilności, która jest elementem rozwoju gospodarczego), nie muszą stanowić części centralnie zaplanowanego modelu (tak jak ma to

miejsce w przypadku infrastruktury kolejowej), a dodatkowo są możliwe do realizacji przy ograniczeniach budżetowych gmin. Największym wyzwaniem jest zatem stworzenie takiego modelu transportu drogowego, który będzie jak najbardziej przyjazny środowisku (poprzez wykorzystanie nowych technologicznie pojazdów), będzie ograniczał ruch drogowy (strefy ograniczonego ruchu, płatnego parkowania), będzie zapewniał integrację różnych gałęzi transportu (przystanki autobusowe na stacjach kolejowych, parkingi dla samochodów przy dworcach kolejowych i/lub przystankach autobusowych, wypożyczalnie rowerów w węzłach komunikacyjnych), będzie umożliwiał społeczeństwu mobilność (łatwy i szybki dojazd w dowolne miejsce) i będzie realny pod względem finansowym.

Dobre praktyki

24

Eksploatacja autobusów elektrycznych i hybrydowych

W 2013 roku autobus elektryczny Solaris kursował na trasach Zakopane–Morskie Oko oraz Zakopane–Kuźnice. Pojazd, nieemitujący podczas eksploatacji zanieczyszczeń pochodzących ze zużytego paliwa oraz emitujący bardzo niewielki hałas, w minimalnym stopniu negatywnie oddziałuje na środowisko, co ma szczególnie znaczenie przy poruszaniu się na obszarze parku narodowego. Dodatkowo wprowadzenie takiego autobusu na trasie do Morskiego Oka zwiększyło mobilność osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, które nie mają możliwości skorzystania z usług fiaków.

W 2014 roku autobus hybrydowy Solaris kursował na trasie Zakopane–Palenica Białczańska w ramach linii „parkuj i jedź” w sezonie wakacyjnym. Działanie takie ma z jednej strony wydźwięk ekologiczny, poprzez zmniejszenie zanieczyszczenia, a z drugiej – zmniejsza kongestję, czyli zatłoczenie na tej trasie, co z kolei zwiększa atrakcyjność tych terenów i czyni je bardziej dostępnymi dla społeczeństwa.

Inwestycje te biorą swój początek w 2002 roku, kiedy to przewoźnik PKS Zakopane eksploatował hybrydowy autobus Mercedes 0520. Pojazd był napędzany silnikami elektrycznym i spalinowym zasilanym olejem napędowym.

Organizator: Urząd Miasta Zakopane i Solaris Bus and Coach SA

Więcej: <https://www.solarisbus.com/busmania/news/#3226>, http://www.archiwum.zakopane.eu/index.php?option=16&action=news_show&news_id=8843, http://www.infobus.pl/hybrydowy-solaris-w-zakopanem-_more_39860.html, dostęp 25.12.2016

25

Eksploatacja autobusów zasilanych CNCNG

Od kilkunastu lat w Przemysłu w użyciu są autobusy miejskie zasilane CNG – paliwem, przy spalaniu którego emitowanych jest mniej szkodliwych substancji niż przy spalaniu oleju napędowego. Dodatkowo pojazdy takie są nieco cichsze od ich odpowiedników zasilanych olejem napędowym, co zwiększa komfort pasażerów, ale przede wszystkim osób znajdujących się w bezpośredniej bliskości głównych arterii komunikacyjnych.

Miasto Przemysł eksploatuje 17 takich pojazdów.

Organizator: Miejski Zakład Komunikacji Sp. z o.o. w Przemysłu

Więcej: <http://www.transport-publiczny.pl/wiadomosci/nowy-autobus-na-gaz-w-przemyslu-1215.html>, dostęp 25.12.2016

26

Autostrada rowerowa

Jest to inicjatywa zasługująca na szczególną uwagę, jeśli mowa o rozwoju zrównoważonego transportu poprzez promowanie transportu rowerowego. Autostrada ta będzie przebiegać przez pięć województw, także przez województwo podkarpackie i tereny objęte Konwencją Karpacką. Prace nad jej budową rozpoczęły się w 2014 roku. Inwestycja nie tylko promuje turystykę, ale także stwarza realne możliwości do jej uprawiania, bez korzystania z jakichkolwiek środków transportu emitujących zanieczyszczenia.

Organizator: Samorząd Województwa Podkarpackiego i samorządy czterech innych województw, przez które przebiega autostrada

Więcej: <http://www.fundusze.podkarpackie.pl/index.php/11-gpi-rzeszow/aktualnosci/987-green-velo-czyli-rowerem-przez-polske-wschodnia>, dostęp 25.12.2016

27

Eksploatacja autobusu i hybrydowego

W Bielsku-Białej w 2014 roku realizowano połączenia komunikacji miejskiej autobusem hybrydowym Volvo (pojazd napędzany silnikiem elektrycznym i spalinowym zasilanym olejem napędowym) – zmierzona oszczędność paliwa wyniosła 28%. Autobus hybrydowy emituje mniejszą ilość zanieczyszczeń oraz hałasu w porównaniu do analogicznego pojazdu zasilanego konwencjonalnie.

Organizator: Miejski Zakład Komunikacyjny w Bielsku-Białej, Volvo Buses

Więcej: http://www.beskidzka24.pl/artukul,hybryda_sobie_poradzi,25944.html dostęp 25.12.2016

28

Droga Pienińska – trasa piesza i rowerowa
Szczawnica–Leśnica/Czerwony Klasztor

Droga ta rozpoczyna się w centrum Szczawnicy, przy dolnej stacji kolei linowej, i prowadzi początkowo wzdłuż potoku Grajcarek, a dalej wzdłuż Dunajca aż do najbliższej słowackiej miejscowości – Leśnicy. Trasa liczy około 6 km długości i została wybudowana przy współudziale środków pochodzących z funduszy unijnych. Po stronie słowackiej rozdziela się, co umożliwia dotarcie także do innej miejscowości – Czerwony Klasztor. W takim wariantcie szlak ma długość około 12 km. Trasa ta jest uważana za jedną z większych atrakcji turystycznych Szczawnicy, zarówno ze względu na łatwość dotarcia nią do słowackich miejscowości jak i ze względu na widokowe atrakcje.

Organizator: Gmina Szczawnica i gmina Leśnica

Więcej: <http://www.szczawnica.pl/pl/3939/0/Lesnica.html>, dostęp 25.12.2016

29

Ochrona szlaków migracji płazów w Małopolsce

W ramach projektu „Zapewnienie właściwego stanu ochrony obszarów cennych przyrodniczo”, współfinansowanego przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Krakowie, tamtejsza RDOŚ zakupiła w 2015 roku płotki uniemożliwiające wkraczanie płazów na drogi. Głównym celem realizowanego działania było ograniczenie śmiertelności płazów na wybranych odcinkach dróg województwa małopolskiego, a przy tym umożliwienie im dostępu do miejsc rozrodu. Wiosenne szlaki migracji tych zwierząt często przecinają drogi o dużym natężeniu ruchu, co przyczynia się do wzrostu śmiertelności chronionych gatunków płazów¹¹.

Zakupiony sprzęt wykorzystywany jest obecnie do ochrony płazów podczas ich wiosennych migracji. Uczniowie w Książu Wielkim pod kierunkiem nauczycieli zamontowali wzdłuż drogi przecinającej trasę wędrówek płazów przekazane płotki, które uniemożliwiają zwierzętom dostanie się na drogę. Jednocześnie w ramach codziennych dyżurów młodzież przenosi schwyte w ten sposób płazy do stawów znajdujących się po drugiej stronie drogi. Kolejną część zakupionego sprzętu trafiła do Stowarzyszenia BioTOP, które zajęło się przenoszeniem płazów w okolicach Proszowic.

Organizator: RDOŚ w Krakowie

Więcej: <http://krakow.rdos.gov.pl/ochrona-szlakow-migracji-plazow-w-malopolsce/ext.pdf>, dostęp 25.12.2016

¹¹ krakow.rdos.gov.pl/ochrona-szlakow-migracji-plazow-w-malopolsce/ext.pdf, dostęp 11.05.2016

Bibliografia

- Biała Księga, *Plan utworzenia jednolitego europejskiego obszaru transportu – dążenie do osiągnięcia konkurencyjnego i zasobooszczędnego systemu transportu*, KOM (2011) 144, http://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/themes/strategies/doc/2011_white_paper/white-paper-illustrated-brochure_pl.pdf
- Dyrektywa 2006/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 maja 2006 r. zmieniająca dyrektywę 1999/62/WE w sprawie pobierania opłat za użytkowanie niektórych typów infrastruktury przez pojazdy ciężarowe, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0038&from=PL>
- Handbook on estimation of external costs in the transport sector*, CE Delft, 2008, http://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/themes/sustainable/doc/2008_costs_handbook.pdf
- Polityka Transportowa Państwa na lata 2006–2025*, Ministerstwo Infrastruktury, Warszawa 2005, <http://docplayer.pl/1887295-Ministerstwo-infrastruktury-polityka-transportowa-panstwa-na-lata-2006-2025.html>
- Protocol of Sustainable Transport to the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians*, http://www.carpathianconvention.org/tl_files/carpathiancon/Downloads/03%20Meetings%20and%20Events/COP/2014_COP4_Mikulov/Follow%20Up/Protocol_on_Sustainable_Transport_signed.pdf
- Przegląd śródkresowy Białej Księgi *Europejska polityka transportowa do roku 2010: czas na decyzje*, COM(2006)314 [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2006/0314/COM_COM\(2006\)0314_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2006/0314/COM_COM(2006)0314_EN.pdf)
- Strategia na rzecz wdrażania internalizacji kosztów zewnętrznych, COM (2008) 0435 z dnia 8 lipca 2008, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52008DC0435>

Strony internetowe

- <http://www.szczawnica.pl>
<http://www.mzk.bielsko.pl>
<http://www.mzk.przemysl.pl>
<http://www.krakow.rdos.gov.pl>
<http://www.podkarpackie.pl>
<http://www.solarisbus.com>
<http://www.zakopane.eu>
http://www.volvobuses.com/bus/poland/pl-pl/Pages/home_page.aspx

8. Zrównoważona turystyka

Dominika Zaręba¹

Artykuł 9 Konwencji Karpackiej

Zrównoważona turystyka

1. Strony podejmą środki mające na celu promowanie zrównoważonej turystyki w Karpatach, przynoszącej korzyści ludności miejscowej, opartej na wyjątkowym charakterze przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Karpat, a także rozszerzą współpracę w tym celu.
2. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu promowanie współpracy transgranicznej, przyczyniającej się do rozwoju zrównoważonej turystyki, na przykład przez opracowywanie skoordynowanych lub wspólnych planów zarządzania transgranicznymi lub przygranicznymi obszarami chronionymi oraz innymi terenami o walorach turystycznych.

Wprowadzenie

Karpaty ze swoim potencjałem przyrodniczym, społecznym i kulturowym mają szansę stać się wzorcowym modelem rozwoju zrównoważonej turystyki i unikatową destynacją ekoturystyczną w Europie. Turystyka zrównoważona – do której można zaliczyć pewne formy aktywności realizowane w szczególności w ramach ekoturystyki, agroturystyki, turystyki aktywnej, turystyki kulinarnej, turystyki dziedzictwa, turystyki uzdrowiskowej i prozdrowotnej – powiązana z pokrewnymi jej formami gospodarowania, takimi jak zrównoważone rolnictwo i przetwórstwo rolne, rzemiosło i rękodzielnictwo, może być ważnym stymulatorem rozwoju regionu Karpat, którego największym kapitałem są przyroda, krajobraz i dziedzictwo kultury. Wyzwanie polega na wykorzystaniu potencjału tego karpackiego kapitału w taki sposób, aby z jednej strony polepszyć infrastrukturę, zdywersyfikować źródła dochodów, zróżnicować rynek pracy i pobudzić przedsiębiorczość społeczności lokalnych, a z drugiej – nie zatracić tożsamości i walorów regionu, które decydują o jego unikatowości. Chodzi tu zarówno o wartości środowiska przyrodniczego chronione w formie prawnej jak i rodzime wartości obszarów wiejskich polskich Karpat. Należą do nich przede wszystkim: zróżnicowany i dobrze zachowany krajobraz wiejski, rolnictwo (w tym sadownictwo i pszczelarstwo oparte na rodzinnych gospodarstwach rolnych, a także pasterstwo i inne tradycyjne sposoby gospodarowania karpaccich górali), przetwórstwo żywności wysokiej jakości i produkcja zdrowej żywności, dziedzictwo kulinarne i produkty regionalne, rzemiosło i rękodzieło oraz bogate wartości niematerialne wyrażające się w rytuałach i wierzeniach, muzyce, tańcu i architekturze czy imprezach kulturalnych².

¹ mgr Dominika Zaręba, Fundusz Partnerstwa, Environmental Partnership Association.

² D. Zaręba, *Koncepcja rozwoju ekoturystyki w Małopolsce w ramach Programu wsparcia rozwoju rolnictwa w Województwie Małopolskim 2011–2015*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Środowiska, Rolnictwa i Geodezji, Kraków 2011.

Koncepcja turystyki zrównoważonej

Koncepcja turystyki zrównoważonej nawiązuje bezpośrednio do idei rozwoju zrównoważonego, a jej głównym założeniem jest osiągnięcie harmonii między potrzebami turystów, środowiska przyrodniczo-kulturowego i lokalnych społeczności³. Dotyczy szeroko pojętej idei rozwoju turystycznego przyjaznego środowiska, zarządzania i aktywności turystycznej w skali globalnej, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną i gospodarczą integralność terenów, a także zachowuje dla przyszłych pokoleń w niezmiennym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów⁴. Od przełomu XX i XXI wieku uwzględnianie turystyki zrównoważonej w strategiach, deklaracjach, planach działań różnej rangi i zasięgu na całym świecie staje się standardem. Pojęcie turystyki zrównoważonej lansowane jest w skali globalnej przez Światową Organizację Turystyki UNWTO, Globalną Radę Zrównoważonej Turystyki GSTC (Global Sustainable Tourism Council) oraz szereg innych organizacji oraz instytucji rządowych i społecznych. Rdzeniem koncepcji turystyki zrównoważonej jest **ekoturystyka**, rozumiana jako świadoma podróż do regionów cennych przyrodniczo i kulturowo, która z jednej strony pomaga chronić środowisko naturalne, a z drugiej podtrzymuje dobrobyt lokalnych społeczności⁵.

Wytczne Konwencji Karpackiej

Konwencja Karpacka w artykule 9 uwzględnia działania na rzecz promocji i rozwoju zrównoważonej turystyki „przynoszącej korzyści ludności miejscowej, opartej na wyjątkowym charakterze przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Karpat”⁶. Konwencja podkreśla potrzebę podejmowania i promowania współpracy transgranicznej w tej dziedzinie, w tym np. poprzez spójne i skoordynowane zarządzanie na obszarach chronionych i innych przygranicznych terenach o wysokich walorach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych⁶. Kompleksowym uszczegółowieniem tej międzynarodowej umowy jest **Protokół o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat**⁷. Jego myślą przewodnią jest założenie, że rozwój zrównoważonej turystyki w Karpatach jest z jednej strony perspektywą dla rozwoju gospodarczego i dywersyfikacji źródeł dochodów, a z drugiej – szansą na zachowanie różnorodności biologicznej regionu i ograniczanie negatywnych ekologicznych, środowiskowych i społeczno-gospodarczych oddziaływań turystyki. Działania te muszą odbywać się w ramach skoordynowanej współpracy transgranicznej, w oparciu o planowanie długofalowe, zgodne z założeniami zrównoważonego i trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego godzącego ze sobą ład ekologiczny, społeczny, gospodarczy oraz przestrzenny⁸.

³ *Parks for Life. Action for Protected Areas in Europe*, The IUCN Commission on Natural Parks and Protected Areas (CNPPA), IUCN, The World Conservation Union, Gland 1994.

⁴ Koncepcja turystyki zrównoważonej opisana przez EUOPARC Federation, patrz D. Zaręba, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2010.

⁵ Jedna z pierwszych definicji ekoturystyki opracowana przez The International Ecotourism Society TIES, patrz D. Zaręba, dz. cyt.

⁶ Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634.

⁷ Protokół o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzony w Bratysławie 27 maja 2011 r., Dz.U. 2013 poz. 682.

⁸ Szerzej o ładach w zrównoważonym rozwoju u S. Kozłowskiego, *Przyszłość ekorozwoju*; M. Nowickiego, *Strategia ekorozwoju Polski*; etc.

Protokół wskazuje na powiązania i potrzebę podejścia holistycznego – spójnego łączenia rozwoju zrównoważonej turystyki z innymi dziedzinami gospodarki w Karpatach, w szczególności zapewnienia synergii w odniesieniu do zrównoważonego rolnictwa, gospodarki leśnej, transportu i infrastruktury, a także w powiązaniu z edukacją oraz szeroko rozumianą ochroną środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazowego (w tym architektonicznego).

Holistyczny model zrównoważonej turystyki

Proces zarządzania turystyką zrównoważoną ma charakter holistyczny (ryc. 1). Oznacza to, że jej rozwój jest zintegrowany z rozwojem innych dziedzin gospodarki w regionie (rolnictwem, leśnictwem, gospodarką komunalną, transportem, itp.) oraz indywidualną działalnością gospodarczą i życiem mieszkańców. Pojedynczy region lub miejscowość turystyczna to kompleksowy układ elementów i zależności, a turystyka zrównoważona stanowi jeden z jego składników⁹.

Ryc. 1. Holistyczny model zrównoważonej turystyki

Źródło: *Tourism and Environment, Council of Europe, Strasbourg 1997*, wg D. Zaręba *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2010

Protokół zwraca uwagę na potrzebę włączania społeczności lokalnych Karpát w rozwój zrównoważonej turystyki, tak by pełniły one funkcję gospodarzy i bezpośrednich beneficjentów potencjalnych korzyści społeczno-gospodarczych. Kluczowe są działania na rzecz wzmocnienia tożsamości społeczno-kulturowej mieszkańców Karpát i tworzenia dobrych praktyk w celu ochrony tradycyjnej architektury i krajobrazu, tradycyjnych form gospodarowania i użytkowania ziemi, zachowania rodzimych dla Karpát gatunków roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich. Podkreślane są także rola instytucji publicznych kreujących politykę międzynarodową i krajową (uwzględnianie celów zrównoważonej turystyki w Karpatach w polityce sektorowej, opracowanie i wdrażanie krajowych strategii) oraz zaangażowanie władz regionalnych i samorządów lokalnych w budowanie sprzyjającego klimatu dla rozwoju turystyki zrównoważonej i wdrażania dobrych praktyk w tej dziedzinie.

⁹ D. Zaręba, dz. cyt.

W działaniach specjalnych Protokołu uwypuklona została potrzeba tworzenia i promowania produktów i ofert turystycznych przyjaznych dla środowiska, skierowanych do różnych grup docelowych, wprowadzania standardów jakościowych w turystyce (w tym systemu certyfikacji usług i produktów turystycznych) oraz promocji produktów lokalnych i pochodzących od producentów z terenu Karpat. Istotne jest także takie planowanie rozwoju turystyki, by zapewnić w regionie bardziej równomierny rozkład ruchu turystycznego, który dzisiaj koncentruje się w wybranych miejscach, gdzie znacznie przekraczane są wskaźniki chłonności naturalnej. Dotyczy to zwłaszcza najbardziej popularnych parków narodowych, takich jak np. Tatrzański Park Narodowy (według Ministerstwa Środowiska średnio 2,5 mln odwiedzających rocznie). W Protokole dużo uwagi poświęcono potrzebie prowadzenia projektów badawczych oraz bieżącego monitoringu oddziaływania na środowisko przyrodnicze, społeczne i kulturowe wszelkich przedsięwzięć i inwestycji.

W nawiązaniu do Protokołu w 2014 roku została opracowana międzynarodowa Strategia zrównoważonego rozwoju turystyki w Karpatach (**Strategy for the Sustainable Tourism Development of the Carpathians**)¹⁰, w której wybrano trzy główne cele rozwoju:

1. Tworzenie warunków dla rozwoju usług i produktów turystycznych budujących karpacką markę na rynku międzynarodowym.
2. Wdrażanie innowacyjnego zarządzania zrównoważoną turystyką.
3. Wprowadzanie ciągłego procesu edukacji, kształcenia i zwiększania świadomości społeczności lokalnych, branży i turystów.

Ważnym dokumentem, który w skali globalnej i lokalnej wyznacza kierunek dla rozwoju turystyki zrównoważonej, są **Milenijne Cele Rozwoju ONZ**. Zrównoważona turystyka w Karpatach powinna wносить wkład w zmniejszanie poziomu ubóstwa, bardziej równomierny podział korzyści i dochodów w całym regionie oraz wzmacnianie roli kobiet w ekorozwoju. Reasumując, można pokusić się o wyodrębnienie kilku najważniejszych kierunków rozwoju zrównoważonej turystyki w Karpatach, które mogą stanowić wytyczne przy planowaniu konkretnych działań na szczeblu lokalnym, krajowym i transgranicznym:

1. **Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej.** Turystyka zrównoważona w Karpatach powinna przyczyniać się do rozwoju aktywności zawodowej, wzmacniania i promocji przedsiębiorczości na terenach wiejskich, tworzenia nowych zielonych rynków pracy¹¹, pobudzania rozwoju mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w dziedzinie ogrodnictwa i pozarolniczej. Kluczowa jest tu synergia turystyki ze zrównoważonym rolnictwem i przetwórstwem żywności oraz gospodarką leśną (**patrz dobra praktyka nr 30**).

¹⁰ Strategia jest wspólną inicjatywą ETE Ecological Tourism in Europe, CEEweb for Biodiversity, UNEP i WWF, http://www.carpathianconvention.org/tl_files/carpathiancon/Downloads/03%20Meetings%20and%20Events/Working%20Groups/Sustainable%20Tourism/Carpathians-tourism-strategy.pdf, dostęp: 25.12.2016

¹¹ J. Kamienicka, *(Eko)turystyka zielonym rynkiem pracy*, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1995.

Tab. 1. Różnice pomiędzy konwencjonalnym a zrównoważonym zarządzaniem rozwojem turystyki

ZRÓWNOWAŻONE ZARZĄDZANIE W TURYSTYCE WIAŻE SIĘ PRZEDE WSZYSTKIM Z OSZCZĘDNYM GOSPODAROWANIEM ZASOBAMI ŚRODOWISKA I PRZESTRZENIĄ ORAZ WYKORZYSTYWANIEM JUŻ ISTNIEJĄCEJ INFRASTRUKTURY TURYSTYCZNEJ I PARATURYSTYCZNEJ.	
ZARZĄDZANIE KONWENCJONALNE	ZARZĄDZANIE ZRÓWNOWAŻONE
Zagospodarowanie turystyczne bez planowania	Najpierw planowanie – potem zagospodarowanie
Każda gmina planuje oddzielnie	Planowanie całych regionów
Zabudowa chaotyczna	Koncentracja zabudowy, oszczędzanie terenu
Architektura odbiegająca od lokalnego stylu i budownictwa	Typowa architektura okolicy (formy i surowiec
Wykorzystywanie szczególnie wartościowych krajobrazów	Pozostawienie szczególnie wartościowych krajobrazów w stanie nienaruszonym
Budowanie nowej infrastruktury, nowych miejsc noclegowych	Lepsze wykorzystanie istniejącej już infrastruktury
Pozostawienie rozwoju turystyki w rękach obcych promotorów	Lokalna społeczność ma prawo decyzji i udziału w turystyce
Branie pod uwagę wyłącznie korzyści ekonomicznych	Przeprowadzenie bilansu strat i zysków przy rozpatrzeniu wszystkich aspektów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych
Tworzenie bazy dla prywatnego ruchu samochodowego	Popieranie komunikacji publicznej i alternatywnej (niezmotoryzowanej), zwłaszcza w najbardziej wrażliwych ekologicznie obszarach

Źródło: D. Zaręba, *Ekoturystyka*, za: C. Schmollgruber, wg A. Zielińska, *Za i przeciw turystyki. Jak ją należy organizować, aby była korzystna dla ludzi i środowiska*, „Eko-dom” 1996, nr 2

2. Wzmacnianie tożsamości kulturowej i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa.

Turystyka powinna wzmacniać lokalną tożsamość, chronić tradycje i autentyczność przy jednoczesnym wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi i umiejętnym łączeniu starego z nowym. Ważna jest promocja produktów regionalnych, dziedzictwa kulinarnego folkloru, sztuki ludowej i lokalnych imprez. Kluczowe są tu także ochrona krajobrazu kulturowego Karpat, dbałość o estetykę otoczenia, architekturę i ład przestrzenny oraz uwrażliwianie społeczności lokalnych i turystów w tej dziedzinie¹² (**patrz dobra praktyka nr 31**).

3. Zwiększanie dostępności komunikacyjnej destynacji turystycznych w oparciu o założenia zrównoważonego transportu.

Dostępność komunikacyjna, zwłaszcza obszarów położonych na peryferiach regionu, jest kluczowa z punktu widzenia długofalowego rozwoju turystyki zrównoważonej i równomiernego rozkładania się ruchu turystycznego.

¹² W. Kosiński, *Aktywizacja turystyczna małych miast: aspekty architektoniczno-krajobrazowe*, Politechnika Krakowska, Kraków 2000.

Szczególnie potrzebny jest sprawny system transportu publicznego – zwiększenie dostępności miejsc cennych przyrodniczo i kulturowo za pośrednictwem transportu kolejowego, autobusowego/minibusowego, a także szlaków wodnych oraz inwestowanie w alternatywne niezmotoryzowane formy transportu w regionach turystycznych, także w kontekście transgranicznym.

- 4. Edukacja i innowacyjność.** Rozwój zrównoważonej turystyki w regionie powinien być powiązany z możliwością kształcenia zawodowego i podnoszenia kompetencji mieszkańców i przedsiębiorców w każdym wieku. Trzeba zwiększać możliwość dostępu społeczności lokalnych do różnych form edukacji oraz nowych technologii i internetu. Istotne jest stworzenie młodym ludziom szansy na aktywność zawodową w ich małych ojczyznach jako alternatywy dla emigrowania i poszukiwania pracy w dużych ośrodkach miejskich.
- 5. Infrastruktura proekologiczna.** Ochrona i zachowanie zasobów przyrody, różnorodności biologicznej, równowagi ekosystemów i procesów ekologicznych w Karpatach, a także podnoszenie jakości środowiska naturalnego tego regionu są niezbędne do rozwoju turystyki zrównoważonej w długiej perspektywie. Obserwując tendencje w turystyce na świecie, trzeba zauważyć rosnącą rolę odnawialnych źródeł energii w regionach i obiektach turystycznych, a także obiektów hotelowych i gastronomicznych wdrażających proekologiczną politykę zarządzania w dziedzinie wody, energii, odpadów, poszanowania przyrody i kultury miejscowej etc. **(patrz dobra praktyka nr 32).**

Współpraca transgraniczna

Mieszkańców Karpat, podzielonych granicami państwowymi – pomimo różnorodności narodowej, etnicznej, religijnej, gospodarczej czy społecznej – łączy wspólna tradycja kulturowa wywodząca się z okresu wołoskich wędrówek, a sam region wykazuje dużą wewnętrzną spójność kulturową. Dlatego jego rozwój powinien odbywać się w oparciu o elementy, które świadczą o odrębności i unikatowości Karpat w Europie i na świecie. Kraje dzielące wspólne dziedzictwo historyczne, kulturowe, przyrodnicze i gospodarcze powinny traktować poszczególne regiony karpackie jako jedną całość, pobudzając współpracę obszarów podzielonych granicami. Ważne, by partnerstwo transgraniczne było traktowane jako szansa na budowanie podstaw zrównoważonego rozwoju, a jednocześnie zachowanie karpackiego „kapitału” przyrodniczo-kulturowego dla przyszłych pokoleń. „Transgraniczność” Karpat jest zdecydowanym atutem regionu w kontekście rozwoju turystyki zrównoważonej. Różnorodność i bogactwo miejsc na pograniczu polsko-czeskim, polsko-słowackim i polsko-ukraińskim pozwala na rozwój wielu atrakcyjnych form turystyki przyjaznej dla środowiska. Może być także ważnym elementem współpracy międzynarodowej i podstawą do realizacji wspólnych karpackich projektów.

Wśród istniejących form współpracy transgranicznej w Karpatach trzeba wymienić:

- Euroregiony – zinstytucjonalizowane formy współpracy transgranicznej pomiędzy przedstawicielami władz regionalnych i lokalnych. W UE euroregiony odegrały ważną rolę w zacieśnianiu kontaktów pomiędzy krajami członkowskimi, są też podstawą do starania się o środki z funduszy unijnych. W Karpatach utworzono 4 euroregiony¹³: „Śląsk Cieszyński”, w którego granicach położony jest Beskid Śląski wraz z Pogórzem Śląskim (Polska–Republika Czeska, 1998), „Beskidy” (Polska–Słowacja, 2000), „Tatry” (Polska–Słowacja, 1994) i „Karpacki” (Polska–Ukraina–Słowacja–Węgry–Rumunia, 1993).
- Porozumienia o współpracy – umowy pomiędzy wspólnotami i władzami terytorialnymi dwu lub większej liczby stron mające na celu umocnienie i rozwój sąsiedzkich kontaktów, w tym także porozumienia miast partnerskich.
- Programy/projekty transgraniczne – inicjatywy organizacji i instytucji związane z realizacją wspólnie zaplanowanego działania „ponad granicami” i pozyskiwania środków finansowych na jego realizację.
- Transgraniczny rezerwat biosfery Człowiek i Biosfera (MaB – Man and Biosphere). W praktyce wiele rezerwatów biosfery funkcjonuje jedynie na papierze i nie wykorzystuje międzynarodowej marki. W Karpatach utworzono dwa transgraniczne rezerваты biosfery: „Tatry” i „Karpaty Wschodnie” oraz kilka przylegających do granic państw, ale niemających swoich odpowiedników po drugiej stronie granicy, np. „Babia Góra” w Polsce i „Karpacki” na Ukrainie.

Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych Rady Europy (1981 r.)

„Granice są bliźniami historii”. Współpraca transgraniczna pomaga w łagodzeniu niekorzystnych skutków istnienia owych granic, a także w przewyżnianiu skutków położenia terenów przygranicznych na narodowych obrzeżach państw oraz służy poprawie warunków życiowych osiadłej tam ludności. Współpraca ta obejmować powinna wszystkie dziedziny życia kulturalnego, społecznego i gospodarczego, a także rozwoju związanej z nimi infrastruktury. (...) Współpraca instytucji publiczno-prawnych poniżej szczebla ogólnopaństwowego oraz pomiędzy różnymi grupami ludności prowadzona ponad wytyczonymi granicami państw wspiera pokój, wolność, bezpieczeństwo i przestrzeganie praw człowieka oraz ochronę mniejszości etnicznych i narodowych. Regiony graniczne i transgraniczne stają się tym samym częściami składowymi i pomostami w procesie jednoczenia się Europy, służąc współżyciu europejskich społeczeństw i grup mniejszościowych.

Korzyści wynikające ze współpracy transgranicznej są wielodyscyplinarne – gospodarcze, społeczno-kulturowe i środowiskowe. Rozwój terenów przygranicznych jest podstawą długofalowego i kompleksowego rozwoju zrównoważonego, w którym swoje ważne miejsce ma turystyka. Współpraca w Karpatach powinna umożliwiać swobodny przepływ ludzi, pomysłów, dóbr i usług oraz aktywizować różne grupy społeczności lokalnych, dając możliwość działania marginalizowanym grupom społecznym, mniejszościom narodowym, etnicznym i religijnym.

¹³ Euroregion Śląsk Cieszyński, <http://www.euregio-teschinensis.eu/#pl>, dostęp 11.05.2016; Euroregion Beskidy, <http://www.euroregion-beskidy.pl>, dostęp 11.05.2016; Euroregion Tatry, <http://www.euroregion-tatry.pl>, dostęp 11.05.2016; Euroregion Karpacki, <http://www.karpacki.pl>, dostęp 11.05.2016.

Powinna też wspierać tolerancję społeczno-kulturową, przyczyniać się do wzmocnienia „karpackiej” tożsamości kulturowej oraz podniesienia jakości życia mieszkańców Karpat. Współpraca transgraniczna jest również kluczowa dla zachowania i ochrony środowiska przyrodniczego regionu. Naturalne ekosystemy nie są podatne na istnienie granic, a ich prawidłowa ochrona oraz odpowiednie gospodarowanie człowiekiem w ich granicach nie są możliwe bez traktowania tych „eko-regionów” jako spójnych obszarów przyrodniczych¹⁴.

W Karpatach potrzebna jest koordynacja dotychczas realizowanych działań, porozumień, planowanych programów i projektów. Taka koordynacja miałaby na celu wymianę informacji, inicjowanie spotkań, wydarzeń, konferencji, promowanie działań karpaccich na arenie międzynarodowej oraz skuteczne wykorzystywanie i podtrzymywanie zainteresowania Karpatami różnych środowisk międzynarodowych – instytucji i programów unijnych, światowych organizacji zajmujących się ochroną przyrody (IUCN, WWF, Conservation International etc.) oraz budowanie „marki karpacciej”. Na podstawie istniejących już form współpracy i zrealizowanych projektów można stworzyć mapę przykładów dobrej praktyki pokazujących, jak rozwijać region w duchu zrównoważonego rozwoju. Kluczowe jest tu zaangażowanie samorządów lokalnych i ich współpraca z administracjami obszarów chronionych. Władze samorządowe powinny na bieżąco monitorować powstające w regionie inicjatywy i podejmować wszelkie możliwe działania wspierające aktywne w regionie organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorców. Bardzo ważna jest promocja lokalna i regionalna działań transgranicznych, przede wszystkim wśród społeczności lokalnych. Tworzenie sprzyjającego klimatu poparcia dla współpracy transgranicznej jest istotne dla osiągnięcia długofalowych rezultatów – przekonanie mieszkańców, że działania te nie są kolejnymi „deklaracjami na papierze”, ale skutkują konkretnymi korzyściami dla regionu i jego społeczności. Rozwój produktu turystycznego na obszarach transgranicznych może być jednym z ważnych tematów współpracy karpacciej. Regiony transgraniczne są bardzo atrakcyjne z punktu widzenia możliwości stworzenia różnorodnej oferty turystycznej. Współpraca ośrodków informacji turystycznej, wydawanie wspólnych map, folderów, przewodników turystycznych i mobilnych – to wszystko umożliwi efektywną promocję i dotarcie z informacją do szerszej grupy odbiorców. Bardzo skuteczne dla zbliżania i otwierania się regionów transgranicznych jest tworzenie szlaków turystycznych – pieszych, biegowych, rowerowych, narciarskich, konnych, tras tematycznych oraz organizowanie imprez na szlakach – wydarzeń kulturalnych, rajdów, targów produktów lokalnych etc. Liderem takich działań w Polsce jest np. Euroregion Śląsk Cieszyński, który – przy wykorzystaniu funduszy europejskich – realizuje ambitny program rozwoju turystyki przyjaznej dla środowiska, zwłaszcza rowerowej, na pograniczu polsko-czeskim.

Społeczności lokalne terenów przygranicznych powinny być świadome różnorodności i interdyscyplinarności korzyści oraz możliwości współpracy ponad granicami. Planowanie regionalne i rozwój terenów przygranicznych w Karpatach muszą być postrzegane w bardzo szerokim kontekście jako szansa na osiągnięcie trwałego dobrobytu budowanego w oparciu o zaangażowanie wielu partnerów, otwartość kulturową, przy jednoczesnym wzmacnianiu poczucia własnej tożsamości¹⁵.

¹⁴ D. Zaręba, *Współpraca transgraniczna w Karpatach. Memoriał Karpaccy*, [w:] *Ludzie i Park. Współpraca i rozwój. Budowanie partnerstwa i poparcia społecznego dla parków narodowych*, „Zeszyty Problemowe Sekcji Parków Narodowych”, Kraków–Zawoja 2002.

¹⁵ D. Zaręba, *Współpraca transgraniczna w Karpatach. Memoriał Karpaccy*, dz. cyt.

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Samorządy lokalne odgrywają bardzo ważną rolę w kształtowaniu proekologicznej polityki w turystyce i zarządzaniu rozwojem zrównoważonej turystyki w regionie. Jednym z kluczowych ich zadań jest planowanie i wdrażanie lokalnej strategii rozwoju zrównoważonej turystyki (jako części strategii rozwoju lokalnego), upowszechnianie celów strategii wśród mieszkańców i przedsiębiorców, lobbowanie potrzeby budowania takiej strategii na szczeblu regionalnym (urzędy marszałkowskie) i finansowania przykładów dobrych praktyk w Karpatach ze środków regionalnych i centralnych.

1. Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej.

- Aktywne budowanie trójsektorowego partnerstwa lokalnego w regionie, zachęcanie lokalnej branży turystycznej i okołoturystycznej (w tym rolników) do tworzenia oferty opartej na założeniach zrównoważonego rozwoju – organizacja cyklicznych spotkań, konferencji i innych wydarzeń, zapraszanie ekspertów, wymiana doświadczeń z innymi regionami w Karpatach.
- Promocja proekologicznych ofert i produktów turystycznych na stronach www, w aplikacjach mobilnych i publikacjach wydawanych lub współwydawanych przez samorządy lokalne oraz w punktach informacji turystycznej, na targach i imprezach.
- Wzmacnianie współpracy transgranicznej, kreowanie wspólnych projektów oraz produktów turystycznych ponad granicami. Współpraca z euroregionami i administracją terenów chronionych.

2. Wzmacnianie tożsamości kulturowej i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa.

- Popularyzacja tradycyjnych form gospodarowania na terenach wiejskich, które stanowią bazę do rozwoju produktów ekoturystycznych (np. sadownictwo, pasterstwo, pszczelarstwo, zielarstwo, rzemiosło i rękodzielnictwo). Pomoc rolnikom w wykorzystaniu tego potencjału do rozwoju turystyki i działalności okołorolniczej.
- Zaangażowanie w marketing marki i pomoc w dystrybucji produktów lokalnych jako podstawy do rozwoju różnych form turystyki oraz szansy na dywersyfikację rynku pracy obszarów wiejskich (np. poprzez organizację cyklicznych jarmarków czy targów produktów lokalnych), promocja lokalnych twórców ludowych i artystów, zachęcanie producentów do zgłaszania produktów regionalnych chronionych w UE.

Produkty regionalne z Karpat chronione w UE

Bryndza podhalańska (2007), oscypek (2008), redykołka (2009), suska sechłońska (2010), jabłka łąckie (2010), podkarpacki miód spadziowy (2010), fasola „Piękny Jaś z Doliny Dunajca” (2011), kołocz śląski (2011), jagnięcina podhalańska (2012)

Źródło: <http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne>, dostęp 11.05.2016

- Promowanie architektury i zrównoważonej gospodarki przestrzennej, przyjaznej dla środowiska, zgodnej z miejscowymi tradycjami i korzystającej z rodzimych materiałów budowlanych i wzornictwa, tworzenie poradników architektonicznych dla mieszkańców stanowiących wytyczne, jak budować zgodnie z tradycjami regionu (budownictwo i mała architektura), zachęcanie architektów i planistów przestrzennych do współpracy, stosowanie jednolitego wzornictwa dla oznaczeń miejsc i obiektów w regionie (szyldy i tablice informacyjne), dbanie o estetykę krajobrazu i promowanie przykładów dobrych praktyk w tej dziedzinie, wyróżnianie osób i przedsiębiorców stosujących się do zasad¹⁶.
- Stosowanie zachęt ekonomicznych dla mieszkańców i przedsiębiorców aktywnie uczestniczących w ochronie krajobrazu i rodzimego wzornictwa architektonicznego.

3. Zrównoważony transport.

- Pilotażowe projekty dofinansowania transportu zbiorowego do kilku trudniej dostępnych obszarów o wysokiej atrakcyjności turystycznej w celu zbadania potencjalnego wpływu poprawy ich dostępności na rozwój ruchu turystycznego¹⁷.
- Wspieranie rozwoju i inwestowanie w tworzenie systemów alternatywnych form i infrastruktury transportowej, takich jak transport rowerowy, wodny, konny, pieszy, narciarski (narciarstwo biegowe, turystyczne), kolejowy (kolej turystyczna) etc., tworzenie szlaków oraz udział w większych projektach szlaków tematycznych, jak np. Greenways czy EuroVelo, inwestowanie w międzynarodowe i transgraniczne szlaki rowerowe poprzez budowę ścieżek odseparowanych od ruchu samochodowego i wyposażenie ich w odpowiednią infrastrukturę (przykłady szlaków rowerowych takich jak Szczawnica–Czerwony Klasztor pokazują, jak szybko można w regionie uaktywnić transgraniczny ruch turystyczny w oparciu o alternatywne formy transportu przyjazne dla środowiska).
- Rozwój infrastruktury technicznej małej skali na istniejących szlakach turystycznych i szlakach dziedzictwa, jak punkty wypoczynkowe i miejsca piknikowe nawiązujące do miejscowych tradycji i krajobrazu, miejsca i wieże widokowe, sezonowe punkty sprzedaży lokalnych produktów (np. szałasy, wiaty, bacówki), bezpieczne odcinki szlaków odseparowane od ruchu samochodowego, ogólnodostępna informacja turystyczna etc.
- Aktywność w dziedzinie ratowania i utrzymania linii kolejowych (w gestii samorządów może być np. przejmowanie linii kolejowych ważnych dla lokalnego rozwoju i utrzymanie ich z własnego budżetu).

4. Edukacja i innowacyjność.

- Współpraca z placówkami oświatowymi w regionie i zachęcanie ich do wprowadzania zagadnień związanych z turystyką i ochroną środowiska do programów nauczania (kształcenie w zakresie przewodnictwa i pilotażu w turystyce zrównoważonej,

¹⁶ W. Kosiński, dz. cyt.

¹⁷ Liczne przykłady takich rozwiązań z różnych regionów Europy Zachodniej pokazują, że zwiększenie dostępności atrakcji poprzez inwestowanie w transport publiczny bezpośrednio przyczynia się do zwiększenia ruchu turystycznego i rozwoju turystyki w regionie w stosunkowo krótkim czasie.

informacji turystycznej i nowych technologii, tworzenia i sprzedaży proekologicznej oferty turystycznej).

- Współorganizacja szkoleń z dziedziny zrównoważonej turystyki, tworzenia ofert i produktów turystycznych, marketingu etc., w celu zwiększania kompetencji lokalnych małych i mikro-przedsiębiorców (w tym gospodarstw agroturystycznych) oraz zachęcania mieszkańców do uczestniczenia w tworzeniu małych firm związanych z działalnością turystyczną i paraturystyczną.
- Udostępnianie miejsc, obiektów i informacji osobom niepełnosprawnym.

Zielone szlaki – Greenways w Karpatach

Greenways w Europie Środkowo-Wschodniej rozumiane są jako szlaki dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego, tworzone wzdłuż rzek, tradycyjnych, historycznych tras handlowych, naturalnych korytarzy przyrodniczych i tras kolei. Są to szlaki rowerowe, piesze, konne, wodne i innego typu służące niezmotoryzowanym formom transportu i podróżowania. Ich tworzenie ma na celu: wspieranie rozwoju turystyki przyjaznej dla środowiska (zwłaszcza ekoturystyki i turystyki dziedzictwa), promocję zdrowego i aktywnego stylu życia i podróżowania oraz ożywianie gospodarki lokalnej przy poszanowaniu wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych. *Zielone szlaki tworzą ramy dla realizacji lokalnych inicjatyw społecznych i projektów związanych z ochroną przyrody i krajobrazu, zachowaniem dziedzictwa kulturowego, turystyką przyjazną dla środowiska i zrównoważonym transportem. Na terenie Karpat powstają takie szlaki Greenways jak: Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie (Polska, Słowacja, Ukraina), Szlak Dobrego Wojaka Szwejka, Bursztynowy Szlak Greenways (Polska, Słowacja, Węgry), Kraków–Morawy–Wiedeń Greenways (Polska, Czechy, Austria). Koncepcja projektowanego Szlaku Kultury Wołoskiej także wpisuje się w założenia zielonych szlaków Greenways^{18*}.*

Źródło: <http://www.greenways.org.pl>, dostęp 11.05.2016

5. Infrastruktura proekologiczna.

- Inwestowanie w proekologiczną infrastrukturę lokalną (gospodarka odpadami, oczyszczanie, uzdatnianie i ochrona wody, alternatywne źródła energii, ochrona klimatu etc.).
- Zachęcanie lokalnych przedsiębiorców do inwestowania w proekologiczne technologie oraz do udziału w istniejących systemach certyfikacji jakości.
- Zachęcanie placówek oświatowych do aktywnej edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży, uczestnictwa w programach edukacyjnych, konkursach etc.
- Wdrażanie proekologicznych rozwiązań energetycznych, jak wykorzystanie zasobów energii odnawialnej w indywidualnych gospodarstwach domowych, zwłaszcza agroturystycznych.
- Tworzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które chronią najcenniejsze krajobrazowo miejsca i obszary przed nową zabudową lotniskową i turystyczną, zachęcanie przedsiębiorców do inwestowania i odnawiania istniejących obiektów infrastruktury zamiast tworzenia i budowania nowych.

¹⁸ Zielone szlaki – greenways. Praktyczny poradnik, D. Zaręba (red.), Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków–Brno 2007.

- Na obszarach i w otulinach obszarów prawnie chronionych – wdrażanie dobrych praktyk w zakresie budowania społecznego poparcia dla takich obszarów, zgodnie z koncepcją dokumentu „Parki dla życia” – programu działań na rzecz terenów chronionych w Europie¹⁹.

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe są bezcennym zapleczem społecznym do podejmowania działań na szczeblu lokalnym i regionalnym, angażowania mieszkańców oraz pełnienia roli „łącznika” pomiędzy sektorem samorządowym i prywatnym. To właśnie dzięki aktywności wielu organizacji pozarządowych w Karpatach możemy pokazywać dzisiaj przykłady dobrych praktyk; to one były często prekursorami popularyzacji zrównoważonej turystyki, zwłaszcza ekoturystyki w różnych zakątkach regionu. W grupie organizacji kluczowych dla wdrażania turystyki zrównoważonej należy uwzględnić także lokalne grupy działania oraz regionalne i lokalne organizacje turystyczne działające na obszarze Karpat.

1. Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej.

- Wsparcie rozwoju zrównoważonej turystyki opartej o produkty regionalne, zdrową żywność, kuchnię regionalną, rzemiosło i rękodzielnictwo oraz rodzinne gospodarstwa agroturystyczne poprzez spotkania z mieszkańcami i lokalnymi przedsiębiorcami, wspólną promocję na targach i festiwalach ponadregionalnych, współpracę z lokalną branżą turystyczną, promocję w mediach.
- Organizowanie podróży studyjnych – *study tours* – do innych regionów karpacckich w celu wymiany doświadczeń, poznania dobrych praktyk.
- Współpraca transgraniczna i międzynarodowa z innymi organizacjami w Karpatach w celu promocji przykładów dobrych praktyk w dziedzinie zrównoważonej turystyki.
- Organizowanie i współorganizowanie konferencji, seminariów, warsztatów promujących region karpaccki jako unikatową destynację turystyki zrównoważonej – udział w tworzeniu „marki karpacckiej” (Carpathian Brand)²⁰.
- Dużą rolę w tworzeniu dobrego klimatu dla inicjatyw ekoturystycznych odgrywają lokalne i regionalne organizacje turystyczne. Ośrodki te przy współpracy z samorządami, organizacjami pozarządowymi i administracją terenów chronionych mogą skutecznie promować produkty turystyki zrównoważonej w Karpatach.

2. Wzmacnianie tożsamości kulturowej i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa.

- Wspieranie i realizacja lokalnych inicjatyw społecznych, które podnoszą atrakcyjność turystyczną regionu i promują go jako destynację ekoturystyczną np. ekomuzea, wioski tematyczne, questy etc.

¹⁹ „Parki dla życia” to dokument ogłoszony przez Światową Unię Ochrony Przyrody IUCN w 1994 r., którego najważniejszym przesłaniem jest przekonanie społeczeństwa, że obszary chronione zostały utworzone z myślą nie tylko o przyrodzie, ale również o ludziach. Parki narodowe i inne obszary chronione przyczyniają się do zachowania życiodajnej siły przyrody i decydują o jakości rozwoju społeczno-gospodarczego.

²⁰ Zagadnienie budowania wspólnej „marki karpacckiej” na arenie międzynarodowej jest poruszane w Strategii na rzecz zrównoważonej turystyki Karpat (Strategy for Sustainable Tourism Development of the Carpathians), 2014.

- Organizacja imprez tematycznych mających na celu promocję lokalnego dziedzictwa, kultury, sztuki i produktów lokalnych – festiwali, jarmarków, rajdów tematycznych i in. **(patrz dobra praktyka nr 33)**.
- Inicjowanie programów promocji marek lokalnych produktów oraz włączanie się w promowanie istniejących marek.
- Wydawanie publikacji tradycyjnych i elektronicznych (na stronach www) prezentujących przyrodę i dziedzictwo kulturowe regionu.
- Propagowanie i inicjowanie projektów zmierzających do ochrony tradycyjnej architektury, zarządzania przestrzennego zgodnego z rodzimym wzornictwem, organizacja konkursów, prowadzenie szerokiej edukacji społeczności lokalnej w tym zakresie.
- Mobilizacja lokalnej społeczności do wspólnych akcji społecznych poprawiających estetykę otoczenia, jak np. sprzątanie świata, piękne ogrody etc.

3. Zrównoważony transport.

- Inicjowanie i koordynowanie projektów szlaków tematycznych w regionie oraz włączania się w większe, istniejące systemy szlaków, np. Greenways czy EuroVelo **(patrz dobra praktyka nr 34)**.
- Organizowanie imprez mających na celu propagowanie zrównoważonego transportu w regionie oraz zdrowego stylu życia – rajdów i innych imprez rowerowych, pieszych, biegowych, nordic walking, narciarskich (narciarstwo biegowe i turystyczne) etc.
- Lobbowanie potrzeby udostępniania i tworzenia infrastruktury umożliwiającej przemieszczanie się przez granicę turystów niezmotoryzowanych, zwłaszcza rowerowych.

4. Edukacja i innowacyjność.

- Organizacja szkoleń z dziedziny zrównoważonej turystyki, tworzenia ofert i produktów turystycznych, marketingu etc. skierowanych do mikro i małych przedsiębiorstw z regionu, w tym gospodarstw agroturystycznych.
- Aktywne włączanie się w działania edukacyjne w miejscowych szkołach mające na celu uwrażliwianie na przyrodę oraz kształtowanie postaw i zachowań dzieci i młodzieży przyjaznych środowisku.
- Realizacja projektów edukacyjnych związanych z promocją gospodarki społecznej, angażowaniem grup wykluczonych społecznie w rozwój turystyki zrównoważonej (młodzież, osoby starsze, kobiety, osoby niepełnosprawne etc.).
- Prowadzenie skierowanych do turystów działań edukacyjnych mających na celu zwiększanie świadomości oraz wrażliwości na potrzebę ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego.
- Promocja nowoczesnych rozwiązań mobilnych w działalności turystycznej.

5. Infrastruktura proekologiczna.

- Realizacja pilotażowych projektów dobrych praktyk w dziedzinie nowych technologii w ochronie środowiska i turystyce (ochrona i oszczędzanie wody, gospodarka odpadami, odnawialne źródła energii, ochrona klimatu etc.).

- Współpraca z administracją terenów prawnie chronionych w zakresie edukacji i promocji rozwiązań proekologicznych wśród mieszkańców regionu oraz bieżącego monitoringu i badań wpływu rozwoju turystyki na środowisko przyrodnicze, inicjowanie procesu budowania społecznego poparcia dla obszarów prawnie chronionych (działania edukacyjne, mediacyjne etc.).
- Doradztwo dla samorządów lokalnych w zakresie planowania nowych inwestycji w regionie pod kątem ich potencjalnego oddziaływania na środowisko naturalne i społeczno-kulturowe.
- Współpraca międzynarodowa w dziedzinie promocji dobrych praktyk w zarządzaniu zrównoważoną turystyką i wdrażaniu technologii proekologicznych w różnych regionach Karpat.

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat oraz wynikający z niej Protokół o zrównoważonej turystyce zobowiązują administrację rządową do kreowania polityki sprzyjającej wdrażaniu założeń tych międzynarodowych porozumień. Z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju turystyki bardzo ważna jest także interdyscyplinarna współpraca z innymi resortami i instytucjami państwowymi, zwłaszcza z Ministerstwem Sportu i Turystyki oraz Polską Organizacją Turystyczną, Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwem Spraw Zagranicznych etc. W Protokole o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji uwypuklono zobowiązania administracji rządowej do opracowania i wdrażania polityki oraz strategii rozwoju zrównoważonej turystyki w Karpatach, a także koordynowania i monitorowania współpracy pomiędzy różnymi instytucjami i władzami na szczeblu regionalnym, krajowym i międzynarodowym²¹.

1. Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej.

- Wzmacnianie współpracy transgranicznej z instytucjami i władzami krajów dzielących dziedzictwo karpackie, kreowanie przyjaznej polityki sprzyjającej realizacji wspólnych projektów stymulujących zrównoważony rozwój turystyki ponad granicami.
- Prowadzenie polityki legislacyjnej wspierającej rozwój usług turystycznych przyjaznych dla środowiska w najcenniejszych przyrodniczo obszarach Karpat.
- Promocja regionu karpackiego jako destynacji dla zrównoważonej turystyki i udział w budowaniu marki karpackiej w Polsce i za granicą. Ważną rolę może tu odegrać Polska Organizacja Turystyczna poprzez promocję proekologicznych usług, produktów i pakietów turystycznych na stronach www, w aplikacjach mobilnych i publikacjach w punktach informacji turystycznej, na targach i imprezach branżowych (od 2014 roku POT coraz aktywniej angażuje się w promocję ekoturystyki i turystyki zrównoważonej w Polsce, promując produkty ekoturystyczne, inicjując badania rynku turystyki zrównoważonej, organizując konferencje i spotkania branżowe propagujące ekoturystykę etc.).

²¹ D. Zaręba, *Koncepcja promocji i rozwoju ekoturystyki w Polsce*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2004.

2. Wzmacnianie tożsamości kulturowej i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa.

- Uwzględnianie celów zrównoważonej turystyki w politykach sektorowych. Protokół wskazuje tu zwłaszcza na politykę dotyczącą planowania przestrzennego i zarządzania zasobami gruntowymi, ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej, gospodarowania wodami i dorzecziami, rolnictwa i leśnictwa, transportu i infrastruktury oraz przemysłu i energetyki. Kluczowa jest rola Ministerstwa Środowiska oraz regionalnych służb ochrony przyrody w propagowaniu przykładów dobrych praktyk uwzględniających dobro przyrody i bioróżnorodności karpackiej. Ważnym wyzwaniem jest zdecydowany sprzeciw wobec projektów i koncepcji masowych imprez i inwestycji, które coraz częściej próbuje się organizować na terenie Karpat, zwłaszcza w najcenniejszych przyrodniczo i krajobrazowo regionach (np. projektów organizacji masowych imprez sportowych typu igrzyska olimpijskie etc.).
- Udział w promowaniu standardów jakościowych w turystyce, przyczyniających się trwale do poszanowania i zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Karpat.
- Wprowadzanie zachęt prawno-ekonomicznych do utrzymywania tradycyjnego gospodarowania gruntami rolnymi w Karpatach oraz wspieranie synergii pomiędzy zrównoważonym rolnictwem a rozwojem turystyki zrównoważonej.
- Promocja dziedzictwa Karpat za granicą, zwłaszcza w Unii Europejskiej, lobbing na rzecz międzynarodowych działań i programów wspierających finansowo ochronę bioróżnorodności i spuścizny kulturowej regionu, wspólnie z pozostałymi krajami – sygnatariuszami Konwencji.

3. Zrównoważony transport.

- Wspieranie polityki zrównoważonego transportu w regionie karpackim, w tym projektów rewitalizacji i modernizacji istniejących obiektów i sieci transportowych zamiast budowy i inwestowania w nową infrastrukturę stanowiącą potencjalne zagrożenie dla przyrody i krajobrazu Karpat.
- Wzmacnianie procesu budowania nowych sieci transportu publicznego w regionie karpackim oraz aktywny udział w ratowaniu i utrzymywaniu istniejących połączeń transportu zbiorowego, zwłaszcza linii kolejowych.
- Inicjowanie współpracy transgranicznej pomiędzy krajami karpackimi na rzecz planowania i rozwoju sieci zrównoważonego transportu służących zarówno mieszkańcom jak i turystom.

4. Edukacja i innowacyjność.

- Wspieranie finansowe projektów edukacyjnych w Karpatach, m.in. poprzez wykorzystanie środków z funduszy ochrony środowiska (NFOŚ, WFOŚ i in.) na rzecz popularyzacji założeń turystyki zrównoważonej w kontekście Konwencji Karpackiej.
- Wspieranie projektów badawczych, współpraca z instytucjami oświatowymi i jednostkami naukowymi w zakresie badań i monitoringu ruchu turystycznego w Karpatach oraz oddziaływania turystyki i planowanych inwestycji na środowisko przyrodnicze regionu.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

- Organizowanie i inicjowanie konferencji, spotkań i wydarzeń o charakterze edukacyjnym mających na celu popularyzację marki oraz destynacji karpackiej w kraju i za granicą.

5. Infrastruktura proekologiczna.

- Wspieranie finansowe modelowych projektów inwestycyjnych w dziedzinie nowych technologii, zwłaszcza w obiektach turystycznych, okołoturystycznych oraz użyteczności publicznej (w zakresie gospodarki odpadami, ochrony wody, alternatywnych źródeł energii, ochrony klimatu, zrównoważonego transportu etc.), uruchamianie programów i ścieżek dofinansowania takich inwestycji w Karpatach.
- Wspieranie wdrażania i współfinansowanie proekologicznych rozwiązań energetycznych w indywidualnych gospodarstwach domowych, obiektach agroturystycznych i innych punktach obsługi ruchu turystycznego.

Możliwości zaangażowania służb ochrony przyrody

Obszary prawnie chronione w Karpatach (zwłaszcza parki narodowe i krajobrazowe oraz obszary Natura 2000) powinny być swoistą „kuźnią” dobrych praktyk i wzorców, jak łączyć ochronę przyrody i krajobrazu z turystyką i edukacją, szczególnie w dziedzinie ekoturystyki. Skuteczne kierowanie ruchem turystycznym i minimalizowanie jego wpływu na przyrodę w bardzo dużym stopniu zależy od właściwego planowania i zarządzania turystyką przez administracje terenów chronionych we współpracy z samorządami i społecznościami lokalnymi. W dziedzinie kontroli procesu inwestycyjnego istotną rolę odgrywają działania i decyzje wojewódzkich służb ochrony przyrody – regionalnych dyrekcji ochrony środowiska. Kluczowe jest stosowanie się do założeń programu „Parki dla życia” Światowej Unii Ochrony Przyrody IUCN, którego istotę stanowi przekonanie, że obszary prawnie chronione będą spełniać swoje funkcje tylko wtedy, gdy ich działanie będzie powiązane z rozwojem społeczno-gospodarczym i politycznym na poziomie regionu, kraju i świata.

„Parki dla życia” („Parks for Life”)

Obszary chronione jako kluczowe narzędzia ochrony bioróżnorodności nie mogą rozwijać się w oderwaniu od strategii rozwoju regionów oraz szerszej polityki władz na rzecz zrównoważonego rozwoju i zagospodarowania przestrzennego terenów, w granicach których się znajdują. Zarządzanie obszarami chronionymi musi być również zintegrowane z życiem i potrzebami miejscowej ludności. W dokumencie „Parki dla życia” szczególną rolę przypisuje się ekoturystyce, która oferuje „wymierne korzyści, jeśli jest rozumnie rozwijana na lub w pobliżu obszarów chronionych, zwłaszcza że bazuje ona na uznanych wartościach przyrodniczych i kulturowych”²².

²² „Parki dla życia”. Program działań na rzecz terenów chronionych w Europie. Streszczenie, Sekcja Parków Narodowych Polskiego Klubu Ekologicznego, Kraków 1994.

1. Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej.

- Zarządzanie rozwojem ekoturystyki i innych pokrewnych jej form turystyki zrównoważonej na obszarach chronionych i w otulinach poprzez umiejętne sterowanie ruchem turystycznym w czasie i przestrzeni (w kontekście chłonności naturalnej obszaru) oraz wyznaczanie stref dla różnych form turystyki przyjaznej dla środowiska i tworzenie szlaków i ścieżek edukacyjnych o najwyższych standardach ekoturystycznych. Na obszarach prawnie chronionych nie powinno się planować „ciężkich” inwestycji znacznie zwiększających ruch turystyczny, takich jak np. kolejki linowe, infrastruktura narciarska etc.
- Wsparcie rozwoju ekoturystyki poprzez działania edukacyjne, publikacje, organizowanie imprez edukacyjnych, konkursów, spotkań i warsztatów tematycznych etc., we współpracy z organizacjami pozarządowymi; edukacja ekologiczna dzieci i dorosłych.
- Współpraca transgraniczna i międzynarodowa z innymi obszarami chronionymi i organizacjami w Karpatach w celu promocji przykładów dobrych praktyk w dziedzinie turystyki zrównoważonej na terenach cennych przyrodniczo.

2. Wzmacnianie tożsamości kulturowej i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa.

- Promowanie walorów etnograficznych i kulturowych Karpat w materiałach edukacyjnych i informacyjnych.
- Działania edukacyjne w zakresie uświadamiania nierozłączności „natury i kultury” zgodnie z wykładnią Jana Gwalberta Pawlikowskiego, jednego z najwybitniejszych polskich prekursorów ochrony przyrody. Koncepcja „kultury i natury” zakłada angażowanie społeczności lokalnych w ochronę środowiska naturalnego poprzez odwoływanie się do elementów dziedzictwa kulturowego – symboli, elementów kultury składających się na „osobowość” regionu i tożsamość jego mieszkańców. Skłania to do szerszego spojrzenia na otoczenie, pomaga dostrzec harmonię i równowagę, w jakiej współistnieją przyroda i kultura. Obszary chronione mogą tu odegrać wielką rolę, a Karpaty są wymarzone regionem do wdrażania tej idei, ze względu na współistnienie elementów decydujących o ich unikatowości przyrodniczej i kulturowej, tzw. tożsamości karpackiej.
- Aktywny udział i inicjowanie projektów mających na celu ochronę tradycyjnej architektury karpackiej, edukowanie w zakresie piękna rodzinnego wzornictwa; uwzględnianie tej tematyki w publikacjach, materiałach, organizowanie wystaw, uwrażliwianie najmłodszych mieszkańców regionu.

3. Zrównoważony transport.

- Tworzenie infrastruktury szlaków edukacyjnych i promowanie niezmotywowanych form zwiedzania oraz transportu publicznego.
- Współpraca z samorządami lokalnymi w zakresie wyznaczania stref parkingowych w sposób, który pozwoli na zrównoważenie ruchu turystycznego w różnych strefach penetracji obszaru chronionego i odciąży miejsca najbardziej wrażliwe i cenne przyrodniczo.

4. Edukacja i innowacyjność.

- Organizowanie szkoleń dla miejscowych przewodników o tematyce związanej z przyrodą i ekologią obszarów chronionych.
- Aktywne włączanie się w działania edukacyjne w miejscowych szkołach mające na celu uświadliwianie na przyrodę oraz kształtowanie postaw i zachowań dzieci i młodzieży przyjaznych środowisku, mobilizacja lokalnej społeczności do wspólnych akcji społecznych na rzecz przyrody, jak sprzątanie świata, akcje ratowania płazów przez ginięciem na drogach etc.
- Prowadzenie interaktywnych działań edukacyjnych skierowanych do turystów mających na celu zwiększanie świadomości oraz wrażliwości na ochronę środowiska i dziedzictwa kulturowego, np. poprzez promowanie kodeksów zachowań proekologicznych w parkach i odpowiedzialnego podróżowania. Wykorzystywanie nowoczesnych technologii w edukacji ekologicznej.
- Budowanie poparcia społecznego dla obszarów chronionych poprzez współpracę i realizację wspólnych projektów z samorządem lokalnym, przedsiębiorcami, organizacjami pozarządowymi.

5. Infrastruktura proekologiczna.

- Edukacja i promocja rozwiązań proekologicznych wśród mieszkańców regionu oraz bieżący monitoring i badania wpływu rozwoju turystyki na środowisko przyrodnicze. Inicjowanie procesu budowania społecznego poparcia dla obszarów prawnie chronionych (działania edukacyjne, mediacyjne etc).
- Promocja i realizowanie wzorcowych projektów wykorzystywania odnawialnych źródeł energii w obiektach, którymi zarządza administracja obszaru chronionego. Wdrażanie programów segregacji odpadów w parkach, oczyszczania i oszczędzania wody, ochrony powietrza etc.
- Monitoring ruchu turystycznego w czasie i w przestrzeni na obszarze chronionym zgodnie ze wskaźnikami chłonności naturalnej.

Możliwości zaangażowania przedsiębiorców

Przedsiębiorcy są najważniejszym ogniwem decydującym o rozwoju regionu – oni nadają kierunek inwestycjom i kreują model lokalnego rozwoju. Często są także liderami w regionie, którzy swoim autorytetem mogą wywierać wpływ na działania samorządu, administracji terenów chronionych i organizacji pozarządowych. Dlatego tak ważne jest, by pokazywać i promować te inicjatywy gospodarcze w Karpatach, które oparte są o lokalną tożsamość kulturową, a jednocześnie podejmowane w sposób odpowiedzialny dla wobec przyrody i krajobrazu.

1. Pobudzanie przedsiębiorczości lokalnej.

- Istotą ekoturystyki jest dążenie do tego, by jak najwięcej wydatków turystów zostało w regionie, zasilając lokalną gospodarkę. Bardzo ważną rolę odgrywają tu małe i średnie przedsiębiorstwa, które kształtują rynek i budują wizerunek regionu. Istotny jest wkład samorządu we wspieranie i promocję tych przedsiębiorców, którzy z jednej

strony budują lokalny dobrobyt, a z drugiej dbają o zachowanie i ochronę dziedzictwa miejsca.

- Współpraca przedsiębiorców z różnych regionów karpackich, wymiana doświadczeń mająca na celu wzajemną inspirację i promocję dobrych praktyk turystyki zrównoważonej w Karpatach.
- Udział w tworzeniu „marki karpackiej” (Carpathian Brand) poprzez wykorzystanie potencjału miejsca – przyrodniczego i kulturowego – do osiągnięcia sukcesu rynkowego.
- Budowanie (lub udział w tworzeniu) marek produktów lokalnych bazujących na dziedzictwie Karpat.

2. Wzmacnianie tożsamości kulturowej i wykorzystanie lokalnego dziedzictwa.

- Udział w projektach partnerskich podejmowanych przez samorządy i organizacje pozarządowe, które podnoszą atrakcyjność turystyczną regionu i promują go jako destynację ekoturystyczną.
- Organizacja lub udział w organizacji imprez tematycznych mających na celu promocję lokalnego dziedzictwa, kultury, sztuki i produktów lokalnych – festiwali, jarmarków, rajdów tematycznych i in.
- Włączanie się w promocję lokalnych produktów i marek, np. poprzez ich dystrybucję.
- Wydawanie publikacji tradycyjnych i elektronicznych (na stronach www) promujących przyrodę i dziedzictwo kulturowe regionu.
- Dbanie o ochronę tradycyjnej architektury, inwestowanie w obiekty i infrastrukturę pozostającą w zgodzie z rodzimym wzornictwem, ładem krajobrazowym i estetyką.

3. Zrównoważony transport.

- Inwestowanie i promocja proekologicznych środków transportu oraz niezmotoryzowanych form zwiedzania regionu, zwłaszcza w najcenniejszych przyrodniczo zakątkach Karpat.
- Kreowanie produktów turystycznych, w tym transgranicznych, które wykorzystują transport zrównoważony i aktywne formy turystyki.
- Lobbowanie na rzecz udostępniania i tworzenia infrastruktury umożliwiającej przemieszczanie się turystów w sposób niezmotoryzowany, zwłaszcza utrzymania lokalnych linii kolejowych, tworzenia infrastruktury szlaków rowerowych etc. (**patrz dobra praktyka nr 35**).

4. Edukacja i innowacyjność.

- Realizacja innowacyjnych projektów i wprowadzanie na rynek produktów wykorzystujących nowe technologie i ograniczających wpływ działalności gospodarczej na środowisko naturalne.
- Promowanie turystyki odpowiedzialnej (zrównoważonej) w materiałach firmowych, na stronach www i portalach społecznościowych.
- Udział w szkoleniach z dziedziny turystyki zrównoważonej i ochrony środowiska, kształcenie i edukowanie pracowników w tej dziedzinie.

5. Infrastruktura proekologiczna.

- Inwestowanie w rozwiązania i technologie przyjazne dla środowiska (ochrona i oszczędzanie wody, ochrona powietrza, segregacja odpadów, odnawialne źródła energii, etc.).
- Przedsiębiorcy mogą być prawdziwą „kuźnią” pomysłów i dobrych praktyk w dziedzinie wdrażania nowych technologii i rozwiązań proekologicznych w Karpatach. Samorządy powinny promować lokalne firmy inwestujące w proekologiczną infrastrukturę i ochronę krajobrazu.

Wyzwania

Poza ogromnym bogactwem atrakcji turystycznych regionu Karpat trzeba także zwrócić uwagę na słabe strony i bariery w rozwoju zrównoważonej turystyki. Region cechuje jednocześnie stosunkowo niska dynamika rozwojowa i małe zróżnicowanie rynku pracy, dotyczy to zarówno wsi jak i małych miasteczek, z których mieszkańcy, zwłaszcza młodzi ludzie, migrują do większych ośrodków miejskich oraz stref podmiejskich. Ludność wiejską charakteryzuje niższy poziom wykształcenia, ma ona także dużo trudniejszy dostęp do nowych technologii, innowacji, w tym internetu. Region jest niedostatecznie wyposażony w infrastrukturę techniczną związaną z ochroną środowiska. Największym problemem są zanieczyszczenia wód powierzchniowych przez ścieki komunalne, przemysłowe oraz pochodzące z indywidualnych gospodarstw²³.

Brakuje edukacji i dobrych praktyk w zakresie zachowania ładu przestrzennego terenów wiejskich, dbałości o architekturę nawiązującą do lokalnej specyfiki miejsca, tradycji i krajobrazu, umiejętności i doświadczeń w zakresie harmonijnego łączenia starego z nowym. W tej dziedzinie dużą rolę do odegrania należy przypisać lokalnym samorządom. Istnieją liczne konflikty na styku obszary chronione – społeczność lokalna. Mało jest dobrych praktyk, jak rozwijać przyjazne dla środowiska formy przedsiębiorczości na obszarach chronionych i w ich otulinach, aby z jednej strony zapewnić ochronę przyrody i krajobrazu, a z drugiej możliwość rozwoju i podnoszenia jakości życia mieszkańców.

W regionie brakuje również szeroko dostępnej sieci punktów informacji turystycznej, zwłaszcza w mniejszych miastach i miejscowościach; niewiele miejsc może pochwalić się profesjonalną stroną internetową skierowaną do turystów, zarówno polskich jak i zagranicznych. Nikła jest promocja dziedzictwa regionalnego oraz atrakcji i miejsc mniej znanych, małych miasteczek i miejscowości leżących często w pobliżu najbardziej znanych zabytków i parków narodowych. Bardzo nierównomiernie rozkłada się ruch turystyczny w Karpatach, w ofercie turystycznej na rynku dominuje kilka sztandarowych atrakcji i produktów obejmujących najbardziej popularne parki narodowe (Tatrzański, Pieniński), uzdrowiska i ośrodki narciarskie. Poza dobrze rozwiniętą siecią gospodarstw agroturystycznych niemal niespotykane są na razie oferty związane stricte ze zrównoważoną turystyką.

²³ Przykładowo w województwie małopolskim zaledwie 30% ludności z obszarów wiejskich (w miastach 91%) korzysta z oczyszczalni ścieków. *Ochrona środowiska*, GUS, Warszawa 2014, s. 199.

Jednym z najważniejszych problemów związanych z rozwojem turystyki zrównoważonej w Karpatach jest słaba dostępność turystyczna wielu ciekawych regionów wiejskich i małych miasteczek. Chodzi tu zarówno o indywidualny transport drogowy jak i transport publiczny (komunikacja autobusowa i busowa oraz kolejowa). Stanowi to poważną barierę w rozwoju turystyki zrównoważonej w skali całego regionu Karpat, udostępniania miejsc „nieodkrytych”, rzadziej odwiedzanych przez turystów.

Dobre praktyki

30

Anielska Lanckorona

Malownicze położenie na zboczu Góry Lanckorońskiej (brama do Karpat), brukowany rynecek o sporym spadku otoczony drewnianymi domami z szerokimi okapami i mieczowanymi bramami, górujące nad całością ruiny zamku – to wszystko tworzy szczególny klimat Lanckorony, okrzykniętej niedawno anielską stolicą Polski. Aktywizacja społeczności gminy rozpoczęła się od międzynarodowego programu wspierania aktywnych kobiet „Babiniec”, w ramach którego wyłoniła się grupa liderki – pań, które potrafią „zmieniać świat” w swojej małej ojczyźnie. Aby kontynuować dawne tradycje i nawiązać do czasów, kiedy Lanckorona leżała na ważnych szlakach handlowych (m.in. z Wiednia do Krakowa czy na Bursztynowym Szlaku), miejscowi pasjonaci wymyślili coroczny cykl imprez kulturalnych i jarmarków odbywających się o różnych porach roku na spadzistym, brukowanym rynku. Najstynniejszą z nich jest grudniowy festiwal „Anioł w miasteczku”. Na tę imprezę artystyczną, organizowaną od 2003 roku w weekend po dniu św. Mikołaja, składają się wystawy sztuki, koncerty, warsztaty „Podaruj bliskiemu Anioła”, anielski przemarsz i jarmark produktów lokalnych, głównie rzemiosła i sztuki. Wszechobecna anielskość inspiruje miejscowych twórców i artystów, figurki i obrazy aniołów dekorują domy i obejścia, a miejscowe kawiarnie i koła gospodyń wiejskich serwują anielskie napoje i jadło.

Organizator: Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku”, Lokalna Grupa Działania Gościniec 4 Żywiołów

Więcej: <http://www.nbs-lanckorona.pl>, dostęp 11.05.2016; <http://www.gosciniac4zywiolow.pl>, dostęp 11.05.2016

31

Markowe produkty turystyki wiejskiej

Ogromny potencjał do rozwoju przyjaznych dla środowiska form turystyki, w tym ekoturystyki, drzemie w terenach wiejskich Karpat, z **dużą różnorodnością obszarów i krajobrazów, dominacją zrównoważonego rolnictwa opartego na rodzinnych gospodarstwach rolnych**, a co za tym idzie z **wysoką jakością żywności, produktami regionalnymi** (coraz częściej rejestrowanymi jako chronione w UE) i **bogatym dziedzictwem kulinarnym**. Potrzeby noclegowe ekoturystów na tych obszarach może w dużej mierze zaspokoić dobrze rozwinięta sieć gospodarstw agroturystycznych i pokoi gościnnych oraz rodzinnych pensjonatów. Budowanie dodatkowej oferty i specjalizacja gospodarstw agroturystycznych stanowi dla nich szansę na wyróżnienie się na rynku i profesjonalizację usług. **Sądecka Organizacja Turystyczna** jest jednym z liderów w zakresie skutecznej promocji, budowania wspólnego produktu i sieciowania gospodarstw agroturystycznych. Organizuje w Małopolsce działania edukacyjne i marketingowe, wprowadzając na rynek innowacyjne produkty turystyki wiejskiej, jak np. Małopolska wieś pachnąca ziołami, Małopolska wieś dla dzieci, Małopolska miodowa kraina.

Organizator: Sądecka Organizacja Turystyczna

Więcej: <http://www.sot.org.pl>, dostęp 11.05.2016

32

Stary Sącz i Lewocza – karpackie miasteczka z klimatem

W Beskidzie Sądeckim powstała cenna inicjatywa promocji turystyki dziedzictwa i ekoturystyki ponad granicami pod marką „Karpackie miasteczka z klimatem”. Stary Sącz i słowacka Lewocza wspólnie popularyzują swoje atrakcje przyrodnicze i kulturowe oraz transgraniczną ofertę turystyczną. Stary Sącz, położony w otulinie Popradzkiego Parku Krajobrazowego, jest także krajowym liderem w zakresie zachowania ładu przestrzennego, dbałości o estetykę krajobrazu w nawiązaniu do lokalnej specyfiki miejsca i tradycji, harmonijnego łączenia starego z nowym. Miasteczko jako pierwsze w Polsce ujednoliciło oznakowanie obiektów na Rynku i starosądeckiej starówce, wprowadzając spójne graficznie szyldy i tablice informacyjne. Stary Sącz opiera swój rozwój zrównoważony na łączeniu tradycji, klimatu miejsca z kontekstem światowym. Co roku na wiosnę odbywa się tutaj słynny festiwal podróżniczy „Bonawentura” promujący turystykę odpowiedzialną, a także festiwal muzyki środkowoeuropejskiej „Pannonica Folk Festival”, na który zjeżdżają się najbardziej znane orkiestry dęte z Bałkanów i innych zakątków Europy, czyniąc z małej wioski Barcice (starosądeckie sołectwo) muzyczną stolicę Europy Środka.

Organizator: Urząd Miejski w Starym Sączu, Centrum Kultury i Sztuki im. Ady Sari

Więcej: <http://www.wstarymsaczu.pl>, dostęp 11.05.2016; <http://starysacz.treespot.pl>, dostęp 11.05.2016

33

EKOCENTRUM w Stryszowie

W karpackiej w wiosce Stryszów (powiat wadowicki), leżącej na pograniczu Beskidu Makowskiego i Małego, w 2002 roku powstało EKOCENTRUM ICPPC (International Coalition to Protect the Polish Countryside – Międzynarodowa Koalicja dla Ochrony Polskiej Wsi), które promuje proekologiczne rozwiązania techniczne związane m.in. z produkcją czystej energii ze słońca i wiatru, ogrzewaniem wody, oczyszczaniem ścieków, budownictwem z gliny i słomy oraz ekologiczną żywności i stylem życia. Założeniem centrum jest pokazanie, że stosowanie ekologicznych technologii jest opłacalne. Organizowane są tu cykliczne warsztaty tematyczne dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Ważnym celem ośrodka jest przedstawianie, jak w praktyce chronić dziedzictwo kulturowe i biologiczne polskiej wsi. Działa tu także wzorcowe gospodarstwo eko-agroturystyczne. Również sama gmina Stryszów jest dobrym przykładem gminy wiejskiej, której władze postawiły na rozwój oparty na ochronie środowiska, zdrowej żywności, eko- i agroturystyce oraz promocji dziedzictwa kulturowego i sztuki.

Organizator: EKOCENTRUM ICPPC

Więcej: <http://eko-cel.pl>, dostęp 11.05.2016; <http://www.stryszow.pl>, dostęp 11.05.2016

34

Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie

Celem inicjatywy „Zielony Rower” jest wspieranie zielonej turystyki wokół międzynarodowej sieci Greenways na terenach Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” w Polsce, na Słowacji i Ukrainie. Szlak umożliwia poznanie bogatego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego tego obszaru, zarówno jego mieszkańcom, jak i turystom. Dzięki zaangażowaniu lokalnych społeczności „Zielony Rower” stał się inspiracją dla wszystkich, którym leży na sercu zachowanie piękna przyrody i różnorodności kulturowej w Bieszczadach. Wokół szlaku w całym regionie powstają nowe inicjatywy oparte na tradycjach, dziedzictwie przyrody i krajobrazu – miejsca wytwarzania i sprzedaży lokalnych produktów, ekomuzea, projekty edukacyjne, infrastruktura turystyczna przyjazna dla środowiska etc. Najnowszymi projektami związanymi z „Zielonym Rowerem” są Karpackie Centra Zielonej Turystyki (Ustrzyki Górne i Snina na Słowacji) oraz międzynarodowa ekocertyfikacja obiektów i usług turystycznych pod marką „GoToCarpathia”^{24*}. Przykładem takiego certyfikowanego miejsca jest gospodarstwo agroturystyczne „U Flika” w Dźwiniaczu Dolnym, którego właściciel – Roman Glapiak – krzewi tradycje wypieku chleba, organizuje warsztaty chlebowe i doroczne Święto Chleba „Od ziarenka do bochenka”.

Organizator: Fundacja Bieszczadzka Partnerstwo dla Środowiska

Więcej: <http://www.fundacja.bieszczady.pl>, dostęp 11.05.2016; <http://www.gotocarpathia.pl>, dostęp 11.05.2016

²⁴ K. Szpara, B. Pyzocha, *System certyfikacji GoToCarpathia. Badanie poziomu usług i produktów opartych o formy turystyki przyjaznej środowisku w Bieszczadach*, [w:] B. Krakowiak, J. Latosińska (red.), *Nowe-stare formy turystyki w przestrzeni, Warsztaty z Geografii Turyzmu*, tom 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 337–350.

35

Bieszczadzkie Drezyny Rowerowe

W 2015 roku, z inicjatywy lokalnego przedsiębiorcy i przy wsparciu gminy, uruchomiono oryginalny projekt drezyn rowerowych w Bieszczadach na nieużytkowanym trakcie kolejowym – linii 108 – na odcinku o długości 47 km, od Zagórza do Krościenka z bazą w Uhercach Mineralnych. W budynku dawnej stacji kolejowej mieści się obecnie wypożyczalnia drezyn i centrum kulturalne. Twórcy Bieszczadzkich Drezyn Rowerowych – Janusz i Magda Demkowicz – są także gospodarzami Zagrody „Magija” – miejsca, gdzie można przenocować w zabytkowych karpackich chatkach, wziąć udział w warsztatach twórczych i koncertach. Janusz Demkowicz jest współtwórcą zespołu muzycznego Tołhaje czerpiącego inspiracje m.in. z tradycji Bojków i Łemków.

Organizator: Bieszczadzkie Drezyny Rowerowe, Zagroda „Magija”

Więcej: <http://drezynyrowerowe.pl>, dostęp 11.05.2016

Bibliografia

- Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych Rady Europy, 1981, <http://docplayer.pl/7365320-Europejska-karta-regionow-granicznych-i-transgranicznych-nowelizacja.html>.
- Kamienicka J., *(Eko)turystyka zielonym rynkiem pracy*, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1995.
- Kosiński W., *Aktywizacja turystyczna małych miast: aspekty architektoniczno-krajobrazowe*, Politechnika Krakowska, Kraków 2000.
- Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*, Wyd. KUL, Lublin 2005.
- Nowicki M., *Strategia ekorozwoju Polski*, Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak, Warszawa 1993.
- Ochrona środowiska*, GUS, Warszawa 2014, s. 199.
- „Parki dla życia”. *Program działań na rzecz terenów chronionych w Europie*. Streszczenie, Sekcja Parków Narodowych Polskiego Klubu Ekologicznego, Kraków 1994.
- Parks for Life. Action for Protected Areas in Europe*, The IUCN Commission on Natural Parks and Protected Areas (CNPPA), IUCN, The World Conservation Union, Gland 1994.
- Protokół o zrównoważonej turystyce do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, sporządzony w Bratysławie 27 maja 2011 r., Dz.U. 2013 poz. 682, <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2013/682>
- Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20070960634>
- Strategia rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020. Projekt, Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków 2010.
- Strategy for Sustainable Tourism Development of the Carpathians, ETE Ecological Tourism in Europe, 2014.
- Szpara K., Pyzocha B., *System certyfikacji GoToCarpathia. Badanie poziomu usług i produktów opartych o formy turystyki przyjaznej środowisku w Bieszczadach*, [w:] B. Krakowiak, J. Latosińska (red.), *Nowe-stare formy turystyki w przestrzeni*, Warsztaty z Geografii Turyzmu, tom 3, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 337–350.
- Tourism and Environment*, Council of Europe, Strasbourg 1997.
- Zaręba D., *Ekoturystyka*, Wyd. Naukowe PWN, III wyd., Warszawa 2010.
- Zaręba D., *Koncepcja promocji i rozwoju ekoturystyki w Polsce*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2004.
- Zaręba D., *Koncepcja rozwoju ekoturystyki w Małopolsce w ramach Programu wsparcia rozwoju rolnictwa w Województwie Małopolskim 2011–2015*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Departament Środowiska, Rolnictwa i Geodezji, Kraków 2011.
- Zaręba D., *Współpraca transgraniczna w Karpatach. Memoriał Karpacki*, [w:] *Ludzie i Park. Współpraca i rozwój. Budowanie partnerstwa i poparcia społecznego dla parków narodowych*, „Zeszyty Problemowe Sekcji Parków Narodowych”, Kraków–Zawoja 2002.
- Zielińska A., *Za i przeciw turystyki. Jak ją należy organizować, aby była korzystna dla ludzi i środowiska*, „Eko-dom” 1996, nr 2.
- Zielone szlaki – greenways. Praktyczny poradnik*, D. Zaręba (red.), Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków–Brno 2007.

Strony internetowe

<http://drezynyrowerowe.pl>

<http://eko-cel.pl>

<http://starysacz.treespot.pl>

<http://www.euregio-teschinensis.eu/#pl>

<http://www.euroregion-besкиды.pl>

<http://www.euroregion-tatry.pl>

<http://www.fundacja.bieszczady.pl>

<http://www.gosciniac4zywiolow.pl>

<http://www.gotocarpattia.pl>

<http://www.greenways.org.pl>

<http://www.karpacki.pl>

<http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne>

<http://www.nbs-lanckorona.pl>

<http://www.sot.org.pl>

<http://www.stryszow.pl>

<http://www.wstarymsaczu.pl>

9. Przemysł i energia

Ksymbena Rosiek¹

Artykuł 10 Konwencji Karpackiej

Przemysł i energia

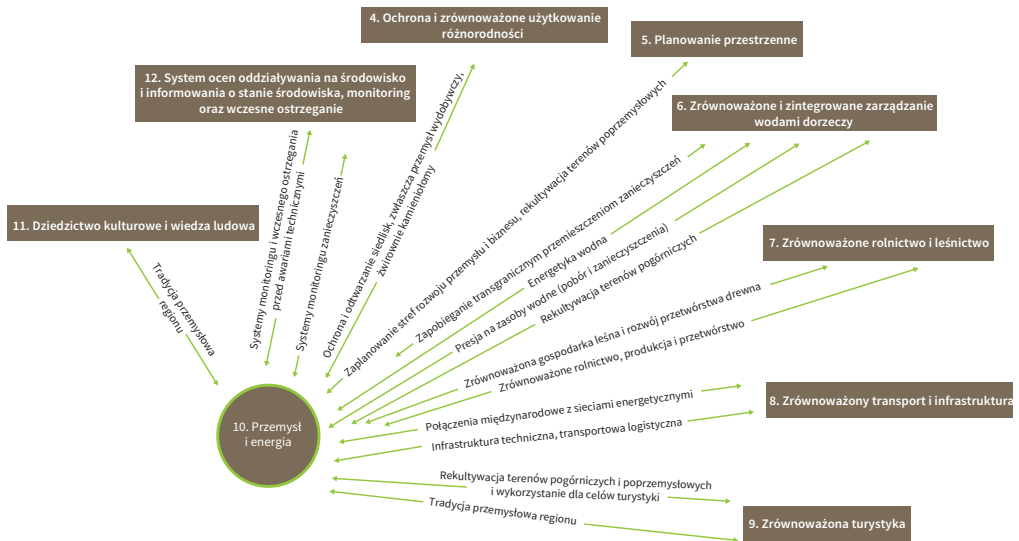
1. Strony będą promować technologie czystszej produkcji w celu odpowiedniego zapobiegania awariom przemysłowym, ograniczania i usuwania ich skutków oraz ochrony zdrowia ludzkiego i ekosystemów górskich.
2. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu wprowadzenie przyjaznych dla środowiska metod produkcji, dystrybucji i wykorzystywania energii, minimalizujących negatywne wpływy na różnorodność biologiczną i krajobraz, włączając w razie potrzeby szersze wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii i rozwiązań energooszczędnych.
3. Strony będą dążyły do ograniczania negatywnych skutków wydobycia kopalin na środowisko i zapewnienia nadzoru nad zgodnością technologii i praktyk górniczych z wymaganiami ochrony środowiska.

Wprowadzenie

Obszary górskie to tereny zasobne w surowce energetyczne – w tym biomasę – oraz surowce mineralne. Mimo że rozwój przemysłu i energetyki zawsze znacząco przekształca środowisko, a może właśnie dlatego, należy zwrócić szczególną uwagę na działania w tych obszarach zgodne z zasadami rozwoju zrównoważonego. Unia Europejska stawia na kreowanie spójności regionalnej i międzyregionalnej, ale nie opracowano do tej pory oddzielnej polityki dla terenów górskich (na podobieństwo działań podjętych dla terenów nadmorskich). Jednakże w wielu rodzajach polityki sektorowej wyróżnić można przydatne instrumenty, głównie w zakresie polityki rolnej i właśnie polityki spójności. Obszarami góorskimi należy zarządzać w ramach całych ekosystemów, a przecież Karpaty są podzielone pomiędzy kilka państw, z których nie wszystkie są członkami Unii Europejskiej. Dlatego takie inicjatywy jak Konwencja Karpacka są szczególnie istotne. Karpaty to również teren wydobywania ropy naftowej i gazu ziemnego oraz innych surowców mineralnych – choć zasoby, zwłaszcza w stosunku do potrzeb, należy uznać za ograniczone. Region był też kolebką przemysłu wydobywczego, metalurgicznego, chemicznego, ale po zmianach systemowych w latach dziewięćdziesiątych działalność ta została znacznie ograniczona. Silnie wpływała na środowisko naturalne, a niektóre skutki ekologiczne jej prowadzenia mogą być długofalowe. Jednocześnie podkreślić należy, że tereny górskie sprzyjają produkcji energii odnawialnej na ciekach wodnych poprzez ich spiętrzenia – co budzi wiele kontrowersji. Ukształtowanie terenu i charakter gospodarowania sprzyjają jednak wprowadzaniu odmiennych sposobów produkcji energii.

¹ dr Ksymbena Rosiek, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Katedra Polityki Przemysłowej i Ekologicznej.

Wytyczne Konwencji Karpackiej dotyczą wielu dziedzin i trzeba sobie zdawać sprawę ze wzajemnego ich przenikania się. Na rycinie 1 przedstawiono wybrane powiązania pomiędzy przemysłem i energetyką a pozostałymi dziedzinami objętymi zapisami Konwencji Karpackiej. Wśród najważniejszych z nich należałoby wymienić ograniczanie i likwidowanie negatywnego oddziaływania przemysłu – zwłaszcza wydobywczego, ale również przetwórczego oraz masowej produkcji rolnej – na ekosystemy, w tym wodne i od wody zależne. Związane jest to z rekultywacją i rewitalizacją zdegradowanych terenów. Istotne są również kwestie związane z lokalizowaniem infrastruktury sieciowej, w tym energetycznej, gdyż w bardzo istotny sposób wpływa ona na zagospodarowanie terenu. Należy jednak pamiętać, że przemysł w Karpatach jest ważnym elementem dziedzictwa kulturowego i w jak największym stopniu powinien być wykorzystywany do promowania regionu i rozwoju turystyki.

Ryc. 1. Powiązania zapisów Konwencji związanych z przemysłem i energią z innymi dziedzinami

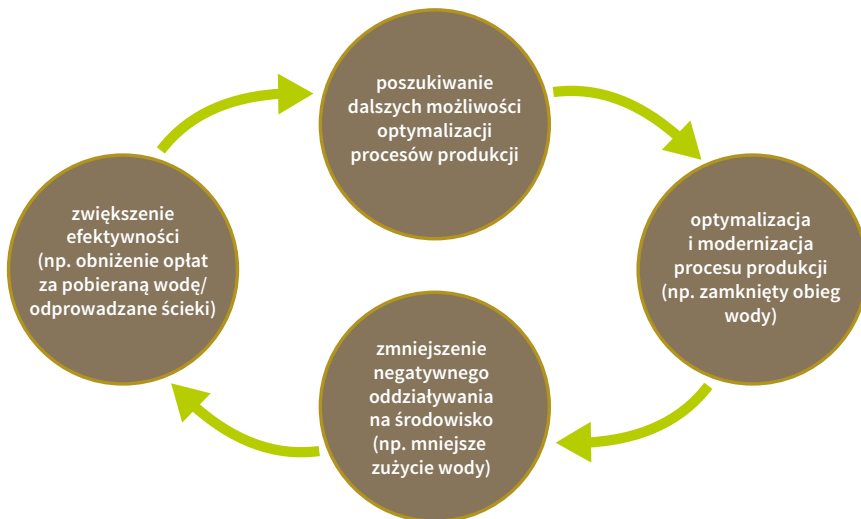
Źródło: opracowanie własne

Wytyczne Konwencji Karpackiej

Konwencja Karpacka odnosi się do kwestii związanych z przemysłem i energią w artykule 10, kładąc nacisk z jednej strony na bezpieczeństwo produkcji przemysłowej, zarówno dla ludności jak i dla środowiska, a z drugiej – na minimalizowanie negatywnego wpływu podejmowanej działalności na środowisko naturalne.

Zgodnie z zapisami Konwencji promować należy technologie czystszej produkcji w celu zapobiegania awariom i ograniczania ich negatywnych skutków (ryc. 2). Jednak ową czystsza produkcję postrzegać trzeba nie tylko jako system certyfikacji, ale przede wszystkim jako

ciągły proces wdrażania zintegrowanej strategii środowiskowej wobec produktów, procesów i usług w celu zwiększenia efektywności energetycznej, produktywności, wydajności i zmniejszenia negatywnego oddziaływania na środowisko. Oznacza to ciągłe promowanie modernizacji procesów produkcyjnych, co powinno prowadzić do zmniejszenia presji na środowisko, np. poprzez wdrażanie zamkniętych obiegów wody, wydajniejsze wykorzystanie surowców (w tym energetycznych), zmniejszenie ilości odpadów, zwracanie odpadów do procesu produkcji, w tym również tych zbieranych z rynku. Idealem byłoby uwzględnianie czynników presji na środowisko już na etapie projektowania produktu (wykorzystywanie surowców wtórnych w procesie produkcji, zapewnienie minimalnego – optymalnego – zużycia zasobów, łatwego recyklingu lub utylizacji, zagwarantowanie jak najmniejszej liczby użytych opakowań, w tym w transporcie itp.). Mimo że zapisy artykułu Konwencji wydają się odnosić głównie do możliwości wystąpienia awarii technicznych, to pamiętać należy, że wdrażanie czystszej produkcji zmniejsza ryzyko zarówno wystąpienia tych awarii, jak i – przede wszystkim – wystąpienia powolnych zmian kumulatywnych w środowisku, a tym samym zmniejsza negatywne oddziaływanie na zdrowie mieszkańców.

Ryc. 2. Mechanizm wdrażania czystszej produkcji
Źródło: opracowanie własne

Promowanie tego typu inwestycji jest o tyle owocne, że zazwyczaj zwykły rachunek efektywności inwestycji daje wystarczającą motywację do ich wdrażania przez przedsiębiorców. Jest jednocześnie pierwszym krokiem w realizacji zmian prowadzących do uzyskania certyfikatów ISO. Jednak zdarza się, że mimo wielu zalet nie wydają się one wystarczająco atrakcyjne dla przedsiębiorcy. Rolą organizacji pozarządowych powinno być informowanie podmiotów gospodarczych o możliwościach dofinansowania takich inwestycji ze źródeł zewnętrznych. Rolą zaś samorządów jest wdrażanie wskaźników efektywności energetycznej i wydajności tam, gdzie mają na to wpływ, oraz uwzględnianie tych wskaźników np. przy zamówieniach publicznych („zielone zamówienia publiczne”).

Kwestie energii i przemysłu są silnie powiązane z wieloma dziedzinami, ale w ramach Konwencji Karpackiej są często rozpatrywane łącznie z tematyką transportu i infrastruktury. Należy podkreślić, że w optymalizacji produkcyjnych procesów logistycznych szansą jest tworzenie klastrów przemysłowych oraz wspólne zamawianie surowców (co może dodatkowo wpłynąć korzystnie na ceny surowców, zmniejszenie kosztów transportu i obciążenia środowiska z tego tytułu). Rolą gminy, która stara się przyciągnąć inwestorów, jest przygotowanie odpowiednich terenów inwestycyjnych z uwzględnieniem wymogów ochrony środowiska (odpowiednia infrastruktura, ocena oddziaływania na środowisko).

Jedne z największych wyzwań, jakie stoją przed Polską, to te związane z energetyką i ciepłownictwem. Wzrost udziału odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym nie jest kosztowną modą, ale koniecznością. Może generować wiele korzyści:

- Uniezależnienie się od paliw kopalnych, a tym samym zmniejszenie emisji zanieczyszczeń (istotne zwłaszcza na terenach atrakcyjnych turystycznie).
- Lokalna produkcja energii – zmniejszenie strat energii na przesył (straty w Polsce są o połowę wyższe niż średnio w UE i sięgają 12% wyprodukowanej energii²).
- Tworzenie nowych miejsc pracy w innowacyjnych sektorach (produkcja, montaż i serwis urządzeń do produkcji energii ze źródeł odnawialnych).
- Korzyści zdrowotne dla mieszkańców związane ze zmniejszeniem zanieczyszczenia środowiska.
- Zmniejszenie obciążenia budżetów gospodarstw domowych, samorządów i przedsiębiorstw bieżącymi kosztami energii i ciepła.
- Tworzenie korzystnego wizerunku gminy, możliwość wykorzystania w promocji regionu.
- Wpływy do budżetu samorządowego z tytułu podatków.

Główną wadą odnawialnych źródeł energii (OZE) są wciąż jeszcze wysokie koszty inwestycyjne i w związku z tym wydłużony okres zwrotu, w przypadku instalacji przydomowej średnio 10 lat przy zastosowaniu wsparcia finansowego (ale jest to zależne od rodzaju instalacji i warunków atmosferycznych). Pocięszający jest fakt, że prognozowany szybki rozwój sektora może i powinien przyczynić się do spadku cen tych urządzeń. Do wad należy zaliczyć również fakt, że niektóre instalacje mogą silnie „zanieczyszczać krajobraz” (farmy wiatrowe) lub zbyt mocno ingerować w ekosystem (energetyka wodna). **Wyzwaniem staje się więc wybranie odpowiednich metod produkcji zielonej energii z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań pogodowych i wymagań ochrony krajobrazu i ekosystemów.**

W dokumentach roboczych związanych z pracami nad Konwencją Karpacką jako główne problemy wskazuje się brak wspólnej strategii promowania OZE oraz brak lub niekompletność instrumentów finansowego wsparcia³. Wydaje się, że w Polsce powoli udaje się koordynować działania w tym zakresie, a nowe regulacje prawne dają wiele możliwości. Zdołano wprowadzić w życie tzw. poprawkę prosumencką do ustawy OZE, która – w uproszczeniu – pozwala każdemu obywatelowi produkować energię elektryczną na własny użytek,

² <http://www.ekonomia.rp.pl/artykul/649811.html>, dostęp 5.05.2015.

³ *Action Plan for a Regional Framework Approach for Promotion of Renewable Energies in the Carpathian Region*, discussion paper, Lwiv 2008, s. 3.

a nadwyżkę z mikroinstalacji odsprzedawać do sieci po gwarantowanej cenie. Wydaje się, że rozwiązanie to jest dedykowane dla obszarów górskich. Mimo iż w jego ramach na razie powstaje najwięcej instalacji fotowoltaicznych, to w tym przypadku lepszym pomysłem byłyby małe wiatraki lub rozwiązania hybrydowe.

Podobnie jak w przypadku promocji ogniw solarnych (produkcja ciepła ze słońca), jeśli chodzi o ogniwa fotowoltaiczne (produkcja prądu ze słońca) i małe instalacje wiatrakowe istnieją dwa mechanizmy wsparcia tych inwestycji: indywidualny – poprzez preferencyjny kredyt w Banku Ochrony Środowiska – oraz program gminny dofinansowany z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. W tym drugim przypadku jednostka samorządu terytorialnego (JST) musi przygotować aplikację i promować takie rozwiązania na swoim terenie. Korzyścią dla odbiorcy końcowego jest uniezależnienie się od energii w sieci, produkcja energii na własny użytek (zmniejszenie rachunków za energię) oraz możliwość odsprzedania energii do sieci. W przeciwieństwie do dużych farm wiatrowych, małe instalacje są ciche, nie psują tak bardzo krajobrazu, pracować mogą przy mniejszej sile wiatru, a montaż na dachu własnego domu lub stodoły ułatwia cały proces inwestycyjny⁴. W przypadku małych elektrowni wiatrowych niezwykle istotny jest również fakt budowania świadomości mieszkańców odnośnie tego, że można oszczędzać na nowych technologiach. To nie „ktoś” przychodzi budować „sobie” wiatraki, które „nam” hałasują. Łatwo można wykazać, że inwestycja, nawet jeżeli nie przyniesie zysku w postaci zwrotu za sprzedaż energii do sieci, to będzie przynosić korzyści w postaci obniżonych rachunków. Właściciel nieruchomości sam podejmuje decyzję, a instalacja jest jego i aby dobrze działała, musi o nią dbać tak, jak o każdą inną maszynę na terenie gospodarstwa.

Rozwiązaniem, które wpisuje się w nurty zarówno promocji OZE, jak i ochrony gruntów i wód, jest budowa biogazowni rolniczych. Obiekty te budzą wprawdzie kontrowersje wśród mieszkańców, ale należy najpierw właściwie rozpatrzyć wszystkie zalety i wady. Wyróżnia się cztery typy biogazowni: osadów ściekowych przy oczyszczalni ścieków, gazów odzyskanych z wysypisk śmieci, rolnicze i mieszane. W przypadku biogazowni rolniczych wykorzystuje się odpady roślinne (kiszonkę) oraz gnojowicę. Ważny jest wybór lokalizacji, np. w pobliżu ferm kurzych lub świńskich, co przyczyni się do ograniczenia transportu substratów, jak również zmniejszy negatywne oddziaływanie już istniejących obiektów na środowisko (ograniczenie odorów). Takie biogazownie mogą być również współwłasnością kilku rolników. Proces fermentacji przebiega beztlenowo, a więc instalacje muszą być szczelne. Pozostaje zawsze jeszcze kwestia przeładunku substratów, ale i ten proces jest zazwyczaj zautomatyzowany. Należy też zwrócić uwagę na to, aby nowa instalacja otoczona była pasem zieleni, który również ogranicza ewentualne rozprzestrzenianie się zapachów. Na dodatek prefermentowane substraty (czyli odpady roślinne i gnojówka) stają się lepszym nawozem (można je sprzedawać). Pamiętać trzeba, że do wytworzenia energii i ciepła (kogeneracja) wykorzystywany jest nadal proces spalania i choć emisje są mniejsze i mniej uciążliwe, to jednak pozostają. Można się ubiegać o dofinansowanie inwestycji w ramach zarówno programu operacyjnego „Infrastruktura i Środowisko”, jak i programów regionalnych i Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

⁴ Portal Gospodarz z energią, <http://www.gospodarzzenergia.pl/male-elektrownie-wiatrowe>, dostęp 5.05.2015.

Do zalet biogazowni należy zaliczyć:

- Korzystanie z lokalnych surowców odpadowych.
- Zmniejszanie odorów z istniejących obiektów.
- Ograniczenie przesiąkania obornika do gleby i wód gruntowych.
- Produkcję nawozów rolniczych.
- Zwiększenie wpływów z podatków do budżetu gminy.
- Uniezależnienie od węgla i innych paliw kopalnych.
- Dodatkowe miejsca pracy przy instalacji, w transporcie i w rolnictwie.
- Możliwość wykorzystania gruntów o słabej jakości pod uprawy roślin energetycznych.

Warto podkreślić, że Konwencja Karpacka w sposób pozytywny ustosunkowuje się do biogazowni, pod jednym warunkiem, że nie zmniejszają one arealów upraw na cele spożywcze. Jest to trudne, gdyż najlepszym wkładem zielonym jest kiszonka z kukurydzy, a oferta kontraktacji produkcji może być kusząca. **Gmina decydująca się na taką inwestycję musi więc przy podejmowaniu decyzji wziąć pod uwagę nie tylko kwestie finansowe i środowiskowe, ale również rolnicze. Musi wykazać się dużą odpowiedzialnością i spróbować ograniczyć możliwe długookresowe negatywne skutki.** Wprowadzenie monokultury upraw byłoby wysoce niewskazane. Należy także starannie rozważyć skutki ewentualnej kontraktacji dostarczania surowca. Mimo tych zastrzeżeń wydaje się, że budowa biogazowni produkującej energię w kogeneracji z ciepłem może być interesującą możliwością pozyskiwania odnawialnych źródeł energii dla wielu gmin karpackich. W 2015 roku w Polsce w regionie karpackim funkcjonowała biogazownia rolnicza w miejscowości Odrzechowa⁵ (**patrz dobra praktyka nr 36**), a w całej Polsce jest ich ponad 50. Zliczając jednak wszystkie biogazownie, również te występujące przy oczyszczalniach i wysypiskach, jest ich w całej Polsce zaledwie ponad 230. To ciągle mniej niż 10% liczby biogazowni działających w Niemczech.

Najważniejszą rolą gmin przy tego typu inwestycjach jest wyznaczenie **warunków brzegowych**. Instalacja zlokalizowana we właściwym miejscu, przy uwzględnieniu jej potencjalnego wpływu na społeczeństwo, środowisko i gospodarkę, może być korzystna. Zarówno gmina, jak i organizacje pozarządowe powinny aktywnie informować społeczność lokalną o wadach i zaletach takich rozwiązań. Mieszkańcy nie mogą poczuć się pominięci na żadnym etapie, zwłaszcza przy podejmowaniu decyzji o lokalizacji. Wiele tego typu inwestycji spotyka się z protestami mieszkańców obawiających się smrodu i wzmożonego ruchu samochodowego. Tylko pełna i bezstronna informacja na wczesnym etapie planowania przedsięwzięcia może pomóc w przełamaniu oporów. Drugim niezwykle istotnym elementem w odniesieniu do energetyki jest **efektywność energetyczna**. Ta kwestia została już poruszona w odniesieniu do przemysłu, ale wyzwaniem staje się w odniesieniu do rozproszonej zabudowy mieszkalnej i budynków użyteczności publicznej (oraz innych urządzeń, np. oświetlenia ulic). W najnowszych propozycjach dotyczących polityki energetycznej Unia Europejska postuluje, aby efektywność energetyczną traktować jako „pełnoprawne źródło energii”. Szacuje się, że 90% gospodarstw domowych może poczynić znaczące oszczędności głównie na ciepłe i energii elektrycznej. Przekładać się to będzie na zmniejszenie presji na środowisko (mniejsze spalanie paliw), ale też mniejsze rachunki za energię i ciepło.

⁵ Mapa instalacji OZE, <http://gramwzielone.pl/mapa-instalacji-oze>, dostęp 8.11.2015.

Na realizację takich programów również można pozyskać zewnętrzne finansowe wsparcie. Chodzi o docieplanie budynków użyteczności publicznej, zmianę źródła ogrzewania (np. z kotłowni węglowej na kotłownię pracującą w oparciu o biomasę lub na pompę ciepła), zmianę oświetlenia miejsc publicznych na oszczędniejsze, ale również promowanie docieplania domów prywatnych i zamiany starych pieców węglowych na bardziej nowoczesne źródła ogrzewania. W tym przypadku gmina powinna dawać przykład, promować i informować o nowych rozwiązaniach. Może uczestniczyć w programach mających na celu likwidowanie niskiej emisji, a tym samym podnoszenie efektywności pozyskiwania ciepła w gospodarstwach domowych. Rozważanym rozwiązaniem mogłoby być wprowadzenie obniżonej stawki podatku katastralnego dla domów, które uzyskały certyfikaty energetyczne.

Tutaj ogromną rolę mogą i powinny odegrać organizacje pozarządowe. Promowanie oszczędzania energii i ciepła oraz informowanie o możliwości zmniejszenia rachunków za nie stają się dla nich głównym wyzwaniem.

Kolejnym tematem związanym z OZE są **wody geotermalne**. Pod niemal 80% powierzchni Polski znajdują się ich złoża, ale tylko ich niewielką część można wykorzystywać gospodarczo ze względu na opłacalność ekonomiczną⁶. Karpaty to również teren występowania wód geotermalnych i na niektórych ich obszarach można je wykorzystywać do celów grzewczych oraz jako atrakcję turystyczną⁷. Zakład ciepłowniczy oparty na wodach geotermalnych powstał w Bańskiej Niżnej. W tym rejonie wykorzystuje się wody geotermalne także do rekreacji. Wysokie koszty przygotowania przedsięwzięcia inwestycyjnego i jego realizacji mogą być barierą, ale geotermia również może być wspierana ze środków publicznych. Jednocześnie wiąże się to z punktem trzecim omawianego artykułu 10, gdyż zasoby wód głębinowych są traktowane jako kopaliny.

Przechodząc do ostatniego punktu, należy podkreślić, że przemysł wydobywczy w bardzo istotny sposób przekształca środowisko. Wydobycie zasobów naturalnych zawsze wiąże się z powstawaniem odpadów wydobywczych, których składowanie niszczy krajobraz, degraduje glebę oraz może negatywnie wpływać na jakość wód. Kiedy mowa o przemyśle wydobywczym, w pierwszej kolejności nasuwają się surowce energetyczne, metaliczne czy chemiczne, ale przecież chodzi także o wszystkie surowce skalne (żwirownie, kamieniołomy), a nawet bursztyny oraz wody termalne i mineralne. Kwestie wydobycia surowców skalnych są regulowane szczegółowymi przepisami, a projekty takie podlegają zawsze pod przepisy o przedsięwzięciach oddziaływujących znacząco na środowisko. Należy rozważyć, czy nagromadzone lub wytwarzane odpady poeksploatacyjne nie mogą stanowić obecnie surowca np. do celów budowlanych. Unia Europejska wprowadziła regulacje dotyczące odpadów z przemysłu wydobywczego⁸.

⁶ *Hydrogeologia regionalna Polski, tom II: Wody mineralne, lecznicze i termalne oraz kopalniane*, B. Paczyński, A. Sadurski (red.), Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa 2007.

⁷ *Atlas zbiorników wód geotermalnych Małopolski*: <http://www.malopolskie.pl/Region/WodyG>, oraz bilanse złóż kopalni, <http://mineralne.pgi.gov.pl/zasoby.html>, dostęp 5.05.2015.

⁸ Dyrektywa 2006/21 w sprawie gospodarowania odpadami pochodzącymi z przemysłu wydobywczego. Więcej o regulacjach unijnych w tym temacie: <http://ec.europa.eu/environment/waste/mining/index.htm>, <http://eippcb.jrc.ec.europa.eu/referencce>, <http://susproc.jrc.ec.europa.eu/activities/waste/index.html>, dostęp 15.11.2015.

Również w Polsce wprowadzono stosowne regulacje, wiadomo jednak, że w praktyce są one stosowane z różną skutecznością.

Dla gmin górskich poważnym wyzwaniem są żwirownie i kamieniołomy. Biorąc pod uwagę skalę inwestycji infrastrukturalnych w Polsce, można przewidywać, że proces pozyskiwania piasków, żwirów i innych sypkich surowców skalnych będzie się nasilał. Jest on silnie degradujący dla środowiska. Niezwykle ważne są tu zakres pozwolenia, rzetelna ocena oddziaływania na środowisko, ale również wymagany przepisami projekt rekultywacji. Podkreślić trzeba, że w obrębie obszarów cennych przyrodniczo i chronionych należy unikać tworzenia nowych żwirowni i walczyć z nielegalnym poborem kruszywa z koryt rzek. Stare wyrobiska z kolei nie muszą być niebezpieczne – odpowiednio zagospodarowane mogą stać się lokalną atrakcją turystyczną. Jednakże przedsiębiorca górniczy jest zobowiązany jedynie do rekultywacji terenu zdegradowanego, zagospodarowanie i wielce pożądana rewitalizacja leżą poza jego obowiązkami. W decyzji o ustaleniu kierunku rekultywacji można jednak zawrzeć wymagania, które będą zgodne z planowaną później rewitalizacją. Proces ten jest długotrwały i kosztochłonny, ale w długim okresie może być opłacalny z punktu widzenia środowiska, społeczeństwa i podniesienia atrakcyjności turystycznej obszaru. Wymaga jednak przy tym współpracy władz administracyjnych i przedsiębiorcy górniczego. Należy unikać zwłaszcza pozostawiania wysokich i stromych grobli. Działania powinny obejmować rekultywację techniczną, m.in. odtworzenie nabrzeża, często stworzenie wysp dla ptactwa oraz odtworzenie bioróżnorodności. Dobrą praktyką jest stworzenie przed rozpoczęciem działalności „banku nasion” roślin występujących na danym terenie w celu wykorzystania ich przy rewitalizacji. Można w tym celu rozpocząć współpracę z instytucjami naukowymi, która może owocować również lepszym przygotowaniem programu rewitalizacji. Nawet czynne jeszcze żwirownie stają się często lokalną ostoją ptactwa wodnego, przy rekultywacji i rewitalizacji należy więc uwzględnić występowanie tych gatunków oraz wydzielić strefy ograniczonego wykorzystania turystycznego. Kluczowym elementem w kształtowaniu tych procesów są plany zagospodarowania przestrzennego – już w nich można zawrzeć przyszłe plany rewitalizacji obszarów. Będzie to wyznaczało ramy rekultywacji, którą ma wykonać przedsiębiorca górniczy. Ich kształt powinien być owocem współpracy władz i przedsiębiorców, tylko wówczas można osiągnąć kompromis, który zaowocować może nadaniem nowych funkcji lub częściowym przywróceniem starych (**patrz dobra praktyka nr 37**).

Współpraca transgraniczna

W przypadku przemysłu współpraca transgraniczna powinna w pierwszej kolejności dotyczyć informowania o awariach technicznych, wczesnego ostrzegania i przekazywania informacji. Polska podpisała ze swoimi sąsiadami umowy regulujące wspomniane kwestie⁹.

⁹ Przykładowo: Umowa z dnia 8 czerwca 2000 r. między RP oraz Republiką Czeską o współpracy i wzajemnej pomocy w przypadku katastrof, klęsk żywiołowych i innych nadzwyczajnych wydarzeń; umowa z dnia 24 stycznia 2000 r. między Rządem RP a Rządem Republiki Słowackiej o współpracy i wzajemnej pomocy podczas katastrof, klęsk żywiołowych i innych poważnych wypadków; umowa z dnia 19 lipca 2002 r. między Rządem RP a Gabinetem Ministrów Ukrainy o współpracy i wzajemnej pomocy w dziedzinie zapobiegania katastrofom, klęskom żywiołowym i innym nadzwyczajnym wydarzeniom oraz usuwania ich następstw; umowa pomiędzy Rządem RP a Rządem Republiki Słowackiej o wczesnym powiadamianiu o awariach jądrowych, o wymianie informacji oraz o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa jądrowego i ochrony radiologicznej, sporządzona w Bratysławie dnia 17 września 1996 r.; umowa pomiędzy Rządem RP a Rządem Ukrainy o wczesnym powiadamianiu o awariach jądrowych, o wymianie informacji oraz o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa jądrowego i ochrony radiologicznej, sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r.; umowa pomiędzy Rządem RP a Rządem Republiki Czeskiej o wczesnym powiadamianiu o awarii jądrowej oraz o wymianie informacji na temat pokojowego wykorzystania energii jądrowej, bezpieczeństwa jądrowego i ochrony radiologicznej, sporządzona w Wiedniu dnia 27 września 2005 r.

Zasady postępowania na wypadek zagrożeń reguluje u nas Krajowy plan zarządzania kryzysowego¹⁰, który definiuje i kataloguje typy zagrożeń oraz procedury postępowania i służby, które są angażowane. Wśród 13 grup zagrożeń występują również skażenia chemiczne i zostały one zdefiniowane jako jedno z trzech zdarzeń o wysokim prawdopodobieństwie wystąpienia i wysokich szacunkowych negatywnych skutkach (pozostałe dwie z tej grupy to powódź i epidemie)¹¹. Skażenie chemiczne może nastąpić na skutek awarii technicznej w zakładzie przemysłowym lub magazynach, w transporcie, podczas awarii rurociągów, ale też na skutek nielegalnego składowania odpadów. Organem właściwym w kwestiach związanych z przeciwdziałaniem poważnym awariom, transgranicznymi skutkami awarii przemysłowych oraz awaryjnym zanieczyszczeniem wód granicznych jest Główny Inspektor Ochrony Środowiska¹². Prowadzone są rejestry zakładów o podwyższonym ryzyku awarii i dużym ryzyku awarii oraz rejestr samych zdarzeń w kraju. W 2013 roku w Polsce odnotowano blisko 85 zdarzeń, w tym 12 o znamionach poważnych awarii. Zdecydowana większość miała miejsce na terenie zakładów przemysłowych, w tym jedna na terenie Karpat (Beskidy)¹³. Instytucja ta prowadzi również Krajowy Rejestr Uwalniania i Transferu Zanieczyszczeń oraz Rejestr transgranicznego przemieszczania odpadów. Jak już wspomniano, na początku kluczowym elementem w przypadku awarii technicznej jest szybka akcja na miejscu wystąpienia zdarzenia i szybkie przekazanie informacji, jeżeli występuje zagrożenie przemieszczenia się zanieczyszczeń.

Nie tylko zdarzenia nagłe mogą wpływać na środowisko – także wiele inwestycji infrastrukturalnych lub przemysłowych może potencjalnie zagrażać środowisku w kraju sąsiedzkim. We wszystkich krajach Unii Europejskiej funkcjonować powinny procedury ocen oddziaływania na środowisko, ale w przypadku transgranicznych oddziaływań wymagane jest informowanie i umożliwienie uczestnictwa stronom z kraju objętego oddziaływaniem (w tym społecznym)¹⁴. Kwestie te mogą być dodatkowo regulowane umowami bilateralnymi ułatwiającymi współpracę.

Kwestie infrastrukturalne odnoszą się również do energetyki. Obecnie 12 państw członkowskich UE ciągle nie spełnia minimalnego celu unijnego w zakresie połączeń międzysystemowych zakładającego, że co najmniej 10% zainstalowanej zdolności produkcji energii elektrycznej może być przesyłane ponad granicami¹⁵. A zgodnie ze Strategią ramową na rzecz stabilnej unii energetycznej opartej na przyszłościowej polityce w dziedzinie klimatu¹⁶

¹⁰ Krajowy plan zarządzania kryzysowego, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 2013, <http://rcb.gov.pl/krajowy-plan-zarzadzania-kryzysowego>, dostęp 7.12.2016.

¹¹ Krajowy plan zarządzania kryzysowego, dz. cyt., s. 7.

¹² *Poważne awarie*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, <http://www.gios.gov.pl/powazne-awarie>, dostęp 27.01.2016.

¹³ Raport o występowaniu zdarzeń o znamionach poważnej awarii w 2013 roku, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa 2014, s. 6.

¹⁴ Dyrektywa 2003/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 maja 2003 r. przewidująca udział społeczeństwa w odniesieniu do sporządzania niektórych planów i programów w zakresie środowiska oraz zmieniająca w odniesieniu do udziału społeczeństwa i dostępu do wymiaru sprawiedliwości dyrektywę Rady 85/337/EWG i 96/61/WE, oraz **Konwencja o ocenach oddziaływania na środowisko w kontekście transgranicznym (tzw. Konwencja ESPOO)**, sporządzona w Espoo dnia 25 lutego 1991 r. (Dz.U. 1999 nr 96 poz. 1110).

¹⁵ *Unia energetyczna dla wszystkich Europejczyków*, Informacyjny Serwis Ekspertki eurofundsNEWS, <http://eurofundsnews.eu/wazne/unia-energetyczna-dla-wszystkich-europejczykow>, dostęp 10.04.2016.

¹⁶ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów i Europejskiego Banku Inwestycyjnego: Strategia ramowa na rzecz stabilnej unii energetycznej opartej na przyszłościowej polityce w dziedzinie klimatu (COM/2015/080 final), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0080>, dostęp 10.04.2016. Więcej o strategiach energetycznych UE na <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/energy-community>.

zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego i podstaw rozwoju gospodarek wymaga, między innymi oczywiście, sprawnych sieci energetycznych, zwłaszcza w obliczu nadwyżek generowanych przez produkcję z OZE. Wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii stanowi ogromne wyzwanie w związku z tzw. nieplanowanymi przepływami energii wiążącymi się zazwyczaj z produkcją energii wiatrowej. Ma to znaczący wpływ na bezpieczeństwo pracy systemów elektroenergetycznych w Europie.

Swobodny przepływ energii i umożliwienie wszystkim stronom z różnych państw handlu nią nazwano „piątą swobodą” (obok swobodnego przepływu ludzi, kapitału, towarów i usług). Tak więc podsumowując, działania transgraniczne w obszarach transportu i energii w głównej mierze dotyczą zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego i ekologicznego, opierają się na współpracy, monitoringu, wczesnym ostrzeganiu, ale również na skoordynowanych procesach inwestycyjnych, które muszą być podejmowane, jednak nie powinny powodować nadmiernego niszczenia środowiska naturalnego.

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Zarówno w przypadku przemysłu, energetyki, jak i górnictwa powinno się kłaść szczególny nacisk na działania administracji rządowej i samorządowej¹⁷ na takich polach jak:

1. Upowszechnianie i właściwe stosowanie instrumentów prawno-administracyjnych i ekonomicznych (opłat, podatków, dotacji) w zgodzie z najważniejszymi dokumentami międzynarodowymi, krajowymi, regionalnymi i lokalnymi.
2. Dbanie o wysokie kompetencje pracowników.
3. Zapewnienie potencjału umożliwiającego prowadzenie przedsięwzięć innowacyjnych, ale również przeprowadzanie kontroli.
4. Dbanie o utrzymanie sprawności systemu wczesnego ostrzegania i usuwania awarii w przypadku awarii technicznej, przeprowadzanie ćwiczeń i symulacji na wypadek takiego zdarzenia, przygotowanie planów reagowania.
5. Tworzenie zachęt dla jednostek publicznych, ale również prywatnych przedsiębiorstw do wykorzystywania ekoinnowacji, czystych technologii.
6. Promowanie transferu nowych (najlepszych dostępnych) technologii oraz dobrych praktyk.
7. Zapewnianie systemu monitoringu, dostępu do informacji.
8. Dopuszczalne prawem angażowanie się w podejmowane przedsięwzięcia inwestycyjne (w tym górnicze), utrzymywanie aktywnej współpracy nastawionej na umożliwienie prowadzenia działalności przedsiębiorcy przy zachowaniu bezpieczeństwa ekologicznego, z uwzględnieniem potrzeb społeczności lokalnych.
9. Współpracowanie ze społecznością lokalną, traktowanie jej jako pełnoprawnego uczestnika procesu ustaleń i planowania.
10. Promowanie i wcielanie w życie współpracy z ośrodkami badawczymi.

¹⁷ *Podręcznik do Konwencji Karpackiej*, red. Regionalne Centrum Ekologiczne na Europę Środkową i Wschodnią, Akademia Europejska, Szentendre–Bolzano 2007, s. 96–105.

11. Tworzenie zachęt do wykorzystywania odnawialnych źródeł energii i oszczędzania energii, wody oraz właściwego postępowania z odpadami zarówno z gospodarstwa domowego, jak i rolniczymi.
12. Wykorzystywanie podejmowanych działań do promowania gminy, ale również budowanie dumy społeczności lokalnej wokół wspólnych przedsięwzięć w tej dziedzinie.

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Po stronie organizacji pozarządowych leży reprezentowanie mieszkańców i społeczności lokalnych w procesie konsultacji społecznych, edukowanie i przekazywanie rzetelnych informacji oraz wypracowanie wspólnych celów i zaangażowanie wszystkich stron w ich realizację. Organizacje mają możliwość aktywnego uczestniczenia w procesie planowania, ale również podejmowania działań jako spółdzielnie lub przedsiębiorcy społeczni.

Organizacje pozarządowe w szczególności mogą:

1. Aktywnie włączać się w proces planowania przestrzennego na etapie konsultacji społecznych, ale również wcześniej.
2. Inicjować dyskusję nad kierunkami rozwoju regionu.
3. Integrować różne inicjatywy lokalne w celu stworzenia wspólnego wizerunku zgodnego z kierunkami rozwoju.
4. Dostarczać mieszkańcom, przedstawicielom władz samorządowych i przedsiębiorcom rzetelną wiedzę i informację na temat nowych technologii, odnawialnych źródeł energii i zmian systemów grzewczych, sposobów na oszczędzanie energii i ciepła, odpadów i ich utylizacji i in.
5. Organizować wyjazdy studyjne w celu obejrzenia innych, działających już instalacji lub dokonanych inwestycji.
6. Promować lokalne zakupy surowców i towarów (zmniejszenie ilości energii potrzebnej do transportu i tym samym zanieczyszczenia środowiska).
7. Informować o negatywnych skutkach zdrowotnych powodowanych spalaniem odpadów komunalnych w celach grzewczych.

Podsumowując, słowem-kluczem dla właściwego wdrożenia zapisów Konwencji Karpackiej jest **WSPÓŁPRACA** władz lokalnych i regionalnych z przedsiębiorcami i ze społecznością lokalną. Promowanie właściwych postaw wśród przedsiębiorców i mieszkańców, uświadomienie im wspólnej odpowiedzialności za środowisko, w którym żyją, a tym samym jakość życia i zdrowia, jest podstawą do wprowadzania zmian. Ogromną rolę odgrywa przepływ informacji oraz traktowanie wszystkich partnerów procesu jako pełnoprawnych jego uczestników.

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Administracja rządowa w dziedzinie przemysłu i energetyki pełni niezwykle istotne role w odniesieniu do zapewnienia sprawnego i skutecznego systemu wczesnego ostrzegania o awariach technicznych i klęskach żywiołowych oraz zapewnienia bezpieczeństwa produkcji i przesyłu energii elektrycznej, ciepła, gazu i ropy. Działania te powinny odnosić się również do gromadzenia, przewozu, składowania i utylizacji odpadów niebezpiecznych (od odpadów nuklearnych po akumulatory, świetlówki, baterie i opakowania po środkach ochrony roślin). Ponadto jest odpowiedzialna za systemy wczesnego ostrzegania oraz działania w wypadku klęsk i katastrof (począwszy od planów, środków rzeczowych i finansowych, a skończywszy na usuwaniu skutków). Równie ważna jest tu rola samorządów poszczególnych szczebli oraz administracji niezespołonej.

Możliwości zaangażowania służb ochrony przyrody

Przemysł ze swej natury stoi w opozycji do ochrony przyrody. Jednak dzięki mądrze prowadzonym procesom inwestycyjnym i poeksploatacyjnej rekultywacji opozycja ta może tracić na znaczeniu. I właśnie stworzenie platformy współpracy pomiędzy przemysłem, zwłaszcza wydobywczym, ale również przetwórczym, a służbami ochrony przyrody stanowi największe wyzwanie. Kooperacja występuje zarówno w momencie wydawania pozwoleń na korzystanie z zasobów, np. na wydobycie kruszywa (ustalanie warunków rekultywacji), jak i w trakcie rekultywacji po zamknięciu obiektu. Byłe żwirownie często stają się z jednej strony atrakcją turystyczną, a z drugiej ostoją ptactwa wodnego. Warunkiem jest ich odpowiednie zagospodarowanie i poddanie rekultywacji, dobrą praktyką jest też wspomniane już stworzenie „banku nasion” przed rozpoczęciem eksploatacji po to, aby przy rekultywacji zapewnić powrót rodzimych gatunków.

Możliwości zaangażowania przedsiębiorców

Zaangażowanie przedsiębiorców w działania związane z ochroną środowiska jest niezwykle istotne. Wiele inwestycji związanych z oszczędzaniem energii, wody oraz surowców – zmianą technologii czy modernizacją procesu produkcji – jest na szczęście opłacalne finansowo. Ponadto działania, które mogą i powinny podjąć przedsiębiorstwa, to wdrażanie norm podnoszących bezpieczeństwo i zmniejszających negatywne oddziaływanie na środowisko, jak Czystsza Produkcja, ISO czy EMAS. Doczekały się one (np. EMAS) wersji uproszczonych dla mniejszych podmiotów gospodarczych. Wydaje się też, że niezbędne jest zmienienie podejścia i traktowanie przestrzegania przepisów jako moralnego obowiązku, a nie tylko uciążliwego wymogu.

Wyzwania

W tak obszernej dziedzinie jak przemysł i energetyka trudno przygotować krótką listę wyzwań. Można jednak stwierdzić, że w tym przypadku proaktywna postawa władz lokalnych oraz wysoka świadomość długofalowych skutków decyzji, w tym formalnych, mają ogromne znaczenie.

Do najważniejszych wyzwań zaliczyć należy:

1. Niepodążanie za „łatwymi” rozwiązaniami, ale wybieranie takich, które będą wspierały społeczność lokalną, dawały jej dochody, a przede wszystkim wzmacniały więzy lokalne, poczucie przynależności, dumę z dorobku regionu. Przykładowo sto-dwieście małych wiatraków może dać taką samą moc jak duże, a w znacznie mniejszym zakresie zanieczyszcza krajobraz, ponadto stanowi własność mieszkańców i nie generuje konfliktu „obcy inwestor – społeczność lokalna”.
2. Pogodzenie rozwoju przemysłu ze zrównoważonym rozwojem lokalnym, promowanie czystszej produkcji i społecznie odpowiedzialnego biznesu, angażowanie lokalnych małych i średnich przedsiębiorców w aktywne kreowanie polityki lokalnej, tworzenie klimatu współpracy i współodpowiedzialności za lokalny rynek pracy, ale również lokalny ekosystem.
3. Ograniczenie rozlewania się stref miejskich, zwłaszcza stref handlowych i mieszkaniowych.
4. Rekultywacja i rewitalizacja terenów poprzemysłowych.
5. Lokalne inwestycje publiczne jako forpoczta zmian i przykład promowania przyjaznych środowisku technologii (budynki z zielonymi dachami, użytkowaniem wody deszczowej, zielonymi elewacjami, OZE).
6. Właściwe gospodarowanie odpadami w kontekście ich sortowania, ograniczania spalania indywidualnego.
7. Promowanie oszczędzania energii zwłaszcza w gospodarstwach domowych i w budynkach użyteczności publicznej, ocieplanie, sprawniejsze systemy grzewcze, oświetlenie miejsc publicznych.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego i energetycznego, w tym ostrzegania o awariach przemysłowych oraz niezbędnej rozbudowy infrastruktury energetycznej.

Dobre praktyki

36

Kompostownia rolnicza w Odrzechowej o mocy 500 KWKW wykonywanie lokalnych predyspozycji, dobra współpraca z samorządem

Kompostownia rolnicza powstała na terenie gospodarstwa rolno-hodowlanego zajmującego się hodowlą krów i koni (bydła simentalskiego i hereford oraz koni huculskich). Zapewnia to z jednej strony dostęp do jednego z komponentów bez potrzeby dalekiego transportowania, a z drugiej – zagospodarowanie odchodów zwierząt. Drugim komponentem jest kiszonka z traw, kukurydzy i inne odpady roślinne. Moc elektryczna biogazowni wynosi 0,5 MWe, moc termalna – 0,559 MWt, a jej budowa jest elementem zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego gminy Zarszyn. Koszt inwestycji to ok. 8,5 mln zł, przedsięwzięcie uzyskało dofinansowanie z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2015 w wysokości ponad 3,8 mln zł.

Najważniejszym osiągnięciem w tym przedsięwzięciu jest wykorzystanie lokalnych surowców energetycznych, które w przeciwnym razie traktowane byłyby jako odpad, a także zlokalizowanie biogazowni blisko źródeł paliwa, co ogranicza transport. Biogazownia wpisuje się w realizowanie zasad rozwoju zrównoważonego na poziomie lokalnym i w zapisy Konwencji Karpackiej. Podkreślić należy również, że współpraca z władzami samorządowymi przebiegała wzorcowo. Kompostownia została wybudowana na terenie Zakładu Doświadczalnego Instytutu Zootechniki PIB w Odrzechowej, inwestycję zrealizowało konsorcjum firm Better Energy, H. Cegielski Poznań S.A. oraz POL-DRÓG Drawsko Pomorskie S.A.

Organizator: Zakład Doświadczalny Instytutu Zootechniki PIB Odrzechowa Sp. z o.o.

Więcej: <http://odrzehowa.com.pl/projekt/biogazownia/biogaz.html>, <http://www.better-energy.pl/aktualno%C5%9Bci/odrzehowa>, dostęp 10.04.2016

37

Rekreacyjno-turystyczna Dolina Raby – współpraca samorządów, przedsiębiorców i społeczności lokalnych reprezentowanych przez organizacje pozarządowe

Program rekultywacji i zagospodarowania nabrzeża Raby z uwzględnieniem żwirowni i pozostałych wyrobisk ma na celu zagospodarowanie terenów wzdłuż koryta rzeki, podniesienie ich atrakcyjności turystycznej, ale również zagospodarowanie obszarów zdewastowanych i zapewnienie ochrony zasobów środowiska. W ramach przedsięwzięcia współpracują przedstawiciele gmin: Kłaj, Bochnia, Drwinia, Gdów oraz gminy i miasta Dobczyce. Ponadto do współpracy zostali zaproszeni przedsiębiorcy górniczy eksploatujący żwirownie, a także organizacje pozarządowe, w tym ekologiczne. Inwestycja ma zapewnić inne atrakcje w każdej gminie, a wśród nich: ścieżki rowerowe wzdłuż Raby, centra sportów wodnych i ekstremalnych, zewnętrzne siłownie, amfiteatr, enklawy dla wędkarzy, poszerzenie i modernizację eko-parku oraz zapewnienie terenów dla ptaków i ich siedlisk. Ma ona sprzyjać również promocji produktów lokalnych. Przedsięwzięcie otrzymało dofinansowanie na przygotowanie dokumentacji z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach działania 9.3: „Przygotowanie inwestycji strategicznych” Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013.

Zaznaczyć należy, że jest to projekt. Szacuje się, że na jego wykonanie potrzeba ok. 60 mld zł. Jednak już na tym etapie można wskazać cechy dobrej praktyki związane z przygotowaniem projektu przedsięwzięcia, w które zostali zaangażowani różni interesariusze.

Organizator: gminy Gdów i Dobczyce (liderzy projektu) oraz Kłaj, Bochnia i Drwinia.

Więcej: <http://www.gdow.pl/aktualnosci/rekreacyjno---turystyczna-dolina-raby.html>, <http://www.klaj.pl/aktualnosci/rekreacyjna---turystyczna-dolina-raby.html>, <http://www.fundusze20072013.malopolska.pl/mrpo/SitePages/DisplayAnnouncement.aspx?List=2d-0dba78-cfd7-4247-a710-c66bdbbc14019&Source=http%3A%2F%2Fwww.fundusze20072013.malopolska.pl%2Fmrpo&ID=873>, dostęp 10.04.2016

Bibliografia

- Action Plan for a Regional Framework Approach for Promotion of Renewable Energies in the Carpathian Region*, discussion paper, Lviv 2008, http://www.carpathianconvention.org/tl_files/carpathiancon/Downloads/02%20Activities/2.1.2.6%20Renewable%20Energy%20-%20Action%20plan%20for%20regional%20framework%20approach%20in%20the%20Carpathians.pdf.
- Atlas zbiorników wód geotermalnych Małopolski*, <http://www.malopolskie.pl/Region/WodyG>
- Best Available Techniques Reference Document*, Joint Research Centre, <http://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference>
- Bilanse złóż kopalnin, <http://mineralne.pgi.gov.pl/zasoby.html>
- Dyrektywa 2003/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 maja 2003 r. przewidująca udział społeczeństwa w odniesieniu do sporządzania niektórych planów i programów w zakresie środowiska dyrektywy Rady 85/337/EWG i 96/61/WE, http://www.cire.pl/prawo/pliki/Dyr_2003_35_WE.pdf.
- Dyrektywa 2006/21 w sprawie gospodarowania odpadami pochodzącymi z przemysłu wydobywczego, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c370006a-063e-4dc7-9b05-52c37720740c.0016.02/DOC_1&format=PDF
- Energy Community*, European Commission, <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/energy-community>
- Gram w zielone. Portal zielonej energii, mapa instalacji OZE, <http://gramwzielone.pl/mapa-instalacji-oze>
- Hydrogeologia regionalna Polski*, tom II: *Wody mineralne, lecznicze i termalne oraz kopalniane*, B. Paczyński, A. Sadurski (red.), Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa 2007.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów i Europejskiego Banku Inwestycyjnego: Strategia ramowa na rzecz stabilnej unii energetycznej opartej na przyszłościowej polityce w dziedzinie klimatu (COM/2015/080 final), EUR-Lex Baza aktów prawnych Unii Europejskiej, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0080>
- Konwencja o ocenach oddziaływania na środowisko w kontekście transgranicznym, sporządzona w Espoo dnia 25 lutego 1991 r. (Dz.U. 1999 nr 96 poz. 1110)
- Krajowy plan zarządzania kryzysowego, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 2013, s. 7, http://rcb.gov.pl/wp-content/uploads/KPZK-2013-2015.tj_...pdf
- Mining Waste*, European Commission, <http://ec.europa.eu/environment/waste/mining/index.htm>
- Podręcznik do Konwencji Karpackiej*, Regionalne Centrum Ekologiczne na Europę Środkową i Wschodnią (red.), Akademia Europejska, Szentendre–Bolzano 2007.
- Portal Gospodarz z energią, <http://www.gospodarzenergia.pl/male-elektrownie-wiatrowe>
- Poważne awarie*, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, <http://www.gios.gov.pl/pl/powazne-awarie>
- Raport o występowaniu zdarzeń o znamionach poważnej awarii w 2013 roku, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Warszawa 2014, http://www.gios.gov.pl/images/dokumenty/powazne_awarie/raport_o_wystepowaniu_zdarzen_do_znamionach_powaznej_awarii_w_2013_r.pdf

Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Słowenii o współpracy w dziedzinie zapobiegania klęskom żywiołowym i innym wypadkom oraz w usuwaniu ich następstw, podpisana w Warszawie dnia 13 kwietnia 2005 r., <http://www.abc.com.pl/du-akt/-/akt/dz-u-2006-13-88?refererPlid=5257128>

Umowa pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Słowackiej o wczesnym powiadamianiu o awariach jądrowych, o wymianie informacji oraz o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa jądrowego i ochrony radiologicznej, sporządzona w Bratysławie dnia 17 września 1996 r.

Umowa pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Czeskiej o wczesnym powiadamianiu o awarii jądrowej oraz o wymianie informacji na temat pokojowego wykorzystania energii jądrowej, bezpieczeństwa jądrowego i ochrony radiologicznej, sporządzona w Wiedniu dnia 27 września 2005 r.

Umowa pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o wczesnym powiadamianiu o awariach jądrowych, o wymianie informacji oraz o współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa jądrowego i ochrony radiologicznej, sporządzona w Kijowie dnia 24 maja 1993 r.

Umowa z dnia 8 czerwca 2000 r. między Rzeczpospolitą Polską oraz Republiką Czeską o współpracy i wzajemnej pomocy w przypadku katastrof, klęsk żywiołowych i innych nadzwyczajnych wydarzeń.

Umowa z dnia 19 lipca 2002 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o współpracy i wzajemnej pomocy w dziedzinie zapobiegania katastrofom, klęskom żywiołowym i innym nadzwyczajnym wydarzeniom oraz usuwania ich następstw.

Umowa z dnia 24 stycznia 2000 r. między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Słowackiej o współpracy i wzajemnej pomocy podczas katastrof, klęsk żywiołowych i innych poważnych wypadków.

Unia energetyczna dla wszystkich Europejczyków, Informacyjny Serwis Ekspertki eurofundsNEWS, <http://eurofundsnews.eu/wazne/unia-energetyczna-dla-wszystkich-europejczykow>

Strony internetowe

<http://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/energy-community>

<http://ec.europa.eu/environment/waste/mining/index.htm>

<http://odrzehowa.com.pl/projekt/biogazownia/biogaz.html>

<http://susproc.jrc.ec.europa.eu/activities/waste/index.html>

<http://www.better-energy.pl/aktualno%C5%9Bci/odrzehowa>

<http://www.ekonomia.rp.pl/arttykul/649811.html>

<http://www.fundusze20072013.malopolska.pl/mrpo/SitePages/DisplayAnnouncement.aspx?List=2d0dba78-cfd7-4247-a710-c66bdbc14019&Source=http%3A%2F%2Fwww.fundusze20072013.malopolska.pl%2Fmrpo&ID=873>

<http://www.gdow.pl/aktualnosci/rekreacyjno---turystyczna-dolina-raby.html>

<http://www.klaj.pl/aktualnosci/rekreacyjna---turystyczna-dolina-raby.html>

10. Dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa

Agnieszka Wójtowicz-Wróbel¹

Artykuł 11 Konwencji Karpackiej

Dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa

Strony będą prowadzić politykę mającą na celu zachowanie i promowanie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej ludności miejscowej oraz wyrobu i wprowadzania na rynek miejscowych produktów, wyrobów artystycznych i rękodzielniczych. Strony będą dążyć do zachowania w Karpatach tradycyjnej architektury, sposobów użytkowania ziemi, miejscowych ras zwierząt gospodarskich i odmian roślin uprawnych oraz zrównoważonego użytkowania dziko rosnących roślin.

Wprowadzenie

Dziedzictwo kulturowe jest jednym z podstawowych elementów określających tożsamość miejsc, pozwalających na identyfikowanie się mieszkańców ze swymi „małymi ojczyznami”. Jako szeroko pojmowane „dzieło człowieka” może mieć charakter uniwersalny lub regionalny. Przy współczesnych wyraźnych tendencjach globalizacyjnych zauważyć można jednocześnie znaczny wzrost zainteresowania ochroną dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej, ich promocją i wykorzystaniem. Obszar Karpat jest w tym przypadku terenem szczególnym. Wybitne dziedzictwo kulturowe tego regionu posiada duże znaczenie zarówno w skali kraju jak i poza jego granicami, daje też możliwość działań transgranicznych. Jedną z charakterystycznych i unikatowych cech Karpat jest ich wielokulturowość – zarówno w wiekach minionych jak i współcześnie, co jest wyraźnie widoczne w zachowanym dziedzictwie kulturowym tego obszaru. Karpaty Polskie od wieków w przeważającym stopniu zamieszkiwali polscy górale (podhalańscy, pienińscy, sądecki, babiogórscy i in.), lecz także górale ruscy (Łemkowie i Bojkowie)², Cyganie karpaccy (Bergitka Roma), mniejszości żydowskie, niemieckie i inne mniej liczne³. Karpaty to również tygiel wielowyznaniowy katolicyzmu, prawosławia, grekokatolicyzmu, protestantyzmu czy judaizmu.

Współcześnie wielokulturowość Karpat i różnorodna spuścizna przodków jest potencjałem i bogactwem tego regionu, a ochrona walorów – wyzwaniem. Swoista mieszanka różnych kultur i wyznań przez kolejne wieki stworzyła unikatowe dziedzictwo, które z jednej strony należy umiejętnie chronić, z drugiej natomiast czerpać z niego dla dobra obecnych mieszkańców Karpat i przyszłych pokoleń.

¹ dr inż. arch. Agnieszka Wójtowicz-Wróbel, Politechnika Krakowska, Instytut Projektowania Miast i Regionów.

² M. Parczewski, *Geneza Łemkowszczyzny w świetle wyników badań archeologicznych*, [w:] J. Czajkowski (red.), *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, t. I, Rzeszów 1992.

³ A. Wielocha, *Kolonizacja józefińska w galicyjskich Karpatach*, „Płaj”, 1999, nr 19; M. Grabski, *Osadnictwo niemieckie na Sądecku w XVIII wieku*, „Płaj”, 1999, nr 19, s.11-22.

Różnorodność kulturowa i jej bogactwo, kultywowanie i ożywianie tradycji, czerpanie z wiedzy ludowej i szeroko rozumiane umiejętne wykorzystanie posiadanych walorów dają szansę harmonijnego rozwoju obszarów oraz czerpania korzyści zarówno przez gminy karpackie jak i osoby indywidualne, np. dla rozwoju licznych funkcji, w tym turystycznych.

Wytyczne Konwencji Karpackiej

Artykuł 11 Konwencji Karpackiej odnosi się bezpośrednio do zagadnień dotyczących dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej. Dziedzictwo kulturowe, jego walor i ochrona zależne są od wielu innych czynników, z którymi wchodzi one w bezpośrednie lub pośrednie relacje. Z tego względu odwołania dotyczące zachowania dziedzictwa, konieczności i form jego ochrony oraz możliwości wykorzystania znajdują się w wielu innych rozdziałach Konwencji, nieodnoszących się bezpośrednio do niego samego. Już na wstępie nadmieniono, iż „Karpaty stanowią istotne środowisko przyrodnicze, gospodarcze, **kulturowe**, rekreacyjne oraz środowisko życia w sercu Europy⁴”. Również w artykule 2, mówiącym o ogólnych celach i zasadach Konwencji Karpackiej, w punkcie 1 zapisano, iż: „Strony będą prowadziły wszechstronną politykę i współpracować na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat w celu między innymi poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych i **dziedzictwa kulturowego**”⁵. Jest to szczególnie istotne w kontekście transgraniczności. Na tym polu współpraca daje liczne korzyści zarówno województwom, powiatom jak i gminom. Słowa te rozumieć można także jako zachętę dla mieszkańców Karpat, którzy prowadzą indywidualną działalność gospodarczą, oraz dla osób z zewnątrz, które taką działalność planują, bazując na lokalnej tradycji i atrakcyjności dziedzictwa kulturowego (baza zaplecza turystycznego, gospodarka związana z lokalnym rzemiosłem czy sztuką, tradycjami kulinarnymi, przetwórczymi i wytwórczymi, tradycyjnymi formami rolnictwa itp.). Liczne odniesienia do wartości, jaką stanowią dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa, znajdują się w kolejnych artykułach Konwencji Karpackiej, dotyczących poszczególnych zagadnień, m.in. takich jak zrównoważone rolnictwo i leśnictwo (art. 7, ust. 1: „Strony utrzymują zagospodarowanie ziemi zgodne z **tradycyjnymi sposobami jej uprawy**”⁶) lub zrównoważona turystyka w Karpatach, przynoszącej korzyści ludności miejscowej, opartej na wyjątkowym charakterze przyrody, krajobrazu i **dziedzictwa kulturowego Karpat**, a także rozszerzą współpracę w tym celu⁷).

Nieodłącznym i uzupełniającym elementem Konwencji Karpackiej będzie dotyczący dziedzictwa kulturowego protokół tematyczny do Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat. Dokument ten jest obecnie w trakcie opracowywania. Już na tym etapie prac robocza wersja proponowanego protokołu zawiera wiele informacji i wytycznych, niezbędnych dla podmiotów chcących realizować i wdrażać Konwencję. Głównym celem zawartym w projekcie protokołu jest wzmocnienie i ułatwienie współpracy między jego stronami, w celu ochrony i promowania dziedzictwa kulturowego Karpat. Działania te mają przynieść wymierne korzyści dla obecnych i przyszłych pokoleń. Równie istotnym celem jest zapewnienie ochrony

⁴ Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634.

⁵ Tamże, art. 2 ust. 1.

⁶ Tamże, art. 7 ust. 1.

⁷ Tamże, art. 9 ust. 1.

i promocji kulturowej spuścizny karpackiej, zgodnie z ustawodawstwem danego państwa będącego Stroną Protokołu. Strony Protokołu zobowiązują się także do podejmowania środków w celu harmonizowania, wzajemnego koordynowania wysiłków, a także współpracy w zakresie dwunastu działań. Są to: identyfikacja i dokumentacja dziedzictwa kulturowego Karpat, jego inwentaryzacja, zachowanie tradycyjnej architektury Karpat, zachowanie krajobrazu kulturowego, zachowanie tradycyjnych wzorców użytkowania gruntów, zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich i tradycyjnych odmian roślin uprawnych występujących w Karpatach, zrównoważone i zgodne z tradycją wykorzystanie dziko rosnących roślin, promowanie dziedzictwa kulturowego Karpat, wspieranie wytwarzania lokalnych produktów tradycyjnych, sztuki i rękodzieła, podnoszenie świadomości, edukacja i promowanie dziedzictwa kulturowego Karpat, prowadzenie badań jego dotyczących, wymiana informacji i doświadczeń, a także budowa potencjału⁸. Na szczególną uwagę zasługują dwa ostatnie postanowienia, odnoszące się bezpośrednio do nawiązywania współpracy i wymiany doświadczeń pomiędzy partnerami. Współpraca transgraniczna powinna odgrywać tutaj doniosłą rolę. Wymiana doświadczeń pomiędzy partnerami z różnych krajów sprawia, iż z jednej strony docenione i wykorzystane zgodnie z zasadą rozwoju zrównoważonego mogą zostać zasoby dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej wspólne dla całego obszaru karpackiego, z drugiej natomiast na ich tle uwypuklone zostaną cechy indywidualne, charakterystyczne tylko dla karpackiego obszaru danego kraju, związane z jego historią, tradycją czy innymi zasobami szczególnymi.

W celu klarownego zdefiniowania poruszanych zagadnień i tematyki w Protokole przytoczono definicje podstawowych pojęć związanych z dziedzictwem kulturowym. Określa to jednoznacznie zakres działań podejmowanych przez Strony Konwencji Karpackiej, a także podkreśla osadzenie tych działań na terenie Karpat. W artykule 3 protokołu zdefiniowano następujące pojęcia odnoszące się bezpośrednio do dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej Karpat: dziedzictwo kulturowe Karpat, krajobrazy kulturowe Karpat, dziedzictwo Karpat, niematerialne dziedzictwo kulturowe Karpat, lokalne rasy zwierząt gospodarskich i odmiany roślin uprawnych występujące w Karpatach, materialne dziedzictwo kulturowe Karpat, tradycyjna architektura Karpat, tradycyjne rękodzieło Karpat, wiedza ludowa Karpat, tradycyjne sposoby uprawy gruntów rolnych w Karpatach, tradycyjne lokalne produkty karpackie, zachowanie dziedzictwa kulturowego, a także promocja dziedzictwa kulturowego⁹.

Protokół określa również zasady ochrony i promowania zachowanego dziedzictwa kulturowego, główny nacisk kładąc na współpracę pomiędzy partnerami Konwencji. Oprócz uwzględniania polityki i działań pozostałych partnerów poszczególne jednostki zobowiązują się do wdrażania głównych celów wymienionych w art. 2 protokołu do tworzonych programów działań m.in. w zakresie polityki rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa, leśnictwa, planowania przestrzennego, a także turystyki¹⁰.

⁸ *Protocol of Cultural Heritage to the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians*, wersja robocza do dalszych prac Grupy Roboczej Konwencji Karpackiej z dnia 16.02.2014, Article 1, *General objectives*, paragraph 3.

⁹ Tamże, Article 3, *Definitions*.

¹⁰ Tamże, Article 5, *Integration of the objectives of preservation and promotion of the cultural heritage of the Carpathians into sectoral policies*.

Współpraca transgraniczna

Niezwykle istotnym elementem wdrażania wytycznych Konwencji Karpackiej jest współpraca transgraniczna. Działania mające na celu ochronę posiadanego dziedzictwa, promocję poszczególnych gmin, powiatów czy województw powinny mieć charakter spójny po obydwu stronach granic. Z jednej strony należy kłaść nacisk na indywidualność zachowanych wartości i ich niepowtarzalność (co sprzyja zwiększeniu atrakcyjności), z drugiej natomiast – na spójność dziedzictwa jako walorów charakterystycznych dla regionu Karpat jako całości. Spójność ta sprawia, iż zachowane wartości karpackiego dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej rysują się wyraźnie na tle otaczających tę krainę geograficzno-przyrodniczo-kulturową terenów. Szczególnie istotny dla zachowanych cech zdaje się być tutaj aspekt transgraniczny – przy głównym nacisku położonym na współpracę województw, powiatów czy gmin. Jest to współpraca bezpośrednia, gdy np. gminy dzieli jedynie granica administracyjna i w niektórych przypadkach istnieje fizyczna możliwość wspólnego podejmowania działań dla dobra zachowanego dziedzictwa czy dla turystycznego rozwoju bazującego na wspólnych „karpackich” cechach, a jednocześnie oparta na różnorodności związanej z odrębnością cech indywidualnych – „krajowych”. Mowa tu o możliwości nawiązania współpracy bazującej na tworzeniu fizycznej ciągłości przestrzennej pomimo dzielącej granicy. Z drugiej strony natomiast mówić można o przypadkach, gdzie prócz granicy administracyjnej dwa ośrodki wiejskie czy miejskie posiadające znaczne zasoby kulturowe dzieli np. pasmo górskie i fizyczna, bezpośrednia współpraca (np. w celu tworzenia uzupełniającej się „przestrzennie” oferty turystycznej) ze względów geograficznych nie jest możliwa. Jednakowoż ośrodki te łączyć mogą wspólne działania promocyjne i inne, wspierające się wzajemnie. Przykładem takich transgranicznych działań jest polsko-słowacki projekt „Tatry wspólnie” (**patrz dobra praktyka nr 42**).

Tak jak w przypadku ochrony dziedzictwa przyrodniczego, tak i w zakresie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej współpraca transgraniczna umożliwia ścisłe działanie na rzecz ochrony wartości wspólnych. Jednak w przypadku dziedzictwa kulturowego rzadziej mówić można o międzynarodowych terenach chronionych po obydwu stronach granicy. Transgraniczne działania dotyczące dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej mogą obejmować np.:

1. Tworzenie szlaków tematycznych, prezentujących wspólne cechy dziedzictwa kulturowego Karpat.
2. Pokazywanie wartości szczególnych (najcenniejsze zabytki charakterystyczne dla danego miasteczka czy wioski, rzemiosło czy sztuka, język, pieśni itp.) na tle dziedzictwa wspólnego.
3. Realizowanie działań promocyjnych mających na celu np. wsparcie rozwoju turystyki bazującej na walorach kulturowych w regionie po obydwu stronach granicy.
4. Realizowanie wspólnych projektów dwu typów:
 - Projekty wielkoskalowe, tworzenie których inicjują samorządy lokalne lub administracja rządowa i to one są głównymi partnerami realizującymi (to projekty finansowane z wielu źródeł, w tym m.in. ze środków pomocowych Unii Europejskiej).

- Projekty mniejsze, wspierane bezpośrednio z zasobów finansowych administracji rządowej lub samorządowej, realizowane przez osoby indywidualne (np. w celu rozwoju zaplecza turystycznego itp.).

Współpraca transgraniczna odnosić się może także do tych elementów, które nie wchodzą w skład dziedzictwa kulturowego, lecz dzięki nim jest ono np. bardziej dostępne, jak choćby wspieranie rozwoju wspólnej sieci transportowej i powiązań komunikacyjnych po obydwu stronach granicy.

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Zaangażowanie samorządów lokalnych w działania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej zgodnie z głównymi wytycznymi Konwencji Karpackiej powinno opierać się na dwu równie istotnych elementach: zabezpieczeniu posiadanego dziedzictwa oraz jego promocji. Mają one na celu ochronę zasobów dla przyszłych pokoleń oraz czerpanie korzyści z posiadanej spuścizny – zarówno materialnej jak i niematerialnej – własnych przodków.

Działania samorządów lokalnych powinny mieć charakter wielopłaszczyznowy, obejmujący nie tylko tematykę dziedzictwa kulturowego, lecz także:

1. Dziedziny pokrewne bezpośrednio związane z zagadnieniami kulturowymi.
2. Dziedziny, które nie wykazują bezpośrednich związków z zachowanym dziedzictwem, lecz ich przemiany mają lub mogą mieć intensywny wpływ na zachowane dziedzictwo kulturowe, jego odbiór, promocję i wykorzystanie teraz lub w przyszłości.

Jako istotne możliwości działań i zaangażowania samorządów lokalnych na rzecz wspierania zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej wskazać można:

1. Inwentaryzację zachowanych zasobów, zarówno materialnych jak i niematerialnych, w celu podejmowania dalszych działań ich ochrony (**patrz dobra praktyka nr 39**).
2. Podnoszenie świadomości mieszkańców w zakresie posiadanych zasobów na terenie np. gminy czy miasteczka. Działanie to odnieść można zarówno do zasobów objętych różnymi formami ochrony, jak i do obiektów, które nie są chronione, lecz ze względu na swą specyfikę, lokalny charakter architektury, znaczenie w skali miasteczka czy gminy, ważne wydarzenia historyczne, jakie miały miejsce w nich lub ich otoczeniu itp., mają lub powinny mieć znaczenie dla mieszkańców. Istotną formą podnoszenia świadomości jest edukacja np. przeprowadzana w ramach zajęć szkolnych czy warsztatów, jak również współpraca z organizacjami pozarządowymi w tym zakresie (udostępnianie sal, obiektów na prowadzenie takich zajęć, organizowanie lub zezwalanie na organizację imprez okolicznościowych promujących materialne i niematerialne formy dziedzictwa kulturowego i in.).
3. Ułatwianie dostępu do zachowanego dziedzictwa np. poprzez oznaczanie obiektów zabytkowych, wpisywanie ich w szlaki o lokalnym i ponadlokalnym charakterze itp.

4. Stworzenie zapisów i instrumentów prawnych na szczeblu lokalnym, które skutecznie chronić będą dziedzictwo kulturowe i jednocześnie umożliwić właściwe korzystanie z jego zasobów. Informacje dotyczące materialnego i niematerialnego dziedzictwa powinny znajdować się również w planach działań strategicznych czy instrumentów prawnych tych dziedzin, które mają wpływ na odbiór, zachowanie i znaczenie dziedzictwa kulturowego. Przykładem może być sporządzanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a następnie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, nakierowanych na czerpanie z zasobów zachowanych wartości kulturowych oraz na ich ochronę. W przypadku właściwych działań planistycznych zachowujących dziedzictwo i chroniących jego otoczenie (co umożliwi np. ekspozycję zabytków, a przez to podniesienie atrakcyjności obszarów, zwiększenie ruchu turystycznego) – korzyści ekonomiczne zarówno dla mieszkańców jak i struktur gminnych są wyraźne.
5. Współpracę międzygminną, międzypowiatową. Jest ona istotna ze względu na działanie dla wspólnego dobra kulturowego regionu Karpat (który pomimo wielokulturowości posiada liczne cechy wspólne), tworzenie sieci projektów wzajemnie się wspierających i uzupełniających (dbałość o niepowielanie tych samych pomysłów w dwu różnych gminach, dzięki czemu każda jednostka ma możliwość budowania tożsamości i indywidualnej atrakcyjności przyciągającej turystów czy potencjalnych mieszkańców), świadomość pośredniego lub bezpośredniego wpływania na dziedzictwo kulturowe terenów sąsiednich (np. rola tła lub przedpola widokowego w przypadku ekspozycji obiektu zabytkowego znajdującego się na styku dwu gmin).

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Zaangażowanie organizacji pozarządowych na terenie Karpat w działania mające na celu ochronę, promocję i wykorzystanie zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej jest równie istotne jak zaangażowanie samorządów lokalnych i także daje szansę na rozwój regionu. Niektóre działania organizacji pozarządowych mogą być zresztą wspierane lub budowane na możliwościach, które dają samorzady lokalne. Analogicznie niektóre działania organizacji pozarządowych mogą inspirować do budowania na ich podstawie działań samorządów. Przy wskazywaniu możliwości zaangażowania znaczenie ma liczebność organizacji pozarządowych oraz ich różnorodność, powiązanie z zupełnie innymi gałęziami dziedzictwa kulturowego.

Jako istotne pola działań i zaangażowania organizacji pozarządowych na rzecz wspierania zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej wskazać można:

1. Podnoszenie świadomości mieszkańców gminy zarówno w zakresie tego dziedzictwa kulturowego, jego ochrony i znaczenia, jak i możliwości wykorzystania posiadanego potencjału w celu poprawy sytuacji ekonomicznej mieszkańców.

2. Pozyskiwanie z różnych źródeł i programów środków pomocowych wspierających działania organizacji pozarządowych lub pomoc mieszkańcom przy pozyskiwaniu takich środków w celu ochrony dziedzictwa kulturowego i jednoczesnego polepszenia bytu mieszkańców (możliwości zarobkowania, możliwości przeprofilowania zawodowego czy poszerzenia umiejętności w zakresie sztuki ludowej, rzemiosła i innych, dających szanse dodatkowych dochodów).
3. Wskrzyszanie tradycji – organizacje pozarządowe to często stowarzyszenia działające na rzecz wielokulturowości Karpat. Wspieranie istniejącej (np. górali podhalańskich – **patrz dobra praktyka nr 41**, czy górali gorczańskich – **patrz dobra praktyka nr 40**) i wskrzyszanie zapomnianej lub ginącej lokalnej tradycji i kultury mniejszości (np. Łemków, Bojków i in.) sprzyja podniesieniu atrakcyjności regionu Karpat. Organizacje zaangażowane w takie działania skupiają się z jednej strony na ożywianiu dziedzictwa niematerialnego (lokalne tradycje i obrzędy, wierzenia, pieśni, tańce, kuchnia, metody wytwarzania), z drugiej natomiast na zachowaniu dziedzictwa materialnego (odnawianie zapomnianych cmentarzy, miejsc obrządku i in.) lub odtwarzaniu przy użyciu nowoczesnych technologii utraconego dziedzictwa kulturowego (aplikacje umożliwiające wirtualne spacerunki po istotnych miejscach w miasteczkach, opatrzone historycznym materiałem fotograficznym, licznymi opisami itd.).
4. Promowanie obiektów, tradycji czy miejsc nieobjętych żadną formą ochrony (brak podstaw prawnych), lecz mających duże znaczenie w skali lokalnej.
5. Współpraca polegająca na wspieraniu swymi działaniami i ideą różnych działań samorządów lokalnych.

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Możliwe pola zaangażowania administracji rządowej w ramach wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej z zakresu dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej zbliżone są do działań samorządów lokalnych. Organy administracji rządowej powinny koncentrować się na **zabezpieczeniu i inwentaryzacji** posiadanego dziedzictwa oraz na jego **promocji i zgodnym z rozwojem zrównoważonym wykorzystaniu**, lecz w szerszej niż samorządy lokalne skali. Powinny także wspierać te elementy, które same nie stanowią dziedzictwa kulturowego, lecz wspierają zarówno ochronę zastanego dziedzictwa jak i jego promocję. Przykładem może być tu odpowiedni rozwój komunikacji uwzględniający atrakcje turystyczne na poziomie wojewódzkim i międzywojewódzkim. Głównym jednak zadaniem administracji rządowej powinno być **wskazywanie możliwości i koordynowanie wyżej wymienionych działań** – czuwanie nad wzajemną spójnością poszczególnych narzędzi, zapisów prawnych, projektów czy działań organizacji pozarządowych i osób indywidualnych na takim poziomie, na jakim jest to możliwe z jej pozycji.

Możliwości zaangażowania służb ochrony przyrody

Dziedzictwo kulturowe w ścisły sposób powiązane jest z dziedzictwem naturalnym danego obszaru. Na terenie Karpat jest to szczególnie widoczne, dlatego ochrona zachowanego dziedzictwa przyrodniczego i krajobrazowego jest tak istotna. Zarówno w dziedzictwie kulturowym jak i w wiedzy ludowej zauważyć można liczne nawiązania do elementów przyrody. Z drugiej strony to właśnie dziedzictwo bazujące na charakterystycznej przyrodzie Karpat uwypukla różnice pomiędzy ich obszarem a terenami je otaczającymi.

Ze względu na liczne zależności między zachowanym dziedzictwem kulturowym a dziedzictwem naturalnym ochrona tego pierwszego w wielu przypadkach ściśle powiązana jest z ochroną szeroko rozumianej przyrody i krajobrazu, ponieważ:

1. Dziedzictwo przyrodniczo-krajobrazowe w znacznym stopniu stanowiło podwaliny dla wielu aspektów dziedzictwa kulturowego (np. motywy w malarstwie, zdobieniu strojów ludowych, tematyka pieśni i wiele innych).
2. Dziedzictwo przyrodniczo-krajobrazowe to istotny element zachowanego dziedzictwa urbanistycznego i architektonicznego, więc wraz z nim powinno być chronione. Przyroda stanowi tła widokowe sylwet miast, ich przedpola widokowe, pojedyncze zachowane okazy chronione tworzą zamknięcia widokowe ulic i innych zakątków. Obiekty chronione są często elementem większych zespołów architektonicznych (np. założenia parkowe przy dworach czy pałacach lub pomniki przyrody np. w otoczeniu kościołów).
3. Ochrona dziedzictwa przyrodniczego jest także istotna ze względu na zachowane tradycje kulinarne i ziołolecznictwo, stanowiące szczególny element wiedzy ludowej i jej dziedzictwa.

Możliwe zaangażowanie służb ochrony przyrody w zagadnienia dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie przy ochronie powyższych jest więc działaniem koniecznym w celu ochrony zarówno dziedzictwa kulturowego jak i wartości przyrodniczych i krajobrazowych.

Możliwości zaangażowania przedsiębiorców

Wdrażanie zapisów Konwencji Karpackiej stwarza także możliwość zaangażowania przedsiębiorców w działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej. Działania te z jednej strony mogą czerpać ze strategii samorządów lokalnych i innych mających na celu jak najkorzystniejsze wyeksponowanie zachowanego dziedzictwa, z drugiej natomiast przedsiębiorcy powinni sami szukać inspiracji do aktywności sprzyjającej kulturze regionu czy lokalnej wiedzy ludowej. Takie dwufazowe działania wpływają korzystnie na rozwój turystyki w regionie, wspierając cechy uniwersalne dziedzictwa kulturowego Karpat, a także bazując na cechach indywidualnych, unikatowych i opierając się na nich – na „poszukiwaniach lokalnej atrakcyjności” (**patrz dobra praktyka nr 38**). Prócz wymienionej praktyki, odnosząc się do przykładów z terenu Alp czy Pirenejów, można stwierdzić, iż indywidualne działania przedsiębiorców, koncentrujące się głównie na ponownym odkrywaniu zapomnianych w regionie rzemiosł, przetwórstwa i wytwórczości, a także odbudowywaniu zapomnianego dziedzictwa poprzez „wskrzeszanie” lokalnych zapomnianych tradycji, świąt czy obrzędów, stwarzają szansę zarówno dla przedsiębiorców (możliwości zarobkowania w regionie i promocji),

jak i dla samego obszaru (promocja miasteczka, gminy czy powiatu, nadawanie im cech tożsamości, lokalnego charakteru itp.). Sięgnięcie do przykładów takich działań np. na innych górskich terenach (Alp, Pirenejów czy Gór Iberyjskich), daje liczne inspiracje dla zaangażowania przedsiębiorców z obszaru Karpat.

Wyzwania

Wyzwania we wdrażaniu zapisów Konwencji Karpackiej można podzielić na dwie grupy zadań, z którymi zmierzyć musi się zarówno administracja rządowa, samorządy lokalne, organizacje pozarządowe, jak i mieszkańcy. Są to działania koncentrujące się na ochronie dziedzictwa (identyfikacja zagrożeń i przeciwdziałanie im) oraz jego promocji (co w długofalowej perspektywie pozwala na czerpanie korzyści z posiadanych wartości, przy zachowaniu ich dla przyszłych pokoleń zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju). Wskazać można także wyzwania ogólne, które zawierają w sobie szerokie spektrum „mniejszych” działań, dzięki czemu zaliczyć można je zarówno do grupy „wyzwań-zagrożeń” jak i „wyzwań-korzyści”. Spośród licznych wyzwań, z którymi zmierzyć muszą się partnerzy Ramowej Konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat, jako główne wymienić można:

- 1. Skuteczne starania o dofinansowanie działań z różnych źródeł zewnętrznych w celu wdrażania idei zapisanych w Konwencji Karpackiej, a następnie korzystanie z przyznanych dotacji tak, by wspierać dziedzictwo kulturowe i wiedzę ludową.** Szczególnie istotne wydaje się być takie korzystanie z otrzymanych subwencji, by w sposób skuteczny chronić dziedzictwo kulturowe. Liczne przykłady wykorzystania otrzymanych dotacji (np. unijnych), pomimo nazwy sugerującej działania w zakresie dziedzictwa kulturowego, są jedynie działaniami inżynierskimi, technicznymi, budowlanymi, pomijającymi lub niszczącymi zachowane dziedzictwo. Zewnętrzne dofinansowania są dużą szansą, lecz niewłaściwe ich wykorzystanie może stanowić rzeczywiste zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego Karpat.
- 2. Przeciwdziałanie unifikacji wartości.** Położenie nacisku na promocję tych samych elementów dziedzictwa w każdej z gmin położonych na terenie objętym zasięgiem Konwencji Karpackiej może prowadzić do unifikacji walorów i zatracenia tożsamości miasteczek czy gmin. Wspólny charakter dziedzictwa Karpat jest istotnym elementem, lecz podczas promocji wartości kulturowych szczególną uwagę zwrócić należy na cechy indywidualne, na tożsamość ośrodków miejskich czy gmin wiejskich. Inspirującym przykładem takich właściwie przeprowadzonych działań mogą być małe miasteczka hiszpańskie sieci Pueblos Blancos czy francuskie miejscowości sieci Le Plus Beaux de Village de France. Położone m.in. w górzystym terenie, posiadają one szereg cech wspólnych, jednak ich atrakcyjność warunkowana jest cechami indywidualnymi zachowanego dziedzictwa: np. lokalnym wytwórstwem – innym w każdym miasteczku, rzemiosłem, kuchnią czy miejscowymi obrzędami i tradycjami.

- 3. Ekspozycję odpowiednich cech.** Podczas wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej w odniesieniu do promocji zachowanego dziedzictwa należy zwrócić uwagę na wykorzystanie i promowanie nie tylko tych cech i walorów, które np. stanowią wartość historyczną i są objęte ochroną, lecz także tych, które – odpowiednio ukierunkowane i wyeksponowane – dają szansę rozwoju obszaru zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. Przykładem dobrych praktyk w tym zakresie jest np. miasteczko Barjols w południowej Francji, w którym rozwój został oparty na tradycjach wyprawiania skór z przełomu XIX i XX wieku oraz tradycji wytwarzania instrumentów, przywróconej z początkiem XXI wieku.
- 4. Współpracę i koordynację działań¹¹.** Dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa zawierają w sobie szereg elementów o bardzo różnym charakterze. Są to elementy zarówno materialne jak i niematerialne, mierzalne i niemierzalne, wartości historyczne, ale też bazująca na tradycji współczesna sztuka. Ze względu na różne pola działań i różne ich podmioty (samorządy lokalne, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, osoby prywatne itd.) niezbędna jest koordynacja działań podejmowanych w ramach wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej. Jej brak na poziomie zarówno różnych typów podmiotów (samorząd, organizacja pozarządowa itd.), jak i poszczególnych jednostek administracyjnych (np. różne gminy karpackie) prowadzić może do powielania tych samych pomysłów, dublującego się wykorzystywania otrzymanych subwencji czy braku spójności pomiędzy podejmowanymi działaniami.

Właściwa odpowiedź na wyzwania pojawiające się podczas wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej może przynieść wymierne **korzyści** dla mieszkańców Karpat, organizacji pozarządowych działających na tym terenie, a także samorządów lokalnych.

¹¹ Ze względu na swą specyfikę współpraca i koordynacja działań w niniejszym rozdziale zaprezentowane zostały dwójako: jako możliwość zaangażowania samorządów lokalnych, a także jako wyzwanie.

Dobre praktyki

38

Tworzenie lokalnej marki z zachowaniem dziedzictwa kulturowego i tradycji

Projekt, realizowany w latach 2005–2008, polegał na wymianie doświadczeń pomiędzy partnerami: polskimi, z greckiej Macedonii i hiszpańskiej Aragonii. Dobra praktyka dotyczyła tworzenia lokalnej marki w oparciu o dziedzictwo kulturowe i tradycję. W projekt intensywnie włączono społeczność lokalną. W ramach działań zidentyfikowano liczne produkty lokalne (artystyczne, rzemieślnicze, kulinarne i inne), nawiązano współpracę z wytwórcami i artystami, a także zajęto się dystrybucją i promocją ich towarów (opracowanie i promocja logo, wyjazdy na targi produktów itp.). Wykonano ekspertyzę dotyczącą rynku zbytu, doprecyzowano ofertę handlową, stworzono centrum obsługi produktu lokalnego i jego promocji. Na tle dotychczasowych drobnych inicjatyw gminnych w zakresie tradycji i dziedzictwa kulturowego kompleksowe podejście do realizowanego tematu – „od idei do fizycznie wymiernego efektu” – było działaniem innowacyjnym.

Organizator: gminy Lanckorona, Kalwaria Zebrzydowska, Mucharz, Stryszów i Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Gościniec 4 Żywiołów” w ramach programów Tradition Plus, Interreg IIIIC, SMART

Więcej: http://gosciniiec4zywiolow.pl/index.php?id_kategoria=204, dostęp 5.04.2015

39

Wielokulturowa Tyrawa Wołoska

Projekt, realizowany od 2005 roku, polega na różnych formach działań mających na celu ochronę wieloetnicznego, wielokulturowego i wielowyznaniowego dziedzictwa kulturowego Karpat. W jego ramach podejmowano inicjatywy ochrony, renowacji i popularyzacji materialnego dziedzictwa kulturowego gminy Tyrawa Wołoska (odnowa nagrobków na zapomnianych cmentarzach, określenie ich dawnych granic, planuje się także odkopanie i ekspozycję ruin zburzonej cerkwi). Wyznaczono również szlaki turystyczne, ścieżki edukacyjne i przyrodniczo-kulturowe po najciekawszych zakątkach gminy, uwzględniające zarówno zachowane zabytki, jak i miejsca ważnych zdarzeń czy lokalizacje dawnych obiektów o dużym znaczeniu. Przeprowadzono też szkolenia i seminaria dla mieszkańców (twórców ludowych i właścicieli gospodarstw agroturystycznych) z tematyki wielokulturowości gminy, w której żyją, oraz warsztaty dotyczące możliwości wykorzystania tej cechy w ramach promocji własnej działalności, co było innowacją w skali analizowanego obszaru.

Organizator: Stowarzyszenie Dziedzictwo Mniejszości Karpackich w Zagórzcu i gmina Tyrawa Wołoska

Więcej: <http://www.dmk.witryna.org>, dostęp 5.04.2015

40

Jarmark w Muzeum — spotkanie z rzemiosłem

Spotkania ze sztuką oraz jarmark przy zabytkowym drewnianym kościele – Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce-Zdroju – organizowane są corocznie 22 lipca, w dzień odpustu św. Marii Magdaleny. W ramach tej cyklicznej imprezy osoby odwiedzające mogą się zapoznać z ludową sztuką Gorców, lokalnym rzemiosłem, rękodzielnictwem. Prezentowane są tu corocznie przez ok. 50 twórców z Rabki i okolic wyroby snycerskie, zabawkarskie, tkackie, biżuteria, ceramika, metaloplastyka, a także rzeźba ludowa i malarstwo na szkłe. Prócz jarmarku organizowane są warsztaty dla dzieci i dorosłych pozwalające na poznanie metod wytwarzania gorczańskiego rzemiosła i dzieł sztuki ludowej (warsztaty malarstwa na szkłe, rzeźby i zabawkarstwa). Podczas jarmarku i spotkań ze sztuką odwiedzić można muzeum oraz posłuchać muzyki górali gorczańskich.

Organizator: Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce-Zdroju

Więcej: <http://www.muzeum-orkana.pl>, dostęp 20.08.2015

41

Pyzówka Fol Festival

Projekt realizowany jest od 2012 roku. Podczas czterech dni warsztatów uczestnicy uczą się góralskiego tańca, śpiewu i grania. By przybliżyć klimat góralskiego muzykowania, zajęcia prowadzone są we wnętrzach o wystroju regionalnym lub na łąkach w otoczeniu malowniczych tatrzańskich szczytów. Warsztatom towarzyszą również liczne imprezy okolicznościowe: występy lokalnych zespołów regionalnych, jarmark regionalnych produktów, rzemiosła i sztuki ludowej. Ostatni dzień wieńczą występy uczestników oraz inscenizacja góralskiego wesela. W ramach promocji i podtrzymywania lokalnej tradycji dla mieszkańców Pyzówki zajęcia są bezpłatne.

Organizator: Stowarzyszenie „Czas Na Pyzówkę”

Więcej: <http://www.watra.pl/pyzowka/kultura/2012/08/13/pyzowka-folk-festiwal>, dostęp 15.09.2015

42

Tatry wspólnie

„Tatry wspólnie” były działaniem realizowanym w ramach transgranicznej współpracy Polski i Słowacji od kwietnia 2011 do października 2012 roku. Wartość projektu to 339 323,89 euro, z czego 243 657 euro wynosiło dofinansowanie ze środków Unii Europejskiej, które zostało przyznane w ramach programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej na lata 2007–2013. Wiodącym beneficjentem był słowacki Klaster Liptov – stowarzyszenie ruchu turystycznego. W programie uczestniczyło dwu partnerów: ze strony polskiej Biuro Promocji Zakopanego, a ze strony słowackiej – Technikum Hotelarskie w Liptowskim Mikulaszu. Głównym zadaniem było wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego terenów przygranicznych Polski i Słowacji biorących udział w programie. Za cel postawiono kompleksową promocję regionu Tatr zarówno po polskiej jak i po słowackiej stronie oraz obszarów Zakopanego i Liptowskiego Mikulasza jako dwu największych tatrzańskich ośrodków turystycznych. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż tereny te traktowane były jako całość, pomimo dzielącej je granicy. Główny nacisk położono na promocję letnich i zimowych atrakcji regionów. W ramach projektu wydano i rozpowszechniano katalogi informujące o atrakcjach turystycznych, koncentrując się głównie na tych, które związane są ze specyfiką tatrzańskiego regionu po obydwu stronach granicy. Organizowano także specjalistyczne szkolenia dla osób zajmujących się szeroko pojętą obsługą ruchu turystycznego.

Organizator: Klaster Liptov – stowarzyszenie ruchu turystycznego, Biuro Promocji Zakopanego, Technikum Hotelarskie w Liptowskim Mikulaszu

Więcej: <http://visit-tatry.com/pl/dzialania-wspolne.html>, dostęp 15.03.2016

Bibliografia

- Parczewski M., *Geneza Łemkowszczyzny w świetle wyników badań archeologicznych*, [w:] J. Czajkowski (red.), *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, t. I, Rzeszów 1992.
- Protocol of Cultural Heritage to the Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians*, wersja robocza do dalszych prac Grupy Roboczej Konwencji Karpackiej. http://www.carpathianconvention.org/tl_files/carpathiancon/Downloads/01%20The%20Convention/1.1.1.1_CarpathianConvention.pdf
- Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat*, Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20070960634>
- Wielocha A., *Kolonizacja józefińska w galicyjskich Karpatach*, „Płaj”, 1999, nr 19, s.11-22.

Strony internetowe

- <http://www.watra.pl/pyzowka/kultura/2012/08/13/pyzowka-folk-festiwal>
- <http://www.dmk.witryna.org>
- <http://visit-tatry.com/pl/dzialania-wspolne.html>,
- http://gosciniac4zywioLOW.pl/index.php?id_kategoria=204
- <http://www.muzeum-orkana.pl>

11. System ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoring oraz wczesne ostrzeżenie

Monika Koziel¹

Artykuł 12 Konwencji Karpackiej

System ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoring oraz wczesne ostrzeżenie

1. Aby uniknąć negatywnych skutków transgranicznych, jeśli to konieczne, Strony zastosują oceny ryzyka, oceny oddziaływania na środowisko i strategiczne oceny oddziaływania na środowisko, biorąc pod uwagę specyfikę karpackich ekosystemów górskich, przeprowadzą konsultacje w sprawie przedsięwzięć o transgranicznym charakterze w Karpatach i dokonają oceny ich oddziaływań na środowisko.
2. Stosując istniejące metody monitoringu i oceny, Strony będą prowadzić politykę mającą na celu promowanie:
 - a) Współpracy w prowadzeniu badań i ocen naukowych w Karpatach.
 - b) Wspólnych lub wzajemnie uzupełniających się programów monitoringu, włączając systematyczny monitoring stanu środowiska.
 - c) Porównywalności, komplementarności i standaryzacji metod badań i związanych z nimi działań dotyczących pozyskiwania danych.
 - d) Harmonizacji istniejących i opracowywania nowych wskaźników środowiskowych i społeczno-gospodarczych.
 - e) Systemu wczesnego ostrzeżenia, monitoringu i oceny naturalnych i antropogenicznych rodzajów ryzyka i zagrożeń dla środowiska.
 - f) Dostępnego dla wszystkich Stron systemu informacyjnego.

¹ mgr inż. Monika Koziel, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie.

Wprowadzenie

Już w roku 1972 na Konferencji Narodów Zjednoczonych w Sztokholmie uznano dostęp do czystego środowiska za prawo podstawowe każdego człowieka, co zapisano w zasadzie I.: *Człowiek ma podstawowe prawo do wolności, równości i odpowiednich warunków życia, w takim środowisku, które umożliwią przyzwoite życie i dobrobyt. Człowiek ponosi poważną odpowiedzialność za ochronę i poprawę środowiska dla obecnych i przyszłych pokoleń (...)*². Deklarację tę uznaje się za podwaliny ochrony środowiska, a zatem i systemu ocen oddziaływania na środowisko. Karpaty ze swym bogactwem przyrodniczym i kulturowym są regionem bardzo atrakcyjnym, nie tylko pod względem turystyczno-rekreacyjnym, ale również inwestycyjnym. Rozwój gmin karpaccich powinien opierać się na bogatej tradycji tego regionu i przebiegać zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju zdefiniowaną w Prawie ochrony środowiska (art. 3 pkt 50) jako *rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń*³. Dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju wszelkie zamierzenia inwestycyjne na terenie gminy podlegają ocenie wpływu na środowisko, czy to na etapie „planów strategicznych”, czy już konkretnych przedsięwzięć. Podstawowym narzędziem do takiej oceny jest system ocen oddziaływania, w ramach którego analizowana jest również możliwość oddziaływania wykraczającego poza granice Polski, jak i wystąpienia skutków realizacji przedsięwzięcia spoza granic Polski, a ujawniających się na jej terytorium.

Wytyczne Konwencji Karpacciej

Konwencja Karpaccia w artykule 12 podkreśla konieczność stosowania strategicznych ocen oddziaływania na środowisko oraz ocen oddziaływania na środowisko dla planowanych przedsięwzięć, uwzględniających specyfikę karpaccich uwarunkowań przyrodniczych, szczególnie dla działań o możliwym transgranicznym oddziaływaniu. Ponadto zaleca m.in. stosowanie ujednoczonych metodyk związanych z systemem oceny i monitoringu wpływu podejmowanych działań na region Karpat oraz wypracowanie jednolitego systemu informacyjnego, dostępnego dla wszystkich Stron⁴.

Dla rozwinięcia ogólnych postanowień Konwencji Karpacciej przyjmowane są protokoły tematyczne, w których określa się priorytety, zakresy współpracy oraz szczegółowe zobowiązania krajów w poszczególnych dziedzinach objętych dokumentem. Protokół dotyczący systemu ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoringu oraz wczesnego ostrzegania (art. 12) dotychczas nie został sporządzony. Dlatego ważne jest, aby w krajach leżących w regionie Karpat procedury oceny wszelkich możliwych oddziaływań wykonywane były na takich samych zasadach.

² Deklaracja Sztokholmska, Konferencja Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, 16 czerwca 1972 r., Sztokholm, <http://www.stosunki.pl/sites/default/files/images/Deklaracja%20Sztokholmska.pdf>

³ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010620627>, dostęp 12.12.2016.

⁴ Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20070960634>, dostęp 26.02.2016.

Obecnie w krajach należących do Unii Europejskiej obowiązują akty prawne określone przez Wspólnotę, które zostały przeniesione do przepisów krajowych, w tym m.in. z zakresu:

- Oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko⁵.
- Oceny wpływu niektórych planów i programów na środowisko⁶.
- Publicznego dostępu do informacji dotyczących środowiska⁷.

W Polsce zawarte one zostały w Ustawie o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko⁸.

Ustawa ta określa zasady udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie, a także zasady prowadzenia postępowań związanych z dokonywaniem strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, oceny oddziaływania przedsięwzięć na środowisko, oceny oddziaływania na obszar Natura 2000, postępowań związanych z transgranicznym oddziaływaniem oraz zasady udziału społeczeństwa we wszystkich powyższych postępowaniach.

Współpraca transgraniczna

Postępowania transgraniczne w ramach systemu ocen oddziaływania na środowisko odbywają się w dwóch procedurach.

Pierwsza dotyczy sytuacji możliwości znaczącego transgranicznego oddziaływania na środowisko pochodzącego z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i prowadzona jest w ramach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, przed wydaniem decyzji środowiskowej oraz przed wydaniem decyzji inwestycyjnej, jeśli nie było przeprowadzonej oceny oddziaływania na środowisko.

Inną procedurę stanowi natomiast postępowanie prowadzone w przypadku możliwych oddziaływań pochodzących spoza granic Rzeczypospolitej Polskiej, które mogłyby ujawnić się na jej terytorium. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska po otrzymaniu dokumentów informujących o podejmowanym przez inne państwo przedsięwzięciu lub opracowywanym projekcie, na podstawie którego stwierdza się możliwość wystąpienia oddziaływań na terenie naszego kraju, niezwłocznie przekazuje te dokumenty, przygotowane w języku polskim, regionalnemu dyrektorowi ochrony środowiska właściwemu ze względu na obszar, na którym może ujawnić się transgraniczne oddziaływanie. Następnie regionalny dyrektor ochrony środowiska, po stwierdzeniu zasadności przystąpienia do tego postępowania, wykląda do publicznego wglądu dokumenty i przeprowadza postępowanie związane z udziałem społeczeństwa, przyjmując wszystkie uwagi i wnioski.

⁵ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE – tzw. Dyrektywa EIA, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0092&from=PL>, dostęp 26.02.2016.

⁶ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/42/WE – tzw. Dyrektywa SEA, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0042&from=PL>, dostęp 26.02.2016.

⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/4/WE, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0004&from=PL>, dostęp 26.02.2016.

⁸ Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, Dz.U. 2013 poz. 1235 ze zm., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20081991227>, dostęp 26.02.2016.

Na tej podstawie przygotowuje potem projekt stanowiska dotyczącego danego przedsięwzięcia lub dokumentu i przesyła Generalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska, a ten powiadamia państwo podejmujące działanie, którego realizacja może oddziaływać na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, o stanowisku dotyczącym tego przedsięwzięcia lub dokumentu. Decyzja wydana przez państwo, z którego terenu mogą pochodzić transgraniczne oddziaływania, za pośrednictwem Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska przekazywana jest do właściwego regionalnego dyrektora ochrony środowiska, który podaje ją do publicznej wiadomości.

Jednak ze względu na fakt, iż środowisko przyrodnicze, a przede wszystkim powietrze, woda i fauna, nie zna granic administracyjnych państw, szczególnie ważne jest, aby wszystkie kraje karpackie podjęły współpracę w dużo szerszym zakresie. Przede wszystkim – aby prowadziły wspólne lub uzupełniające się działania monitorujące, w tym monitorujące stan środowiska, a także zestandaryzowały metody badań dotyczących pozyskania danych i związanych z nimi działań. Jednolita metodyka pozwoli na klarowną ocenę zarówno stanu środowiska, możliwych wielkości oddziaływań i ich skutków, jak i oddziaływań skumulowanych i możliwości przeciwdziałania im. Jednolity system wczesnego ostrzegania, monitoringu naturalnych i wywołanych działalnością człowieka zagrożeń dla środowiska, a także harmonizacja i/lub w razie potrzeby opracowanie nowych wskaźników środowiskowych i społeczno-gospodarczych pomagają zapobiegać ewentualnym szkodom w środowisku, a przede wszystkim pogorszeniu jakości życia mieszkańców Karpat. Informacje pozyskane w trakcie wszystkich powyższych działań powinny być dostępne dla całego społeczeństwa i przez nie wykorzystywane na etapie zarówno planowania nowych projektów i przedsięwzięć, jak i podejmowania transgranicznych działań z zakresu ochrony czynnej siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk, turystyki, transportu itp. W powyższych działaniach bardzo ważną rolę odgrywają międzynarodowe środowiska naukowe, dlatego niezwykle istotna jest współpraca w prowadzeniu wspólnych badań na terenie Karpat.

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Na samorządach lokalnych w Karpatach spoczywa szczególna odpowiedzialność za przestrzeganie zasady zrównoważonego rozwoju. Nadmierne zainwestowanie, rozpraszanie zabudowy, degradacja środowiska, w tym krajobrazu, mogą doprowadzić do nieodwracalnych, negatywnych zmian w Karpatach, dlatego warto rozwijać ten region, wykorzystując jego potencjał, tradycję i unikatowość.

Podstawowym narzędziem do realizacji powyższych założeń są dokumenty określające główne kierunki rozwoju, tj. studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, plany zagospodarowania przestrzennego czy strategię rozwoju regionalnego, dla których przeprowadza się **strategiczną ocenę oddziaływania na środowisko**. Jednak ocenę taką przeprowadza się również dla innych polityk, strategii, planów lub programów dotyczących m.in. transportu, gospodarki wodnej, gospodarki odpadami, leśnictwa, rolnictwa czy turystyki, a jej wyniki wyznaczają ramy dla późniejszej realizacji planowanych przedsięwzięć. Takie postępowanie jest również prowadzone dla innych dokumentów strategicznych, jeśli realizacja ich zapisów może spowodować znaczące oddziaływania na obszary Natura 2000, a nie wynikają one z ochrony tego obszaru.

Konwencja Karpacka zobowiązuje Strony do prowadzenia wszechstronnej polityki i współpracy na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat, a zatem realizacji również w gminach zrównoważonego rozwoju, którego idea jest pogodzenie działań politycznych i potrzeb społeczno-gospodarczych z wymogami ochrony środowiska, w tym z zachowaniem równowagi przyrodniczej. Dla efektywnej realizacji tych wymogów niezbędne jest posiadanie dokumentów planistycznych – zarówno aktualnego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, jaki i planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących swoim zasięgiem, o ile to możliwe, cały teren gminy. **Aby zapewnić racjonalne wykorzystanie potencjału gminy, a co za tym idzie regionu Karpat, w interesie gminy jest, aby mieć do dyspozycji aktualną i w miarę możliwości jak najpełniejszą informację na temat cennych elementów przyrodniczych oraz powiązań pomiędzy tymi elementami a otoczeniem zewnętrznym, czyli posiadać rzetelne i aktualizowane opracowanie ekofizjograficzne.** To ono jest podstawą do określenia wymogów utrzymania równowagi przyrodniczej i racjonalnej gospodarki przestrzenią, kształtowania terenów zieleni, ochrony zasobów wodnych, gleby, walorów krajobrazowych, kulturowych i in., czyli do wykonania rzetelnej prognozy oddziaływania na środowisko – elementu wymaganego w ramach **strategicznej oceny oddziaływania na środowisko**.

Podstawowymi elementami tej oceny są kolejno:

- Sporządzenie projektu dokumentu (polityki, strategii, planu lub programu).
- Uzgodnienie z instytucją odpowiedzialną za zdrowie publiczne (Państwowa Inspekcja Sanitarna) i organem ochrony środowiska (dla dokumentów planistycznych, które sporządza gmina, będzie to regionalny dyrektor ochrony środowiska) zakresu prognozy oddziaływania na środowisko.
- Sporządzenie **prognozy oddziaływania na środowisko**, która winna oceniać aktualny stan środowiska na terenie objętym projektem dokumentu, istniejące problemy ochrony środowiska istotne dla realizacji tego projektu, szczególnie obejmujące tereny cenne pod względem przyrodniczym, wystąpienie możliwych negatywnych oddziaływań na środowisko związanych z realizacją projektu oraz przedstawić propozycje rozwiązań, które będą miały na celu zapobieganie lub ograniczenie takich oddziaływań, ewentualnie ich kompensację.
- Uzyskanie opinii Państwowej Inspekcji Sanitarnej oraz regionalnego dyrektora ochrony środowiska.
- Zapewnienie możliwości udziału społeczeństwa.
- Przeprowadzenie transgranicznej oceny oddziaływania na środowisko, w sytuacji gdy realizacja zapisów projektu dokumentu może wywołać znaczące oddziaływania na terenie kraju sąsiadującego z Polską.
- Sporządzenie dokumentu podsumowującego przeprowadzoną strategiczną ocenę oddziaływania na środowisko, zawierającego m.in. merytoryczne odniesienie się do uwag wniesionych przez społeczeństwo, w tym w ramach transgranicznej oceny oddziaływania, jeśli taka została przeprowadzona.
- Monitorowanie wpływu realizacji zapisów dokumentów na środowisko.

Powyższa ocena oddziaływania na środowisko dotyczy najczęściej dużych strategicznych dokumentów, sporządzanych z pewną dozą ogólności, bez konkretnych lokalizacji (co do działki) czy technologii. Takie szczegóły należy zbadać na kolejnych etapach inwestycyjnych.

Dla wszystkich przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko⁹ każdy inwestor winien uzyskać decyzję o środowiskowych uwarunkowaniach. Rozporządzenie Rady Ministrów określające katalog takich przedsięwzięć dzieli je na dwie grupy. Pierwsza to te przedsięwzięcia, dla których wydanie wspomnianej decyzji zawsze musi być poprzedzone przeprowadzeniem **oceny oddziaływania na środowisko** (dalej: I grupa), a druga obejmuje przedsięwzięcia, które wymagają decyzji środowiskowej, ale jej wydanie nie musi być poprzedzone oceną oddziaływania na środowisko (dalej: II grupa). Najczęściej gminy zobowiązane są do wydawania decyzji środowiskowych dla II grupy przedsięwzięć, dlatego autorka skoncentrowała się na takiej procedurze. Podstawowymi elementami procedury tej oceny są kolejno:

1. Analiza złożonego wniosku o wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach wraz z załącznikami, w tym karty informacyjnej przedsięwzięcia i kwalifikacja, czy zamierzone działanie mieści się w katalogu przedsięwzięć.
2. Uzyskanie opinii instytucji odpowiedzialnej za zdrowie publiczne (Państwowej Inspekcji Sanitarnej) i organu ochrony środowiska (regionalnego dyrektora ochrony środowiska) co do potrzeby przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko, a jeśli taka występuje, to zakresu raportu oceny oddziaływania na środowisko.
3. Wydanie postanowienia o braku lub potrzebie przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko i, w przypadku drugim, określenie zakresu raportu. Jeśli nie stwierdzono potrzeby przeprowadzania oceny oddziaływania na środowisko, zostaje wydana decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach.
4. Po przedłożeniu przez inwestora raportu następują weryfikacja tego dokumentu, uzgodnienie z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska warunków realizacji przedsięwzięcia i uzyskanie opinii Państwowej Inspekcji Sanitarnej (jeżeli jest wymagana).
5. Zapewnienie udziału społeczeństwa w prowadzonym postępowaniu.
6. W sytuacji, gdy realizacja zamierzonego przedsięwzięcia może wywołać negatywne skutki poza granicami Polski, przeprowadza się postępowanie w zakresie transgranicznej oceny oddziaływania na środowisko.
7. Wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, zawierającej warunki wskazane przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska oraz zawierającej merytoryczne odniesienie się do uwag wniesionych przez społeczeństwo, w tym w ramach transgranicznej oceny oddziaływania na środowisko, jeśli taka została przeprowadzona.
8. Monitorowanie skutków realizacji zapisów decyzji środowiskowej.

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, Dz.U. 2013 nr 213 poz. 1397 ze zm., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102131397>, dostęp 26.02.2016.

Jeśli w ramach którejs z powyższych procedur okaże się, że z terenu Polski może dojść do transgranicznych oddziaływań, winno zostać przeprowadzone odpowiednie postępowanie. Prowadzi się je w ramach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, oceny oddziaływania na środowisko lub przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, zatwierdzeniu projektu budowlanego, pozwoleniu na wznowienie robót budowlanych oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, jeśli przed wydaniem decyzji środowiskowej nie została przeprowadzona ocena oddziaływania na środowisko. Procedura przebiega następująco:

1. Organ prowadzący powyższe postępowanie wydaje postanowienie o przeprowadzeniu oceny w sprawie transgranicznego oddziaływania na środowisko, m.in. z określeniem zakresu raportu i obowiązku sporządzenia go w języku państwa, na terenie którego może oddziaływać przedsięwzięcie.
2. Niezwłocznie informuje Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska o możliwości transgranicznego oddziaływania i przekazuje kartę informacyjną przedsięwzięcia.
3. Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska informuje państwo, na terenie którego może pojawić się oddziaływanie przedsięwzięcia, o decyzji, jaka ma być dla tego przedsięwzięcia wydana, oraz przekazuje kartę informacyjną przedsięwzięcia. Państwo, na terenie którego może ujawnić się oddziaływanie, stwierdza, czy jest zainteresowane wzięciem udziału w procedurze transgranicznego oddziaływania.
4. Jeśli państwo, na terenie którego może oddziaływać przedsięwzięcie, bierze udział w procedurze, Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska przesyła niezbędne dokumenty (m.in. raport); organ odpowiedzialny za wydanie decyzji przeprowadza wszelkie konsultacje z państwem, na terenie którego mogą ujawnić się oddziaływania przedsięwzięcia, za pośrednictwem Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska.
5. Wnioskowana na wstępie decyzja może zostać wydana po zakończeniu procedury na terenie państwa biorącego udział w ocenie transgranicznej, po zapewnieniu udziału w niej społeczeństwa tego kraju.

W omówionej wyżej procedurze jednym z najistotniejszych elementów jest raport oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko. Dokument ten winien obejmować swym zakresem m.in.: informacje na temat lokalizacji i wielkości planowanego działania, identyfikację i ocenę głównych wpływów, jakie projekt może wywierać na środowisko oraz opis uwarunkowań środowiskowych, które mogą zostać objęte zakresem przewidywanego oddziaływania, również elementów przyrodniczych, w tym na obszary Natura 2000, zarys zbadanych alternatyw oraz wskazanie powodów dokonanego wyboru z uwzględnieniem wpływu na środowisko. Należy tu zaznaczyć, iż wariantowanie nie powinno ograniczać się jedynie do lokalizacji inwestycji, ale winno uwzględniać też inne elementy, np. technologie obiektów czy sposoby ich realizacji. Ponadto raport winien zawierać propozycje działań mających na celu zapobieganie lub ograniczenie negatywnych oddziaływań, zarówno na etapie budowy jak i użytkowania, a jeśli nie da się ich uniknąć – kompensację, również przyrodniczą oraz propozycje monitoringu oddziaływania tego przedsięwzięcia na środowisko.

Bardzo ważnym elementem raportu jest ocena możliwości i wielkości wpływu planowanego działania na Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000. Zasady i cele tej europejskiej formy ochrony przyrody zostały określone w dwóch dyrektywach – Ptasiej¹⁰ i Siedliskowej¹¹, a ich zapisy przeniesiono do ustawy o ochronie przyrody¹² i przepisów wykonawczych z nią związanych. Sieć obszarów Natura 2000 jest wprowadzana we wszystkich krajach Unii Europejskiej i ma za zadanie zachowanie cennych typów siedlisk przyrodniczych i gatunków we właściwym stanie ochrony w ich naturalnym zasięgu. Jej wyznaczenie i ochrona jest obowiązkiem każdego państwa członkowskiego.

Idea ochrony obszarów Natura 2000 znakomicie wpisuje się w zapisy Konwencji Karpackiej, gdyż nie zamyka się w granicach danego kraju, ale zakłada ochronę różnorodności biologicznej w obrębie danego regionu biogeograficznego, np. Tatr, Pienin czy Bieszczadów. Ważne jest, aby działania te wprowadzić również na terenach Karpat nienależących do Wspólnoty.

Przykład:

Przedmiotem ochrony obszaru Natura 2000 jest gatunek nietoperza, a granica obszaru obejmuje jedynie kolonię letnią tego gatunku, np. kościół. Jednak dla nietoperzy równie ważnymi elementami są żerowiska (zależnie od gatunku mogą to być zwarte zadrzewienia, tereny otwarte, zbiorniki wodne itp.), miejsca rojenia czy stanowiska zimowe (np. piwnice, jaskinie), a także pasy zadrzewień stanowiące powiązania pomiędzy powyższymi elementami. Zatem analiza możliwych oddziaływań realizacji przedsięwzięcia nie powinna ograniczać się jedynie do kościoła będącego w granicach obszaru Natura 2000, ale obejmować również wszystkie wymienione powyżej elementy. Innymi słowy, jeśli przedsięwzięcie będzie realizowane poza obszarem Natura 2000, ale będzie np. wiązało się ze znaczną wycinką drzew stanowiących żerowisko lub część trasy migracyjnej dla tych nietoperzy, to przedsięwzięcie takie może znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000.

Gmina jako inwestor winna dbać o to, aby raport był wykonywany przez zespół specjalistów, wykazujących się znajomością prawa z zakresu oceny oddziaływania na środowisko, w tym na obszary Natura 2000, oraz innych regulacji środowiskowych. W trakcie sporządzania dokumentacji zespół ten winien przeprowadzić rzetelną ocenę w terenie elementów środowiskowych, w szczególności przyrodniczych, narażonych na potencjalne oddziaływania, określić faktyczne możliwe oddziaływania, a biorąc pod uwagę te dwa elementy (to, co jest w terenie i co może na nie oddziaływać), zaproponować takie działania, które pozwolą uniknąć lub znacznie ograniczyć istotne negatywne oddziaływania realizacji przedsięwzięcia na środowisko, w tym na obszar Natura 2000.

Wracając do raportu – konieczne jest, aby odnosił się on do analizy i oceny bezpośredniego i pośredniego wpływu danego przedsięwzięcia na obszary Natura 2000, możliwości oraz sposobu

¹⁰ Dyrektywa 79/409/EWG Rady w sprawie ochrony dzikiego ptactwa – tzw. Dyrektywa Ptasia, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1979L0409:20081223:PL:PDF>, dostęp 26.02.2016.

¹¹ Dyrektywa Rady 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory – tzw. Dyrektywa Siedliskowa, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043&from=PL>, dostęp 26.02.2016.

¹² Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2013 poz. 627 ze zm.), <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130000627>, dostęp 26.02.2016.

zapobiegania i zmniejszenia ewentualnych negatywnych oddziaływań przedsięwzięcia na obszary Natura 2000 oraz wskazywał zakres monitoringu oddziaływania. Wszystkie te analizy powinny dotyczyć przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000 narażonego na oddziaływania związane z realizacją planowanego działania oraz jego powiązań z innymi obszarami Natura 2000, a więc głównie do korytarzy ekologicznych warunkujących ciągłość przestrzenną tej europejskiej sieci.

Dobrze przygotowany raport oceniający możliwość wpływu planowanego przedsięwzięcia na środowisko, w tym na obszar Natura 2000, znacznie przyspiesza procedury administracyjne (brak wezwań do uzupełnienia, brak konieczności ponownej oceny) oraz pozwala na optymalny dobór urządzeń ochrony środowiska oraz innych działań ograniczających możliwe oddziaływania i kompensujących, a co za tym idzie, wpływa na obniżenie kosztów inwestycji.

Przykład:

Budowa budynku mieszkalnego nie zawsze będzie negatywnie oddziaływać na tę formę ochrony przyrody i tak np. w obszarze Natura 2000, gdzie przedmiotem ochrony są nietoperze, jeśli analizowany budynek będzie zlokalizowany w zwartej zabudowie, a w ramach inwestycji nie będą wycinane zadrzewienia, to takie działanie nie powinno nieść ze sobą żadnych zagrożeń dla przedmiotu ochrony. Ale już np. remont poddasza lub rozbiórka budynku w obszarze „nietoperzowym” takie zagrożenia może stwarzać. Nie oznacza to, że takie działanie nie jest możliwe, trzeba jedynie zastosować odpowiednie działania minimalizujące, do których należy przede wszystkim właściwy wybór terminu rozpoczęcia prac i sposobu ich realizacji. Natomiast zabudowa mieszkaniowa może negatywnie wpłynąć na obszar Natura 2000, w którym przedmiotem ochrony są siedliska związane z wysokim poziomem wód gruntowych, nawet jeśli zlokalizowana będzie poza granicami tego obszaru.

Powyższe argumenty mają szczególne znaczenie dla samorządów lokalnych jako potencjalnych inwestorów realizujących przedsięwzięcia poprawiające jakość życia mieszkańców (np. drogi, oczyszczalnie ścieków, infrastrukturę sportowo-rekreacyjną) i wydatkujących środki gminne. Warto również podkreślić, że przygotowanie rzetelnego raportu o oddziaływaniu na środowisko oraz prawidłowo przeprowadzony udział społeczeństwa stanowią o jakości decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach (i innych decyzji), a w konsekwencji o absorpcji środków unijnych stanowiących głównie źródło finansowania przedsięwzięć istotnych dla społeczności lokalnej. Natomiast dla inwestycji, które nie są przedsięwzięciami wymagającymi decyzji środowiskowej (nie należą do przedsięwzięć z I lub II grupy), przed wydaniem jakiegokolwiek decyzji organ winien rozważyć, czy mogą one potencjalnie znacząco wpłynąć na obszar Natura 2000. Dla gminy będzie to np. decyzja o warunkach zabudowy czy decyzja o wycince, dla starostwa – pozwolenie wodno-prawne, pozwolenie budowlane itd., ale również zgłoszenie robót budowlanych. Obowiązek ten dotyczy każdego planowanego działania. Jak już opisano wcześniej, rozważanie wpływu działania na obszar Natura 2000 powinno dotyczyć nie tylko działań planowanych w jego granicach. Najistotniejsze jest to, co jest przedmiotem ochrony i czy planowana inwestycja niesie ze sobą zagrożenie dla tego przedmiotu ochrony (lub jego siedliska).

Jeśli zatem organ (wójt, burmistrz, prezydent miasta, starosta, marszałek, wojewoda) podejrzewa, że jakaś inwestycja może oddziaływać na obszar Natura 2000, wydaje postanowienie, którym nakłada na inwestora obowiązek zwrócenia się do regionalnego dyrektora ochrony środowiska. Ten stwierdza, czy inwestycja musi przejść **ocenę oddziaływania na obszar Natura 2000**. Podstawowymi elementami procedury tej oceny są kolejno:

- Analiza złożonego wniosku o wydanie decyzji i rozważenie przez organ odpowiedzialny za jej wydanie możliwości potencjalnego wpływu zamierzonego działania na obszar Natura 2000. Jeśli organ uzna, że działanie takie nie stwarza potencjalnego zagrożenia dla obszaru, wydaje wnioskowaną decyzję, wpisując w uzasadnieniu, że takiego rozważenia dokonano. Natomiast jeśli organ stwierdzi, że planowane działanie może potencjalnie wpłynąć na obszar Natura 2000, nakłada na inwestora obowiązek zwrócenia się do regionalnego dyrektora ochrony środowiska z kompletem dokumentów określonych w art. 96 ust. 3 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku (...).
- Po otrzymaniu określonych w ustawie dokumentów regionalny dyrektor ochrony środowiska stwierdza, czy planowana inwestycja niesie za sobą realne zagrożenie dla obszaru Natura 2000. Jeśli nie, to odstępuje od obowiązku przeprowadzenia oceny oddziaływania na obszar Natura 2000, a wówczas organ (wójt, burmistrz, prezydent miasta, starosta) może wydać wnioskowaną decyzję. Jeśli regionalny dyrektor ochrony środowiska uzna, iż inwestycja może znacząco negatywnie wpłynąć na obszar Natura 2000, stwierdza obowiązek przeprowadzenia oceny oddziaływania na ten obszar i określa zakres raportu.
- Po przedłożeniu przez inwestora raportu następuje weryfikacja tego dokumentu.
- Regionalny dyrektor ochrony środowiska przesyła raport do organu (wójt, burmistrz, prezydent miasta, starosta) w celu zapewnienia udziału społeczeństwa w prowadzonym postępowaniu – organ ten przyjmuje wszystkie uwagi i wnioski, a następnie przesyła do regionalnego dyrektora ochrony środowiska, który ma obowiązek je rozpatrzyć oraz merytorycznie się do nich odnieść.
- Jeśli ocena oddziaływania na obszar Natura 2000 wykaże, że planowana inwestycja nie wpłynie negatywnie na ten obszar, regionalny dyrektor ochrony środowiska uzgadnia warunki realizacji inwestycji, po czym organ właściwy do wydania wnioskowanej na wstępie decyzji – wydaje ją, uwzględniając warunki regionalnego dyrektora ochrony środowiska.
- Konieczne jest monitorowanie skutków realizacji zapisów decyzji inwestycyjnej.

Tak jak w omawianej wcześniej procedurze oceny oddziaływania na środowisko, tak i w ocenie oddziaływania na obszar Natura 2000 podstawowym elementem jest raport. Jednak różnica polega na tym, że w niniejszym postępowaniu zakres raportu oceny wpływu planowanego działania na obszar Natura 2000 ograniczony będzie do przedmiotów ochrony tego obszaru, jego integralności oraz powiązań z innymi obszarami (tzw. spójność sieci). Tutaj równie ważne jest, aby ocena oddziaływania na obszar Natura 2000 została przeprowadzona jak najbardziej rzetelnie i sprawnie, gdyż wnioski płynące z tej oceny muszą znaleźć odzwierciedlenie w decyzjach, przed wydaniem których została ona przeprowadzona. Ma to znaczenie zwłaszcza w sytuacji, gdy inwestor ubiega się o środki unijne, gdyż analiza możliwości wpływu na obszar Natura 2000 zajmuje szczególne miejsce w każdym wniosku o dofinansowanie. Jeśli nie została przeprowadzona ocena oddziaływania na obszar Natura 2000, czy to w ramach

oceny oddziaływania na środowisko, czy jako samodzielna ocena, wymagana jest **Deklaracja organu odpowiedzialnego za monitorowanie obszarów Natura 2000** (tzw. Załącznik I). **W przypadku, gdy realizacja działania objętego wnioskiem o dofinansowanie będzie wzbudzała obawy, że może negatywnie wpłynąć na obszar Natura 2000, regionalny dyrektor ochrony środowiska jako organ odpowiedzialny za monitorowanie obszarów Natura 2000 nie będzie mógł wydać takiego zaświadczenia, a co za tym idzie, Unia Europejska nie sfinansuje takiego działania.**

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Dla organizacji pozarządowych okazją do wsparcia społeczności regionu Karpat byłoby intensywne włączenie się w promowanie wartości przyrodniczych, kulturowych i krajozabrazowych poprzez inspirowanie samorządów, biznesu i mieszkańców do realizowania idei zrównoważonego rozwoju, gdzie rozwój gminy niekoniecznie musi wiązać się z realizacją dużych przedsięwzięć. Bardzo często w skład organizacji pozarządowych wchodzi pasjonaci związani z danym regionem, bardzo kreatywni i posiadający wiedzę nie tylko przyrodniczą. Mogliby oni wspomóc mieszkańców w realizacji działań związanych z racjonalną gospodarką zasobami środowiskowymi, promocją unikatowych walorów regionu Karpat czy też w pozyskiwaniu środków unijnych na realizację powyższych działań. Jeśli muszą zostać zrealizowane przedsięwzięcia niosące ze sobą ryzyko negatywnego wpływu na środowisko, organizacje pozarządowe mogłyby wspomóc inwestora i wykonawcę raportu w sporządzaniu dokumentacji, na przykład w wypracowywaniu działań minimalizujących oddziaływanie (**patrz dobra praktyka nr 43**).

Podsumowując, najważniejsza dla Karpat jest ich promocja i rozwój uwzględniający dobro społeczności karpackiej, obejmujący wyjątkowe dziedzictwo i w pełni wykorzystujący potencjał tego pięknego i atrakcyjnego regionu. Jednakże powinno się pamiętać, aby wynik ekonomiczny nie był jedynym celem rozwoju w Karpatach, gdyż równie ważne są zwiększenie świadomości ekologicznej oraz odbudowa i wzmocnienie lokalnej tożsamości kulturowej¹³.

Możliwość zaangażowania administracji rządowej

Administracja rządowa ustawowo zaangażowana jest w realizację zarówno systemu ocen oddziaływania na środowisko opisanych powyżej (Państwowa Inspekcja Sanitarna, regionalny dyrektor ochrony środowiska), jak i kontroli i monitoringu (inspekcje ochrony środowiska) oraz wczesnego ostrzeżenia. Również wszystkie organy administracji są zobowiązane do udostępniania każdemu informacji o środowisku i jego ochronie.

¹³ *Alpy Karpatom – A4C*. Program na rzecz uwolnienia potencjału gospodarczego górskich obszarów Podkarpacia poprzez transfer praktyk szwajcarskich, raport dla Fundacji Karpackiej Polska, Berno 2012, s. 3, <http://www.fundacjakarpacka.org/publikacja-pobierz-12.html>

Możliwość zaangażowania organów ochrony przyrody

Wszystkie organy ochrony przyrody są zaangażowane we wdrażanie zapisów artykułu 12 Konwencji Karpackiej – zarówno poprzez udział w procedurach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko czy oceny oddziaływania na środowisko/obszary Natura 2000 opisanych wcześniej, jak i na etapie sporządzania dokumentów: planów ochrony/planów zadań ochronnych dla parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych czy obszarów Natura 2000. Zapisy tych planów mogą być pomocne zarówno na etapie sporządzania dokumentów strategicznych, jak i przy ocenie konkretnych zamierzeń inwestycyjnych.

Możliwość zaangażowania przedsiębiorców

Przedsiębiorcy działający na terenie Karpat, a także podejmujący nowe zamierzenia inwestycyjne winni szczególnie zwracać uwagę na zapisy zawarte w decyzji środowiskowej jak i w innych decyzjach administracyjnych z zakresu minimalizacji możliwych oddziaływań na środowisko, monitoringu tych oddziaływań, a także ewentualnej kompensacji negatywnych skutków realizacji swoich inwestycji. Karpaty to region szczególnie cenny pod względem przyrodniczym, a jednocześnie bardzo wrażliwy na znaczące zmiany (kotliny trudne do przewietrzania, tereny zalewowe, tereny osuwiskowe, siedliska dużych drapieżników wymagających znacznych naturalnych terenów itp.).

Wyzwania

Podstawowym wyzwaniem jest **zachęcenie społeczności lokalnych do wykorzystywania ich prawa do czynnego udziału** w procedurach zarówno związanych z ustanawianiem dokumentów planistycznych w gminach, których zapisy decydują nie tylko o sposobie zagospodarowania (np. dopuszczenie uciążliwych usług w sąsiedztwie terenów mieszkaniowych), ale i kosztach, jakie gmina będzie musiała ponosić przy realizacji tych zapisów (np. konieczność uzbrojenia znacznych obszarów przy wyznaczeniu terenów budowlanych w oderwaniu od zwartej zabudowy), jak i oceny oddziaływania na środowisko dla konkretnych przedsięwzięć, których realizacja może doprowadzić np. do obniżenia atrakcyjności regionu dla turystów. Również uczestnictwo społeczności lokalnych w sporządzaniu planów zadań ochrony dla obszarów Natura 2000 z jednej strony pomoże pogłębić wiedzę na temat tej formy ochrony przyrody, a drugiej strony umożliwi wypracowanie zapisów przynoszących wymierne korzyści zarówno dla przyrody jak i mieszkańców (dopłaty rolno-środowiskowo-klimatyczne za koszenie czy wypas).

Karpaty to region o bogatej historii i tradycji, wyróżniający się ogromnym bogactwem przyrodniczym, atrakcyjnym pod względem turystycznym i rekreacyjnym. Często duże inwestycje (np. stacje narciarskie) zlokalizowane na najcenniejszych terenach w krótkiej perspektywie mogą przynieść korzyść ekonomiczną gminie i inwestorowi, lecz długofalowo mogą doprowadzić do nieodwracalnej degradacji środowiska i niekorzystnie zmienić charakter regionu, dlatego wyzwaniem jest **zapewnienie rozwoju gminy i polepszenie jakości życia mieszkańców w oparciu o wartości kulturowe i przyrodnicze Karpat.**

Posiadanie przez gminę aktualnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego wraz z aktualną ekofizjografią pozwala na przejście strategicznej oceny oddziaływania na środowisko i już na wczesnym etapie zaplanowanie i przeanalizowanie możliwości rozwoju gminy przynoszącego długotrwałe korzyści lokalnej społeczności przy wykorzystaniu potencjału regionu Karpat i z dbałością o zachowanie jego wartości przyrodniczych i kulturowych.

Gmina jako inwestor winna dbać o to, aby wykonawca wszelkich dokumentacji środowiskowych (ekofizjografii, prognozy, raportu itp.) miał duże doświadczenie w sporządzaniu takich opracowań i dysponował zespołem specjalistów z kilku dziedzin, w tym przyrodnikiem. **Dobrze sporządzona i rzetelna dokumentacja** pozwoli na skrócenie procedur administracyjnych, będzie jasna i przejrzysta dla społeczeństwa, a przez to będzie zwiększać zaufanie do władz gminy, jak również ułatwi wykorzystanie unijnych środków finansowych. Ważne jest, aby przed wypłaceniem wykonawcy dokumentacji środowiskowej wynagrodzenia zapoznać się z jej treścią, by być pewnym, że spełnia ona wymagania gminy.

Dobre praktyki

43

Północna obwodnica Oświęcimia

W ramach sporządzania dokumentacji została wykonana pełna inwentaryzacja przyrodnicza. Wykonawca raportu zaproponował trzy warianty lokalizacyjne inwestycji. Po przeanalizowaniu uwarunkowań przyrodniczych, geologicznych i innych wariant inwestycyjny przebiegać będzie przez starorzecze w dolinie Wisły, gdzie występują cenne siedliska przyrodnicze, będące jednocześnie siedliskiem ptaków. W celu zminimalizowania możliwych negatywnych oddziaływań projektant zaproponował budowę estakady nad Wisłą obejmującej całe międzywale po obu stronach rzeki, by nie naruszać powyższych siedlisk. Ponadto dla zmniejszenia możliwych negatywnych oddziaływań na tereny cenne przyrodniczo wykonawca raportu zaproponował budowę estakady technologią nawisową. W przykładzie tym widać, że wykonawca raportu nie ograniczył się jedynie do wariantu lokalizacyjnego, ale rozpatrzył również inne możliwości ograniczenia wpływu na środowisko (rozwiązania inżynierskie, metody realizacji itp.). W trakcie sporządzania dokumentacji została nawiązana współpraca z organizacją ekologiczną, która podzieliła się swoją wiedzą i doświadczeniem, co pomogło wypracować rozwiązania umożliwiające wykonanie inwestycji ważnej ze względów społeczno-gospodarczych, z poszanowaniem i zachowaniem uwarunkowań przyrodniczych.

Organizator: Zarząd Dróg Wojewódzkich w Krakowie

Więcej: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Krakowie, <https://www.zdw.krakow.pl/inwestycje/inwestycje-rpo/214-obwodnica-oswiecimia.html>

Bibliografia

- Alpy Karpatom – A4C*. Program na rzecz uwolnienia potencjału gospodarczego górskich obszarów Podkarpacia poprzez transfer praktyk szwajcarskich, raport dla Fundacji Karpackiej Polska, Berno 2012, <http://www.fundajakarpacka.org/publikacja-pobierz-12.html>
- Deklaracja Sztokholmska, Konferencja Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, 16 czerwca 1972 r., Sztokholm, <http://www.stosunki.pl/sites/default/files/images/Deklaracja%20Sztokholmska.pdf>.
- Dyrektywa 79/409/EWG Rady w sprawie ochrony dzikiego ptactwa – tzw. Dyrektywa Ptasia, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1979L0409:20081223:PL:PDF>
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/42/WE – tzw. Dyrektywa SEA, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0042&from=PL>
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2003/4/WE, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0004&from=PL>
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/92/UE – tzw. Dyrektywa EIA <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0092&from=PL>
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory – tzw. Dyrektywa Siedliskowa, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0043&from=PL>
- Kompendium wiedzy o sieci Natura 2000 dla samorządu*, J. Jarosik (red.), Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa 2011.
- Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat sporządzona w Kijowie dnia 22 maja 2003 r., Dz.U. 2007 nr 96 poz. 634, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20070960634>
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, Dz.U. 2013 nr 213 poz. 1397 ze zm., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102131397>
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. 2013 poz. 627 ze zm., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130000627>
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20010620627>
- Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, Dz.U. 2008 nr 199 poz. 1227 ze zm., <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20081991227>

12. Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa

Michał Sobala¹, Monika Ochwat-Marcinkiewicz²

Artykuł 13 Konwencji Karpackiej

Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa

1. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu podnoszenie świadomości ekologicznej i poprawę dostępu społeczeństwa do informacji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat oraz promowanie związanych z tym szkolnych i innych programów edukacyjnych.
2. Strony będą prowadzić politykę gwarantującą udział społeczeństwa w procesie podejmowania decyzji dotyczących ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat oraz wdrażania niniejszej Konwencji.

Wprowadzenie

Udział społeczeństwa w zarządzaniu sprawami dla niego ważnymi określa się mianem **partycypacji społecznej**. Jednym z niezbędnych warunków jej prawidłowego przeprowadzenia jest **odpowiedni poziom wiedzy** wśród zarówno lokalnej społeczności, jak i organizatorów partycypacji.

Poprawa jakości życia oraz wzmocnienie lokalnej gospodarki i społeczności są warunkowane właściwym wykorzystaniem zasobów przyrodniczych i kulturowych. Z jednej strony konieczne jest kompleksowe rozpoznanie tych zasobów, co umożliwi w dalszej kolejności określenie konkretnych potrzebnych działań. Z drugiej strony walory środowiska przyrodniczego i kulturowego są dobrem publicznym i nie mogą być skutecznie chronione ani odpowiednio wykorzystane bez przyzwolenia ze strony społeczeństwa³. Stąd wynika **konieczność udziału społeczeństwa** w sprawach dla niego istotnych. Jest to również jeden z podstawowych fundamentów demokracji i społeczeństwa obywatelskiego w Europie, a także niezbędny warunek zrównoważonego rozwoju.

¹ dr Michał Sobala, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Komisja Krajobrazu Kulturowego.

² mgr Monika Ochwat-Marcinkiewicz, Stowarzyszenie Ekopsychologia.

³ A. Böhm, *Między mandatem a partycypacją społeczną*, [w:] U. Myga-Piątek, K. Pawłowska (red.), *Zarządzanie krajobrazem kulturowym*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG”, nr 10, Sosnowiec 2008, s. 515–524.

Podnoszenie świadomości, edukacja oraz udział społeczeństwa stanowią bardzo ważne podstawy wdrażania Konwencji Karpackiej. Wszystkie podmioty, w których interesie leży zrównoważony rozwój Karpat, powinny być świadome podejmowanych działań. Mowa tu przede wszystkim o jednostkach samorządowych, podmiotach gospodarczych, organizacjach pozarządowych, inwestorach, projektantach, mieszkańcach – krótko mówiąc, o wszystkich członkach szeroko pojmowanego społeczeństwa obywatelskiego.

Wytoczne Konwencji Karpackiej

Dotychczasowy udział mieszkańców w działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju Karpat podkreślony został w preambule Konwencji. *Uznając, że Karpaty stanowią środowisko życia ludności miejscowej oraz **doceniając wkład ludności miejscowej w rozwój zrównoważony pod względem społecznym, kulturowym i gospodarczym oraz w zachowanie wiedzy ludowej w Karpatach*** strony uzgodniły poszczególne zapisy Konwencji.

Kwestii podnoszenia świadomości, edukacji i udziału społeczeństwa poświęcony jest w całości artykuł 13 Konwencji Karpackiej. Zwraca on uwagę na konieczność:

- Podnoszenia świadomości ekologicznej i poprawy dostępu społeczeństwa do informacji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat.
- Promowania związanych z tym programów edukacyjnych (szkolnych i innych).
- Zagwarantowania udziału społeczeństwa w procesie podejmowania decyzji dotyczących ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat oraz wdrażania Konwencji.

Nie są to jedyne zapisy Konwencji zwracające uwagę na ważkość partycypacji społecznej. Ponieważ ogólnym celem Konwencji Karpackiej jest **ochrona i zrównoważony rozwój Karpat**, a jego realizacja ma prowadzić m.in. *do poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego* (art. 2.1), śmiało można stwierdzić, że mieszkaniec Karpat jest centralnym podmiotem Konwencji i to dla jego dobra określony został ten cel. W związku z tym trudno mówić o zrównoważonym rozwoju Karpat bez udziału społeczeństwa. Zresztą, jak wskazuje artykuł 2.2, udział ten, jak i zaangażowanie zainteresowanych podmiotów, **jest jednym ze środków**, jakie mają służyć realizacji celu Konwencji. Dlatego też udział społeczeństwa powinien być zapewniony przy wdrażaniu postanowień dotyczących wszystkich określonych w niej dziedzin (poświęcono im artykuły 3–12).

Ponadto w ramach grupy roboczej ds. udziału publicznego w Konwencji Karpackiej, projektu Porozumienie Karpackie „Karpaty Naszym Domem” aktywnym partnerem dialogu obywatelskiego, w 2013 roku **opracowano ekspertyzę** pt. *Udział publiczny we wdrażaniu Konwencji Karpackiej*⁴. Ekspertyza ta określa potrzeby oraz wskazuje podstawy prawne i możliwości udziału społecznego we wdrażaniu Konwencji oraz jej protokołów tematycznych. Potrzeba jej opracowania wynika przede wszystkim z faktu, że kwestie dotyczące udziału społecznego we wdrażaniu Konwencji Karpackiej po stronie polskiej nie były wcześniej analizowane, a jedyne dostępne wcześniej opracowanie pt. *Podręcznik do Konwencji Karpackiej*⁵ zostało

⁴ Z. Niewiadomski, *Udział publiczny we wdrażaniu Konwencji Karpackiej*, Zakliczyn 2013.

⁵ *Podręcznik do Konwencji Karpackiej* (2007), publikacja przygotowana przez Regionalne Centrum na Europę Środkową i Wschodnią oraz Akademię Europejską, http://documents.rec.org/publications/carpathian_handbook_polish.pdf, dostęp: 25.12.2016

przygotowane z myślą o wszystkich państwach będących Stronami Konwencji. Nie zawierało zatem konkretnych odniesień do polityk, strategii i aktów prawa wewnętrznego (krajowego) poszczególnych państw, w tym Polski.

Warto podkreślić, że zapisy Konwencji Karpackiej wpisują się w **ideę zrównoważonego rozwoju**, która na terytorium Unii Europejskiej stanowi fundament prowadzonych działań – każda działalność musi być bowiem realizowana w pełnej zgodności z przyjętymi w tej koncepcji założeniami. Idea ta uwzględniana jest jako cel strategiczny różnego typu dokumentów planistycznych (strategii, programów, polityk) opracowywanych na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

Współpraca transgraniczna

Istotą Konwencji Karpackiej jest współpraca międzynarodowa oraz prowadzenie przez państwa będące jej stronami wszechstronnej polityki na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju regionu karpackiego. Odnosi się to również do zagadnień związanych z podnoszeniem świadomości, edukacji i udziału społeczeństwa.

Stronami Konwencji Karpackiej są państwa, jednak jedynie udział społeczeństwa karpackiego w opracowaniu kolejnych protokołów i strategicznych planów działań oraz w ich realizacji sprawi, że będzie ona dokumentem żywym i że jej strony będą miały szansę osiągnąć cele, które sobie założyły.

Rekomendacje dla współpracy transgranicznej:

1. Powołanie Grupy Roboczej Konwencji Karpackiej ds. Podnoszenia Świadomości, Edukacji i Udziału Społeczeństwa, której jednym z celów byłoby rozpoczęcie prac nad protokołem lub strategią do artykułu 13 Konwencji Karpackiej.
2. Budowanie porozumienia lub koalicji tematycznych w celu konsultowania projektów dokumentów do Konwencji Karpackiej oraz ich wdrażania.
3. Budowanie partnerstw projektowych w celu wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej, w szczególności dotyczących włączania społeczności lokalnej w proces podejmowania decyzji oraz edukacji społeczności lokalnych.
4. Konsultowanie w obszarach transgranicznych projektów rozwoju infrastruktury przemysłowej, turystycznej i liniowej, która ma wpływ na kraje graniczące ze sobą.
5. W przypadku transgranicznych obszarów chronionych zorganizowanie wspólnych dla graniczących krajów zespołów lokalnej współpracy w celu opracowania spójnego planu ochrony lub planu zadań ochronnych.
6. Powoływanie zespołów wielosektorowych, mających za zadanie waloryzację krajobrazu w regionach transgranicznych oraz opiniowanie inwestycji, które mogą wpłynąć na utratę walorów krajobrazowych.
7. Tworzenie grup roboczych, które miałyby na celu oddolne i społeczne opracowanie kierunków rozwoju rolnictwa, turystyki itd. w transgranicznych regionach Karpat.

8. Tworzenie karpackich transgranicznych sieci turystycznych, grupujących oferty zrównoważonej turystyki na terenach przygranicznych.
9. Organizacja cyklicznego, międzynarodowego „Święta Karpat”, które w każdym roku odbywałoby się w innym kraju karpackim, w celu promowania wspólnych tradycji kulturowych i historycznych.
10. Opracowanie konspektów lekcji wraz z pomocami dydaktycznymi o środowisku przyrodniczym, wspólnej kulturze i tożsamości krajów karpackich.
11. Przeprowadzenie badań nad odbiorem społecznym (stereotypy, nastawienia) poszczególnych gatunków i obszarów chronionych wśród lokalnych społeczności Karpat.
12. Opracowanie listy karpackiego dziedzictwa kulturowego.
13. Wspólne, transgraniczne zgłaszanie obiektów na Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz na Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.
14. Współpraca przedsiębiorców z różnych regionów karpackich, wymiana doświadczeń, wzajemna inspiracja i promocja dobrych praktyk.
15. Podejmowanie przez Sekretariat Konwencji Karpackiej oraz Strony Konwencji działań edukacyjnych skierowanych do społeczności Europy i mieszkańców krajów pozaeuropejskich, mających na celu uświadomienie znaczenia Karpat jako terenu źródłiskowego oraz jako enklawy różnorodności biologicznej.

Możliwości zaangażowania samorządów lokalnych

Znaczenie aktywizacji społeczności lokalnych oraz konieczność wzmocnienia odpowiedzialności mieszkańców za zrównoważony rozwój miejsca swojego zamieszkania podkreślane są w Polsce od momentu transformacji przełomu lat 80. i 90. XX wieku⁶. Trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że partycypacja społeczna w naszym kraju napotyka na wiele trudności, a jej poziom ciągle jest zbyt niski⁷. Problem ten ma co najmniej dwie przyczyny: niewielka wiedza wynikająca z niedostatku edukacji dotyczącej funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego oraz brak wyrobionego wśród społeczeństwa poczucia obowiązku (a może prawa?) uczestnictwa w życiu publicznym. Ponadto prawo to nadal jest trudno akceptowane przez decydentów, a dodatkowym czynnikiem hamującym rozwój udziału społeczeństwa jest nieumiejętność organizowania partycypacji lub jej celowe pozorowanie.

Z jednej strony współpraca władz lokalnych z mieszkańcami ogranicza się często jedynie do informowania i wyjaśniania podjętych decyzji oraz konsultowania ich z nimi. Rzadko kiedy włącza się lokalne społeczności do aktywnego uczestnictwa w sprawach dotyczących miejsca ich zamieszkania. Z drugiej strony sami mieszkańcy zwykle rzadko uczestniczą w życiu publicznym, a ich zainteresowanie sprowadza się jedynie do poszukiwania informacji na temat decyzji podejmowanych przez władze.

⁶ *Zanim wybuchnie konflikt. Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowaniu przestrzeni*, Tom A., Dla czego?, K. Pawłowska (red.), Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2010.

⁷ K. Pawłowska, *Udział społeczeństwa w ochronie i kształtowaniu krajobrazu*, [w:] H. Izdebski (red.), *Ochrona i kształtowanie krajobrazu jako zadanie publiczne*, „Samorząd Terytorialny” 2014, r. XXIV, 12 (228), s. 44–54.

12. PODNOSZENIE ŚWIADOMOŚCI, EDUKACJA I UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA

Najbardziej skutecznym rozwiązaniem tego problemu wydaje się być praktykowanie partycypacji, które umożliwi wypracowanie skutecznych zasad jej prowadzenia. Kluczowe znaczenie dla udziału społeczeństwa we wdrażaniu zapisów Konwencji Karpackiej ma realizacja projektu „Karpaty łączą – mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej”, współfinansowanego w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej.

Jego realizatorzy kładą duży nacisk na partycypację społeczną, gdyż projekt skierowany jest do lokalnych samorządów, organizacji pozarządowych, lokalnych przedsiębiorców i rolników oraz przedstawicieli środowisk naukowych, służb ochrony przyrody i turystów. **Projekt ma ogromne znaczenie dla gmin, którym ochrona i zrównoważony rozwój Karpat nie powinny być obojętne.** Łączy on działania na rzecz ochrony siedlisk, utrzymania zrównoważonego użytkowania gruntów w Karpatach, zachowania tradycyjnych sposobów użytkowania ziemi i miejscowych ras zwierząt gospodarskich, z działaniami sprzyjającymi zrównoważonemu rozwojowi turystyki, a także zwiększeniu udziału społecznego we wdrażaniu Konwencji oraz udostępnianiu informacji o przyrodniczym i kulturowym dziedzictwie regionu. Choć opisanie wszystkich działań prowadzonych w ramach tego projektu wykracza poza możliwości rozdziału⁸, warto wymienić te spośród nich, które bezpośrednio służą wzmacnianiu udziału społecznego, edukacji i podnoszeniu świadomości społeczeństwa. Po pierwsze realizacja projektu ma na celu **ułatwienie dostępu do informacji o Karpatach**, ich dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym, infrastrukturze turystycznej oraz działaniach podejmowanych na rzecz wdrażania Konwencji. Służą temu portal Informatorium Karpackie⁹, a także cykl licznych szkoleń i wykładów. Ponadto w ramach projektu prowadzone są działania mające na celu **stworzenie sieci wymiany informacji** dla instytucji i środowisk współpracujących na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej, a także zapewnienie udziału społecznego w jej wdrażaniu – przez stworzenie szerokiej platformy **konsultacji społecznych** oraz wsparcie dla prac tematycznych grup roboczych.

Pomocne w praktykowaniu partycypacji społecznej może być czerpanie z dotychczasowych praktyk, które przyniosły oczekiwane rezultaty i które dowodzą, że prawidłowo przeprowadzona partycypacja może przynieść wielostronne korzyści. Możliwą formą aktywizowania jak najszerszego grona osób zainteresowanych są konsultacje społeczne. Mogą one być prowadzone nie tylko w przypadkach przewidzianych ustawami, lecz także w różnych sprawach uznanych za ważne dla lokalnych społeczności. Tę możliwość z powodzeniem wykorzystuje Powiatowy Zarząd Dróg Publicznych w Cieszynie (**patrz dobra praktyka nr 44**).

Dobrym przykładem zaangażowania miejscowej społeczności do działań istotnych dla regionu jest przygotowanie Strategii zrównoważonego rozwoju turystyki „Magicznej Krainy Łemków i Pogórze” na lata 2015–2020¹⁰. Jego zasadniczym etapem był cykl spotkań konsultacyjnych¹¹ (**patrz dobra praktyka nr 50**), a w toku prac prowadzono liczne badania mające na celu

⁸ Szczegółowe informacje można znaleźć na stronie internetowej projektu: <http://karpatylacza.pl>, dostęp 11.05.2016.

⁹ Informatorium znajduje się na stronie <http://www.konwencjakarpacka.pl>, dostęp 11.05.2016.

¹⁰ B. Zawilińska, A. Wilkońska, K. Szpara, *Strategia zrównoważonego rozwoju turystyki „Magicznej Krainy Łemków i Pogórze” na lata 2015–2020*, Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Warszawa 2016.

¹¹ *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, K. Szpara, B. Zawilińska, A. Wilkońska (red.), Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Rzeszów-Warszawa 2015.

m.in. identyfikację i ocenę uwarunkowań oraz aktualnego stanu rozwoju turystyki w regionie, w tym: opinii i działań lokalnych samorządów w zakresie miejscowego potencjału turystycznego i zrównoważonego rozwoju turystyki¹²; postrzegania Beskidu Niskiego w świetle kształtowania jego wizerunku turystycznego¹³, a także struktury odwiedzających region oraz ich opinii na temat lokalnych atrakcji turystycznych i zagospodarowania turystycznego¹⁴.

Ponieważ zaangażowanie mieszkańców we współpracę na rzecz rozwoju lokalnego nie jest nadal na ogół zjawiskiem samoistnym, może wymagać pobudzenia przez miejscowe władze. W tym celu konieczne są¹⁵:

- Zidentyfikowanie istotnych problemów lokalnych.
- Poznanie preferencji mieszkańców co do sposobów ich rozwiązania i gotowości ich osobistego zaangażowania się w działania.
- Identyfikacja miejscowych liderów gotowych zachęcić pozostałych obywateli do działania.
- Wskazywanie mieszkańcom różnych możliwych dróg rozwiązań problemów oraz ich przyczyn i przewidywanych skutków.

Dzięki zyskaniu przychylności mieszkańców dla tego rodzaju działań można ich zaangażować we wspólne rozwiązywanie konkretnych problemów. Doskonałym przykładem jest wspólna inicjatywa Fundacji Sendzimira i Urzędu Gminy w Zawoi (**patrz dobra praktyka nr 45**).

Partycypacja społeczna stanowi zatem wyzwanie dla władz lokalnych – powinny one zdobywać rzetelną i pogłębioną wiedzę na temat społeczności, którymi zarządzają. Takie działanie będzie doskonale wpisywać się w założenia Konwencji Karpackiej. Konieczne jest także rozwijanie nowych kanałów komunikacji z mieszkańcami, w tym między innymi takich, które wykorzystują nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne. Należy pamiętać, aby sposób przekazywania informacji był dostępny dla każdego mieszkańca. Upowszechnianiu wiedzy na temat podstawowych zasad partycypacji służą działania prowadzone przez Stowarzyszenie Ekopsychologia (**patrz dobra praktyka nr 48**).

Możliwości zaangażowania organizacji pozarządowych

Jedną z najbardziej skutecznych form partycypacji społecznej jest **współpraca władz lokalnych z organizacjami pozarządowymi** działającymi w tzw. trzecim sektorze oraz innymi formalnymi i nieformalnymi grupami społecznymi (np. koła gospodyń wiejskich, grupy miłośników, pasjonatów itp.). Ich duże znaczenie wynika z tego, że skupiają najbardziej aktywnych i zaangażowanych mieszkańców oraz działają najbliżej nich. Dzięki temu posiadają najlepsze rozeznanie ich potrzeb i problemów, są reprezentantem społeczności lokalnej, wyrazicielem

¹² B. Zawilińska, A. Wilkońska, K. Szpara, *Miejscowy potencjał turystyczny i zrównoważony rozwój turystyki w opinii i działaniach lokalnych samorządów*, [w:] K. Szpara, B. Zawilińska, A. Wilkońska (red.), *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Rzeszów-Warszawa 2015, s. 122–136.

¹³ A. Wilkońska, K. Szpara, B. Zawilińska, *Wizerunek turystyczny Beskidu Niskiego w świetle opinii uczestników targów turystycznych*, [w:] *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, dz. cyt., s. 168–181.

¹⁴ K. Szpara, B. Zawilińska, A. Wilkońska, *Wybrane problemy rozwoju turystyki w Beskidzie Niskim i na Pogórzu Karpackim w świetle badań ruchu turystycznego*, [w:] *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, dz. cyt., s. 182–194.

¹⁵ *Komunikacja i partycypacja społeczna. Poradnik*, J. Hausner (red.), Wyd. MSAP AE, Kraków 1999.

12. PODNOSZENIE ŚWIADOMOŚCI, EDUKACJA I UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA

jej potrzeb, dążeń i oczekiwań. Odgrywają rolę „pasa transmisyjnego”, przez który przepływają informacje zarówno od mieszkańców do samorządu, jak i w przeciwnym kierunku. Organizacje te powinny mieć, jako przedstawiciele lokalnej społeczności, możliwość wypowiedzania się w sprawach ważnych dla tej społeczności i współuczestniczenia w podejmowaniu przez władze samorządowe istotnych dla mieszkańców decyzji.

Warunkiem istotnym dla powodzenia działań mających na celu aktywizację lokalnych społeczności jest to, aby:

1. Istniały grupy osób, których zaangażowanie i kompetencje stwarzają szansę na realizację zamierzeń.
2. Motywować osoby wykazujące się dużą aktywnością do dalszego działania.
3. Mieć świadomość celu realizowanych działań.
4. Cel nie był utożsamiany wyłącznie z realizowanymi przedsięwzięciami, ale także skutkami, jakie te działania powinny przynieść.
5. Zarażać wizją i zachęcać do współpracy osoby, do których działania aktywizujące są kierowane.
6. Dbać o wywiązywanie się ze składanych obietnic, by zaplanowane działania miały wysoką skuteczność, gdyż tylko wtedy da się zbudować wśród lokalnej społeczności autorytet i zaufanie do osób podejmujących działania na rzecz aktywizacji społecznej.
7. Unikać działań, które mogą być źródłem konfliktów.

Organizacje pozarządowe dzięki aktywizacji lokalnych społeczności przyczyniają się do podnoszenia świadomości i kształtowania postaw mieszkańców (**patrz dobra praktyka nr 46**), wzbudzają troskę o miejsce zamieszkania i wzmacniają identyfikację z nim (**patrz dobra praktyka nr 47**). Ma to ogromne znaczenie dla zrównoważonego rozwoju regionu i poprawy jakości życia.

Coraz częściej realizowane są różne projekty, które mają za zadanie wspieranie organizowania partycypacji społecznej przez samorządowców lub finansowanie działań angażujących lokalne społeczności i prowadzonych przez organizacje pozarządowe. Działania te sprowadzają się do wspomaganie lokalnych organizacji pozarządowych w wyszukiwaniu, planowaniu, realizacji i rozliczaniu projektów podnoszących poziom społecznej aktywności oraz do podnoszenia efektywności programowania rozwoju gmin.

Możliwości zaangażowania administracji rządowej

Administracja rządowa odgrywa kluczową rolę w inicjowaniu i organizowaniu udziału publicznego w procesie wdrażania zapisów Konwencji Karpackiej. To właśnie Rząd Rzeczypospolitej Polskiej jest odpowiedzialny za wdrażanie Konwencji, jej protokołów, strategicznych planów działań oraz decyzji, przyjmowanych podczas spotkań Konferencji Stron. Wśród przyjętych przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej zobowiązań, związanych z artykułem 13 Konwencji, należy wymienić:

Decyzja COP1/12

Zagadnienia przekrojowe, m.in. podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa – art. 13 Konwencji Karpackiej.

Konferencja Stron:

5. Popiera i zaleca tworzenie i opracowywanie krajowych mechanizmów na rzecz rozwoju wdrażania Konwencji Karpackiej, łącznie z informacją, włączeniem i budowaniem potencjału wszystkich zainteresowanych podmiotów oraz społeczeństwa obywatelskiego, związanego z postępowaniem i dalszym rozwojem Konwencji Karpackiej^{16}.*

Zalecenie to zostało powtórzone w Decyzji nr COP2/10 (punkt 5) oraz COP4/9 (punkt 9). Dodatkowo w Decyzji nr COP4/9 Konferencji Stron Konwencji Karpackiej możemy przeczytać:

Decyzja COP4/9

Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa – art. 13 Konwencji Karpackiej.

Konferencja Stron:

4. Występuje do Stron i innych zainteresowanych podmiotów o przeprowadzenie konsultacji regionalnych i dalsze podnoszenie świadomości społeczeństwa w celu przyczynienia się do procesu wdrażania Konwencji Karpackiej.

9. Ponawia swoją rekomendację dotyczącą ustanowienia i rozwoju mechanizmów krajowych przyczyniających się do wdrażania Konwencji Karpackiej, m.in. w zakresie informowania, zaangażowania i budowania potencjału właściwych zainteresowanych podmiotów i społeczeństwa obywatelskiego związanego z procesem i przyszłym rozwojem Konwencji Karpackiej.

Przedstawione poniżej rekomendacje dotyczą zagadnień ważnych z punktu widzenia wdrażania artykułu 13 Konwencji Karpackiej, jak również Decyzji nr COP1/12, COP2/10 i COP4/9 Konferencji Stron Konwencji Karpackiej.

Ministerstwo Środowiska:

1. Zintensyfikowanie spotkań Krajowego Komitetu Sterującego Konwencji Karpackiej (min. raz na pół roku) oraz zwiększenie liczby członków komitetu lub uzupełnienie o grupy niereprezentowane: młodzież, seniorów, przedsiębiorców.
2. Promowanie korzystania z sieci Punktów Informacji o Konwencji Karpackiej i wyposażania tych punktów w materiały edukacyjne i informacyjne.
3. Promowanie systemowego podnoszenia świadomości społeczeństwa odnośnie potrzeby i dostępnych metod ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat, a także możliwości czynnego włączenia się w proces wdrażania Konwencji Karpackiej.

¹⁶ https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/umowy_miedzynarodowe/karpacka/Decyzje_Pierwszego_Spotkania.pdf, dostęp 07.09.2016.

12. PODNOSZENIE ŚWIADOMOŚCI, EDUKACJA I UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA

4. Sukcesywne i niezwłoczne tłumaczenie na język polski decyzji przyjmowanych na Spotkaniach Konferencji Stron Konwencji Karpackiej oraz ich upublicznianie na stronie ministerstwa.
5. Promowanie organizowania spotkań konsultacyjnych z różnorodnymi grupami społecznymi w celu jak najpełniejszego poznania problemów regionu karpackiego oraz propozycji ich rozwiązań, by móc je następnie reprezentować na spotkaniach organów Konwencji Karpackiej, w tym na spotkaniach grup roboczych.
6. Opracowanie tematycznej listy ekspertów, którzy będą reprezentować potrzeby polskich Karpat podczas spotkań grup roboczych Konwencji Karpackiej.

Wszystkie ministerstwa:

1. Tworzenie wielosektorowych zespołów zadaniowych mających na celu konsultowanie i wspieranie wdrażania dokumentów krajowych, takich jak krajowe strategie i krajowe plany działań do protokołów Konwencji Karpackiej.
2. Aktywne włączanie się resortów nadzorujących dany obszar w opracowanie protokołów i strategicznych planów działań do Konwencji Karpackiej oraz wdrażanie ich zapisów.
3. Opracowanie i realizacja, we współpracy z organizacjami pozarządowymi i lokalnymi instytucjami działającymi w sferze kultury, programu edukacji regionalnej, obejmującego zagadnienia z zakresu etnografii, etnomuzykologii, tradycji i historii poszczególnych regionów karpackich.
4. Powołanie i wdrażanie we współpracy z organizacjami pozarządowymi programu stypendialnego, wspierającego rzemieślników i artystów ludowych w przekazywaniu umiejętności kolejnym pokoleniom.

Lasy Państwowe:

1. Przeprowadzanie rzetelnych i skierowanych do wielu grup odbiorców konsultacji społecznych w zakresie zapisów planów urządzania lasów.
2. Współpraca z prywatnymi właścicielami lasów w zakresie gospodarowania lasami w Karpatach.
3. Stworzenie programu wolontariatu, który pozwoli na zaangażowanie organizacji pozarządowych i społeczności lokalnych w działania na rzecz ochrony bioróżnorodności.
4. Rozwijanie współpracy z innymi jednostkami administracyjnymi, instytucjami naukowymi, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami.

Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska:

1. Szersze włączanie członków organizacji pozarządowych w skład Regionalnych Rad Ochrony Przyrody.
2. Stworzenie trwałej współpracy z organizacjami pozarządowymi i społecznościami lokalnymi w zakresie opracowania planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 i planów ochrony dla parków narodowych i krajobrazowych.
3. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, samorządami i społecznościami lokalnymi w zakresie opracowania i upowszechnienia zasad rozwoju zrównoważonej turystyki i zrównoważonego rolnictwa i leśnictwa na terenach o wysokich walorach przyrodniczych.
4. Podnoszenie poziomu wiedzy i umiejętności pracowników współpracujących ze społecznością lokalną w zakresie komunikacji społecznej i rozwiązywania konfliktów środowiskowych.
5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, samorządami i społecznościami lokalnymi w zakresie realizacji programów i kampanii edukacyjnych związanych z ochroną różnorodności biologicznej i krajobrazowej.
6. Prowadzenie konsultacji społecznych w przypadku podejmowania decyzji kontrowersyjnych dla mieszkańców i przedsiębiorców.

Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej:

1. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie opracowania i wdrożenia zasad renaturalizacji cieków wodnych, obejmującej odtwarzanie zdegradowanych ekosystemów wodnych i zależnych od wód (np. Stowarzyszenie Ab Ovo¹⁷).
2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi i szkołami w zakresie kampanii edukacyjnych dotyczących zrównoważonego gospodarowania zasobami wodnymi.
3. Rozwijanie współpracy z innymi jednostkami administracyjnymi, instytucjami naukowymi, organizacjami pozarządowymi, przedsiębiorcami.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej:

1. Wprowadzenie programu finansowego, mającego na celu wdrażanie zapisów Konwencji Karpackiej, dedykowanego w szczególności samorządom i społecznościom lokalnym oraz inicjatywom obywatelskim.

Możliwości zaangażowania służb ochrony przyrody

Ponad 70% powierzchni polskich Karpat jest objęte różnymi formami ochrony przyrody¹⁸. Taka sytuacja sprawia, że obszary te stanowią kluczowy czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, przy czym w świadomości społeczności lokalnych jest to raczej czynnik utrudniający działalność.

¹⁷ J. Jeleński, B. Wyżga, *Możliwe techniczne i biologiczne interwencje w utrzymaniu rzek górskich*, 2013, manuskrypt, http://tarliskagornejraby.pl/e107_files/downloads/2013-08-30%20wytyczne%20kik-37.pdf, dostęp 11.05.2016.

¹⁸ B. Zawilińska, *Karpaty jako region turystyczny*, [w:] Z. Górka, J. Więclaw-Michniewska (red.), *Badania i podróże naukowe krakowskich geografów*, t. 2, PTG Oddział w Krakowie, Kraków 2005, s. 144–152, http://www.ap.krakow.pl/ptg/index_pliki/czasopismo/tom_2/karpaty_region_turystyczny_2005.pdf, dostęp 7.04.2016.

12. PODNOSZENIE ŚWIADOMOŚCI, EDUKACJA I UDZIAŁ SPOŁECZEŃSTWA

Z perspektywy wdrażania artykułu 13 Konwencji Karpackiej niezwykle ważne wydaje się, by służby ochrony przyrody w sposób proaktywny współpracowały ze społecznością lokalną i zmieniały nastawienie mieszkańców Karpat do ochrony przyrody. W swoich działaniach służby te powinny kłaść nacisk na pozytywne aspekty życia i prowadzenia działalności na terenach chronionych, opierając się na dobrych praktykach z Polski i z zagranicy.

Kolejną ważną kwestią jest kształtowanie pozytywnego wizerunku aktualnie funkcjonujących form ochrony przyrody przez edukację, komunikację i podejmowanie wspólnych inicjatyw ze społecznością lokalną.

Poniżej wymieniono rekomendacje działań zmierzających do osiągnięcia powyższego celu:

1. Tworzenie efektywnych i wielosektorowych zespołów lokalnej współpracy, które będą miały rzeczywisty wpływ na plany zadań ochronnych i plany ochrony w karpackich obszarach chronionych.
2. Podnoszenie poziomu wiedzy i umiejętności pracowników współpracujących ze społecznością lokalną w zakresie komunikacji społecznej i rozwiązywania konfliktów środowiskowych.
3. Stała komunikacja i współpraca ze społecznością lokalną w celu minimalizowania negatywnego nastawienia do obszarów chronionych i konfliktów społecznych.
4. Wdrażanie działań o charakterze edukacyjnym i informacyjnym, zmieniających w realny sposób stereotypy społeczności lokalnych dotyczące samych obszarów chronionych oraz poszczególnych gatunków podlegających ochronie.
5. Opracowanie i wdrożenie koncepcji partnerstwa lokalnego, którego celem będzie wprowadzenie w życie strategii rozwoju lokalnego na obszarach chronionych, opartej na zrównoważonym rozwoju w dziedzinach regulowanych przez Konwencję Karpacką.
6. Prowadzenie konsultacji społecznych przy podejmowaniu decyzji kontrowersyjnych dla mieszkańców, a także uwzględnianie uwag społeczności nadsyłanych podczas konsultacji społecznych, a w przypadku braku możliwości uwzględnienia tych uwag – udzielenie bardzo precyzyjnych i przekonujących wyjaśnień.

Możliwości zaangażowania przedsiębiorców

Lokalni przedsiębiorcy na ogół są grupą, która najmniej angażuje się w różne formy działalności publicznej. Wynika to przede wszystkim z podstawowego celu funkcjonowania przedsiębiorstw, którym jest działalność komercyjna. Często w świadomości organizatorów partycypacji społecznej, jak również w świadomości samych przedsiębiorców, działalność komercyjna stoi w sprzeczności z działalnością prospołeczną.

Ze względu na cele Konwencji Karpackiej, w tym podnoszenie jakości życia i wzmocnienie lokalnej gospodarki, włączenie przedsiębiorców w proces podejmowania decyzji i we wdrażanie zapisów Konwencji wydaje się być jednym z priorytetów.

Rekomendacje dla przedsiębiorców:

1. Współpraca z instytucjami oświatowymi w celu powiązania kierunków kształcenia z zapotrzebowaniem lokalnego rynku pracy.
2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie wdrażania programów płatnych staży i stypendiów dla zdolnych uczniów w celu przeciwdziałania emigracji z lokalnego rynku pracy.
3. Tworzenie lokalnych partnerstw wielosektorowych, włączających samorząd lokalny, organizacje pozarządowe i jednostki badawcze, w celu wdrożenia innowacyjnych działań przemysłu i usług, zapewniających nowe miejsca pracy oraz niewpływających negatywnie na jakość środowiska naturalnego i krajobrazu.
4. Inicjowanie i włączanie się w działalność w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego z samorządami lokalnymi.
5. Aktywne włączanie się w sieciowanie przedsiębiorców na poziomie lokalnym, regionalnym i transgranicznym w zakresie kształtowania i promocji karpaccich usług turystycznych.
6. Aktywne włączanie się w prace grup roboczych, mające na celu wdrażanie zapisów Konwencji Karpackiej.
7. Podejmowanie inicjatyw na rzecz lokalnych społeczności, w tym inicjatyw tzw. społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw (CSR).
8. Współpraca z instytucjami i organizacjami, aktywne włączanie się w inicjatywy, współrealizacja projektów, poszukiwanie rozwiązań efektywnych ze społecznego punktu widzenia oraz korzystnych z perspektywy regionu.

Wyzwania

1. Ponieważ poziom partycypacji społecznej w naszym kraju jest nadal zbyt niski, konieczne jest jej praktykowanie, które umożliwi skuteczne wypracowanie zasad jej przeprowadzania.
2. Inicjowanie partycypacji społecznej i prowadzenie działań mających na celu aktywizację mieszkańców przez samorządy lokalne powinno skutkować poprawą jej jakości, a w dalszej kolejności – przyczynić się do wzrostu zaufania społecznego i silnej integracji społeczności.
3. W przypadku Karpat szanse na aktywny udział społeczeństwa mogą być większe niż w pozostałych częściach kraju, czego dowodzą przeprowadzone badania¹⁹. Wynika to z istniejących w przeszłości powiązań społecznych i tradycji kulturowych. Zacołanie gospodarcze Galicji było impulsem do rozwoju w XIX wieku ruchów politycznych i stowarzyszeń, które stawiały sobie za cel walkę z nim. Ponadto prowadzony w Karpatach wypas wspólnotowy angażował do jego przygotowania i prowadzenia wielu mieszkańców, co także przyczyniało się do aktywizacji lokalnych społeczności. Warto wykorzystać ten potencjał dla zrównoważonego rozwoju Karpat współcześnie.

¹⁹ A. Peisert, M. Kotnarowski, *Tradycje obywatelskie polskich regionów a partycypacja obywatelska*, [w:] A. Olech (red.), *Dyktando czy uczestnictwo? Diagnoza partycypacji publicznej w Polsce*, t. 1, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012, s. 250–273.

Przedstawione przykłady dobrych praktyk z regionu karpackiego pokazują, że w partycypacji **niezbędne jest poczucie podmiotowości**. Dana społeczność, będąc ważnym aktorem sceny lokalnej i podmiotem różnych działań, może inicjować i przyspieszać procesy rozwojowe. Jeśli mieszkańcy sami czują się podmiotem działań, wykazują większą aktywność na rzecz swojej miejscowości. Ma ona wówczas charakter dobrowolny. Partycypacja jest niezbędnym warunkiem rozwoju lokalnego, ponieważ bez udziału mieszkańców danego obszaru trudno jest mówić o skutecznym rozwiązywaniu lokalnych problemów. Narzucanie gotowych wzorców rozwoju może dać jedynie efekty krótkotrwałe, a nawet odwrotne do zamierzonych i niszczące dla społeczności lokalnej. Mieszkańcy powinni brać czynny udział w działaniach na rzecz poprawy swoich warunków życia. Oczekiwanie na pomoc z zewnątrz prowadzi do bierności i postaw roszczeniowych. Nie oznacza to jednak, że społeczności lokalne mają być pozostawione same sobie, gdyż aktywność lokalna powinna mieć wsparcie zewnętrzne, aby jej działania były skuteczne. Koniecznie trzeba uświadomić sobie zatem, że bez partycypacji i aktywności społeczności lokalnych ochrona i zrównoważony rozwój Karpat będą niemożliwe.

Dobre praktyki

44

Konsultacje społeczne inwestycji drogowych

Duży poziom świadomości tego, jak istotne jest informowanie lokalnej społeczności o planowanych inwestycjach, wykazuje Powiatowy Zarząd Dróg Publicznych w Cieszynie. Dotychczasowe doświadczenia związane z inwestycjami drogowymi pokazały, że realizacja projektów, które nie były poprzedzone konsultacjami społecznymi, spotykała się z licznymi sprzeciwami i protestami. W związku z tym Zarząd postanowił każdorazowo konsultować planowane inwestycje z mieszkańcami. Pozwoliło to nie tylko uniknąć sytuacji konfliktowych, ale także odpowiednio zaprojektować inwestycję. To mieszkańcy najlepiej znają wszelkie bolączki lub uciążliwości, które od lat występują na danym terenie, a których wyeliminowanie może usprawnić funkcjonalność drogi. Podczas organizowanych konsultacji społecznych mogą oni zasygnalizować ważne kwestie problemowe. Ponadto mieszkańcy często wskazują na takie problemy, których nie sposób zaobserwować w ciągu krótkiego rozeznania terenowego, a które mogą zaskoczyć wykonawcę dopiero podczas realizacji inwestycji.

Sam pomysł konsultacji społecznych bardzo spodobał się mieszkańcom, ponieważ dały one szansę na uzyskanie informacji dotyczących danej inwestycji, ale również innych kwestii, które ich nurtują. Ponadto mieszkańcy nadal stosunkowo często nie wiedzą, do kogo zwrócić się z danym problemem. Dlatego bardzo ważne jest wyjście naprzeciw lokalnej społeczności, które dodatkowo przyczynia się do podnoszenia świadomości mieszkańców na temat sposobu realizacji różnych działań.

Organizator: Powiatowy Zarząd Dróg Publicznych w Cieszynie

Więcej: <http://gazetacodzienna.pl/artykul/gospodarka/rozmawiaja-na-temat-nowych-inwestycji-drogowych-w-powiecie>, dostęp 11.04.2015

45

Śliwkowe sady u stóp Skrzycznego

Śmiało można stwierdzić, że między lokalnymi społecznościami w Karpatach a miejscem ich życia istnieje nadal silny związek emocjonalny, który daje człowiekowi poczucie swojskości – świadomość „bycia u siebie”, a miejscu zapewnia dbającego o nie gospodarza²⁰. Biorąc pod uwagę tę zależność, Stowarzyszenie Ziemi Lipowskiej przystąpiło do realizacji projektu „Śliwkowe sady u stóp Skrzycznego”. Jego celem było zaangażowanie lokalnej społeczności w zachowanie charakterystycznych dla gminy Lipowa przydomowych sadów ze śliwką żniwką oraz przywrócenie tradycyjnych wiejskich ogrodów. Projekt skierowany był do 36 rodzin z terenu Lipowej, Słotwiny i Ostrego. Obejmował rewitalizację 30 sadów oraz stworzenie wokół 6 domostw tradycyjnych wiejskich ogrodów. Pomimo zakończenia realizacji projektu działania w nim podjęte są kontynuowane. Od 2012 roku cyklicznie organizowane jest Święto Śliwki, które ma zachęcać do odtwarzania tradycyjnych sadów oraz promować przetwory wytwarzane w tradycyjny sposób. W efekcie, wykorzystując związek emocjonalny mieszkańców ze swoją małą ojczyzną, udało się zaangażować ich nie tylko w dbanie o estetykę otoczenia, ale także w zachowanie i odtwarzanie tradycyjnego elementu krajobrazu gminy Lipowa.

Organizator: Stowarzyszenie Ziemi Lipowskiej

Więcej: <http://www.gmina-lipowa.org>, dostęp 11.04.2015

46

Zielone Karpaty = Czyste Karpaty

Wartości cenione przez mieszkańców warunkują ich opinie i postawy. To właśnie one mogą mieć kluczowe znaczenie dla skuteczności realizacji różnych działań rozwojowych oraz decydują o możliwości aktywnego w nich udziału mieszkańców. Dlatego bardzo istotna jest edukacja w celu podnoszenia świadomości na temat procesów zachodzących wokół mieszkańców. Dobrym przykładem takich działań jest kampania „Zielone Karpaty = Czyste Karpaty” przeprowadzona przez Ligę Ochrony Przyrody na terenie wybranych gmin karpaccich. Miała ona za zadanie zmianę postaw związanych z negatywnymi nawykami mieszkańców w sferze konsumpcji dóbr i postępowania z odpadami, a także wspieranie wdrażania selektywnej zbiórki odpadów. Projekt zakładał stworzenie ram merytorycznych edukacji i informacji tak, aby samorządy lokalne mogły w łatwy sposób adaptować je do swoich potrzeb. Obejmował m.in. wydanie poradnika komunikacji społecznej w zakresie gospodarki odpadami, sporządzenie aplikacji umożliwiającej zgłaszanie nieprawidłowości związanych z gospodarką odpadami (np. dzikie wysypiska śmieci), interweniowanie oraz uzyskanie porady ekspertów, przygotowanie Banku Wiedzy zawierającego artykuły ekspertów dotyczące najczęściej zgłaszanych problemów, wydanie poradnika *Zarządzanie odpadami w obszarach górskich*, a także przeprowadzenie warsztatów dla mediów i przedstawicieli samorządów oraz społeczności lokalnych.

Organizator: Liga Ochrony Przyrody

Więcej: https://niezapominajka.home.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=35:zielone-

²⁰ Jest to tzw. idea swojskości. K. Pawłowska, *Idea swojskości krajobrazu kulturowego*, [w:] K. Pawłowska, M. Swaryczewska (red.), *Ochrona dziedzictwa kulturowego: zarządzanie i partycypacja społeczna*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 95–102.

47

Karpacki Uniwersytet Partycypacji

Bardzo duże znaczenie dla realizacji celów Konwencji Karpackiej ma projekt Karpacki Uniwersytet Partycypacji. Jego celem było zaangażowanie mieszkańców Karpat w wypracowanie własnych kierunków rozwoju lokalnego, w oparciu o Konwencję Karpacką. W ramach projektu przeprowadzono kampanię informacyjną i rekrutację sześciu gmin (Krynica-Zdrój, Łężna, Przemyśl, Raciechowice, Zawoja oraz Zarszyn), w których następnie zorganizowano spotkania informacyjne, powołano Gminne Rady Konsultacyjne oraz określono ich główne cele w zależności od lokalnych potrzeb (np. opracowanie Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Przemyślu czy Programu Rozwoju Pasterstwa Tradycyjnego w Zawoi). Karpackie Rady Konsultacyjne uczestniczyły w szkoleniach dotyczących zagadnień z zakresu partycypacji społecznej, wdrażania Konwencji Karpackiej, współpracy organizacji pozarządowych z samorządami oraz komunikacji interpersonalnej. Rady Konsultacyjne spotykały się wraz z ekspertami oraz uczestniczyły w wyjazdach studyjnych, co pozwoliło poszczególnym gminom opracowanie sposobu realizacji wybranych przez nie zadań. W efekcie przedstawiciele gmin zapoznali się z zasadami, jakimi należy kierować się w codziennej pracy administracji samorządowej, aby realizowane działania umożliwiały praktyczne wdrażanie Konwencji Karpackiej, przyczyniając się tym samym do ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat. Z zasadami tymi mogli zapoznać się także przedstawiciele pozostałych gmin karpacczych, dzięki wydaniu publikacji pt. *Karpacki Model Partycypacji – uczestniczę, kreuję, decyduję*.

Organizator: Stowarzyszenie Ekopsychologia

Więcej: <http://www.karpackiuniwersytetpartycypacji.pl>, dostęp 11.04.2015

48

Inicjatywa na rzecz promocji dziedzictwa szczawskiego

Świadomość bogatych walorów przyrodniczych i kulturowych, a przez to dużego potencjału turystycznego, przyczyniła się do pojawienia się wśród części mieszkańców Szczawy potrzeby uczynienia z niej miejscowości atrakcyjnej turystycznie. Grupa tych osób założyła Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania Szczawy i postawiła sobie za zadanie aktywizację pozostałych mieszkańców w celu działań na rzecz rozwoju gminy. Istotnym sposobem funkcjonowania Stowarzyszenia było nastawienie na współpracę z innymi organizacjami pozarządowymi, samorządem lokalnym i wolontariuszami w myśl idei, że tylko wspólne działanie może przynieść wymierne korzyści. Praktyka ta pokazuje, jak istotne dla rozwoju gminy jest funkcjonowanie organizacji pozarządowych.

Głównym zadaniem realizowanym przez Stowarzyszenie jest „Inicjatywa na rzecz promocji dziedzictwa szczawskiego”. Celem jest aktywizacja obywatelska mieszkańców Szczawy poprzez ich udział w wydarzeniach kulturalnych. Zorganizowano koncert połączony z występami uzdolnionych uczniów ze Szczawy oraz wystawę twórczości lokalnych artystów, warsztaty ceramiczne i plastyczne, warsztaty fotograficzne, konkursy, spotkania gawędziarskie dzieci i młodzieży ze starszymi mieszkańcami gminy.

W czasie trwania całego projektu gromadzono zdjęcia i materiały dokumentujące przeszłość Szczawy, które posłużyły do opracowania albumu *Szczawa wczoraj i dziś*, łącącego treści związane z przeszłością ze współczesnością, a także kroniki wydarzeń realizowanych w ramach projektu. Zakres tematyczny tych działań skupiał się wokół dziedzictwa kulturowego gminy, a wszystkie one miały na celu jego utrwalenie i zachowanie w pamięci mieszkańców oraz podniesienie świadomości wartości, jaką przedstawia. Dzięki realizacji projektu udało się zwiększyć liczbę osób, zwłaszcza młodych, uczestniczących w organizacji przedsięwzięć kulturalnych, rozszerzyć zakres promocji Szczawy oraz poprawić jej wizerunek jako ośrodka turystyczno-uzdrowiskowego i, co najważniejsze, zintegrować społeczność lokalną wokół pracy na rzecz rozwoju miejscowości.

Organizator: Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania Szczawy

Więcej: <http://archiwumszczawskie.pl>, dostęp 11.05.2016

49

Strategia „Magicznej Krainy Łemków i Pogórze”
– konsultacje społeczne

Celem Strategii zrównoważonego rozwoju turystyki „Magicznej Krainy Łemków i Pogórze” na lata 2015–2020 było wytyczenie *kierunków rozwoju zrównoważonej turystyki – ważnej formy działalności gospodarczej na terenach cennych przyrodniczo, krajobrazowo i kulturowo – dla obszaru Beskidu Niskiego i przylegających doń karpaccich pogórze („Magiczna Kraina Łemków i Pogórze”)*. Została ona opracowana dla zwartej obszar 38 gmin z fragmentu terenu Beskidu Niskiego i odpowiadającego mu pasa Pogórze Karpackiego²¹.

Strategia była tworzona metodą partnersko-ekspercką, czyli w prace zaangażowani byli zarówno mieszkańcy jak i eksperci zewnętrzni, w tym specjaliści z zakresu: turystyki, marketingu, geografii Karpat, ochrony przyrody, dziedzictwa kulturowego oraz gospodarki przestrzennej.

Zasadniczym etapem przygotowania Strategii był cykl spotkań konsultacyjnych. Brali w nich udział przedstawiciele lokalnych społeczności, którzy reprezentowali miejscowe samorządy, organizacje pozarządowe i biznes turystyczny, a także przedstawiciele Lasów Państwowych i podmiotów wchodzących w skład systemu ochrony przyrody i środowiska (Magurski Park Narodowy, parki krajobrazowe, regionalne dyrekcje ochrony środowiska). Włączenie w prace mieszkańców regionu, którzy mieli realny wpływ na zawartość Strategii, daje, zdaniem jej autorów, szansę, że będą się oni utożsamiać z finalnym dokumentem, a ten nie będzie odezwany od rzeczywistości²².

Organizator: Lokalna Organizacja Turystyczna „Beskid Zielony”

Więcej: http://www.gridw.pl/images/documents/274/Strategia_zrownowazonego_rozwoju_III_2016.pdf, dostęp 11.05.2016 http://www.gridw.pl/images/documents/265/Lokalny_potencjal_monografia_3_II_2016.pdf, dostęp 11.05.2016

²¹ B. Zawilińska, A. Wilkońska, K. Szpara, *Strategia zrównoważonego rozwoju turystyki „Magicznej Krainy Łemków i Pogórze” na lata 2015-2020*, dz. cyt., s. 9-11.

²² *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, dz. cyt., s. 9.

50

Partycypacyjne tworzenie strategii w Zawoi

W gminie Zawoja, dzięki współpracy samorządu lokalnego z Fundacją Sendzimira w ramach projektu „Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce”, zrealizowano proces partycypacyjny, którego rezultatem ma być podjęcie decyzji co do zrównoważonego rozwiązania problemu gospodarki wodno-ściekowej²⁰. Przez cały czas realizacji projektu nie tylko podkreślano rolę mieszkańców, ale także włączano ich do konkretnych działań.

Pierwszym etapem były badania opinii społecznej przeprowadzone przez studentów i wolontariuszy, podczas których zauważono, że mieszkańcy z ogromną chęcią dzielą się swoimi opiniami i doświadczeniami. Następnie zorganizowano Dzień Wody – akcją edukacyjną połączoną z konkursami i festynem. Pozwoliło to na włączenie w proces partycypacji działań mających na celu podnoszenie świadomości ekologicznej. Ostatnim etapem były warsztaty partycypacyjne, podczas których określono najważniejsze kwestie społeczne, gospodarcze i środowiskowe oraz możliwe rozwiązania związane z gospodarką wodno-ściekową.

Ponieważ kwestia gospodarki ściekowej z uwagi na znaczne rozproszenie zabudowy stanowi duże wyzwanie dla praktycznie wszystkich gmin karpackich, wypracowane rozwiązania mogą stanowić modelowe rozwiązanie dla innych gmin borykających się z tym problemem.

Organizator: Fundacja Sendzimira we współpracy z Urzędem Gminy w Zawoi

Więcej: <http://www.sendzimir.org.pl/zawoja2010>, dostęp 11.04.2015

Bibliografia

- Bergier T., Kronenberg J., „Zrównoważony Rozwój – Zastosowania”, nr 1, Fundacja Sendzimira, Wrocław 2010.
- Böhm A., *Między mandatem a partycypacją społeczną*, [w:] U. Myga-Piątek, K. Pawłowska (red.), *Zarządzanie krajobrazem kulturowym*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG”, nr 10, Sosnowiec 2008, s. 515–524.
- Jeleński J., Wyżga B., *Możliwe techniczne i biologiczne interwencje w utrzymaniu rzek górskich*, 2013, manuskrypt, http://tarliskagornejraby.pl/e107_files/downloads/2013-08-30%20wytyczne%20kik-37.pdf
- Komunikacja i partycypacja społeczna. Poradnik*, J. Hausner (red.), Wyd. MSAP AE, Kraków 1999.
- Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, K. Szpara, B. Zawilińska, A. Wilkońska (red.), Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Rzeszów-Warszawa 2015, http://www.gridw.pl/images/documents/265/Lokalny_potencjal_monografia_3_II_2016.pdf
- Niewiadomski Z., *Udział publiczny we wdrażaniu Konwencji Karpackiej*, Zakliczyn 2013.
- Pawłowska K., *Idea swojskości krajobrazu kulturowego*, [w:] K. Pawłowska, M. Swaryczewska (red.), *Ochrona dziedzictwa kulturowego: zarządzanie i partycypacja społeczna*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 95–102.
- Pawłowska K., *Udział społeczeństwa w ochronie i kształtowaniu krajobrazu*, [w:] H. Izdebski (red.), *Ochrona i kształtowanie krajobrazu jako zadanie publiczne*, „Samorząd Terytorialny”, r. XXIV, 12 (228), 2014, s. 44–54.

- Peisert A., Kotnarowski M., *Tradycje obywatelskie polskich regionów a partycypacja obywatelska*, [w:] A. Olech (red.), *Dyktał czy uczestnictwo? Diagnoza partycypacji publicznej w Polsce*, t. 1, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2012, s. 250–273.
- Podręcznik do Konwencji Karpackiej*, publikacja przygotowana przez Regionalne Centrum Ekologiczne na Europę Środkową i Wschodnią oraz Akademię Europejską, 2007, http://documents.rec.org/publications/carpathian_handbook_polish.pdf.
- Szpara K., Zawilińska B., Wilkońska A., *Wybrane problemy rozwoju turystyki w Beskidzie Niskim i na Pogórzu Karpackim w świetle badań ruchu turystycznego*, [w:] K. Szpara, B. Zawilińska, A. Wilkońska (red.), *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Rzeszów-Warszawa 2015, s. 182–194.
- Wilkońska A., Szpara K., Zawilińska B., *Wizerunek turystyczny Beskidu Niskiego w świetle opinii uczestników targów turystycznych*, [w:] K. Szpara, B. Zawilińska, A. Wilkońska (red.), *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Rzeszów-Warszawa 2015, s. 168–181.
- Zanim wybuchnie konflikt. Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowaniu przestrzeni*, Tom A: *Dlaczego?*, K. Pawłowska (red.), Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2010.
- Zawilińska B., *Karpaty jako region turystyczny*, [w:] Z. Górka, J. Więclaw-Michniewska (red.), *Badania i podróże naukowe krakowskich geografów*, t. 2, PTG Oddział w Krakowie, Kraków 2005, s. 144–152, http://www.ap.krakow.pl/ptg/index_pliki/czasopismo/tom_2/karpaty_region_turystyczny_2005.pdf
- Zawilińska B., Wilkońska A., Szpara K., *Miejscowy potencjał turystyczny i zrównoważony rozwój turystyki w opinii i działaniach lokalnych samorządów*, [w:] K. Szpara, B. Zawilińska, A. Wilkońska (red.), *Lokalny potencjał a zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach*, Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Rzeszów-Warszawa 2015, s. 122–136.
- Zawilińska B., Wilkońska A., Szpara K., *Strategia zrównoważonego rozwoju turystyki „Magicznej Krainy Łemków i Pogórzan” na lata 2015–2020*, Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Zakład Narodowej Fundacji Ochrony Środowiska, Warszawa 2016, http://www.gridw.pl/images/documents/274/Strategia_zrownowazonego_rozwoju_III_2016.pdf

Strony internetowe

- <http://archiwumszczawskie.pl>
- <http://gazetacodzienna.pl/artykul/gospodarka/rozmawiaja-na-temat-nowych-inwestycji-drogowych-w-powiecie>
- <http://karpatylacza.pl>
- <http://www.gmina-lipowa.org>
- <http://www.karpackiuniwersytetpartycypacji.pl>
- <http://www.konwencjakarpacka.pl>
- https://niezapominajka.home.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=35:zielone-karpaty-czyste-karpaty&catid=18:projekty-ligi-ochrony-przyrody&Itemid=56
- <http://www.sendzimir.org.pl/zawoja2010>

Aneks 1

RAMOWA KONWENCJA O OCHRONIE I ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU KARPAT

„Strony”,

Potwierdzając, iż Karpaty są unikalnym naturalnym skarbem o wyjątkowym pięknie i wartości przyrodniczej, ważną ostoją różnorodności biologicznej, obszarem źródłiskowym głównych rzek, istotnym siedliskiem i ostoją dla wielu zagrożonych gatunków roślin i zwierząt oraz największym w Europie obszarem lasów pierwotnych, a także świadomi, iż Karpaty stanowią istotne środowisko przyrodnicze, gospodarcze, kulturowe, rekreacyjne oraz środowisko życia w sercu Europy, dzielone przez wielu ludzi i wiele państw;

Mając świadomość znaczenia, jak też środowiskowych, kulturowych oraz społeczno-gospodarczych wartości regionów górskich, z powodu których Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych proklamowało rok 2002 Międzynarodowym Rokiem Gór; uznając znaczenie regionów górskich, co zostało zapisane w rozdziale 13 (Zrównoważony Rozwój Terenów Górskich) Deklaracji o Środowisku i Rozwoju („Agenda 21”, Rio de Janeiro, 1992 r.) i Planie Implementacyjnym przyjętym na Szczycie Świata w sprawie Zrównoważonego Rozwoju; przywołując Deklarację o Środowisku i Zrównoważonym Rozwoju Regionu Karpacko-Dunajskiego (przyjętą w 2001 roku w Bukareszcie);

Biorąc pod uwagę odpowiednie postanowienia i zasady zapisane w stosownych globalnych, regionalnych i subregionalnych instrumentach prawnych, strategiach i programach dotyczących środowiska;

Mając na celu efektywniejsze wdrożenie tych, już istniejących instrumentów oraz opierając się na innych programach międzynarodowych;

Uznając, że Karpaty stanowią środowisko życia ludności miejscowej oraz doceniając wkład ludności miejscowej w rozwój zrównoważony pod względem społecznym, kulturowym i gospodarczym oraz w zachowanie wiedzy ludowej w Karpatach;

Potwierdzając znaczenie współpracy subregionalnej dla ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat w kontekście procesu „Środowisko dla Europy”;

Uznając, że doświadczenie uzyskane w ramach Konwencji o Ochronie Alp (przyjętej w Salzburgu w 1991 roku) stanowi skuteczny model ochrony i zrównoważonego rozwoju regionów górskich, tworzący solidną podstawę dla nowych inicjatyw partnerskich oraz dalszego wzmocnienia współpracy między państwami alpejskimi i karpackimi;

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

Mając świadomość faktu, że działania na rzecz ochrony, utrzymania i zrównoważonego gospodarowania naturalnymi zasobami Karpat nie mogą być skutecznie podejmowane przez pojedynczy kraj, lecz wymagają współpracy regionalnej oraz że współpraca transgraniczna zapewnia większą skuteczność w osiągnięciu spójności ekologicznej;

uzgodniły, co następuje:

Artykuł 1 **Zakres geograficzny**

1. Konwencja obejmuje Region Karpacki (zwany dalej „Karpatami”), który zostanie określony przez Konferencję Stron.
2. Każda ze Stron może rozszerzyć stosowanie niniejszej Konwencji i jej Protokołów na kolejne części swojego terytorium przez złożenie deklaracji u Depozytariusza, o ile jest to niezbędne dla wdrożenia postanowień niniejszej Konwencji.

Artykuł 2 **Ogólne cele i zasady**

1. Strony będą prowadzić wszechstronną politykę i współpracować na rzecz ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpat w celu między innymi poprawy jakości życia, wzmocnienia miejscowej gospodarki i społeczności lokalnych oraz zachowania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego.
2. Dla osiągnięcia celów określonych w ustępie 1, Strony podejmą odpowiednie środki w dziedzinach wskazanych w artykułach 4 – 13 niniejszej Konwencji, promując:
 - a) zasady przezorności i zapobiegania,
 - b) zasadę „zanieczyszczający płaci”,
 - c) udział społeczeństwa i zaangażowanie zainteresowanych podmiotów,
 - d) współpracę transgraniczną,
 - e) zintegrowane planowanie i gospodarowanie zasobami ziemi i wód,
 - f) podejście programowe, oraz
 - g) podejście ekosystemowe.
3. Aby osiągnąć cele określone w niniejszej Konwencji i aby zapewnić jej wdrożenie, w razie potrzeby, Strony mogą opracowywać i przyjmować Protokoły.

Artykuł 3 **Zintegrowane podejście do gospodarowania zasobami ziemi**

Strony zastosują zintegrowane podejście do gospodarowania zasobami ziemi, określone w rozdziale 10 Agendy 21, opracowując i wprowadzając właściwe instrumenty, takie jak plany zintegrowanego zarządzania odnoszące się do dziedzin objętych niniejszą Konwencją.

Artykuł 4

Ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej

1. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu ochronę, zrównoważone użytkowanie oraz przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej na całym obszarze Karpat. Strony podejmą odpowiednie środki dla zapewnienia wysokiego stopnia ochrony i zrównoważonego użytkowania naturalnych i pół-naturalnych siedlisk, ich ciągłości i łączności oraz gatunków flory i fauny charakterystycznych dla Karpat, a w szczególności ochrony gatunków zagrożonych i endemicznych oraz wielkich drapieżników.
2. Strony będą promować odpowiednie utrzymywanie pół-naturalnych siedlisk, odtwarzanie pierwotnego stanu siedlisk zdegradowanych oraz wspieranie opracowywania i realizacji odpowiednich planów zarządzania.
3. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu zapobieganie wprowadzaniu obcych gatunków inwazyjnych i uwalnianiu organizmów genetycznie zmodyfikowanych, zagrażających ekosystemom, siedliskom lub gatunkom, oraz ich kontrolowanie lub eliminowanie.
4. Strony będą opracowywać i/lub promować kompatybilne systemy monitoringu, skoordynowane regionalne rejestry gatunków i siedlisk, skoordynowane badania naukowe oraz tworzenie powiązań i połączeń między nimi.
5. Strony będą współpracować przy tworzeniu sieci ekologicznej w Karpatach, jako części składowej Paneuropejskiej Sieci Ekologicznej, oraz ustanawianiu i wspieraniu Karpackiej Sieci Obszarów Chronionych, a także wzmacnianiu ochrony i zrównoważonego rozwoju terenów położonych poza obszarami chronionymi.
6. Strony podejmą odpowiednie środki dla uwzględnienia celów ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej w politykach sektorowych, dotyczących na przykład gospodarki rolnej na terenach górskich, gospodarki leśnej na terenach górskich, zarządzania dorzecziami, turystyki, transportu i energetyki oraz przemysłu i górnictwa.

Artykuł 5

Planowanie przestrzenne

1. Strony będą prowadzić politykę planowania przestrzennego mającą na celu ochronę i zrównoważony rozwój Karpat, uwzględniającą szczególne uwarunkowania ekologiczne i społeczno-gospodarcze występujące w Karpatach i ich ekosystemach górskich oraz zapewniającą korzyści dla lokalnych mieszkańców.
2. Strony będą dążyć do koordynowania planowania przestrzennego na terenach przygranicznych przez opracowywanie transgranicznych i/lub regionalnych polityk i programów zagospodarowania przestrzennego oraz rozszerzanie i wspieranie współpracy między właściwymi instytucjami regionalnymi i lokalnymi.

3. Podczas opracowywania polityki i programów zagospodarowania przestrzennego szczególne uwaga powinna być położona między innymi na:
- a) infrastrukturę i usługi w zakresie transgranicznego transportu, energetyki i tele-komunikacji,
 - b) ochronę i zrównoważone użytkowanie zasobów naturalnych,
 - c) spójność planów rozwoju miast i wsi na terenach przygranicznych,
 - d) zapobieganie transgranicznym oddziaływaniom zanieczyszczeń,
 - e) zintegrowane planowanie przestrzenne oraz oceny oddziaływania na środowisko.

Artykuł 6

Zrównoważone i zintegrowane zarządzanie wodami dorzeczy

Uwzględniając hydrologiczną, biologiczną, ekologiczną i innego rodzaju specyfikę dorzeczy rzek górskich, Strony:

- a) zastosują odpowiednie środki promowania polityk zapewniających uwzględnianie zrównoważonego wykorzystywania zasobów wodnych w planach użytkowania ziemi oraz będą dążyły do realizacji polityk i planów opartych na zintegrowanym podejściu do zarządzania dorzeciami, uznając znaczenie ograniczania, zapobiegania i kontrolowania zanieczyszczeń oraz powodzi, a także zmniejszając rozczłonkowanie siedlisk wodnych,
- b) będą prowadziły politykę mającą na celu zrównoważone gospodarowanie zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, dostateczne zaopatrzenie w dobrej jakości wody powierzchniowe i podziemne niezbędne dla zrównoważonego, trwałego i sprawiedliwego użytkowania wód oraz zapewnienie wystarczających urządzeń sanitarnych i oczyszczania ścieków,
- c) będą prowadziły politykę mającą na celu ochronę naturalnych cieków wodnych, źródeł, jezior i zasobów wód podziemnych oraz zachowanie i ochronę obszarów wodno-błotnych i ich ekosystemów, a także ochronę przed szkodliwymi zjawiskami naturalnymi i antropogenicznymi, na przykład powodzią i zanieczyszczeniem wód na skutek awarii,
- d) będą w dalszym ciągu rozwijały skoordynowany lub wspólny system środków, działań i wczesnego ostrzegania, związany z transgranicznymi oddziaływaniami na stosunki wodne powodowanymi przez powódzie i zanieczyszczenie wód na skutek awarii, a także będą współpracować w zapobieganiu i ograniczaniu szkód oraz udzielać sobie pomocy w ich usuwaniu.

Artykuł 7

Zrównoważone rolnictwo i leśnictwo

1. Strony utrzymają gospodarowanie ziemi zgodnie z tradycyjnymi sposobami jej uprawy w sposób zrównoważony oraz podejmą odpowiednie środki dla sformułowania i wdrażania swoich polityk rolnych, mając na uwadze potrzebę ochrony ekosystemów i krajobrazów górskich, znaczenie różnorodności biologicznej i specyficzne warunki gór jako terenów o mniej korzystnych możliwościach gospodarowania.
2. Strony, biorąc pod uwagę wysokie znaczenie ekologiczne karpaccich ekosystemów górskich, takich jak naturalne i pół-naturalne użytki zielone, będące elementami sieci ekologicznych, krajobrazów i tradycyjnych sposobów użytkowania ziemi, będą prowadzić politykę mającą na celu rozwijanie i formułowanie odpowiednich instrumentów, takich jak programy rolnośrodowiskowe w Karpatach, mające kluczowe znaczenie i rozszerzające zakres uwzględnienia problemów środowiskowych w polityce rolnej i w planach gospodarowania ziemią.
3. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu promowanie i wspieranie stosowania instrumentów i programów zgodnych z uzgodnionymi na szczeblu międzynarodowym zasadami zrównoważonej gospodarki leśnej.
4. Strony będą stosować zrównoważone praktyki w gospodarce leśnej na terenach górskich w Karpatach, biorąc pod uwagę wielorakie funkcje ekologiczne lasów, wysokie znaczenie ekologiczne karpaccich ekosystemów górskich, jak również mniej korzystne warunki w lasach górskich.
5. Strony będą prowadzić politykę zmierzającą do tworzenia odpowiedniej wielkości i ilości obszarów chronionych w lasach naturalnych, a zwłaszcza pierwotnych, w celu ograniczenia lub dostosowania ich użytkowania do założonych celów ochrony.
6. Strony będą promować stosowanie w praktyce przyjaznych dla środowiska działań w rolnictwie i leśnictwie, zapewniających odpowiednie zatrzymywanie wody opadowej na terenach górskich w celu skuteczniejszego zapobiegania powodziom i zwiększenia bezpieczeństwa życia i mienia.

Artykuł 8

Zrównoważony transport i infrastruktura

1. Strony będą prowadzić politykę planowania i rozwoju zrównoważonego transportu i infrastruktury, która będzie mieć na uwadze specyfikę środowiska terenów górskich, z uwzględnieniem ochrony obszarów wrażliwych, zwłaszcza obszarów o wysokiej różnorodności biologicznej, szlaków wędrówek lub obszarów o międzynarodowym znaczeniu, ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej oraz ochrony obszarów o szczególnym znaczeniu dla turystyki.

WSPÓLNIE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU KARPAT

2. Strony podejmą współpracę zmierzającą do rozwoju zrównoważonych polityk transportowych, które zapewnią korzyści wynikające z mobilności i możliwości dojazdu w Karpatach, jednocześnie minimalizując szkodliwe oddziaływania na zdrowie ludzkie, krajobraz, rośliny, zwierzęta oraz ich siedliska, a także uwzględniając środki kształtowania popytu na zrównoważony transport na wszystkich etapach planowania transportu w Karpatach.
3. Na ekologicznie wrażliwych obszarach, Strony będą współpracować w celu rozwijania modeli transportu przyjaznego dla środowiska.

Artykuł 9

Zrównoważona turystyka

1. Strony podejmą środki mające na celu promowanie zrównoważonej turystyki w Karpatach, przynoszącej korzyści ludności miejscowej, opartej na wyjątkowym charakterze przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego Karpát, a także rozszerzą współpracę w tym celu.
2. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu promowanie współpracy transgranicznej, przyczyniającej się do rozwoju zrównoważonej turystyki, na przykład przez opracowywanie skoordynowanych lub wspólnych planów zarządzania transgranicznymi lub przygranicznymi obszarami chronionymi oraz innymi terenami o walorach turystycznych.

Artykuł 10

Przemysł i energia

1. Strony będą promować technologie czystszej produkcji w celu odpowiedniego zapobiegania awariom przemysłowym, ograniczania i usuwania ich skutków oraz ochrony zdrowia ludzkiego i ekosystemów górskich.
2. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu wprowadzenie przyjaznych dla środowiska metod produkcji, dystrybucji i wykorzystywania energii, minimalizujących negatywne wpływy na różnorodność biologiczną i krajobraz, włączając w razie potrzeby, szersze wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii i rozwiązań energooszczędnych.
3. Strony będą dążyć do ograniczania negatywnych skutków wydobycia kopalin na środowisko i zapewnienia nadzoru nad zgodnością technologii i praktyk górniczych z wymaganiami ochrony środowiska.

Artykuł 11

Dziedzictwo kulturowe i wiedza ludowa

Strony będą prowadzić politykę mającą na celu zachowanie i promowanie dziedzictwa kulturowego i wiedzy ludowej ludności miejscowej oraz wyrobu i wprowadzania na rynek miejscowych produktów, wyrobów artystycznych i rękodzielniczych. Strony będą dążyć do zachowania w Karpatach tradycyjnej architektury, sposobów użytkowania ziemi, miejscowych

ras zwierząt gospodarskich i odmian roślin uprawnych oraz zrównoważonego użytkowania dziko rosnących roślin.

Artykuł 12

System ocen oddziaływania na środowisko i informowania o stanie środowiska, monitoring oraz wczesne ostrzeżenie

1. Aby uniknąć negatywnych skutków transgranicznych, jeśli to konieczne, Strony zastosują oceny ryzyka, oceny oddziaływania na środowisko i strategiczne oceny oddziaływania na środowisko, biorąc pod uwagę specyfikę karpaccich ekosystemów górskich, przeprowadzą konsultacje w sprawie przedsięwzięć o transgranicznym charakterze w Karpatach i dokonają oceny ich oddziaływań na środowisko.
2. Stosując istniejące metody monitoringu i oceny, Strony będą prowadzić politykę mającą na celu promowanie:
 - a) współpracy w prowadzeniu badań i ocen naukowych w Karpatach,
 - b) wspólnych lub wzajemnie uzupełniających się programów monitoringu, włączając systematyczny monitoring stanu środowiska,
 - c) porównywalności, komplementarności i standaryzacji metod badań i związanych z nimi działań dotyczących pozyskiwania danych,
 - d) harmonizacji istniejących i opracowywanie nowych wskaźników środowiskowych i społeczno-gospodarczych,
 - e) systemu wczesnego ostrzegania, monitoringu i oceny naturalnych i antropogenicznych rodzajów ryzyka i zagrożeń dla środowiska,
 - f) dostępnego dla wszystkich Stron systemu informacyjnego.

Artykuł 13

Podnoszenie świadomości, edukacja i udział społeczeństwa

1. Strony będą prowadzić politykę mającą na celu podnoszenie świadomości ekologicznej i poprawę dostępu społeczeństwa do informacji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpac oraz promowanie związanych z tym szkolnych i innych programów edukacyjnych.
2. Strony będą prowadzić politykę gwarantującą udział społeczeństwa w procesie podejmowania decyzji dotyczących ochrony i zrównoważonego rozwoju Karpac oraz wdrażania niniejszej Konwencji.

Artykuł 14

Konferencja Stron

1. Niniejszym ustanawia się Konferencję Stron (zwaną dalej „Konferencją”).
2. Konferencja będzie omawiać wspólne problemy Stron i podejmować niezbędne decyzje przyczyniające się do efektywnego wdrażania Konwencji.

W szczególności, Konferencja:

- a) będzie regularnie dokonywać przeglądu i wspierać wdrażanie Konwencji i jej Protokołów,
 - b) przyjmie poprawki do Konwencji, zgodnie z artykułem 19,
 - c) przyjmie Protokoły oraz poprawki do nich, zgodnie z artykułem 18,
 - d) powoła swojego przewodniczącego i ustanowi organ wykonawczy na okres między sesjami, w razie potrzeby i zgodnie ze swoim regulaminem,
 - e) ustanowi takie organy pomocnicze, między innymi tematyczne grupy robocze, jakie uważa za niezbędne dla wdrażania Konwencji, będzie regularnie dokonywać przeglądu raportów przedłożonych przez swoje organy pomocnicze oraz przekaże im wytyczne w tym zakresie,
 - f) zatwierdzi program pracy, reguły finansowe i budżet na swoją działalność, w tym na działalność organów pomocniczych i sekretariatu, oraz podejmie niezbędne działania zapewniające ich finansowanie, zgodnie z artykułem 17,
 - g) uchwali własny Regulamin,
 - h) przyjmie lub zaleci środki mające na celu osiągnięcie celów określonych w artykułach 2 – 13,
 - i) gdy to stosowne, nawiąże współpracę z właściwymi organami lub agencjami – krajowymi lub międzynarodowymi, rządowymi lub pozarządowymi – oraz wzmocni związki z innymi odpowiednimi konwencjami, jednocześnie unikając powielania działań, oraz
 - j) będzie wykonywać inne funkcje, jakie mogą być niezbędne dla osiągnięcia celów Konwencji.
3. Pierwsza sesja Konferencji Stron zostanie zwołana nie później niż w ciągu jednego roku od dnia wejścia w życie Konwencji; jeżeli Konferencja nie ustali inaczej, sesje zwyczajne będą zwoływane co trzy lata.
4. Nadzwyczajne sesje Konferencji będą zwoływane w terminach określonych przez Konferencję na sesji zwyczajnej albo na pisemny wniosek którejkolwiek Strony, pod warunkiem, że w ciągu trzech miesięcy od przekazania tego wniosku wszystkim pozostałym Stronom przez Sekretariat wniosek ten poprze przynajmniej jedna trzecia Stron.
5. Strony mogą podjąć decyzję o dopuszczeniu obecności na zwyczajnych i nadzwyczajnych sesjach Konferencji w charakterze obserwatorów:
- a) każdego innego Państwa,
 - b) każdej organizacji krajowej, międzyrządowej lub pozarządowej, której działalność jest związana z Konwencją.

Warunki dopuszczenia i udziału obserwatorów zostaną ustalone w regulaminie. Obserwatorzy mogą przedstawiać wszelkie informacje lub raporty związane z celami Konwencji.

6. Konferencja będzie podejmować decyzje jednomyślnie.

Artykuł 15 Sekretariat

1. Niniejszym zostaje powołany Sekretariat.
2. Do zadań Sekretariatu należy :
 - a) organizowanie sesji Konferencji i świadczenie w razie potrzeby związanych z nimi usług,
 - b) kompilowanie i przekazywanie przedłożonych Sekretariatowi raportów,
 - c) koordynowanie swojej działalności z sekretariatami innych właściwych międzynarodowych organów i konwencji,
 - d) opracowanie raportów z wykonywania swoich funkcji wynikających z Konwencji i jej Protokołów, między innymi raportów finansowych, i przedstawianie ich Konferencji,
 - e) udzielanie pomocy w zakresie badań naukowych, kontaktów i wymiany informacji w sprawach związanych z niniejszą Konwencją, oraz
 - f) wykonywanie innych funkcji sekretarskich, jakie ustali Konferencja.

Artykuł 16 Organy pomocnicze

Organy pomocnicze, między innymi tematyczne grupy robocze ustanowione na podstawie artykułu 14 ustęp 2 litera e, będą, gdy to niezbędne, udzielać Konferencji pomocy technicznej, informacji i rad dotyczących konkretnych kwestii związanych z ochroną i zrównoważonym rozwojem Karpat.

Artykuł 17 Składki

Każda Strona wniesie swoją składkę do regularnego budżetu Konwencji, zgodnie ze skalą składek określoną przez Konferencję.

Artykuł 18 Protokoły

1. Każda ze Stron może przedłożyć projekty Protokołów do Konwencji.
2. Projekty Protokołów zostaną przekazane za pośrednictwem Sekretariatu wszystkim Stronom co najmniej 6 miesięcy przed sesją Konferencji, na której mają być one rozważane.
3. Protokoły będą przyjmowane i podpisywane na sesjach Konferencji. Do wejścia w życie Protokołów, poprawek do nich i ich wypowiedzenia będą stosować się odpowiednio przepisy artykułu 19, artykułu 21 ustęp 2-4 i artykułu 22 Konwencji. Tylko Strona Konwencji może stać się Stroną Protokołów.

Artykuł 19 **Poprawki do Konwencji**

1. Każda ze Stron może przedłożyć projekty poprawek do Konwencji.
2. Projekty poprawek zostaną przekazane za pośrednictwem Sekretariatu wszystkim Stronom Konwencji co najmniej 6 miesięcy przed sesją Konferencji, na której dana poprawka ma być rozważana.
3. Proponowane poprawki do Konwencji będą przyjmowane przez Konferencję jednomyślnie.
4. Poprawki do Konwencji podlegają ratyfikacji, zatwierdzeniu lub przyjęciu. Poprawki wchodzi w życie dziewięćdziesiątego dnia od dnia, w którym zostanie złożony czwarty dokument ratyfikacji, zatwierdzenia lub przyjęcia; poprawki wejdą w życie dla każdej następnej Strony dziewięćdziesiątego dnia od dnia, w którym złoży ona swój dokument ratyfikacji, zatwierdzenia lub przyjęcia.

Artykuł 20 **Rozstrzygnięcie sporów**

Strony będą rozstrzygać spory dotyczące interpretacji lub stosowania Konwencji w drodze negocjacji lub w każdy inny sposób rozstrzygnięcia sporów, zgodnie z prawem międzynarodowym.

Artykuł 21 **Wejście w życie**

1. Konwencja będzie otwarta do podpisu u Depozytariusza w terminie od ... do ...
2. Konwencja podlega ratyfikacji, zatwierdzeniu lub przyjęciu przez Sygnatariuszy. Konwencja będzie otwarta do przystąpienia dla nie-sygnatariuszy. Dokumenty ratyfikacji, zatwierdzenia, przyjęcia i przystąpienia będą składane u Depozytariusza.
3. Konwencja wejdzie w życie dziewięćdziesiątego dnia od dnia, w którym zostanie złożony czwarty dokument ratyfikacji, zatwierdzenia, przyjęcia, lub przystąpienia.
4. Konwencja wejdzie w życie dla każdej następnej Strony dziewięćdziesiątego dnia od dnia złożenia przez tę Stronę dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia.

Artykuł 22 **Wypowiedzenie**

Każda ze Stron może wypowiedzieć Konwencję powiadamiając o tym pismem skierowanym do Depozytariusza. Wypowiedzenie nabiera mocy sto osiemdziesiątego dnia od dnia otrzymania powiadomienia przez Depozytariusza.

Artykuł 23
Depozytariusz

1. Depozytariuszem Konwencji będzie Rząd Ukrainy.
2. Depozytariusz powiadomi wszystkie pozostałe Strony o:
 - a) każdym podpisaniu Konwencji lub Protokołów do niej,
 - b) złożeniu każdego dokumentu ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia,
 - c) terminie wejścia w życie Konwencji, jak również Protokołów lub poprawek do nich oraz terminie ich wejścia w życie dla każdej następczej Strony,
 - d) każdym powiadomieniu o wypowiedzeniu Konwencji lub Protokołów do niej oraz terminie, w którym wypowiedzenie nabierze mocy dla danej Strony,
 - e) każdym złożeniu deklaracji, o której mowa w artykule 1 ustęp 2.

Sporządzono w w dniu, w jednym egzemplarzu oryginalnym w języku angielskim.

Exemplarz oryginalny Konwencji będzie złożony u Depozytariusza, który przekaże uwierzytelnione kopie wszystkim Stronom.

Na dowód czego niżej podpisani, należycie do tego upoważnieni, podpisali niniejszą Konwencję:

W imieniu Rządu:
Republiki Czeskiej

W imieniu Rządu:
Republiki Węgierskiej

W imieniu Rządu:
Rzeczypospolitej Polskiej

W imieniu Rządu:
Rumunii

W imieniu Rady Ministrów:
Serbii i Czarnogóry

W imieniu Rządu:
Republiki Słowackiej

W imieniu Rządu:
Ukrainy

Aneks 2

Lista gmin objętych Ramową konwencją o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat

W województwie małopolskim:

- w powiecie bocheńskim: Lipnica Murowana, Łapanów, Nowy Wiśnicz, Trzciana, Żegocina
- w powiecie brzeskim: Czchów, Gnojnik, Iwkowa
- w powiecie gorlickim: Biecz, Bobowa, Gorlice, Gorlice, Lipinki, Łużna, Moszczenica, Ropa, Sękowa, Uście Gorlickie
- w powiecie krakowskim: Mogilany, Świątniki Górne
- w powiecie limanowskim: Dobra, Jodłownik, Kamienica, Laskowa, Limanowa (m), Limanowa (w), Łukowica, Mszana Dolna (w), Mszana Dolna (m), Niedźwiedź, Stąpnice, Tymbark
- w powiecie myślenickim: Dobczyce, Lubień, Myślenice, Pcim, Raciechowice, Siepraw, Sułkowice, Tokarnia, Wiśniowa
- miasto Nowy Sącz
- w powiecie nowosądeckim: Chelmiec, Gródek nad Dunajcem, Grybów (m), Grybów (w), Kamionka Wielka, Korzenna, Krynica-Zdrój, Łabowa, Łącko, Łososina Dolna, Muszyna, Nawojowa, Piwniczna-Zdrój, Podegrodzie, Rytro, Stary Sącz
- w powiecie nowotarskim: Czarny Dunajec, Czorsztyn, Jabłonka, Krościenko nad Dunajcem, Lipnica Wielka, Łapsze Niżne, Nowy Targ (m), Nowy Targ (w), Ochotnica Dolna, Raba Wyżna, Rabka-Zdrój, Spytkowice, Szaflary, Szczawnica
- w powiecie suskim: Budzów, Bystra-Sidzina, Jordanów (m), Jordanów (w), Maków Podhalański, Stryszawa, Sucha Beskidzka, Zawoja, Zembrzyce
- w powiecie tarnowskim: Ciężkowice, Gromnik, Pleśna, Ryglice, Rzepiennik Strzyżewski, Szerzyny, Tuchów, Zakliczyn
- w powiecie tatrzańskim: Biały Dunajec, Bukowina Tatrzańska, Kościelisko, Poronin, Zakopane
- w powiecie wadowickim: Andrychów, Kalwaria Zebrzydowska, Lanckorona, Mucharz, Stryszów, Tomice, Wadowice
- w powiecie wielickim: Biskupice, Gdów, Kłaj, Niepołomice i Wieliczka.

W województwie podkarpackim:

- w powiecie bieszczadzkim: Czarna, Lutowiska, Ustrzyki Dolne
- w powiecie brzozowskim: Brzozów, Domaradz, Dydnia, Haczów, Jasienica Rosielna, Nozdrzec
- w powiecie dębickim: Brzostek, Jodłowa
- w powiecie jasielskim: Brzyska, Dębowiec, Jasło (m), Jasło (w), Kołaczyce, Krempna, Nowy Żmigród, Osiek Jasielski, Skołyżyn, Tarnowiec
- miasto Krosno
- w powiecie krośnieńskim: Chorkówka, Dukla, Iwonicz-Zdrój, Jaśliska, Jedlicze, Korczyn, Krościenko Wyżne, Miejsce Piastowe, Rymanów, Wojaszówka
- w powiecie leskim: Baligród, Cisna, Lesko, Olszanica, Solina

ANEKS 2. LISTA GMIN OBJĘTYCH RAMOWĄ KONWENCJĄ O OCHRONIE I ...

- miasto Przemyśl
- w powiecie przemyskim: Bircza, Dubiecko, Fredropol, Krasiczyn, Krzywca, Przemyśl
- w powiecie przeworskim: Jawornik Polski
- w powiecie ropczycko-sędziszowskim: Wielopole Skrzyńskie
- w powiecie rzeszowskim: Błażowa, Chmielnik, Dynów (m), Dynów (w), Hyżne, Krasne, Lubenia, Tyczyn
- w powiecie sanockim: Besko, Bukowsko, Komańcza, Sanok (m), Sanok (w), Tyrawa Wołoska, Zagórz, Zarszyn
- w powiecie strzyżowskim: Czudec, Frysztak, Niebylec, Strzyżów, Wiśniowa.

W województwie śląskim:

- miasto Bielsko-Biała
- w powiecie bielskim: Buczkowice, Jaworze, Kozy, Porąbka, Szczyrk, Wilkowice;
- w powiecie cieszyńskim: Brenna, Goleszów, Istebna, Ustroń, Wiśla
- w powiecie żywieckim: Czernichów, Gilowice, Jeleśnia, Koszarawa, Lipowa, Łękawica, Łodygowice, Milówka, Radziechowy-Wieprz, Rajcza, Ślemień, Świnna, Ujsoty, Węgierska Górka, Żywiec.

Legenda:

m – gmina miejska

w – gmina wiejska

Aneks 3

0 osobach zaangażowanych w opracowanie tego Poradnika

dr Agata Ćwik

Pochodzi z Karpacza. Studiowała geografię w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jest również absolwentką studiów podyplomowych w zakresie europeistyki w Instytucie Studiów Regionalnych UJ. Od 2005 roku pracuje jako nauczyciel akademicki na Wydziale Biologiczno-Rolniczym Uniwersytetu Rzeszowskiego. Swoje zainteresowania badawcze koncentruje na przyrodniczych podstawach planowania przestrzennego i zrównoważonym rozwoju, głównie w odniesieniu do terenu Karpacza. Interesuje się także zagadnieniami korytarzy rzecznych i innych elementów struktury przyrodniczej miast, a także antropopresją i funkcjonowaniem środowiska w obszarach przyrodniczo cennych. Autorka kilkudziesięciu artykułów naukowych z tego zakresu. Laureatka nagrody zespołowej Rektora Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie za monografię „Gospodarka regionalna i lokalna a rozwój zrównoważony”. W latach 2008-2014 uczestniczyła w pracach Zespołu Problemowego ds. Zrównoważonego Rozwoju przy Komitecie Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN. Jest członkinią Polskiej Asocjacji Ekologii Krajobrazu i Karpackiej Rady Naukowej. Posiada uprawnienia przewodnika beskidzkiego. Zaangażowana we wdrażanie zapisów Konwencji Karpackiej poprzez pracę w Krajowej Grupie Roboczej ds. Planowania Przestrzennego. Pomyślnie sędziowała i współautorka „Kodeksu dobrych praktyk kształtowania przestrzeni w Karpaczu”.

dr hab. inż. Marian Cieślak † 2016

Znany w ornitologicznych kręgach dr hab. inż. Marian Cieślak – leśnik z wykształcenia, ekolog z powołania. Wieloletni pracownik Instytutu Ochrony Środowiska i Fundacji EkoFundusz. Był autorem wielu prac z zakresu: ochrony przyrody, ekologii ptaków i ekologii krajobrazu, fizjografii i planowania przestrzennego. Był także członkiem-założycielem Komitetu Ochrony Orłów – organizacji pozarządowej zajmującej się czynną ochroną rzadkich ptaków szponiastych. Od lat 80-tych dr Marian Cieślak zajmował się badaniem piór i publikował przewodniki do ich identyfikacji. Ostatnią dekadę poświęcił na badania sówich piór i relacji między ekologią sów a ich upierzeniem.

dr inż. Anna Dubel

Specjalistka ds. zarządzania środowiskowego, doktor nauk ekonomicznych adiunkt w Katedrze Ekonomii, Finansów i Zarządzania Środowiskiem na Wydziale Zarządzania Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica w Krakowie (AGH), a także lider programu Zarządzanie Środowiskiem w Stowarzyszeniu Centrum Rozwiązań Systemowych. Koordynator grantów badawczych z zakresu gospodarki wodnej oraz praktycznych projektów dotyczących zarządzania na obszarach Natura 2000. Prowadziła badania w kilku międzynarodowych projektach Unii Europejskiej. Trener zarządzania środowiskowego i moderator spotkań konsultacyjnych. Autorka wielu publikacji naukowych i ekspertyz z zakresu zarządzania środowiskowego i gospodarki wodnej.

dr Bożena Haczek

Ukończyła studia wyższe na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w zakresie geografii turystyki. Przez szereg lat pracowała na Uniwersytecie im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, gdzie uzyskała stopień naukowy doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii. Obecnie pracuje w Departamencie Ochrony Przyrody Ministerstwa Środowiska, gdzie pełni m.in. rolę Krajowego Punktu Kontaktowego Konwencji Karpackiej. Uczestniczyła w procesie opracowywania, negocjowania i zatwierdzania projektu Konwencji Karpackiej oraz brała czynny udział w pracach organów Konwencji od momentu ich powstania.

dr inż. arch. Hanna Hrehorowicz-Gaber

Adiunkt na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, w Instytucie Projektowania Miast i Regionów. Zajmuje się strukturą przestrzenną obszarów górskich i jej przemianami pod wpływem czynników ekonomicznych i społecznych. Prowadzi badania nad zachowaniem wielokulturowego dziedzictwa w celu aktywizacji turystycznej miejscowości w obszarze Karpat Zachodnich. Opiekuje się Studenckim Kołem Naukowym „Młoda Urbanistyka” działającym przy Instytucie. Od kilkunastu lat prowadzi biuro projektowe, zajmujące się przygotowaniem inwestycji: studiów, analiz, koncepcji oraz projektów realizacyjnych z zakresu architektury i urbanistyki.

dr Tomasz Kałamarz

Leśnik z zamiłowania i wykształcenia. Doktor nauk leśnych. Absolwent Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Obecnie pracownik Wydziału Ochrony Ekosystemów Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Krośnie. Pełni rolę koordynatora ds. edukacji leśnej społeczeństwa na terenie RDLP w Krośnie. Od kilkunastu lat pasjonuje i zajmuje się badaniami nad ekologią dużych drapieżników w Karpatach. Pomysłodawca i organizator pierwszych trzech edycji warsztatów „Wolf expedition” organizowanych w Bieszczadach i na Pogórzu Karpackim dla studentów z polski i zagranicy. Autor kilkunastu publikacji w czasopismach popularnych i naukowych oraz raportów i opracowań eksperckich. Sędzia i instruktor strzelectwa myśliwskiego. Lektor PZŁ z zakresu biologii zwierzyny. Pasjonuje się towiectwem i wędkarstwem.

dr Piotr Kłapyta

Adiunkt w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ (Zakład Geomorfologii). Zajmuje się problematyką późnoglacialnej i holocenijskiej ewolucji rzeźby wysokogórskiej Karpat. Prowadzi badania nad wpływem zmian klimatu i działalności człowieka na ewolucję rzeźby górskiej oraz plejstocenijskim zlodowaceniem Tatr. Dodatkowo pasjonuje się problematyką kolonizacji wołoskiej Karpat i instrumentarium karpackim. Panoramista-rysownik górski, przewodnik beskidzki, organizator Festiwalu Kultury Huculskiej.

Anna Kostrz

Z wykształcenia i zamiłowania leśnik. Zawodowo Zastępca Nadleśniczego w Nadleśnictwie Świeradów. Zajmuje się gospodarką leśną na terenach górskich i ich przemianami pod wpływem czynników ekonomicznych i społecznych. Koordynator projektów środowiskowych, w tym finansowanych w ramach współpracy transgranicznej. Autorka opracowań związanych z inwentaryzacją przyrodniczą, wraz z oddziaływaniem projektowanych inwestycji, w Gdowie oraz zagospodarowania turystycznego w Dolinie Raby. Organizator warsztatów o problematyce leśnej dla studentów kierunków leśnych i poza leśnych. Opiekun osób odbywających praktyki i staże. Jej pasją jest herpetologia i chiropterologia.

Monika Koziel

Pół żywczanka - pół krakowianka. Absolwentka Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Wydziału Inżynierii Środowiska. Pracownik Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Krakowie na stanowisku głównego specjalisty ds. obszarów Natura 2000, gdzie zajmuje się m.in. sprawowaniem nadzoru nad obszarami Natura 2000, poprzez m.in. przeprowadzanie ocen oddziaływania na obszary Natura 2000, sporządzanie planów zadań ochronnych oraz wdrażaniem tych planów, a także bierze udział w postępowaniach oceny oddziaływania na środowisko w zakresie oceny wpływu przedsięwzięcia na przyrodę, w tym na obszary Natura 2000. Członek karpaccich grup roboczych ds. planowania przestrzennego oraz różnorodności biologicznej i krajobrazowej, skupiających się na wdrażaniu zapisów Konwencji Karpacciej. Miłośniczka fotografii, nie tylko przyrodniczej, fanka kultury karpacciej oraz obszarów Natura 2000.

Józef Michałek

Góral i praktyk w zakresie gospodarki rolnej w Karpatach, w szczególności funkcjonowania gospodarstw pasterskich. Od wielu lat ściśle współpracuje z kilkunastoma gospodarstwami pasterskimi na obszarze od Beskidu Śląskiego po Bieszczady. Koordynator wojewódzkiego programu Owca plus w Beskidzie Śląskim i Żywieckim. Współorganizator Redyku Karpacciego 2013 i wielu innych wydarzeń aktywizujących społeczność lokalne. Znamca kultury pasterskiej i góralszczyzny.

Zbigniew Niewiadomski

Magister ekonomii, absolwent studiów ekonomicznych w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie oraz studiów podyplomowych z zakresu międzynarodowego zarządzania i marketingu w Copenhagen Business School w Kopenhadze. Od 2012 roku pracuje w Centrum UNEP/GRID-Warszawa. Zajmuje się Informatorium Karpaccim i współpracą międzynarodową w ramach Konwencji Karpacciej (m.in. odpowiada za współpracę z Sekretariatem Konwencji / UNEP-Vienna).

Wyróżniony przez Ministra Gospodarki odznaką honorową „Za zasługi dla turystyki” za wkład w kreowanie produktów turystycznych regionu karpacciego (bieszczadzka kolejka leśna, górską turystyka jeździecka, turystyczne szlaki tematyczne w Karpatach polskich i ukraińskich).

Monika Ochwat-Marcinkiewicz

Psycholog, trener, Master NLP, doradca zawodowy, autor i koordynator projektów społecznych i edukacyjnych, specjalista ds. konwencji karpackiej, współzałożyciel Stowarzyszenia Ekopsychologia oraz Spółdzielni Socjalnej „Serce Pogórza”. Od lat działa na rzecz partycypacji publicznej we wdrażaniu zapisów Ramowej konwencji o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat. Jest inicjatorką platformy współpracy dla jej wdrażania - Porozumienia Karpackiego „Karpaty Naszym Domem”, które zrzesza w chwili obecnej ponad 70 organizacji pozarządowych, instytucji, gmin i przedsiębiorców. Jej pasją jest zwiększanie kompetencji społeczności lokalnych, tak by mogły o sobie decydować, rozwijać się i tworzyć lepszą przyszłość dla siebie i przyszłych pokoleń. W życiu kieruje się zasadą, że to co dajesz, wraca do Ciebie zwiokrotnione.

dr Tomasz Pasierbek

Biolog, nauczyciel akademicki, stopień doktora nauk biologicznych uzyskał w Instytucie Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Autor wielu publikacji naukowych i popularnonaukowych. Współautor podręcznika „Świat przyrody. E-podręcznik dla szkół ponadgimnazjalnych”. Uczestnik międzynarodowych konferencji z zakresu nauk przyrodniczych i udostępniania turystycznego, m. in. USA, Rumunia, Szwecja, Słowacja, Czechy, Węgry, Włochy. Stypendysta Departamentu Stanu USA w ramach programu International Visitor Leadership. Współautor i koordynator wielu projektów edukacyjnych finansowanych ze źródeł krajowych i unijnych. Kierownik Zespołu Udostępniania do Zwiedzania i Edukacji Babiogórskiego Parku Narodowego; wykładowca w Wyższej Szkole Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej.

dr Dariusz Reško

Burmistrz Krynicy-Zdroju od grudnia 2010 r. Absolwent Wydziału Leśnego Akademii Rolniczej w Krakowie (obecnie Uniwersytet Rolniczy), Wydziału Przedsiębiorczości i Zarządzania Wyższej Szkoły Biznesu – National Louis University w Nowym Sączu oraz Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu MCS w Lublinie o/Rzeszów (obecnie Uniwersytet Rzeszowski) oraz studiów podyplomowych (rachunkowość i finanse; innowacyjne zarządzanie badaniami naukowymi) w WSB-NLU Nowy Sącz. Doktor nauk ekonomicznych – praca doktorska obroniona z wyróżnieniem na Wydziale Finansów Akademii Ekonomicznej w Krakowie (aktualnie Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie) (2007 r.). Współpracuje z wieloma organizacjami w ramach realizowanych projektów badawczych, szkoleniowych, ekspertyz i analiz. Wykładowca na studiach podyplomowych z zakresu zarządzania w turystyce i hotelarstwie, rozwoju regionalnego, administracji publicznej oraz kierowania zespołami pracowniczymi. Posiada wieloletnie menedżerskie doświadczenie praktyczne uzyskane w pracy w sektorze prywatnym i publicznym (m.in. hotelarstwo, turystyka, uzdrowiska. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych, monografii oraz opracowań badawczych.

dr Ksymena Rosiek

Naukowiec, dydaktyk, pracownik Katedry Polityki Przemysłowej i Ekologicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Łącząc zainteresowania z dziedziny zarządzania środowiskiem, ekonomii społecznej i przemysłu (w tym energetyki) specjalizuje się w kwestiach związanych z rozwojem zrównoważonym. W szczególności interesuje się ekosystemami miasta, zieloną i niebieską infrastrukturą, a więc między innymi kwestiami wody i efektywności energetycznej. Uczestnik międzynarodowych zespołów badawczych oraz wieloletni współpracownik badaczy z Japonii, z którymi próbuje przenosić doświadczenia polskiej transformacji w dziedzinie ochrony środowiska, ryzyka ekologicznego i energetyki na grunty innych krajów rozwijających się.

dr Michał Sobala

doktor nauk o Ziemi w zakresie geografii, przewodnik beskidzki, nauczyciel geografii i przedmiotów zawodowych. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się na obszarach górskich, w szczególności Karpat, i wpisują się w problematykę pogranicza ewolucji krajobrazu oraz dziedzin praktycznych z zakresu rozwoju zrównoważonego i optymalizacji użytkowania ziemi w obszarach górskich. W latach 2013-2014 pracownik Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego (oddział w Żywcu) przy realizacji Projektu Life+ „Beskidy” oraz zadania „Kwietne Łąki.” Był moderatorem podczas licznych spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami powiatu żywieckiego i cieszyńskiego dotyczącymi prowadzenia działań z zakresu czynnej ochrony przyrody. Członek Komisji Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego, gdzie współorganizuje cykliczne seminaria naukowe. Członek Karpackiej Grupy Roboczej ds. Planowania Przestrzennego. Prowadzi działalność popularyzującą wiedzę o walorach krajobrazowych Beskidów – publikuje artykuły popularnonaukowe i felietony o tematyce górskiej w prasie oraz współpracuje z „Dziennikiem Zachodnim” w ramach cyklu artykułów „Nasza Historia” w dodatku lokalnym.

dr Krzysztof Szpara

Doktor nauk o Ziemi w zakresie geografii. Absolwent Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ w Krakowie. Adiunkt w Katedrze Geografii w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. Specjalizuje się w badaniach nad turystyką, szczególnie na obszarach górskich. Zainteresowania badawcze koncentruje głównie na problematyce karpackiej. Jest autorem i współautorem kilkudziesięciu publikacji naukowych oraz kilkunastu raportów, strategii i innych opracowań eksperckich. Przewodnik górski beskidzki i przewodnik GOT PTTK. W 2010 r. odznaczony honorową odznaką Ministra Sportu i Turystyki „Za Zasługi dla Turystyki”.

dr inż. arch. Jadwiga Środulska-Wielgus

Adiunkt na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej, w Instytucie Architektury Krajobrazu. Zajmuje się zapomnianymi, cennymi, ginącymi krajobrazami – fortyfikacyjnymi, inżynieryjnymi a także podmiejskimi i wiejskimi – w szczególności ziem górskich. Współautorka m.in. planu ochrony zespołu zabytkowego twierdz Kraków i Przemyśl; projektów rewaloryzacji Twierdzy Zamość i Twierdzy Przemyśl oraz udostępnienia turystycznego polan w Gorcach w ramach Szlaku Kultury Wołoskiej. Współautorka projektu Bastionu III Kleparz w Krakowie, który uzyskał nagrodę Generalnego Konserwatora Zabytków i Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Honorowy obywatel Gminy Ochotnica Dolna, Zasłużony dla Kultury Góralskiej i Gorczańskiego Oddziału Związku Podhalan, członek Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, Komisji Architektury Militarnej, członek Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział Nowy Targ.

dr inż. Mariusz Trela

Adiunkt w Katedrze Ekonomii, Finansów i Zarządzania Środowiskiem na Wydziale Zarządzania AGH w Krakowie. Stopień doktora w naukach ekonomicznych uzyskał w 2012 roku; otrzymał wyróżnienie Ministra Infrastruktury i Rozwoju za rozprawę doktorską w ramach konkursu na najlepszą pracę habilitacyjną, doktorską, magisterską i inżynierską z dziedziny transport. Członek Polskiego Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych oraz zespołów naukowych realizujących badania dotyczące przyczyn powstawania i wyceny kosztów zewnętrznych. Autor wielu publikacji z zakresu zrównoważonego transportu, wykładowca przedmiotów ekonomicznych ukierunkowanych na ochronę środowiska. Pasjonat motoryzacji.

Marta Wantuch

Z wykształcenia i z zamiłowania przyrodnik oraz przewodnik beskidzki. Absolwentka kierunku biologia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Jagiellońskiego. Brała udział w kilku międzynarodowych projektach badawczych, m.in. MACMAN, związanym z zarządzaniem obszarami łąkowymi o wysokiej bioróżnorodności, oraz ALARM, dotyczącym zaniku różnorodności biologicznej owadów zapylających. Trenerka edukacji ekologicznej prowadzonej nie tylko za pośrednictwem wykładów i warsztatów ale również podczas codziennych spotkań z ludźmi. Ukończyła kurs pszczelarski, posiada niewielką pasiekę oraz hodowlę pszczoły samotnicy – murarki ogrodowej. Obecnie wykonuje inwentaryzacje przyrodnicze na obszarach chronionych i inwestycyjnych oraz współpracuje z organizacjami pozarządowymi jako trener, a także ekspert przyrodnik. Czas wolny spędza na dalekim, bliższym i całkiem bliskim podróżowaniu wychodząc z założenia, że wszędzie jest coś ciekawego do odkrycia.

dr inż. arch. Agnieszka Wójtowicz-Wróbel

Adiunkt w Pracowni Odnowy Miast Instytutu Projektowania Miast i Regionów Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej. Jej głównym tematem zainteresowań są małe miasta, ich wartości kulturowe, przyrodnicze i krajobrazowe, strefy centralne miasteczek i ich współczesne przeobrażenia. Jest także współautorką Studiów Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego, Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego, koncepcji planistycznych i urbanistycznych oraz autorką licznych publikacji głównie z tematyki miast małych, ich walorów i tożsamości. Pochodzi z Rabki Zdroju, dlatego tematyka Karpat i kulturowego dziedzictwa oraz wiedzy ludowej jest jej szczególnie bliska.

Dominika Zaręba

Publicystka, autorka książek i przewodników turystycznych. Propagatorka ekopodróżowania, autorka pierwszej w Polsce książki o ekoturystyce („Ekoturystyka”, PWN, III wyd. 2010) oraz „Koncepcji promocji i rozwoju ekoturystyki w Polsce” (Polska Organizacja Turystyczna). Współzałożycielka Wydawnictwa Bezdroża. Współtworzyła zielone szlaki - greenways w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej i zainicjowała ich powstanie na Białorusi. Jest członkiem Rady Funduszu Partnerstwa oraz ekspertem środkowoeuropejskiego Stowarzyszenia Environmental Partnership Association (www.environmentalpartnership.org), współpracuje z licznymi organizacjami propagującymi turystykę zrównoważoną na świecie.

dr Bernadetta Zawilińska

Adiunkt w Katedrze Gospodarki Regionalnej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, doktor nauk o Ziemi w zakresie geografii, przewodnik beskidzki, instruktor krajoznawstwa regionu. Specjalizuje się w badaniach nad turystyką oraz rolą obszarów chronionych w rozwoju lokalnym. Zainteresowania badawcze koncentruje głównie na problematyce karpackiej. Jest autorką i współautorką kilkadziesiątu opracowań naukowych i eksperckich.

Aneks 4

O projekcie „Karpaty Łączą”

„Karpaty Łączą – mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej” to projekt współfinansowany przez Szwajcarię w latach 2012-2015 w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej.

Projekt realizowany w województwach małopolskim i podkarpackim skierowany był do lokalnych samorządów, organizacji pozarządowych, lokalnych przedsiębiorców i rolników oraz przedstawicieli środowisk naukowych, służb ochrony przyrody i turystów. Wartość dofinansowania ze Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy wynosił 1 943 054 CHF.

Celem projektu była ochrona i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej polskich Karpat przez wsparcie wdrażania postanowień Konwencji Karpackiej.

Działania projektu realizowane były w różnych dziedzinach istotnych dla ochrony i zrównoważonego rozwoju regionu. Dlatego projekt łączył działania na rzecz ochrony siedlisk, utrzymania zrównoważonego użytkowania gruntów w Karpatach, zachowania tradycyjnych sposobów użytkowania ziemi i miejscowych ras zwierząt gospodarskich z działaniami sprzyjającymi zrównoważonemu rozwojowi turystyki, zwiększeniu udziału społecznego we wdrażaniu Konwencji oraz udostępnianiu informacji o przyrodniczym i kulturowym dziedzictwie regionu. Wdrożenie Konwencji ma istotne znaczenie dla obszarów położonych w dorzeczach rzek biorących swój początek w Karpatach i wpływających do Bałtyku i Morza Czarnego.

Efekty projektu:

- ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej Karpat - przez utrzymanie i rozwój tradycyjnego wypasu owiec na halach i półnaturalnych łąkach, ochronę tradycyjnych ras zwierząt gospodarskich oraz wspieranie odradzania się tradycji gospodarki pasterskiej;
- zrównoważony rozwój turystyki w Karpatach w sposób sprzyjający ograniczeniu negatywnego wpływu ruchu turystycznego na obszary o wysokich walorach przyrodniczych - przez opracowanie regionalnej strategii zrównoważonego rozwoju turystyki dla wybranej części Karpat;
- ułatwienie dostępu do informacji o Karpatach, ich dziedzictwie przyrodniczym i kulturowym, infrastrukturze turystycznej oraz działaniach podejmowanych na rzecz wdrażania Konwencji – dzięki uruchomieniu portalu „Informatorium Karpackie” prezentującego zasoby danych o polskich Karpatach z wykorzystaniem nowoczesnych technik geowizualizacji i technologii geoinformacyjnych oraz przeprowadzeniu cyklu szkoleń i wykładów;
- stworzenie sieci wymiany informacji służącej instytucjom i środowiskom współpracującym na rzecz wdrażania Konwencji Karpackiej;
- zapewnienie udziału społecznego we wdrażaniu Konwencji Karpackiej – przez stworzenie szerokiej platformy konsultacji społecznych oraz wsparcie dla prac tematycznych grup roboczych.

Aneks 5

0 Stowarzyszeniu Ekopsychologia

Stowarzyszenie Ekopsychologia zostało założone w 2003 r. przez grupę przyjaciół, studiujących psychologię stosowaną.

Jego celem było i jest inicjowanie, realizowanie i promowanie działań na rzecz ochrony środowiska oraz budowanie społecznej odpowiedzialności za dziedzictwo naturalne ze szczególnym uwzględnieniem kształtowania postawy aktywności i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Stowarzyszenie z czasem nabyło doświadczenie w zakresie animowania i zarządzania działaniami oraz realizowania kompleksowych projektów we współpracy z partnerami publicznymi i prywatnymi. Obecnie Stowarzyszenie Ekopsychologia realizuje działania w skali lokalnej, regionalnej i międzynarodowej na rzecz zrównoważonego rozwoju Karpat.

Przedstawiciele Stowarzyszenia brali udział w pracach Grup Roboczych Ramowej Konwencji o Ochronie i Zrównoważonym Rozwoju Karpat oraz w spotkaniach Konferencji Stron Konwencji Karpackiej, reprezentując potrzeby mieszkańców polskich Karpat.

Nasze działania kierujemy do dzieci i młodzieży, przedstawicieli organizacji pozarządowych, nauczycieli, przedsiębiorców, świata nauki, przedstawicieli samorządów lokalnych i regionalnych oraz całej społeczności regionu karpackiego.

ZAPRASZAMY DO WSPÓŁPRACY

Stowarzyszenie Ekopsychologia to godny zaufania PARTNER w zakresie:

- pozyskiwania funduszy na projekty związane z ochroną i rozwojem Karpat,
- organizacji i prowadzenia szkoleń o tematyce: zarządzania organizacją pozarządową, umiejętności liderkich, mediacji środowiskowych i szkolnych, komunikacji i współpracy, konsultacji społecznych, partycypacji publicznej, animowania aktywności lokalnej, myślenia projektowego,
- planowania i prowadzenia kompleksowych kampanii edukacyjnych i konsultacyjnych.

Stowarzyszenie Ekopsychologia
ul. Grabina 6/18, 32-840 Zakliczyn
www.ekopsychologia.pl
e-mail: ekopsychologia@ekopsychologia.pl
tel.: 785341089

INSTYTUCJA
WSPÓŁFINANSUJĄCA

LIDER
PROJEKTU

PARTNERZY

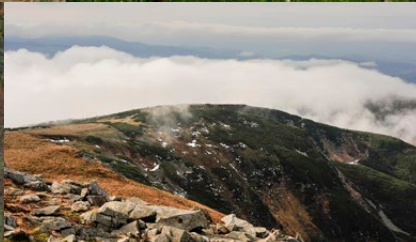

PATRONAT
HONOROWY

PATRONAT
MEDIALNY

Publikacja została wydrukowana w ramach projektu „Karpaty Łączą - mechanizm konsultacji i współpracy dla wdrażania Konwencji Karpackiej” współfinansowanego przez Szwajcarię w ramach szwajcarskiego programu współpracy z nowymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej

Wydawca:

Stowarzyszenie Ekopsychologia
ul. Grabina 6 / 18, 32-840 Zakliczyn
tel.: 785341089
e-mail: ekopsychologia@ekopsychologia.pl
www.ekopsychologia.pl

ISBN 978-83-921432-4-6

9 788392 143246

Sekretariat projektu:

Centrum UNEP/GRID-Warszawa
ul. Sobieszyńska 8, 00-764 Warszawa
tel.: 22 840 66 64, faks: 22 851 62 01
e-mail: sekretariat@karpatylacza.pl
www.karpatylacza.pl

